

HET SCHILDERSREGISTER
VAN
JAN SYSMUS,
Stads Doctor van Amsterdam.

DOOR
DR. A. BREDIUS.

DOOR de goede zorgen van den heer J. PH. VAN DER KELLEN bleef bovenstaand boekje uit de collectie des heeren VAN PAPPELENDAM voor ons land bewaard. Hoeveel er ook in staat wat we reeds lang weten, hoevele aantekeningen zonder veel beteekenis zijn, toch staan er een aantal gegevens in, die ons belang inboezemen, of vingerwijzingen zijn, die niet te versmaden zijn. De kunstlievende Doctor heeft zijn register niet in eens gemaakt; het komt mij voor, dat het omstreeks 1669 begonnen werd en het laatste jaartal, dat er in voorkomt is 1678. Niet altijd blijkt de medicus nauwkeurig te zijn ingelicht; wij moeten dus niet steeds onvoorwaardelijk alles aannemen wat hij vertelt. Daarentegen blijkt hij nu en dan wel degelijk op de hoogte te zijn. Met deze regelen wensch ik slechts het voor ons belangrijke uit dit register aan te stippen, het hier en daar door eigene archiefaantekeningen te bevestigen, of de verschillende berichten omtrent enkele kunstenaars bij elkander te voegen.

Ik ga natuurlijk zijne Excerpten uit VAN MANDER en andere bekende werken voorbij; ook zijne „Prenten die 'k gesien heb”, zijne “Characteres” (Monogrammen) die op eene enkele uitzondering na niets nieuws leeren, zijne “Cognomina Pictorum”, niet zeer betrouwbaar, want hij noemt QUAST REINIER, BRAMER eerst ADRIAEN en dan weer LENARD, evenzoo zijne “Prijzen van Printen”, zijne „Aengename Printen”, enz. tot wij op bl. 106 zijne “*Huidendaegse Schilders*” aantreffen. Daaruit wensch ik hier een en ander mede te deelen. De lijst is alfabetisch, wij beginnen dus met de

A.

- ADAM WILLERS (WILLAERTS). Een zeeetje, Obiit Utrecht. Adam, Antverpiae natus, pictus a se ipso, pinxit R. SAVRY. (DE BIE, p. III en 125.)
Kleine figuurtjes. Vader van ABRAM W.
- Æ . Een lantschap, bleik. i. e. EMONT.¹⁾ ADRIAEN EMONT, freuyten.
ABRAM [lees ADRIAEN] VAN DER POEL, in brandtjes, broeder van EGBERT, floreerde 1650²⁾. EGBERT obiit 1660 Rotterdam. ABRAM erat melior EGBERTUS pejor.
- ADAM PYNACKER. In landschappen. Van Schiedam.³⁾ Moy.
- ADAM COLONIA, Rotterdam, de vader, redelijk conterfeiter, obiit circum 1660⁴⁾.
- ADAM COLONIA, Rotterdam, filius⁴⁾, redelyck in landschappen en beesjes brantjes en maneschijntjes⁵⁾.
- AERT COUSIN, floreerde te Rotterdam 1662, in 't conterfeiten op papier te tekenen.
- ANTONY NATUS, discipel van PIJNACKER, in landschappen en gezelschapjes, obiit 1660, 24 jaer out.
- ABRAM VAN BEYEREN, Haerlem [onjuist] fruitasie.
- A. B., van Haerlem, zee. (Doelt dit soms op zeestukken van A. VAN BEYEREN?)
- ANTONY DE LORME, discipel van JAN VAN VUGT, moy, in boerekermis, tempeltjes, treffelijk.

---

1) Zie hieronder op DE LUST, waar ik een document over ADRIAEN VAN EMONT mededeel. De Heer FISCHER te Mainz bezit een landschap dat als boven gemerkt is.

2) ADRIAEN VAN DER POEL was 1658—1662 Lid van het Leidsche St. Lucasgilde. In Documenten van 1676 wordt hij ook brandewijnverkooper te Leiden genoemd. Hij leefde nog 1676, maar overleed vóór 1686. Een zeer groote schilderij van hem ziet men o. a. in het Museum te Darmstad; een ander te Hannover.

3) 1658 woonde PIJNACKER inderdaad te Schiedam.

4) Zie Rotterd. Historiebladen.

5) Ik zag o. a. te Londen in den handel een groot „brantje” van hem, geheel en al als EGBERT VAN DER POEL. Gem: A. COLONIA.

- ABRAM BORSMAN, Rotterdam ¹⁾ beelde, landschap, obiit 1667.
- ABRAM SUSENIER, Stil-leven. [Een fraai stuk van hem bij den Hr. LIPPMANN te Weenen, een ander van 1664 te Gotha, hij komt voor in Dordrecht, zie HOUBRAKEN.]
- ABRAM HONDIUS, moy, in honden, geberghten en vogeltjes, dogh best in honden; van Rotterdam.
- A. M. K. Brielenaer, Conterfeiter en Cabiljauwen, moy, 1630.
- A. v. CROOS, vixit 1644, in landschapjes, Haegh, redelijck.
- A. L. C. Bataeljes, groot. [Is dit soms ALEX. CASTEELS?]
- A. VERBOOM. Duo sont fratres, ambo in landschappen en unus [WILLEM] Roterodami, alius [ADRIAEN] Amstelodami; den Amsterdammer is best.
- ADRIAEN VAN DER SPELT, van Leiden, in bloemen, moy, 1672, 40 jaer out, Gouda.
- ADAM PIK, te Delft ²⁾ [en Leiden] stilleven, boekjes, dootshoofde en santloopers.
- APPELMAN. Landschappen. [BARTHOLOMEUS APPELMAN, in den Haag werkzaam.]
- ABRAM VAN RANDE, Rotterdam. ³⁾ Landschappen, moy, 1673 was hij 70 jaer out.
- ANTONY LUCHERON, Teykenaar, Noorwegen, 1670, 25 jaer out.
- ARENT HENDRICKSE HARPENIST, in Historyen, pictor Regis Daniae 1670, 36 jaer out.
- ANTONY VAN DONGE.
- ADRIAEN OSTADE, laet veel printen uytgaen van Snakerijen.
- AREND RAVESTEYN, pictor, 1654.
- ADRIAEN [lees LEONARD] BRAMER, te Delft, beeltjes.
- ANNA SMIJTERS van Gent.

V. H. Historien. Vixit Anno 1500.

- ADRIAEN VAN UTRECHT. Antverpiaë natus, 1599, Obiit 1651, indiaense vogels, vrugten en beesten, pictor Regis Hispaniae.
- ABRAM MATYS, Antwerper.
- ADAM DE KEUSTER, in nagjes.

---

1) JOHANNES BORMAN was bloemschilder te Leiden (1657-1658). ABRAHAM BORREMAN werd 1642 lid van het Haagsche St. Lucas Gilde. 1644 was JOHAN BORSMAN hoofdman van dat Gilde. Deze JOHANNES BORSMAN ontving o. a. f 900.— voor 2 landschappen met figuren van PETIT, door hem voor den Prins van Oranje geschilderd. (Ordonnantien 1650-1652). Waarschijnlijk is hij bedoeld.

2) Zie mijn uitvoerig artikel over hem in *Oud-Holland*, V.

3) Hij wordt niet in de Rotterdam'sche Historiebladen vermeld.

- ADRIAEN NIEULAND, van Antwerpen, kleine beelden uit den Bibel, discipel van PIETER ISACS en FRANS BADENS. Woonde 't Amsterdam 1662 [NB. was hij toen reeds dood] en was doe out 59 jaren [dit is mede onjuist, zie de laatste editie van mijn Catalogus van 's-Rijks Museum.]
- ABRAM WILLAERTS, pinxit JAN BOT, (DE BIE, p. 157) natus Utrecht 1613, discipel van zijn vader ADAM en JAN BIJLERT en SIMON VOUET, pinxit per Com: Maurits, pinxit in Amersfoort sub d^{no} a Campe [JAC. VAN CAMPEN] 1662 vivebat ad huc.
- ADRIAEN STALBEMT, Antwerper, natus 1580, obiit 1660, Pictor Regis Angliae, in landschappen en kleine beeltjes.
- A. VAN VEEN, pinxit ADRIANUM VAN DER VENNE. (DE BIE, p. 235.)
- ANTONY KETTELING, van Munster, conterfeiter, tot Greuningen 1671 en was doe 60 jaer out.

B.

- BAEK.
- BARENT ASSESTEIN [BARTH. ASSTEYN] fruytasie, vixit 1639.
- BRUINTJE, Brabander, floreerde te Dort 1631, conterfeiter, goet.
- BARENT GRAET, hontjes, beesjes, Amsterdam, moy.
- BORREMANS.¹⁾
- BAEN. Conterfeyter. Moy. Hagae. 1670 was hij 30 jaer.
- BELLEVOIS. In wateren, sleghjes. [Dit oordeel is onjuist; men zie slechts het fraaie zeestuk in het Mauritshuis te 's-Gravenhage of dat van 1668 op Oud-Bussem.]
- BRAM BEGIJN.
- BAUDRINGIEN [DAVID] Conterfeiter, 1645. [Hij woonde en stierf te Amsterdam; zie *Oud-Holland* VII, blz. 157.]
- BAREND VAN ISE.
- BARTHOLOMEUS VAN DER HELST.
- BARTHOLOMEUS ENGELS. [Zie v. D. WILLIGEN, les Artistes de Harlem.]
- B. VAN DER AST, In bloeme, kinkhorentjes en hagedisjes, moy.

C.

- CRABBETJE. Landschap, moy. J. e. ASSELEIN.
- C. VOSMAER, zee. [CLAES = NICOLAES VOSMAER, Delft.]
- CORNELIS SAGTLEVEN. Anno 1669 was hij out . . . . in spoken, drollen, landschappen, Rotterdam, moy.
- CORNELIS PICOLET, floreerde 1669 te Rotterdam int conterfeiten, moy.

¹⁾ Zie het hierboven medegedeelde over ABRAM BORSMAN.

- CORNELIS DE VOS, van Hulst, Mr. van JAN COSSIERS.
 CORNELIS [lees HENDRICK] DE MEIJER den Ouden, floreerde te Rotterdam,
 in strantjes en karossen 1669, redelijk.
 CORNELIS DE MEIJER, soon van den Ouden DE MEIJER, floreerde te Dan-
 sijk [Danzig] 1668. Melior patre.
 CHARLE DU JARDYN, pinxit Admirael DE RUYTER¹⁾ 1671 Amsterdam, oves.
 CORNELIS DE MAN te Delft, floreerde 1669, in perspective.
 CORNELIS SCHAEK, Rotterdam, in Snakerij, obiit 1657.
 CORNELIS SNELLINGH, Rotterdam²⁾ obiit 1669, vader van JAN.
 CORNELIS JANSSEN [VAN CEULEN] pinxit ADRIANUM NIEULAND, est Amster-
 damo, pinxit per Rege Angliae, ordonnantien groot en klein. (DE BIE,
 p. 147.) [Ik meen hem 9 January 1646 out omtrent 52 jaren, als CORNELIS
 JANSZ, van Lonnen, schilder, wonende alhier ter stede . . . (te Amsterdam)
 ontmoet te hebben. Hij teekent die overigens onbelangrijke acte als volgt:

³⁾

- CORNELIS DE HEEM, soon van JAN DE HEEM, van Utrecht, landschap.
 CORNELIS DANCKERTSZ DE RIJ, Natus Amsterdami 1562, in architectuer,
 obiit 1634, habitavit Haerlemi.
 CORNELIS MAY, in Bloemen.
 CORNELIS DECKER.
 C. DAME, conterfeiter, 1641.
 CHRISTOFFEL JACOB VAN DER LAMEN, pinxit malle jonkertjes.
 CORNELIS [lees CLAES] VAN BERCHOM, van Haerlem, landschap, beesjes,
 figuren, paerden, conterfeiter, te Amsterdam, heeft printen [geëtst.]
 CAREL EMANUEL BYSET, Mechelaar, 1662, 27 jaer out, beelden. [Ik ver-
 moed, dat hij al deze gegevens over Vlaamsche schilders allen uit
 DE BIE heeft.]
 CASTELEIN.

¹⁾ Dit heerlijke portret bevindt zich bij H. Kon. Hoogheid de Groothertogin van Sachsen—Weimar—Eisenach. Het werd eenige jaren geleden door den Heer HOPMAN uitmuntend verdoekt en is prachtig bewaard.

²⁾ Een SNELLINGH wordt door VAN SPAAN onder de Rotterdam'sche schilders genoemd. JOAN SNELLINCK, schilder, van Antwerpen, woonde 12 April 1627 te Amsterdam en was toen omtrent 47 jaer oud. (Prot. Not. P. P. VAN PERSSEN, Amsterdam.)

³⁾ Prot. Not. P. VENTURIN, Amsterdam.

D.

DAVID BAILLY, Leiden, Conterfeiter.

DANIEL MIJTENS.

DIRCK BABUEREN, Hollander.

DUIFHUYSE te Rotterdam, conterfeiter, floreerde 1650.¹⁾

DUBUS. [Denkelijk MATHEUS DU BUS in den Haag.]

D. BRIES (?) in schepen.

DUICK van Utert. [JACOB A. DUCK van Utrecht.]

DAVID BECK, pictor van Coningin CRISTINA van Sweden, Conterfeiter, moy, obiit 1657, Rotterdami (de oudste bronnen zeggen den Haag.)

DOUW te Leyden, meester van MIRIS, 1669 erat senex, treffelijk in kleine conterfeitsels, hiet GERRIT, en plagt 1000 guld. 's jaers te trekken van 't gesigt van sijn eerste werk.

DE LUST, bloemen, slegt. [Bloemstukken van DE LUST zijn o. a. in de pruisische kasteelen, te Dessau en te Brunswijk. Zij hebben toch nog wel verdiensten. Ik vond één document waarin hij denkelijk bedoeld is.²⁾

DOP, te weten *den ouwen* DOP, in lantschappen en beelden, moy, hiet PIETER JACOBSE, in historien.

DIRK VAN DER LISSE, in naekten, klein, Heer VAN DER LIS. [Bij zijne

Monogrammen geeft hij ook op als dat van DIRCK VAN

DER LISSE. Ik kwam reeds 1881 tot die ontdekking en schreef er toen over in de *Ned. Kunstbode* en in de *Zeitschrift für bild. Kunst*. Thans bezit het Haag'sche Gemeente-Museum ook een stuk van dezen schilder, die Burgemeester der Hofstad was.]

DELFF te Delft, groote figuren. [Denkelijk JACOB DELFF.]

1) Zie KRAMM en de Rotterdam'sche Historiebladen.

2) 2 April compareerde . . . . . FREDERICK DE MOUCHERON, schilder, out 28 jaeren, woonende binnen Amsterdam, en heeft ten versoucke van MARIA KAUW, Wed. van ADRIAEN VAN EEMONT, in sijn leven schilder, verclaert hoe waer is, dat hij getuyge in den jaere 1656 met den voorsz. ADRIAEN VAN EEMONT geweest is in Vranckerick en dat hij getuyge wel weet, gehooft en gesien heeft, dat den voorsz. ADRIAEN VAN EEMONT aen eenen . . . . . LUST, mede schilder, soo nu en dan verschoten heeft diversche penningen, daervan deselve LUST eene Obligatie ten behoeve van den voorsz. ADRIAEN VAN EEMONT gepast. hebbende, hij LUST binnen Lions twee schilderijen in handen van den voorsz. ADRIAEN VAN EEMONT gelaten heeft om te vercoopen en de gelden daarvan op reekeningh van de voorsz. schult te ontvangen, welcke twee schilderijen de voorsz. ADRIAEN VAN EEMONT daernaer op Parijs versonden hebbende, en hij getuyge met den voorsz. ADRIAEN VAN EEMONT daernaer raer Parijs gereyst sijnde, hij getuyge present is geweest, gehoort en gesien heeft, dat de voorsz. ADRIAEN VAN EEMONT de voorsz. 2 schilderijen binnen Parijs aen eenen BARTHOLOMÉ, schilderievercooper, aldaer vercocht heeft voor f 80.— doen naer waerde van de schilderijen. Presenterende etc.

Prot. Not. G. BORSSELAER. Amsterdam.

DAVID DE HAEN, Rotterdam, de zoon van den Ouden HAEN, beelden die groot zijn. ¹⁾

DUIVELAND. Haag, conterfeiter. ²⁾

DIRCK MAXSE, teykenaar in oorlogschepen met de pen, Schiedam.

DAVID COLIJN 't Amsterdam. Mr. van SALOMON KONING, in figuren, moy, 1608 (?) [Ik zag een groot stuk van hem in den handel te Berlijn, gem. en ged. 1637, een uittocht uit de ark, ik vond het „niet moy”, enkele beesten waren aardig gedaan, maar het geheel „seer leelijck”. Er is naar hem gegraveerd.]

DOEDEINS. Hagae, beelden, moy, floreerde 1670.

DIEPRAEM.

DE LA COURT. FRANCOIS LA COURT, discipel van ADAM PIJNACKER, in landschappen. 1672 te Antwerpen.

DRUIF. Pictor, delineator, 1654 conterfeiter. [Over DIRCK DRUYFF, schilder, die te Leiden werkzaam was, heb ik aantekeningen. Een portret, middelmatige kunst, zag ik in eene Rotterdam'sche Collectie.]

DAVID VAN DEN TEMPEL, teikenaar, Rotterdam, obiit 1660.

DIRCK VERHART [Leidsch schilder, zie o. a. *Obreen's Archief* V.]

DUBORDIEU pinxit JACOB CATS. [Zie over den Leidschen schilder PIETER DUBORDIEU den Catalogus van het Haagsche Gemeente-Museum].

E.

E. DE WIT, tempels hiet EMANUEL.

ELISABETH NEAL, Joffrou uit Engeland, bloemen.

EGBERT VAN DER POEL, frater ABRAHAMI [lees ADRIANI] floreerde 1669 [t. w. ADRIAEN] EGBERTUS in maneschijntjes en brandtjes, Rotterdam. EGBERTUS obiit 1660. ³⁾ EGBERTUS est optimus in brandjes en maneschijntjes.

ELSEVIER, den Ouden, in boertjes, beesjes en landschappen. Hiet L. [Dit is onjuist; hij heette AERNOUT. Ik heb vele aantekeningen

¹⁾ HENRIC DE HAEN komt in de Rotterdam'sche Historiebladen voor. Hij zou de vader van DAVID kunnen zijn. Over de Haag'sche schilders GERRIT en ANTHONY DE HAEN heb ik gegevens.

²⁾ Over den Haagschen schilder JACOB DUIVELANDT heb ik verscheidene gegevens. Hij testeerde aldaar 1650 (Not. P. v. GROENEVELT) 1659 (ibidem) en 28 Dec. 1662 (ibidem). Dit is het laatst dat ik hem tegenkwam. OLIVIER HASENBAERT, schilder, was een zoon van zijne zuster MARGARETHA en JOHANNES HASENBAERT, juwelier in den Haag. Hij teekent; JACOB DUVELANT. Waarschijnlijk is hij de JACOMO DUALANT, die 1637 te Rome was. (Zie BARTOLOTTI, *Artisti. . . . Olandesi a Roma.*)

³⁾ NB. Hij overleed eerst 1664. Zie o. a. Rotterdam'sche Historiebladen. Voor ADRIAEN zie hierboven.

over hem¹⁾; zijn zoon heette LOUIS, en schilderde een stuk met watervogels in een landschap, nu in het Amalienstift te Dessau].

EDUARD COLLIER.

ESEL. [Waarschijnlijk *Gulden-Esel* = JAN HALS. Zie *Oud-Holland* VI].

EVERT VAN AELST. Pictor in scoenlappertjes en capelleties op korsen en appels, moy, 1658. [Zie mijn opstel in *Oud-Holland* V].

F.

FLIP WOUWERMAN, van Haerlem, peerden, bataelje, discipel van FRANS HALS, conterfeiter, vivebat ad huc 1662, Mr. van HENDRICK BERKMAN, een pikeur.

FRANCOIS MIRIS, te Leyden, discipel van DOUW, in kleine conterfeitsels treffelijk, beter als DOUW, floreerde 1669.

F. DECKER. [Van hem schilderijen, binnenhuizen, in de Musea te Berlijn en te Hannover.]

FURNERIUS. [ABRAHAM FURNERIUS, constschilder, te Amsterdam, verklaart 13 Juny 1641 „omtrent 20 jaren out” te zijn.²⁾ Het prentkabinet te Dresden bewaart prachtige teekeningen, landschappen met de pen en met sepia gewasschen van hem, die langen tijd aan REMBRANDT toegeschreven werden en geheel in diens geest behandeld zijn.]

FLIP SPIJKERMAN.

G.

G. DU BOIS. [GUILLIAM DU BOIS, uitmuntend Haarlem'sch landschap-schilder omstreeks 1640—1660 werkzaam; sommige zijner stukken zijn geheel in den trant der vroege werken van JAC. v. RUISDAEL behandeld. Fraaie stukken in de Musea te Berlijn, Praag, Dulwich, Schwerin.]

GERRIT RIJNSTEVER, 1671, 32 jaer out, Delfshave, in historien.

GABRIEL METSU, juffertjes.

---

1) Zie voor AERNOUT ELSEVIER o. a. KRAMM. Hij was schilder en later ook herbergier. Ik vond hem vóór 1609 reeds als schilder te Leiden werkzaam. 1631 heet hij „voortijts Waert in „de Regenbooch” te Leiden; 9 Januari van dat jaar werd zijn boedel te Rotterdam publiek verkocht. 16 Dec. 1629 heet AERNOUT ELSEVIER „jegenwoordich herbergier in „de Toelast” tot Rotterdam. 1631 had hij een herberg te Vianen. 21 Nov. 1627 zegt hij 47 jaer oud te zijn. Ik kom later op hem terug.

2) Prot. Not. P. v. VELSEN, Amsterdam.

GUILLIAM BAKKEREEL, broeder van JILLIS, Antwerpers, in landschappen, unus obiit Romae, alter Antverpiae.¹⁾

G. DE LEINS. In bloemen.

GERRIT VAN VUGT, in stillevens, keukens, freuitasie, bloemen, redelijk, Schiedam, floreerde 1650, 1669 was hij al out.

GULJAM DE VILE, t' Amsterdam, conterfeiter, 1670 50 jaer out, obiit.²⁾

GUILIELMO VAN AELST, Amsterdam, stillevens.

G. [lees C. = CORNELIS] BISSCHOP [BUSSCHOP].

G. (lees C. = CHRISTIAEN) DUSART. Conterfeiter.

GERRIT VAN HOOGSTAD, van Brussel, conterfeiter.

GABRIEL DE HAEN, Rotterdam, zoon van den ouden HAEN kleine beelden.

[Is dit soms GERRIT DE HAEN?]

GOVERT FLINK t' Amsterdam, conterfeiter, van Kleef, natus 1615.

GERINJE (GÉRICOT?) Hagae, gallus, conterfeiter klein, met waterverw op parkement, 1670 out 36 jaer.

G. VAN RIJN. [Doelt dit op REMBRANDT? *Hij staat niet op de letter R!!*

Alleen bij de „cognomina Pictorum” staat: RIJN q. REINBRAND. Een sterker voorbeeld, hoe REMBRANDT reeds weinige jaren na zijn dood bij sommigen vergeten was, kan men niet vinden!]

GERRIT TERBURGH. Juffertjes. [Waarom o doctor! zet gij er niet „moy” achter?]

GILJET. Greuninger, pictor in Conterfeiten. Rotterodami 1670, redelijk.

GERRIT HOET.

1) Wellicht vindt hier het volgende document een goede plaats:

Op hyuden den 10en January 1649 verklaart d'Heer CORNELIS NOBELAER, Heere van Cabau, dat GILLIS DE BAKKEREEL, schilder binnen Antwerpen, tegenwoordich woonende in de Korte Gasthuysstrate — van hem aengenomen heeft ende metten anderen verdragen zijn in een publycke herberge, staende achter t' Stadthuys van Antwerpen, dat hij BAKKEREEL het stuck „de Noot Godts” tegenwoordich geleverd voor de somme van twee hondert ponden tot L grooten t' stuck, soude maecken ende leveren, welke leverantie hij in handen van Sr. WILLEBOIRTS gedaen ende volcomen satisfactie van t' selve mette somme van 200 £ genoten heeft.

Verclaerde voorts de Hr. Comparant noch ten selven dage metten voorsz. BAKKEREEL overegecomen en geaccordeert te sijn, dat hij het stuck „de Andromeda” eerst buyten bedongen maet door foute van den schilder opgemaect sijnde, soude vergroten, en volgens d'ordonnantie van den Heere aenbesteeder gefineert sijnde, voor t' selve sou genieten drie hondert ponden munte voorsz.; wijders dat hij een seecker doexken, aen hem overgelevert, volgens sijne eygen ordonnantie soude opschilderen ende fineren, voor t' welke hem beloofd is vijftich ponden munte voorsz. en hij comparant bevindt dat naer verscheyden vermaningen . . . . naerdad den voorn. BAKKEREEL volgens t' bedongen accoort aengesteld is door Sr. WILLEBOORDTS voor de Andromeda en het cleijne stucxken in de Meymaent voorleden 350 £, te weten aen gelde 320 £ en een lijste bij hem gehaelt ten huysen van Sr. WILLEBOORDTS van 30 £ . . . . hij comparant tot geen leverantie van de 2 lestgenoemde stuccken kan geraecken . . . machtigt sijn broeder HEYNRICK NOBELAER, Priester der Societeyt Jesu, omme den voorn. BAKKEREEL in rechten te betrecken enz.

Not. J. HANNEMAN, den Haag.

2) Later hoop ik een en ander over GUILLIAM DE VILLE mede te deelen. Een zeer fraai gemerkt portretje was 1887 op de Dusseldorfsche tentoonstelling; de pendant er van werd kort daarna te Amsterdam als FLINCK! verkocht.

GERAERTS.

GERRIT BERGHEDEN [BERCKHEYDE].

GONZALO COQUES, natus Antverpiae 1618, discipel van DAVID RYCKAERTS DEN OUDEN.

GERRIT DOU, Mr. van MIRIS enz. [dezelfde tirade als zooeven].

H.

HENDRIK CORNELISSE VAN VLIET, discipel van MIREVELT, Delft, contereiter, en in perspective, heeft 2 zonen, CORNELIS is de jonkste, den outsten soon [is] contereiter, moy, in Engelant 1670.

H. WITMONT, groote schepen met de pen, moy. [In XVIIe eeuwse Inventarissen vindt men telkens teekeningen van zee'tjes met de pen van HEEREMAN WITMONT. Ook schreef of liever omlijstte hij met fraaie waterverwteekeningen de brieven aan den Russischen Keizer. 31 Maart 1683 verklaart HEERMAN WESSELSZ WITMONT Constteyckenaer, woonende binnen Delft, out ontrent 78 jaer, ten versoecke van MAXIMILIAEN VAN DER GUCHT, tapitsier aldaer, dat BARTHOLOMEUS VAN DER GUCHT, (diens zoon) hem 19 of 20 jaren geleden een huisje aan de Westzijde van de Rijselstraet had willen verkoopen „jegens teykeninghen van hem comparant tot 300 gulden, sonder dat hij comparant eenig geldt soude behoeven uyt te schieten;” maar dat hij BARTHOLOMEUS VAN DER GUCHT later het huisje aan zijn vader MAXIMILIAEN heeft verkocht voor f 300.— of f 400.— in geld enz. ¹⁾ Zie ook *Obreen's Archief* I.

HONDECOETER [hij schrijft KOOTTER] heel kleine beesjes, Utrecht dicitur MELCHIOR, moy.

HONTHORST. G. Beelde, moy, *rijd in Karos.* ²⁾

HARME SAGTLEVEN. Utregt, landschap, eerst boertjes, broer van CORNELIS, floreerde 1650. Appellatur HARME, natus 1609.

HENDRICK VAN DER BORCH. [Hij woonde te Leiden.]

HENDRICK MAERTENSE SORGH, Rotterdam, floreerde 1699 [dit is een

¹⁾ Prot. Not. R. v. EDENBURGH, Delft.

²⁾ Men vergelyke het aardige verhaal over HONTHORST en diens groote inkomsten bij S. v. HOOGSTRATEN en in mijne „*Meisterwerke des Rijks-Museums.*” In 1651 kon hij f 35,000.— leenen aan ELISABETH, prinses van Hohenzollern tegen den penning zestien (6¼ %).

schrijffout, hij zal 1659 of 1669 bedoeld hebben] scheepjes, boertjes conterfeiter. Obit 1670. [Dit datum is juist.]

HOUTHUISE. In Landschappen. [2 December 1661 maken de eersame JAN VAN HOUTHUIJSEN, fijnschilder, en d'eersame SWAENTIE PIETERSdr., wonende op de buyten heylge wech binnen Amsterdam, hun testament.¹⁾ Hij had 23 Juny 1661 een erf gekocht op de Heylige weg, lang 100 voet, voor *f* 800.— Die koop werd echter door zijn kort daarop gevolgden dood geannuleerd.²⁾ Hij schrijft zich: J. VAN HOUTHUYSEN. Eindelijk vernemen wij uit een ander document dat „JAN JANSZ VAN HOUTHUYSEN, de Jonge, in zijn leven kunstschilder, „die de eenige soon was van JAN JANSZ MULLER VAN HOUTHUYSEN, „den Ouden, tot Wener bij Lier in 't Graeffschap van Embden, (die „in het begin van 1661 overleed) *overleed te Amsterdam in de maand Mei des jaars 1662.*³⁾

H. DULLAERT, Rotterdam, 1669 40 jaer out, in geselschapjes.⁴⁾

HAEN. q..... de vader van PIETER, DAVID en GABRIEL, Rotterdam.

HEEM. CORNELIS DE HEEM, Antwerper, groote historien (??) Mr. van Juffr. OOSTERWIJK.

HUBREGT TONS, Rotterdam, kleine beeltjes.

HENDRIK VAPOOR, i. e. VAPOOR, Rotterdam, beelde, Landschap.⁵⁾

HULST. D.Heer VAN DER HULST. FRANS en JAN. [In Leiden werkte omstreeks 1630 een MAERTEN FRANZ DE HULST; hij schilderde strandjes en landschapjes met figuren in de manier van SALOMON VAN RUYSDAEL. Misschien is hij de vader van den later te Haarlem en te Heemstede⁶⁾ werkzamen bekenden FRANS DE HULST. Dat hij er „d'Heer" voor zet bewijst dat deze schilder „deftig" was.]

HERCULES SEGHERS.

HANS BOLLONGIER.

1) Prot. Not. H. WESTFRISIUS Amsterdam.

2) „ „ R. DUEE, Amsterdam.

3) „ „ J. Q. SPITHOFF, Amsterdam.

4) Zie over HEYMAN DULLAERT o. a. de Rotterdamsche Historiebladen.

5) Inventaris zal: JAN ARENTSZ DELFT (Juni 1637, Amsterdam): drie schilderijtges met ebbe lijsten van de Verrijsenis door HENDRICK VAPOOR gedaen *f* 26.—

6) 18 Maart 1659 teekende FRANS DE HULST, Mr. schilder, eene Acte als getuige te Heemstede, waar hij toen met JAN MIENSE MOLENAER woonde, bij Not. C. VAN RIJF.

Frans de Hulst

HENDRICK MOMMERS.

HERMEN HALS. Waarschijnlijk is HERMEN of HARMEN HALS de schilder van eenige schilderijen in den trant van zijn vader FRANS die gemerkt zijn met een monogram dat sterk op de hier volgende handteekening lijkt en zich uitsluitend in particuliere verzamelingen bevinden, o. a. bij Consul WEBER te Hamburg, bij den Heer WERNER DAHL te Düsseldorf, den Heer HABICH te Cassel enz. Terwijl ik mij voorstel later meer over de zonen van HALS mede te deelen, geef ik al vast hier een Acte, die een en ander omtrent REYNIER en HARMEN HALS mededeelt.

10 Juli 1663 compareerden REYNIER HALS, schilder, out 33 jaren, gequetst te bedde liggende, en LIJSBETH GROEN, desselfs huysvrouw, out 26 jaren . . . . (volgen een paar korporaals der schutterij) allen wonende hier ter stede, HARMANUS HALS, schilder, out 52 jaren, ende ANNA HALS, out 24 jaren, wed. van JOANNES HENDRICKSZ, *wonende tot Noordeloos*, Attestatie over een vechtpartij bij het gaan uit een herberg. REYNIER HALS werd daarbij hevig gewond door een steenworp op het hoofd „sulcx dat hij in onmacht ende flaute geraeckte ende in groote overvloedt bloede.” De 2 zonen van HALS teekenen:

Reynier Hals

Dits 't merck van HARMANUS HALS:

HALS

(NB. het laatste gedeelte is verbrand.)¹⁾

Heer VAN DEELEN, hiet DIRCK, van Heusden, Consul in Zeeland, van Arnemuyden, in perspectiven.

HELST. q. BAROLOMEUS.

H. (Lees KAREL) SLABBERT.

H. (lees ZACHARIAS) BLIJHOOFD.

HESSELJEN (ASSELIJN?) In Landschappen.

HENDRIK ANDRIESE, alias *Mankehein*, natus Antverpiae, obiit 1655 in Zeeland. [Ik zag eens in een Keulsche Veiling een vrij goede Vanitas van dezen zeldzamen schilder.]

HADDEMAN (dit is HANNEMAN.)

¹⁾ Prot. Not. JAC. HELLERUS, Amsterdam.

- HEES. [Dit is de zeldzame Haarlem'sche Landschapschilder GERRIT VAN HEES, van wien de Heer HOUCK te Deventer een aardig landschap bezit.]
 HARME DE BIJE, Conterfeiter, te Vendelo, 1670, 68 jaer out.
 H. M. Pinxit CORNELIS VAN DER VOORDE 1668 (??) Zeeuw.
 KOUWENBERGH, van Delft, in zeetjes en watertjes. [CHRISTIAEN COUWENBERCH was veel meer historieschilder; ik hoop later meer over hem mede te deelen.]
 KORNELIS DE HEEM, Antwerper. groote Historien (?) Mr. van Juffr. OOSTERWIJCK.

J.

- JOOST (lees JORIS) VAN DER HAGEN.
 JAN DE HEEM, van Utert, in freutasien, sijn soon is CORNELIS.
 JANSSEN, Brabander, moy, in zaletjes vol joffertjes en jonkertjes, florcerde 1668, van Keulen, natus. q. ABRAM. [HIERONYMUS JANSSEN, DE DANSER.]
 J. G. CAMPHUYSEN. In Landschappen, redelijk. [Hier is GOVERT bedoeld].
 JAN VAN DER VELDE, Amsterdam. Zeetjes, beter als WILLEM. Als PARCELLIS. [Dit is bepaald eene vergissing en doelt misschien op den jongen WILLEM of op ADRIAEN VAN DE VELDE].
 JAN WIJNANTS. Pinxit Rotsen en landschappen, Haerlem. [NB. sedert 1660 woonde hij toch te Amsterdam.]
 Jonge HALST. [Welke zoon van HALS?]
 JAN PINAS en JACOB PINAS¹⁾ fratres, Amsterdam, landschap, beelden.
 JAN STEEN, kleine beeltjes, boertjes, moy, trou van Tobias.
 JACOB HEYBLOK. Sijn print is Admiraal OPDAM.
 JAN SONJÉ.
 JAN ASSELIJN heeft 6 groote Ruïnen geschildert en 6 Antiquiteyten, die PERELLE gesneën heeft.
 ISAK OSTADE.

¹⁾ JACOB PINAS woonde later niet te Amsterdam; 1632 werd hij Lid van het Delft'sche St. Lucas Gilde en nog 8 en 28 Maart 1639 teekende hij daar eenige Acten van den Not. J. VAN RUYVEN als getuyge, o. a. met zijn kunstbroeder JORIS GERRITSZ VAN LYER. Hij schrijft:

Jan Pinas

- JAN SNELLINGH, Antwerper, tapiceryen moy, in ployen, in landschapjes te Rotterdam, en maneschijntjes, floreerde 1669. Zoon van CORNELIS. [Zie hiervoor op CORNELIS SNELLINGH.]
- JACOB SEILMAKER, Oude en Jonge. Naves.
- JAN DE BRAY, floreerde te Haerlem 1669, in 't conterfeyten moy.
- JOB BERGHEIDEN.
- JONAS JONASSE, Balju van Schiedam, out omtrent 42 jaer, obiit 1667, in Landschappen, treffelijck, fuit in Italia.
- JAN VAN LOO, conterfeiter, tot Groeninge.
- JAN VAN DER HULST. [Ik vond wel verscheidene Acten betreffende den „Constschilder” PIETER VAN DER HULST, die ook bij HOUBRAKEN genoemd wordt.]
- J. DE VOS, Conterfeiter. [Waarschijnlijk de zeer middelmatige Leidsche schilder JAN DE VOS.]
- JAN LYVINS (LIEVENS) natus Leyde, conterfeiter van Pater Seghers.
- JAN VAN SCHOTE (JORIS?) Conterfeiter.
- JAN TREK. [Over den stillevenschilder JAN JANSSEN TRECK van wien de Musea te Berlijn en te Schwerin zeer fraaie stukken bezitten, later uitvoerig meer. Hij was Amsterdammer.]
- JAN STURCKENBURGH. In schepen en zee'tjes, groot. [Mevr. Weduwe KLINKHAMER te Amsterdam bezit een groote, fantastische zeehaven in den trant van A. STORCK, voluit gemerkt: J. STURCKENBURGH. 14 Februari 1663 legt JOHANNES STURCKENBURGH, schilder, wonende te Amsterdam, „out omtrent 33 jaren” eene verklaring af voor Not. J. DE VOS aldaar. Een jaar later leefde hij nog.]
- JACOBUS BLAUVOET, Rotterdam, in zee'tjes en conterfeiten, 1670 out 26 jaer, SORGH's discipel.¹⁾
- JACOB [JOACHIM] SANDRART, Conterfeiter, 1642 van Amsterdam enz.
- JAN FRANÇOIS SOOLMAKER, in landschap en beelden, obiit in Italia 1656. [Hier is onze doctor geheel in de war. De navolgende Documenten leeren ons dat hij nog veel later leefde, wat trouwens ook de data op zijne schilderijen verkondigen.]

5 December 1665. Testament van JAN FRANCISCO SOOLMAKER, jonghman, *schilder*, wonende in de Wolvestraet deser stede, ten huysen van JAN COCK, cleermaker, *althans geresolveert een reyse te doen nae Italie*,

¹⁾ Zie over hem de Rotterdam'sche Historiebladen.

cloeck en gesont . . . . . Hij stelt tot eenig erfgenaam zijn moeder CLARA SPAENHOVEN, weduwe van ARTUS SOOLMAKER, wonende tot Antwerpen.

Get: *Jan Franciscus Soolmaker* ¹⁾

Onze schilder wilde de reis natuurlijk zoo goedkoop mogelijk doen, daarom had hij 2 dagen te voren voor den Notaris J. v. D. VEN de volgende acte laten opmaken:

3 Dec. 1665. JAN FRANCISCUS SOOLMAKER, schilder, tegenwoordigh gereet omme voor schilder op 't schip genaemt de Vrouwe Lorette te varen van deser stede naer Portugael bekend schuldig te wesen aen JAN THEUNISZ COCK de somma van 120 guldens ter saecke van verwoonde camerhuur, verschooten gelden en verteerde kosten. Hij zal die betalen „uyt sijne eerste, „gereeeste te verdienen gagien en maentgelden, van 30 gulden s'maents”.

Hij was zeker met zijn broeder ARNOLDUS SOOLMAKER naar Holland getrokken. Deze vertrok 1659 als chirurgijn naar Malaga; hij was toen 21 jaar oud. (Test. 25 Juny 1659). HELENA SOOLMAKER, die met JEREMIAS BOMMAERTS gehuwd was, en 1661 te Amsterdam voorkomt, was zeker zijne zuster. Dat de schilder in Italie overleed is zeer waarschijnlijk, daar ik later niets meer van hem vond. [Zie ook over hem VAN DEN BRANDEN, de Antwerpsche schilderschool.]

JAN VAN VUGT, Rotterdam, Perspective, Mr. van ANTONY DE LORME. [Dit is alles nieuw voor ons. Schilderijen van dezen zeldzamen schilder zijn in de Musea te Schwerin en te Bremen.]

JAN PARCELLIS, Rotterdam, Zeetjes, treffelijk. [Wat wij over dezen meester weten, deelde ik o. a. mede in mijne „Meisterwerke des Rijks-Museums.”]

ISENDOORN, ANTONY, te Delft, conterfeiter, Cabelauw stilleven, moy, 1670 out 45 jaar. [Volgens Obreen's Archief werd ANTONY ISENDOORN inderdaad 9 Dec. 1669 lid van het Delft'sche St. Lucasgilde,]

JAN [lees NICOLAES] ELIAS, Amsterdam.

JAN [lees JACOB] OGTERVELT, conterfeiter.

J. VAN ROSSEM, Conterfeiter, moy, te Vianen 1669. [Ook dit is nieuw. Een middelmatig damesportret van 1662 bezit het Rijks-Museum te Amsterdam; het is JOHAN v. ROSSUM gemerkt. Een zeer fraai, klein portretje bezit het Belvedere te Weenen. Een goed portret van een elegant officier, gem: J. v. ROSSUM f. 1671 zag ik bij den Heer DEUTSCH te Londen.

¹⁾ Prot. Not. JAC. HELLERUS, Amsterdam.

JONGE BLEIKER, Amsterdam, beesies, moy. [Dit is weer een verwarring, de Oude, GERRIT, te Haarlem schilderde „beesies”, DIRCK, de Jonge, te Amsterdam, figuren, portretten, historiestukken.]

JAN VAN DE WATER, teykenaar in Historien, Rotterdam.

JAN MARSEN. [JAN MARTSEN DE JONGE].

JAN BATISTA WENICX.

JAN MIENSE MOLENAER.

JONGE PARCELLIS [JULIUS PORCELLIS, die 1644 nog te Rotterdam woonde.]

JAN BORRITZS SMIT. [Ik vond herhaaldelijk in Amsterdam'sche Inventarissen: een zeetge, een Maeswater, een watertge enz. van JAN BORRITZS SMIT. Hij was Amsterdammer, als ik mij niet vergis.]

J. OLIS. Daer gaen printen van uyt, conterfeiter, historien, in den Haegh, moy. [Hij woonde te Dordrecht, niet in den Haag, wellicht ook later te Amsterdam. 1655 leefde hij nog. Naar zijne teekeningen is gegraveerd.]

JACOB HUGTENBURGH.

J. a. TALPA, jonkertjes en juffertjes. (THOPAS?)

JAN BERESTRATEN.

JAN HUGTENBURGH.

JAMES NATUS.

JAN VAN PEENE. [HOET vermeldt vele stukken (genre) van VAN PEENE. 1656 woonde MANUEL VAN PEENEN, schilder, te Amsterdam.]

J. HULSCHER.

JAN LOOTE.

J. SPRUYT. [JOHANNES SPRUYT, Amsterdam'sch stillevenschilder. De Heer A. FROWEIN te Elberfeld bezit een uitmuntend stuk van hem, dat 1886 te Düsseldorf op de Tentoonstelling aanwezig was. Het stelt een doode haan en eenige andere doode vogels voor, op een tafel, waarop een groene tasch ligt. Het is gemerkt: *J. Spruyt* 1659. In een warmgeelen toon geschilderd, herinnert het aan dergelijke stukken, die aan A. CUYP toegeschreven worden. Uitmuntend van teekening, krachtig breed getoetst, behoort het tot het beste wat de Hollandsche school in dit genre voortbracht. Een tweede werk van hem moet in het Museum te Münster te vinden zijn. Zonder twijfel zijn sommige zijner schilderijen thans onder CUYP's naam bekend. Het volgende vond ik van hem in de Amsterdamsche Archieven: 12 Juni 1659 maken JOHANNES SPRUYT, jongman, geassisteert met CATHALIJNTJGE DE CLERCQ, wed. van GOVERT SPRUYT, zal^e zijn moeder, GOVERT SPRUYT, zijn broeder en JOHANNES GRINDAL, zijn zwager, ter eenre, en JUDITH DE VRIES, jongedochter, toekomstige bruid, geassisteert met ANDRIES VAN DALEN, haar

behuwdvader, STIJNTGE VAN EYCK, haar moeder, ABRAHAM DE VRIES (de schilder?), haar oom, en ADRIAEN VAN DE KIEBOOM, haar behuwdoom. huwelijksche voorwaarden¹⁾. 1 Mei 1660 maken JOHANNES SPRUIJT, *schilder*, en JUDITH DE VRIES, echtelieden. hun testament.²⁾ Reeds 19 Sept. 1671 heet JUDITH DE VRIES weduwe wijlen JOHANNES SPRUIJT.³⁾ Zou de 19 Juni 1671 genoemde JOHANNES SPRUIJT, out 42 jaer, „Wisselaer” te Amsterdam,⁴⁾ identiek met onze schilder zijn?

Ziehier de Taxatie van eenige zijner schilderijen in het jaar 1671, toen bij ANDRIES VAN DALEN, een der getuigen bij het huwelijk, berustende: een groote schilderij van hanen, hennen, duiven, etc. van J. SPRUIJT *f* 15.— Een van eenden van denzelfden *f* 6.— Een groote schilderij van een gans en ander gevogelte door J. SPRUIJT *f* 20.— Een groote schilderij met een kalkoen, haen en kiekens door J. SPRUIJT *f* 25.— (Een turksche haven van THOMAS WIJCK *f* 8.— Een kerk van VAN BADEN *f* 1 — 10 — 0.)⁵⁾ De 6 April 1634 genoemde LOURENS SPRUIJT, van wien drie landschappen op 150 Gulden getaxeerd werden⁶⁾ is misschien met hem verwant. 20 Dec. 1662 bevond zich in den desolaten boedel van ABR. DE VEER te Amsterdam een schilderij van gevogelte van SPRUIJT.]

JAN BATISTA VAN DEYNUM, natus Antverpiae 1620, Conterfeiter, klein, en landschap.

JAN VAN DEN BENDE (VAN DER BENT?)

JAN VERMEER.

JAN VAN DER VALCK.

(Wordt vervolgd.)

1) Prot. Not. D. DOORNICK, Amsterdam.

2) » » J. DE VOS, »

3) » » J. Q. SPITHOFF »

4) » » A. VAN SANTEN »

5) » » H. VENCKEL, »

6) » » P. MATTHIJZ »

EEN SPOTVERS OP GEERAERDT BRANDT.

DOOR

J. H. W. UNGER.

DE aanleiding tot het hier afgedrukte spotvers, dat tegen den jeugdigen GEERAERDT BRANDT werd uitgegeven, zal bij de meeste lezers van dit tijdschrift zeker niet onbekend zijn. Het zij mij evenwel vergund met een enkel woord te verhalen, wat de toorn van den schrijver van het hekelvers had opgewekt.

Nadat PIETER CORNELISZ. HOOFT den 21 Mei 1647 in den Haag was overleden, werd zijn lijk naar Amsterdam overgebracht en aldaar den 27 Mei in het familiegraf in het koor der Nieuwe kerk bijgezet. Den volgenden dag sprak de tooneelspeler ADAM KARELS VAN GERMEZ ¹⁾ in den Amsterdamschen schouwburg een lijkrede op den overledene uit, onder groote toejuiching van de talrijke aanwezigen. De twintigjarige GEERAERDT BRANDT noemde zich de schrijver van deze redevoering, maar reeds spoedig bleek het aan sommigen, dat hier bedrog

---

1) ADAM KARELS VAN GERMEZ was misschien, zooals ALBERDINGK THIJM beweert in de *Nederlandsche Kunstbode* (1874) I, bl. 82, de zoon van ADAM KARELS en van LIJSBETGE JACOBSdr. STUER. In dat geval zou dezelfde zijn als de chirurgijn ADAM CARELS, die den 16 December 1644 zijn ondertrouw met MAGDALENA WENNECOM liet aantekenen. Zie over dezen H. J. ALLARD *Vondeliana* II in de *Studien op Godsdienstig, Wetenschappelijk en Letterkundig Gebied*, dl. 31.

Maar 30 September 1667 werd begraven in de Nieuwe kerk „ADAM KARELS VAN GERMES, mackelaer op de Roo-egrift." Deze was 6 Januari 1649 „ingecomen" a's makelaar.

Wie was dat?

in het spel was, daar BRANDT de lijkrede van RONSARD op den kardinaal DU PERRON eenvoudig vertaald en voor deze gelegenheid pasklaar had gemaakt ¹⁾.

ANSLO zong BRANDT een lofdicht toe op zijn voortreffelijk werk, en deelt in een twintigtal regels mede hoe VONDEL er over dacht :

..... toen, met ope deuren,
 De Schouburg was aan 't treuren,
 Bevondt zich daar des Amstels treurpoëet,
 Die zoo veel tijts in dichten heeft besteet,
 En loflijk onderwonden.
 Te vinden nieuwe Vonden;
 Waarom mijn pen den Agrippinschen Rijn
 Voor zoo een zoon, zal eeuwig dankbaar zijn.
 Wat stont hy opgetogen!

Daarna volgt, hetgeen VONDEL zeide, waaruit blijkt hoezeer deze ingenomen was met de zoo even gehoorde lijkrede, niettegenstaande de steller daarin BARLAEUS en HUYGENS, die eveneens in de zaal aanwezig waren, veel lof had toegezwaaid en als met opzet VONDELS naam verzwegen had.

Minst genomen mocht dit onbeleefd genoemd worden; de jeugdige BRANDT behoorde voor den bijna zestigjarigen dichter meer eerbied te toonen. De aanleiding tot deze handelwijze schijnt evenwel gezocht te moeten worden in de oneenigheid, die tusschen beide bestond.

Sedert eenigen tijd was er verschil van gevoelen tusschen VONDEL en BRANDT; waarom weet men niet, misschien wel om godsdienstzaken. De jeugdige BRANDT verzamelde in zijn drift al de scherpe hekeldichten, die VONDEL in de eerste uitgave (1644) van zijn *Verscheide Gedichten* had weggelaten en zond ze met een gefingeerd uitgeversadres en voorafgegaan door een scherpe en hatelijke voorrede, in het licht. Deze met een P geteekende voorrede, is gedagteekend: „uit mijn boekververtrek, den eersten dach van den jaare 1647.” Toen bestond dus de veete reeds en het is daarom niet te verwonderen, dat BRANDT den naam van VONDEL opzettelijk verzweg. In zijn *Leven van Vondel* deelt hij later (1682) mede, dat de reeds bejaarde dichter, PIETER DE GROOT, den zoon van HUIG, lang er van verdacht hield de schrijver van de Voorrede te zijn. Dit verklaart m. i. dan

---

¹⁾ Beide redevoeringen zijn tegenover elkander ter vergelijking afgedrukt achter G. BRANDT, *Het leven van P. C. Hooft, met inleiding en aantekeningen* van Dr. J. C. MATTHES. Gron. 1874, bl. 66.

ook het feit, dat VONDEL met lof sprak over een werk van den jongen man, met wien hij wel is waar in onmin geraakt was, maar dien hij toch als een talentvol jongeling had leeren kennen.

Het duurde niet lang of een scherp gedicht tegen BRANDT zag het licht. Tot heden bleef dit onbekend. Bij het doorwerken van den *Catalogus van Pamfletten* aan ISAAC MEULMAN toebehoorende, ontdekte ik het indertijd onder No. 2897.

Het luidt aldus:

Aen den onbeschaemden letter-dief

G E R R I T B R A N D T.

GEPAST OP SIJN LIJK-REDE

Over P. C. H O O F T.

BRANDT hoe hebje 't soo verkurve,
Dat je met een Fransche rou
Op ons duyts toneel, 't gesturven
Drossaerts Lijck beklagen wou.

Wast' sijn groote ziel niet waardigh,
Of was u begrip te kl'ijn,
Of hadt ghy geen Lijck-stof vaerdigh
Om geen Letter-dief te zijn.

'k Wou myn eer soo niet verkorte,
Dat ick op dees Heyl'ge stée,
Sou een anders klaghten storte,
Broghje self geen tranen mee?

'k Denck je had 's al uyt ekreten,
Doen *Torquatus* Bestevâer
Jou het wammus had e'meten,
Om de dolheyt en 't gebaer.

Van *Torquant'* het dolle kuycken,
Die de welgespeckte tas
Van jou Vader wist te snuycken:
Doch dit komt'er niet te pas.

Maer wat wil van VOND'LE seggen
Als hy siet dees dievery,
'k Wed hy 't op het vuyr sal leggen
En verbranden 't Lijck-geschrey.

Dat hem niet en kon verveelen
Om de aerdigheyt en Geest,
Weynigh wist hy van jou steelen,
Datje waert so gau e'weest.

Had'je sleghs uyt alle hoecken
(Met een rijper achterdocht.)
De vermaledijde Boecken
Van die Frans-man op e'kocht.

Dan kon niemand jou verwyten,
 Datje met sijn veeren pocht.
 Die 'k jou weer uyt 't gat sou ryten,
 Soo ick niet en had gedocht.

Dat de Winter was op handen,
 Trock ik an de Fransche veer,
 't Gat dat raecte heel te schanden,
 Want ick trocker dan wel meer.

En dat sou mij seecker rouwen
 Had ick dus jou schandt ontbloot,
 'k Laetje dan dus veeren houwen,
 Tot een decksel in de noot.

'k Heb hier vry wat luydt ekreten
 Egghter 't geen ick segh is waer:
 Komt SUSANN' het niet te weten
 Dan soo loopje geen gevaer.

Dat was te veel voor een van ANSLO's vrienden, JOAN SIX VAN CHANDELIER. Deze schreef spoedig daarna een gedicht „teegen 't lasterschrift op GERRIT BRANDT” en over VONDEL werd daarin o. a. gezegd 1):

Ik wed dat ZUILICHEM, en VONDEL,
 U lastraars wikkende, op den pondel,
 Van reednen, met dit licht gedicht,
 Vol waarheids, vinden veel te licht,
 En dat sy u, die twee Poëeten
 Bedekt, en oopen hebt gebeeten,
 Gelyk wangunstigh, aan hen lof,
 Gegeesselt wenschen op het hof,
 Vaar voort vry, op Torquaat te schellen:
 't Is noodloos sich te weer te stellen,
 Gekroont VAN BAARLES baakelaar.
 Ook VONDEL prees den reedenaar.
 Of derft ghy ook die trotse lichten,
 Van roekloos oordeel, stout betichten,
 Als of er geen van beiden wist,
 Dat BRAND juweelen had gevischt?

Naar aanleiding van deze beide gedichten verscheen van een ongenoemde een gedicht „Aen de beuling-stoppers, die malkander beklappen”, in hetzelfde

1) Poësy van J. SIX VAN CHANDELIER, Amst. 1657, bl. 380.

aantal vierregelige coupletten verdeeld als het eerste tegen BRANDT 1). Ik eindig hier met de regels, die op VONDEL betrekking hebben:

VONDEL heeft dees dievery
Seght ghy, schier op 't vyer gesmeten:
Hoe komt BRANT dus in de ly?

Neen neen, VONDEL is soo dom niet,
Want hy weet wel wat behoort,
Hy en segt niet, eer hy om siet;
Als ghy doet, die d'eer vermoort.

Want hy weet wel dat Poëten
Al het geen 't welk is geschiet
Voormaels, wel te volgen weten
Anders was de outheyt niet.

---

1) Gedrukt bij Dr. G. PENON. *Historische en bibliographische beschouwing van Vondels hekeldichten* (1874), bl. 209.

AANTEEKENINGEN OMTRENT EENIGE
DORDRECHTSCH E SCHILDERS.

DOOR

G. H. VETH.

XXV.

GOVERT VAN DER LEEUW.

(GABRIEL DE LEONE).

EZE schilder werd te Dordrecht geboren den 11 November 1645¹⁾ en aldaar den 15ⁿ dier maand gedoopt, zooals blijkt uit de volgende aantekening in het doopregister der Herv. gemeente te Dordrecht.

1645. November.

den 15^e BASTIAEN VAN DER LEEUW en SIBILLA VAN NIEUWSTADT, GOVERT.

BASTIAEN GOVERTSZ. VAN DER LEEUW, de in bovenstaande aantekening genoemde vader van GOVERT, was te Dordrecht geboren den 11 Januari 1624 en den 9 April 1645 te Dubbeldam gehuwd. HOUBRAKEN zegt dat deze *een fraai schilder van Osjes, Koetjes, Schaapies enz. en een leerling van Jacob Gerritsz Kuip* was, doch dat hij naderhand zijn penseel voor de collecte van bieren verwisselde.

---

¹⁾ HOUBRAKEN heeft 1643. Ik heb mijn datum uit een familierregister, waaraan ook eenige der hier volgende data zijn ontleend. De hier medegedeelde aantekening uit het doopboek strekt ter bevestiging van die in het familierregister.

Het is mij niet gebleken dat er nog eenig werk van zijne hand aanwezig is waaraan HOUBRAKENS oordeel over zijne kunst zou kunnen worden getoetst; maar dat hij een leerling van J. G. CUYP was heb ik, in het boek der knechts en jongens van het St. Lucasgild te Dordrecht, bevestigd gevonden.¹⁾

GOVERT ontving het onderwijs in de kunst van zijn vader en schijnt dezen al spoedig overtroffen te hebben. Daar hij evenwel in zijne geboorteplaats niet genoeg met zijn werk vooruitkwam begaf hij zich naar Amsterdam, waarschijnlijk bij verwanten, want in 1651 komt ook een GOVERT DE LEEUW te Amsterdam voor.

Hij kwam aldaar in kennis met den schilder DAVID VAN DER PLAATS, en huwde diens zuster.

De tijd waarop dit huwelijk plaats had en die van zijn verblijf te Amsterdam wordt niet vermeld, maar heel innig schijnt dit huwelijk niet te zijn geweest, althans bleek zijne lust tot reizen grooter dan de genegenheid voor zijne wederhelft; want hij ging, zonder haar, op reis en keerde eerst na een veertienjarig verblijf in het buitenland, in het vaderland terug.

Hij had zich van dien tijd vier jaren te Parijs en Lyon, twee aan het hof van Savoye, een te Rome en zeven jaar te Napels opgehouden.

HOUBRAKEN zegt, dat *dat hij aan verscheiden stalen genoegzaam heeft doen zien, dat hij zich naar de konstigste voorbeelden, als die van Castellione en Roos,²⁾ geoeffent had; welken laatsten hij ook in zijn vaardigheid nabootste. Ik heb, vervolgt hij, een dreef Ossen, Schapen en Ezels van hem gezien, die wonder geestig en los gepenseelt waren: maar alzoo onze landaart meer op het uitvoerige verslingert is, konde hij hier niet zooveel als hij wel gewoon was, voor zijne konst bedingen.* Daarom besloot hij om naar Italie terug te keeren, doch wilde voor zijn vertrek afscheid nemen van zijne oude moeder die te Dordrecht woonde³⁾. Kort na zijne aankomst aldaar werd hij door een ernstige ziekte overvallen die hem op het onverwachtst te grave sleepte. Hij overleed den 3 Juli 1688. Dit aan HOUBRAKEN ontleende bericht wordt bevestigd door de volgende aantekening in het Register der dooden te Dordrecht.

1688. *July.*

den 3^e een baer voor Govert Bastyanse van der Leeu in de Vryesestraet schilder.

HOUBRAKEN zegt dat hij *een welgemaakt man was woelig van geest en welbespraakt, waardoor hij zig in ieders gunst wist te vleyen.*

1) Zie *Oud-Holland* 1884, bl. 252 en 1888 blz. 139.

2) BURGER noemt hem: *imitateur de ROSA DE TIVOLI.*

3) Zijn vader was reeds den 20 December 1680 overleden. Zijne moeder SYBILLA VAN NIEUWSTAD, overleefde hem tot 30 Juni 1694.

Gedurende zijn verblijf in Italië had hij zich GABRIEL DE LEONE genoemd, met welken naam hij ook sedert zijne werken schijnt te hebben geteekend.

Ofschoon hij veel moet gewerkt hebben, is er, althans in ons land, weinig van zijne kunst overgebleven. Vóór den daarin geheerscht hebbenden brand, bezat het Museum Boymans te Rotterdam twee Italiaansche landschappen van zijne hand ¹⁾, maar thans is, zoover ik weet, geen werk van hem in een onzer Musea te vinden.

Welligt schuilt er hier of daar in eene particuliere verzameling hier te lande nog wel eenig werk van hem; maar zeker zullen er in Frankrijk en Italië, waar zijne kunst meer in den smaak viel, nog wel schilderijen van zijne hand aanwezig zijn, maar, door zijn veritaliaanschten naam en wijze van werken, niet als Hollandsche kunst worden beschouwd.

KRAMM zegt, dat de door hem vervaardigde etsen in Italië aan eenen GUILLAUME DE LEONE, te Parma in 1664 geboren, worden toegeschreven.

De Heer E. W. MOES deelde mij mede, dat er in de collectie Liechtenstein te Weenen een *Beeren-* en een *Hertenjacht* van hem worden gevonden, en in het Museum te Stockholm een stuk voorstellende *Zeven koeien aan een water*, gemerkt G. DE LEONE.

Ook in het Museum te Darmstadt vindt men een *Herder met schapen* gemerkt G. DE LEONE f., maar met bijvoeging van het jaartal 1734. De Heer MOES houdt het daarom voor werk van een anderen schilder; maar het kon wel zijn dat dit jaartal er om een of andere reden later is bijgeplaatst. Zoo iets behoort niet tot de zeldzaamheden.

In den Catalogus van HOET, D. II, vindt men op de verkooping van Mr. JACOB VAN DER DUSSEN, gehouden te Amsterdam 12 April 1752, onder No. 10 *Een landschap met beesjes*, door DE LEONE. hoog 2 v., 2½ dm., br. 3 v. 4 dm., dat f 15.— opracht, en op de verkooping van VAN DER LINDEN VAN SLINGELAND, gehouden te Dordrecht 22 Aug. 1785, komen onder No. 245 twee stukjes van GABRIËL VAN DER LEEUW voor, waarvan de beschrijving luidt: *Twee stuks landschappen, met Boomen en Gebouwen, op den voorgrond Koeien bij 't Water staande, met eenig ander Vee, waarbij vrouwtjes die melken; kunstig en kragtig.* Zij werden te samen voor f 99.— verkocht.

IMMERZEEL zegt dat er eenige geëtste prentjes van hem bestaan. Vijftien stuks daarvan, waarvan negen *stuks met verschillend vee*, en zes *landschappen*, golden op de verkooping van den Grave van Fries f 23.00.

---

1) Zie Burger Musées de la Hollande. Musée de Rotterdam, p. 261.

KRAMM zag eenige etsen van hem, die hoewel goed *geordonanceerd* in de uitvoering te wenschen overlieten.

Volgens den Hr. J. PH. VAN DER KELLEN¹⁾, is het niet vreemd in de catalogussen G. VAN DER LEEUW verward te vinden met den Antwerpschen W. P. DE LEEUW, bekend door zijne fraaie gravuren naar RUBBENS, REMBRANDT, LIVENS, enz. en vindt men somtijds de platen van den een gerangschikt onder die van den ander. Hij zegt dat NAGLER melding maakt van 31 platen van G. VAN DER LEEUW; maar dat hij er slechts 24 heeft gevonden; terwijl hij allen grond heeft om te veronderstellen, dat dit al de door hem vervaardigde zijn. Al deze etsen zijn door VAN DER KELLEN beschreven terwijl een er van, een ezeltje voorstellende, wordt gereproduceerd.

Voor zoover zij eenig merk bevatten is dit altijd *G. de Leone* of enkel *G. L.*

 XXVI.

PIETER VAN DER LEEUW.

Deze was een broeder van GOVERT en werd in de Hervormde kerk te Dordrecht gedoopt, den 13 Februari 1647, zooals blijkt uit de volgende aanteeke-ning in het doopregister.

1647. February.

den 13. BASTIAEN VAN DER LEEUW en SYBILLA VAN NIEUWSTAD, 't k. PIETER.

Even als zijn broeder ontving hij de lessen in teeken- en schilderkunst van zijn vader, terwijl hij zich in zijn schilderwerk vooral ADRIAAN VAN DE VELDE tot voorbeeld stelde. Hij kwam, volgens HOUBRAKEN, in 1669 te Dordrecht in 't *Konstgenootschap* en toen deze zich in 1678 bij die broederschap liet inschrijven was VAN DER LEEUW Regent dier vereeniging en stelde in die hoedanigheid den naam van HOUBRAKEN op de lijst der leden.

In het kerkelijk Proclamatieboek te Dordrecht vond ik de volgende huwe-lijksafkondiging. 1674 2 *September*.

*Getrouwt in Sillershoek
den 16 Sept. 1674. Hep
betaelt een ducaton om
te trouwen op Cillaers-
hoeck.*

*Pieter van der Leeuw, schilder, j. m., van Dordrecht,
wonende in de Vriesestraet.*

met

*Willemina Fennacolijs, j. d., van Giesen Nieuwerkerck,
wonende in de Munt.*

---

1) *Le peintre-Graveur Hollandais et Flamand. Oeuvre de G. de Leone.*

Hij overleed te Dordrecht in 1679, waarvan ik de volgende aanteekening in het register der dooden aldaar vond.

1679. *September.*

den 12 een baer voor Pieter van Leeuwen, schilder, voor te Bagijnhof.

Hij bereikte dus slechts den ouderdom van ruim 32 jaar.

Hij was, zegt HOUBRAKEN, van een stillen aart, en borgerlijk gedrag, had geen bekwaamheit van zich voor te dragen, of bij elk bemint te maken; waardoor (schoon hij zijn konst wel verstant) hij maar een gemeen loon voor zijn penceelwerk bedong. Dit bericht en zijn vroegen dood wijzen dunkt mij op een zwak gestel. Toch moet hij, te oordeelen naar het betrekkelijk groot aantal schilderijen die nog van hem aanwezig zijn, ijverig hebben gewerkt.

BURGER¹⁾ zegt van zijne kunst: *Il y a de ses habiles pastiches qui ont passé et passent encore pour des originaux* d'ADRIAAN VAN DE VELDE.

In onze Musea wordt, voor zoo ver ik weet, slechts een schilderij van hem gevonden; namelijk in dat van Boymans te Rotterdam. Het is een *Landschap met schapen*, beschreven onder No. 159 van den Catalogus. Vóór den brand in dit Museum waren daar, volgens BURGER, vijf schilderijen van hem aanwezig.

Maar in verschillende buitenlandsche musea en particuliere verzamelingen vindt men werk van zijne hand.

Het volgende lijstje ben ik aan den Heer E. W. MOES verschuldigd.

Weenen, Museum Academie bild. Kunste. *Een kleine kudde, en Dieren op eene weide.*

Weenen, Museum Liechtenstein. *Een landschap met ruine en vee, gem. P. van der Leeuw f.*

Munchen, Pinacothek. *Vee, gem. P. v. Leeuw 1671 en Avondlandschap met stoffage, gem. P. v. d. Leeuw 1671.* Het zijn pendanten, beide door J. WOLFF gelitografeerd.

Frankfort, Städel'sch Instituut: *Een ossenmarkt met ruinen, gem. P. van d. Leeuw f. 1673 en Een landschap met geiten, gem. P. v. Leeuw.*

Londen, Bridgewater Gallery. *Een landschap met vee, gegraveerd in de Stafford Gallery.*

Ook in de beroemde Collectie Wilson was van hem *een landschap* dat, toen het nog in de verzameling van Lord GRANVILLE was, aan A. VAN DE VELDE was toegeschreven.

In den Catalogus van HOET D. I, verkooping LAMBERT VAN HAIREN, Oud Raad te Dordr. 13 Oct. 1718, vond ik, onder No. 21, *Een Koe, Geitje en een Meijsje, na A. van de Velde, door P. van de Leeuw, ongemeen gecopieert,*

¹⁾ *Musees de la Hollande. Musée de Rotterdam, p. 261.*

h. I v., br. 9 dm. f 12, en in denzelfden Catalogus, D. II, verkooping SEGER THIERENS, 23 Juli 1743 te 's Gravenhage onder No. 255, *Een landschapje met beesjes en figuurtjes, door P. de Leeuw, h. 10½ d, br. I v. I dm. f 9: 10 st.*

HOUBRAKEN zegt, dat *hij een zoon heeft nagelaten, die een konstig Signet- en stempelsnijder geweest is.* Ik heb omtrent dezen niets verder gevonden.

XXVII.

POULUS LÈSIRE.

Nadat het in *Oud-Holland*¹⁾ voorkomend stukje over dezen schilder was afgedrukt vond ik nog onder de Huwelijks-Proclamatien de volgende aanteekening:

1634 September 10.

Pauwels de Lesire, schilder, j. m., van Dordrecht, woonen in Steversloot.

Lowize le Claar, j. d, w. in 's Gravenhage.

pr. schrijven van daer.

Ofschoon LESIRE na zijn huwelijk nog verscheiden jaren in Dordrecht heeft gewoond is misschien daarin toch de aanleiding te vinden tot zijne latere verhuizing naar 's Gravenhage.

Ik neem deze gelegenheid waar om mede te deelen, dat Dordrechts Museum sedert door tusschenkomst van Dr. A. BREDIUS in het bezit is gekomen van een door LESIRE geschilderd portret. Het is de beeltenis van een magistraatspersoon in zwarten tabberd met daarop leggenden breeden met kant omboorden kraag, gem. *P. Lesire fc. 1643.*

Het geeft de indruk dat het een gelijkend portret moet zijn geweest; maar de kop is wat hard. De kraag is goed behandeld. Het is in elk geval het werk van een niet onverdienstelijk kunstenaar.

¹⁾ 1887, bl. 45—51.

KILIAEN VAN RENSSELAER

EN ZIJNE KOLONIE RENSSELAERSWIJCK,

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

JEGENS weinige mannen van beteekenis uit ons roemrijk verleden zijn onze levensbeschrijvers zoo onrechtvaardig geweest als jegens den Amsterdamschen koopman, wiens naam boven dit opstel geschreven staat. Dit is voorzeker toe te schrijven aan de weinige aandacht, die men tot dusverre aan onze handelsgeschiedenis heeft gewijd. En het is juist in deze, dat KILIAEN VAN RENSSELAER eene voorname plaats behoort te worden toegewezen, omdat hij, bij den West-Indischen handel betrokken, niét alleen den moed heeft gehad in de Amerikaansche vlakten en wouden langs de Noord-rivier eene kolonie op te richten en zijne kapitalen tot haren bloei aan te wenden, maar vooral, omdat hij energie genoeg bezat om, in weerwil van vele teleurstellingen, het eenmaal begonnen werk door te zetten.

De eer, die wij Hollanders hem uit onwetendheid onthielden, hebben de afstammelingen dergenen, die de oudste bewoners van die streken waren, hem echter ruimschoots gegeven. Over den Oceaan wordt de nagedachtenis van dezen Amsterdamschen burger geëerd en gevierd. Amerikaansche historievorschers hebben reeds veel openbaar gemaakt, wat voor de kennis van de lotgevallen zijner kolonie

wetenswaardig is, maar hun ontbraken de middelen, om het licht te doen vallen op zijn persoon en den geest waarin hij zijne volkplanting bestuurde. Dit is niet onnatuurlijk; het zou immers slechts kunnen blijken uit 's mans eigen papieren, welke in geen Amerikaansche archieven konden berusten, wijl VAN RENSSELAER heel zijn leven koopman te Amsterdam is gebleven en van uit zijne woning aan het kooprijk Y zijne Nieuw-Nederlandsche bezittingen beheerde. Ware dit niet het geval geweest, dan had hij geene lasthebbers behoeven te gebruiken, hun geene instructien behoeven te geven, noch brieven behoeven te schrijven en wederkeerig hadden zij geene rapporten en missiven naar het moederland ter onderrichting van den patroon behoeven te zenden. Het ten zijnen kantore op de Keizersgracht berustende archief betreffende de gestie van *Rensselaërswijck* kan langzamerhand beduidend zijn geworden. Deze papieren zouden wellicht het lot van vele particuliere archieven hebben gedeeld en te eeniger tijd tot snippers zijn gescheurd, had niet eerst een langdurig proces met eenige deelgerechtigden en later niet minder hardnekkige verschillen met familieleden, de bezitters wakker gehouden voor het belang van de voornaamste dier stukken. Toen de achttiende eeuw aanbrak was dit alles echter reeds voorbij en de vrede hersteld. De hollandsche VAN RENSSELAERS bleven groote kooplieden en vermogende burgers, maar over de zee rezen de Amerikaansche verwanten, wien de kolonie nu uitsluitend aanging, tot den rang van hooge edelen, die op hunne domeinen een vorstelijken staat voerden. Hunne zonen werden met open armen in de Republiek ontvangen telkens als zij, deels ook ter wille van het onderhouden der oude banden van bloedverwantschap, oostwaarts over de baren waren getrokken. Die oude papperassen vormden dan een eigenaardig aanrakingspunt. Zoo bleven zij wellicht voor een deel gespaard, schoon het geen der bezitters onbekend kon zijn, dat zij hunne praktische waarde hadden verloren.

Honderd jaren later waren ze echter reeds naar een kistje op den zolder verhuisd. De Hollandsche RENSSELAERS stierven in de mannelijke lijn uit. Een der dochters had hare hand gereikt aan een edelman van engelschen huize, wiens voorvaderen reeds sedert het midden der zeventiende eeuw met eere in het leger der Republiek hadden gediend. De traditie der groote verdiensten van KILIAEN leefde toen in het geslacht der BOWIEREN voort en Jhr. M. W. BOWIER, later vice-admiraal en kommandant van 's landwerf alhier, verzekerde den naam VAN RENSSELAER een nieuw leven door dien te verbinden aan den zijnen.

In zijn bezit kwamen nu de stukken, die van het familie-archief nog waren gespaard. Met groote pieteit heeft hij ze bewaard; hij begreep het gewicht er van, al bleef hij aan den inhoud vreemd.

Het was bij een bezoek ten zijnent in het voorjaar van 1888, dat ik met

het kistje kennis maakte. Met beide handen greep hij mijn voorstel aan, om die papieren te regelen en analytisch te beschrijven, en welwillend vergunde hij mij daarvan te publiceeren, wat ik daarvoor zou geschikt achten. Het doet mij leed, dat de beminnelijke man de uitvoering van mijne plannen, waarvan dit opstel een begin is, niet heeft mogen beleven. ¹⁾

Dit kistje bevatte de koopbrieven van het gebied der kolonie ²⁾; het Memoriaal van KILIAEN VAN RENSSELAAR, aangelegd in 1634 en voortgezet tot 1643; de processtukken, gediend hebbende in het proces voor den Hove van Holland, gevoerd na KILIAENS dood tusschen de voogden van den patroon en eenige geïnteresseerden; enkele journalen, rapporten en gedrukte stukken en een aantal papieren van persoonlijken aard, die als preuves van eene goed bewerkte genealogie goud waard zouden zijn, maar voor ons onderzoek weinig om 't lijf hebben.

Het Memoriaal en de processtukken zijn echter merkwaardig genoeg, om aan de hand van hunnen inhoud, hier het een en ander omtrent den kloeken Amsterdamschen koopman en zijne kolonie mede te deelen. Slechts zeer enkele stukken kan ik hier in extenso geven. De gelegenheid tot openbaarmaking van vele in het memoriaal geschreven brieven, instructiën en memoriën zal zich later opdoen.

Op de Veluwsche heidegronden verheft zich, driekwart uur ten zuidwesten van Putten, de *Renselersberg*, waar oudtijds de maalgnoeten van de mark ter beslissing hunner gemeenschappelijke zaken bijeenkwamen en waar ook den bisschop, bij gelegenheid van zijnen omgang, de schatting uit de kerkelijke goederen betaald werd. In de nabijheid daarvan, op een kwartier afstand van het riddermatige slot *Hell*, lag het landgoed, waaraan de familie, die nog tot ver in de zeventiende eeuw daar geërfd en gegoed was, haren naam heeft ontleend. Zij behoorde ongetwijfeld tot den kleinen landadel en schijnt van éénen stam te zijn met geslachten, die, als zij, een ankerkruis in het wapen voeren.

In de omgeving van het stamgoed breidde het geslacht zich uit, zoodat wij in Nijkerk regenten van dien naam vinden, die neven van onzen Amsterdamschen koopman kunnen zijn geweest.

---

¹⁾ Ik reken het mij tot plicht zijne echtgenoot, de Vrouwe douairière VAN RENSSELAER BOWIER, geb. VAN BERENSTEYN, mijne erkentelijkheid te betuigen voor de welwillendheid, waarmede zij de papieren onder mijne berusting liet.

²⁾ De Heer BOWIER meende, dat een dezer stukken de koopbrief was van het eiland, waarop Nieuw-York gelegen is. Ik heb daaraan niet getwijfeld, totdat ik eerst later tot de overtuiging kwam, dat het een ander eiland betrof, hooger in de Noordrivier gelegen.

KILIAEN's vader HENDRIK VAN RENSSELAER KILIAENZ¹⁾ was hopman over een vendel voetknechten en stierf 6 Juni 1602 binnen Ostende. In latere jaren liet KILIAEN voor hem en voor diens te Nijkerk geboren broeder JOHAN, die mede hopman was, en na in Friesland gestreden te hebben den 7 Februari 1601 te Deventer overleed, op hun beider graf in laatstgenoemde stad een gedenkteeken oprichten, waarop de acht kwartieren van dit broederpaar zijn uitgehouwen. Uit HENDRIKS echt met MARIA PASRAAT werden twee kinderen geboren, KILIAEN VAN RENSSELAAR en MARIA, die hare hand reikte aan RYCKAERT of RICHARD VAN TWILLER.

Het was waarschijnlijk tijdens HENDRIK VAN RENSSELAER er in garnizoen lag, dat KILIAEN te Hasselt in of omstreeks 1580 ter wereld kwam. De weinige jaren later gevolgte dood zijns vaders heeft er zijne verzorgers wellicht aanleiding toe gegeven hem op te leiden voor den handel. Geen betere gelegenheid bood zich aan, om hem naar de gewoonte dier dagen als „koopmansdienaar” uit te besteden, dan bij een te Amsterdam in de Nes bij de kleine vleeschhal woonachtigen aanverwant WOLFERT VAN BIJLER WIJNANDSZ, een juwelier, die vroeger in Londen had gewoond en zich met een kapitaal van bijkans een tonne gouds te Amsterdam had gevestigd, waar, door de vestiging van een gansche kolonie van Zuid-Nederlandsche diamantbewerkeren, de handel in edelgesteenten een grooten vlucht had genomen. Bij den handel in diamanten werd toen bijkans immer gedreven die in paarlen en kostbaarheden en rariteiten van allerlei aard. Aan het keizerlijk hof en aan de kleine Duitsche hoven vonden de hollandsche juweliers grage koopers voor hunne kostbare waren. Zoo vinden wij KILIAEN in Maart 1608 te Praag de zaken behartigende van VAN BIJLER. Wanneer hij hem daarover schrijft gebruikt hij de gelegenheid, om eenige politieke nieuwtjes mede te deelen betreffende den gespannen toestand aan het hof van den ijverig roomschgezinden, pracht- en kunstlievenden RUDOLF II, wien door zijn broeder MATTHIAS de heerschappij over zijne erflanden met zóó goed gevolg werd betwist, dat weinige maanden later de Oostenrijksche en de Hongaarsche kronen hem ontvielen, terwijl hij het behoud van Boheme slechts met het verleen van godsdienstvrijheid kon koopen. Als gelijktijdig bericht uit welingelichten kring heeft het volgende zijn waarde.

„Die saecken alhier te Hove gaen die creeftenganck ende is veele erger „als voor 2 maenden, want die Mayt seer verstoort is ende melancolyck over „deesen Hongerschen ende Oostenrijksen handel ende nymant derft Hem van „dese saecken voortbrengen, vreesende voir ongenade. Derhalven cleene vertroos- „tinge hebben. Die Mayt heeft 30^m ducaten in specy uyt sijnnen schadt genoomen

1) KILIAENS grootvader en naamgenoot schijnt een zoon te zijn geweest van een Juffrouw LUXOEL. Een goed van dien naam is nog onder Putten gelegen.

„en Monsr DE TELLY daermeede gesonden 10 mijlen van Wiennen, omme aldaer „1500 peerden ende 3000 voetknechten aen te neemen, die aldaer afgedanckt sijn, „ende laet overal noch meerder volck aennemen, als oock alhier binnen Praaga „500 peerden tot sijne garde ende versekeringe, seggende te willen betoonen, „dat hij Roomsch keyser is, ende t heefter op gestaen dat S. May^t in persooone „naer Presburg wilde reysen, maer is nu daertegen. Soo hebben die Hongeren, „Oostenrijckers, Slesiers ende Meeren tsamen een verbont ende ligue gemaect „tot dien eynde de vrede metten Turck geobserveert werde, ende Ertzhertoch „MATTHIJAS tot eenen apsoluten gouverneur aangenomen werde, ende die Religyons „vrede gemaintineert werde, hebbende tot dien fijne gedepescheerde gesonden „na Engelant, Dennemerken, Neerlandt als andre plaetsen, omme haere meyninge „te remonstreren, dat hetselvige in 't alderminste niet en is tenderende tott ver- „minderinge ofte cleenachtinge van S^e May^t en sijn M^{ts} reputatie, met nieten te „nae. Hebben oock wel 24^m mannen bij een, want Ertzh. MATTHIJAS heeft die „tuychhuysen opengedaen ende die Hongeren die wapenen in de hant gegeven, „ende hebben aen die van Beemen geschreven, soo sij henluyden willen entegen „sijn ofte vijantschap betoonen, dat se haer te vier ende sweerde willen vervolgen. „Wat daeraf werden sal is Godt bekent, en is eenen inlandische oirloge apparent „te volgen, soo het nyet geacomodeert werdt. Godt geve S^e May^t wijsheyt ende „verstant, omme hetselvige ten besten te dirigeren. Die van Regensburch op den „rijcxdach willen gans geene contributie inwilligen ende den Paus, coninck van „Spaingen ende andere Catolycke vorsten ontraden t S. May^t daerinne te consen- „teren, dat nochtans anders het beste waer.”

Niet minder aanzienlijk handelshuis had JOHAN VAN WELY, een zusters zoon van WOLFERT VAN BIJLER.¹⁾ Ook hij, zoowel als zijn broeder WILLEM of WILHELMO, die de diamantbewerking in den grond verstond en aanvankelijk zelf uitoefende, stonden aan het keizerlijk hof, waar zij meermalen verwijsden, zoowel als bij Prins MAURITS in hoogen gunst. Ook aan hen was KILIAEN verwant. Of oom VAN BIJLER zich langzamerhand uit de zaken terugtrok, het oog bleef houden op den zijdelakenhandel van zijne vrouw ANNA WILLEKENS en zijn neef VAN RENSSELAER in zijne zaken liet opvolgen, is moeielijk te zeggen, zeker is het, dat wij KILIAEN weinige jaren later vinden handel drijvende op de firma KILIAEN VAN RENSSELAAR en Co. Zijn vennoot was JACQUES L'HERMITE DE JONGE, des lateren admiraals zoon, die in 1613 met THEODORA VAN WELY

1) WOLFERT VAN BIJLER was eerst gehuwd met CLARA VROEYLICK, van Gent. In 1591 had hij CATHARINA BOLLES, de vermogende weduwe van FABIEN DE VLIET, te Londen gehuwd en in 1594 hertrouwde hij te Amsterdam ANNA WILLEKENS, weduwe THOMAS HAWKINS, lijnwatier. Diens dochter ELEONORA huwde in 1597 met JOHAN VAN WELIJ.

gehuwd was. Beide firma's vereenigden zich op den naam van JAN VAN WELY en Co. den 28 Februari 1614 tot het drijven van den handel in juweelen. JAN VAN WELIJ bracht de helft aan van het kapitaal, dat 192,000 gl. bedroeg en waarin VAN RENSSELAER voor een achtste part deelde.

Eigenaardig is eene bepaling van het contract, waarbij de handel in specerijen en indische waren werd uitgesloten „schoon de apparentie van winste groot zij”, indien die niet met ieders toestemming geschiedde. Zij bewijst wederom hoezeer de groote handelshuizen bij den indischen handel betrokken waren. Het contract bepaalde, dat bij den dood van JAN VAN WELY de overige firmanten de vennootschap, voor zes jaren aangegaan, zouden voortzetten. De moord aan dezen gepleegd bracht dus geene verandering in de zaken, maar het schijnt, dat, na afloop van dien tijd, althans VAN RENSSELAER weder op zich zelven begon.

Een man van een voor dien tijd zoo degelijk fortuin, deelhebber in een groot handelshuis mocht zich de weelde veroorloven van in den echt te treden. Den 23 Juli 1616 zien wij hem voor commissarissen van huwelijkszaken verschijnen, om aanteekening van de geboden te verzoeken met de toen te Utrecht woonachtige HILLEGOND VAN BIJLER JANSdr., eene oomzegster van den kinderloozen WOLFERT, die haar bij testament vooruit een legaat van 12000 gl. zou bespreken.

In hetzelfde jaar kocht de jonge echtgenoot een paar erven op de oostzijde van de pas gegraven Keizersgracht, tusschen de Harten- en Wolvenstraten, waarop hij een huis bouwde. Om dit huis, waaraan hij „het gekruyst Hart” uithing, te betrekken verliet hij zijne woning op de O. Z. Voorburgwal.

Bijna tien jaren duurde hun echtelijk geluk. Twee zoons HENDRIK, die jong schijnt te zijn overleden, en JEHAN VAN RENSSELAER, die den 4 September 1625 in de Oude Kerk gedoopt was, bleven uit dit huwelijk bij het overlijden der moeder, die den 1 Januari 1627 in de Oude Kerk begraven werd, ¹⁾ achter.

Wij zagen zoeven, hoe zelfs juweliers in de eerste jaren van den ontlukkenden Oost-Indischen handel daarmede hun voordeel zochten te doen. Het kon niet missen of de praktische geest van den hollandschen koopman moest hem ook den weg wijzen naar de rijkdommen van West-Indië en Afrika. In den tijd van het bestand hadden onze koopvaarders de West-Indische havens ongehinderd aangedaan en geen commissiebrieven gekregen om den vijand hier of daar een prijsje af te winnen. Vóór den oorlog weder begon, had men begrepen, dat door den West-Indischen handel veel welvaart binnen den lande zou kunnen worden gebracht en dat er tegelijk meer kracht zou kunnen worden ontwikkeld

1) Uit de inschrijving in het begraafboek blijkt, dat KILIAEN zijn uithangbord veranderd had en er, overeenkomstig met zijn wapen, een wit kruis in geschilderd had.

tegen den Spanjaard en hem meer afbreuk gedaan, indien voortaan de koopman niet meer met zijn bewapend schip alleen of in admiraalschappen westwaarts zou stevenen, maar indien op de wijze van de groote en welvarende Oost-Indische compagnie eene maatschappij voor den handel op de West, Afrika en Australie tot stand zou komen welke daar, op den voet van de zuster-compagnie, als oorlogvoerende mogendheid kon optreden, gesteund met de schatten, schepen en troepen van den Staat.

Na lange jaren van voorbereiding was den 3 Juni 1621 het octrooi tot stand gekomen en de inschrijving opengesteld. Het is bekend, dat zij, wegens het sluiten van de zoutvaart buiten het octrooi, aanvankelijk niet vlot van de hand ging. Toen dit bezwaar echter uit den weg was geruimd, werd de inschrijving weldra volteekend.

In de kamer Amsterdam was, omdat „daer oock de meeste capitalen vandaen sullen komen”¹⁾, het aantal bewindhebbers, die $\frac{4}{9}$ van heel het maatschappelijk kapitaal zouden beheeren, het grootst. Men telde er twintig, waarvan ieder minstens 6000 gl. moest hebben ingelegd. Naast het college der bewindhebbers bestond er eene vergadering van Hoofdparticipanten, die mede voor het zelfde bedrag bij de Compagnie moesten betrokken zijn. Zij waren niet in het dagelijksch bestuur, maar zonder hen, de gecommiteerden der aandeelhouders, konden er toch geene besluiten van eenige beteekenis worden genomen. Aan hen werd ook de jaarlijksche Rekening en Verantwoording gedaan. Weldra werd dien participanten eene blijvende vertegenwoordiging in het College van Bewindhebbers toegestaan door de bepaling, dat uit de Hoofdparticipanten de twee eerste vacatures zouden worden vervuld²⁾.

De eerste Hoofdparticipant, die alzoo zijne intrede in de kamer deed, was KILIAEN VAN RENSSLAER.³⁾ Hieruit blijkt al dadelijk, dat hij bij de eerste inschrijving onder degenen geteld werd, die, het belang der zaak en hare levensvatbaarheid inziende, voor minstens 6000 gl. hadden geteekend. Dat zijne medeaandeelhouders aan niemand beter dan aan hem hunne belangen meenden te kunnen opdragen, bewijst hun vertrouwen in zijne persoon en tevens, dat hij algemeen bekend en geacht werd als een buitengewoon helderhoofdige man, als een degelijk en praktisch koopman van ruimen blik, die zich niet alleen bij zijn eigen handelstak bleef bepalen.

Ongelukkig kunnen wij zijne houding in de belangrijke zaken, die in de vergaderingen behandeld werden, niet anders beoordeelen dan uit een enkel stuk

1) Resol. Holland. 30 Sept. 1621.

2) Ampliatie Octrooi W.-I. C. 13 Febr. 1623.

3) Accoord tusschen Bewindhebbers en Hoofdparticipanten 21 Juni 1623, art. 6 in verband met de lijst van Bewindhebbers in DE LAETS Jaerlijks verhael van de Verrichtingen der W. I. C.

van hem zelven uitgegaan eenige jaren na de stichting van *Rensselaerswijk*. Deze memorie, merkwaardig als document voor de geschiedenis der Compagnie, omdat zij ons doet zien, welke belangen er te overwinnen waren eer de Compagnie tot de vestiging van eene kolonie in N. Nederland besloot, èn omdat wij daarin de reden van de partiëele monopoliseering van den pelterijhandel en van de stichting der patroons-koloniën verklaard vinden, werd op 25 November 1633 door hem aan Bewindhebbers gepresenteerd. Ik deel die hierachter als bijlage mede.

Wij leeren daaruit VAN RENSSLAER kennen als de man, die voorstelde, om de pelterijhandel „te besnoyen” opdat de Compagnie daaruit de voordeelen zou blijven trekken, die zij zou missen, wanneer de aanvoer van vellen te groot en het gedierte door de jachtmakende wilden te veel geteisterd zou worden; die, in verband daarmee, het plan maakte, om N. Nederland te koloniseeren, niet door jagers maar door landbouwers, en daardoor in te richten tot een station, als het ware, voor de schepen uit de West-Indiën en Brasilië, waar men zich van granen, vee en victualiën zoude kunnen voorzien in stede van daartoe naar het moederland te stevenen. Daarmede zou de Compagnie worden ontlast van de groote kosten verbonden aan een direct transport van zulke onmisbare artikelen naar die verre landen, welke kosten niet door de voordeelen der pelterijhandel werden gedekt. Hij voorspelde, dat men N. Nederland zou moeten prijsgeven als het niet daarop werd aangelegd. Hoe logisch dit ook gedacht ware, ook onder Bewindhebbers waren er velen, die groote winsten trokken juist uit de bevrachting van de uitgaande schepen met allerlei handelswaren, in West-Indië en Brazilië gevraagd, en die, hunne persoonlijke voordeelen hooger stellende dan de welvaart van de Compagnie, zich tegen VAN RENSSLAERS plannen kantten. Toen hij er toch in geslaagd was de meerderheid op zijne zijde te brengen en een aantal landbouwers naar het eiland *Manhattas* over te laten voeren, vond de minderheid na enkele jaren er behagen in te kunnen in het licht stellen, dat de zaken in de nieuwe landbouwkolonie niet naar wensch gingen. Zij trachtte dit aan VAN RENSSLAER te doen ontgelden en tegelijk de Compagnie te doen terugkomen van het aangenomen systeem. Zij bracht het inderdaad zoo ver, dat VAN RENSSLAER en zijne mede-commissarissen speciaal voor de zaken van N. Nederland, de kolonisatie buiten kosten van de Compagnie zelven bij de hand moesten nemen, waartoe zij zich niet ongenegen verklaarden, indien de Compagnie hen harerzijds vrijheden wilde toestaan¹⁾. Zonder daarbij eigen voordeel het zwaarst te laten wegen

---

¹⁾ Den 28 Maart 1628 werden voor het eerst de Vrijheden en Exemptiën vastgesteld. Zij waren echter zoo beperkt, dat de gegadigden zich ongenegen verklaarden op dien voet koloniën te stichten en aandrongen op verbetering. Betere voorwaarden werden na veel beraadslagingen nu gegeven den 7 Juni 1629. (Zie Bijlage A).

wilden zij ook ieder ander aandeelhouder in de gelegenheid stellen daarvan te genieten. Hoe meer koloniën zouden worden aangelegd, hoe beter. Dat bracht het belang van de Compagnie mede. De minderheid, niet gezind de a.s. patronen de vruchten te laten plukken, welke de koloniën beloofden, beknibbelde op de door hen ontworpen vrijheden en wilden het zelfs zoover brengen dat de pelterijhandel overal gemonopoliseerd zou worden voor de Compagnie, hetgeen deze te voren niet was geweest. De meerderheid ging echter niet daarop in, maar nam voor de patronen gunstiger voorstellen aan. Hoeveel hij verder van den tegenstand der minderheid te lijden had, wordt in de memorie uitvoerig opgesomd. De val van *Zwanendal* en het mislukken van andere koloniën vindt hierin zijne verklaring.

Het bovenstaande is echter genoeg om den koopman te leeren hoogschatten, die zoo juist bevroedde, wat de Compagnie noodig had.

Het was midden in den strijd dier meeningen, omstreeks een jaar na den dood zijner echtgenoot, dat hij op den 14 December 1627, in de Nieuwe Kerk hertrouwde met ANNA VAN WELY, eene dochter van zijnen vroegeren vennoot JAN VAN WELY en zoowel aan hem zelve als aan zijne eerste vrouw verwant. Wij weten, dat de hofjuwelier van Prins MAURITS zeer rijk was. ANNA, die drie broeders had, bracht zeker een aardig vermogen ten huwelijk mede, dat, ofschoon zij met huwelijksvoorwaarde huwde, het bedrijfskapitaal van haren man is komen vergrooten, evenals de erfenis, die KILIAEN zoowel als zijn beide vrouwen, van oom VAN BIJLER beurden.

Intusschen schijnt zich bij onzen juwelier de lust te hebben openbaard tot het in cultuur brengen van woeste gronden in het vaderland. Terwijl men in de vereenigde provinciën aan de eene zijde vruchtbare landouwen won door het inpolderen en uitmalen van allerlei plassen, waren er anderen, die meer voordeel verwachtten uit het ontginnen der heidevelden. In 1619 had Dom EMANUEL, Prins van Portugal, bij de Staten van Holland pogingen gedaan om octrooi te krijgen tot het ontginnen van de heiden- en boschgronden van Gooiland. Nadat hem dit was geweigerd geworden hadden de advocaat INGELS en deelgenooten beter succes en begonnen zij in 1625 met den aanleg van 's Gravenland.

Of ook RENSSELAER onder den invloed kwam van den tijdgeest, zeker is het, dat hij in 1620 — zoo althans bericht ons de in de tweede helft der vorige eeuw als dichter bekende JAN JEREMIAS VAN RENSSELAER in zijn „*Kraillo Hofdicht*” (1770) — de cultuur vaneenige heidevelden in het Gooi begon, welke hij voortzette, nadat hij op den 16 Juni 1628 eigenaar was geworden van de hofstede *Crailo*, onder Huizen,¹⁾ waaraan hij eene groote uitgestrektheid van meerendeels onontgonnen grond verbond.

1) Mededeeling van den Heer A. N. J. FABRIS, archivaris van Naarden.

Het is wellicht toe te schrijven aan het aanvankelijk succes, dat zijne Gooische ontginningen op den zandigen, geenszins vrijgevegen bodem beloonde, dat hij er geen bezwaar in kon zien, om op de bijkans nog maagdelijke velden en vlakten van Nieuw-Nederland een landbouwonderneming op zeer grooten schaal te beginnen, toen, gelijk wij reeds vernamen, de Compagnie besloot de kolonisatie — waartoe zij geroepen was krachtens het tweede artikel van haar octrooi, dat haar vergunde „om de populatie van vruchtbare en onbewoonde kwartieren te bevorderen” —, over te laten aan het particulier initiatief, zich slechts voorbehoudende die van het eiland *Manhattas*, dat zij in 1626 van de inboorlingen had gekocht.

Bij het besluit tot het aanleggen van koloniën door particulieren was bepaald ¹⁾, dat zij, die zich daartoe hadden genegen verklaard, een paar personen daarheen zouden mogen zenden, om de gelegenheid van het land op te nemen. Op den 13 Januari 1629 hadden reeds de Heeren Bewindhebbers SAMUEL GODIJN, KILIAEN VAN RENSSELAER en SAMUEL BLOMMAERT aanteekening verzocht, dat zij, voornemens zijnde kolonien te planten, de personen van GILLES HOuset, varentman, en JACOB JANSEN, kuiper, naar Nieuw Nederland zouden zenden, om hen omtrent hunne bevindingen rapport te doen. Achtereenvolgens kwamen zich nu aanmelden als patronen de bewindhebbers MICHEL PAUW VAN ACHTTIENHOVEN op het gebied aan de rivier van Sickenames (7 Juni), GODIJN op dat aan de westzijde van de baai van de Zuidrivier (29 Juni), PAUW nogmaals voor het eiland Fernando Moronho (15 October), ALBERT COENRAETZ BURGH voor het eiland St. Vincent (22 October), BURGH nogmaals op de oostzijde van de baai van de Zuidrivier, tegenover GODIJN (1 Nov. 1629), BLOMMAERT op het gebied aan de Versche rivier, die hij aanstonds Blommaertsrivier doopte (16 November), KILIAEN VAN RENSSELAER op dat aan de Noordrivier, boven en beneden het fort Oranje aan beide zijden van de rivier met de eilandjes daarin gelegen, benedenwaarts zoo ver als bij de vergadering was vastgesteld (19 November), PAUW nogmaals voor een gebied aan de Noordrivier westwaarts met Machackmachoorsland inkluis en met de Hamelshoofden aan de oostzijde (10 Januari 1630), BLOMMAERT nogmaals voor een van de eilanden St. Martin of Barbados (17 April), GODIJN nogmaals voor het eiland Fortugo (28 Aug. 1630); VAN RENSSELAER nogmaals over het eiland du Sable 43° of 44° benoorden de linie (7 November). Al deze personen zaten als commissarissen voor de zaken van Nieuw Nederland.

Aan de Kamer van Zeeland verklaarden zich zes patronen: JOHAN DE MOOR over Tabago en het Amazonegebied, ABRAHAM VAN DE PERRE over Berbice,

1) Deze bepaling werd herhaald in art. 1 der Vrijheden en Exemptiën.

CLAUDE PROVOST over Cajana, JAN VAN RIEN over Quaro en JAN VAN DER GOES over Essequebo.

Wij moeten thans nagaan welke voorwaarden de Compagnie had toegestaan, die bovengenoemde personen er toe deden besluiten, om de kolonisatie van deze gedeeltelijk bewoonde, gedeeltelijk woeste gronden te aanvaarden.

De patronen verbonden zich om ieder naar hun gebied, binnen vier jaren tijds na de aanmelding, 50 personen boven den leeftijd van 15 jaren te verschepen. De concessie zou vervallen als daaraan niet werd voldaan. De patroons van de koloniën aan de Noord-rivier erkenden het stapelrecht van de Compagnie op het eiland *Manhattas* en het monopolie van den pelterijhandel in streken, waar de compagnie hare commiezen had¹⁾. Zij verklaarden zich te onthouden van de weverij van wollen, linnen en katoenen goederen. Buitendien waren zij verplicht de aan de inboorlingen behorende gronden binnen hunne kolonie van hen te koopen gelijk de Compagnie zelve gedaan had, gelden bijeen te brengen voor een predikant en een schoolmeester. Zij hadden zich eindelijk te richten naar een generaal regeeringsreglement door de Negentien te beramen.

Tegenover deze waarlijk niet zware plichten stonden uitgebreide rechten van ingrijpende beteekenis.

Van heel het door hen aangewezen gebied, dat zij desverkiezende nog vier mijlen langs de kust of langs een zijde eener rivier en twee mijlen aan beide zijden van zulk een rivier en zoo diep als de gelegenheid het toeliet zouden mogen uitbreiden, en bij gebleken mindere geschiktheid tot kolonisatie en landbouw voor een ander zouden mogen verwisselen, zouden de patronen uitsluitend eigenaars zijn, gelijk ook van alles wat de bodem zou blijken te bevatten, mijnen, marmergroeven, edelgesteenten en metalen er onder begrepen. Over dit gebied, dat zij ter leen zouden houden van de Compagnie als een onversterfelijk erfleer, zouden zij de jurisdictie hebben in optima forma, het halsrecht er onder begrepen, behoudens appel bij Directeuren en Raden in N. Nederland van zaken boven 50 gl., en het recht van aanstelling van magistraatspersonen. Verder zouden zij bezitten alle regaliën, het recht van jacht, vogelarij en visscherij en het recht van den wind. Aan eene rivier of op een eiland zou de eerste gevestigde kolonie het bewind hebben, terwijl de latere raden zouden kunnen aanstellen om ten gemeenen nutte te regeeren.

De kolonisten en de waren, die zij zouden willen overbrengen, hetzij heen

---

¹⁾ Elders was die handel vrij, maar de Compagnie belaste ieder vel hetzij van bevers, otters of minken met een gulden.

De aanvoer van bever- en ottervellen bedroeg in 1624 4700 stuks, in 1625 5758 stuks, in 1626 8130 stuk, en in 1627, toen de waarde van gemiddeld *f* 6.— daalde tot *f* 1.60, 7890 stuks.

of terug, zouden tegen een matig tarief overgevoerd worden door de schepen van de Compagnie. Vee en landbouwmaterialen zouden zelfs zonder vracht te betalen medegenomen worden. Lagen er geene schepen gereed, dan zouden de patronen hunne eigen schepen of yachten mogen bezigen, mits een compagnies-beambte met den titel van assistent aan boord nemende. Zij zouden heel de Amerikaansche kust van Florida tot Terre Neuf mogen bevaren, in 't terugkeeren van de lading het stapelrecht der Compagnie eerbiedigende door betaling van 5 % vóór de goederen, die naar Holland zouden gebracht worden. Eene uitzondering maakte de kabeljau-visscherij. Heel de vangst zouden zij direct naar neutrale landen mogen voeren onder opzicht van een supercarga van de Compagnie. Van de prijzen op den vijand behaald zouden zij $\frac{2}{3}$ en de Compagnie de rest genieten.

De kolonisten zouden in de eerste tien jaren geen inkomende rechten hoe ook genaamd behoeven te betalen aan de Compagnie. Deze zou den patronen hunne bevolking niet önttrekken en zelfs de weggelooenen doen vatten en uitleveren. Zij beloofde ook bescherming tegen uit- en inlandsche vijanden, waartoe zij het fort op de *Manhattas* zou versterken, terwijl zij den patronen zooveel negers zou leveren als mogelijk, zonder echter daartoe te zijn gehouden.

Naar de hooge regeering in N. Nederland, bestaande uit den Directeur en de raden, zouden de koloniën langs iedere rivier of op de eilanden een gecommiteerde mogen zenden ter behartiging van de gemeenschappelijke belangen. Dit regeeringskollege moest bovendien jaarlijks door een pertinent rapport, worden op de hoogte gehouden van den toestand van iedere kolonie.

Deze grondwet voor de patronaten regelde de zaken in N. Nederland grootendeels in den middeleeuwschen geest, die in het vaderland nog uit het Leenrecht sprak. De patronen werden machtige leenmannen, die zich door hunnen gezant — de gecommiteerde — bij de stedehouders des leenheers lieten vertegenwoordigen en die aan de kolonisten in achterleen hunne eigenhoorige goederen uitgaven. Geenszins verwondert het ons dan ook, dat zoovelen begeerig waren, om zich in de nieuwe wereld als een potentaat van zulke beteekenis te doen gelden. Toch zou het blijken gansch geen gemakkelijk werk te zijn.

De minderheid, waarvan ik zoeven sprak, had bij de vaststelling van de Vrijheden, behalve de belemmering in de pelterijhandel, nog een artikel weten te handhaven, waardoor het ook aan anderen dan aan de patronen werd mogelijk gemaakt om, zij het ook op veel kleineren schaal, landbezit in de nieuwe kolonie te verkrijgen.

In tegenstelling van de kolonisten of koloniers werden zulke landverhuizers vrijmannen of vrijkooplieden genoemd. Wie zich als zoodanig naar Nieuw Nederland wenschte in te schepen kon, daar aangeland, van Directeur en Raden

zooveel land naar keuze bekomen, als hij kon bearbeiten, mits blijvende acht mijlen buiten de koloniën der patronen. Zij mochten daar ook visscherijen en zoutpannen oprichten en zouden ook de bescherming der Compagnie genieten.

Het moesten al gegadigden ontdaan van alle middelen en zonder eenig crediet bij hunne meervermogende vrienden zijn, die zich aangetrokken moesten gevoelen tot den staat van kolonist. Ieder, die slechts den overtocht zou kunnen betalen en het noodigste medenemen, zou door het landbezit in de nieuwe wereld het vooruitzicht worden geopend op zekeren welstand, dien hij in het vaderland niet meende te kunnen verwerven.

Om voor vrij-man te gaan verre over de zee, meldden zich niet weinigen aan. De patronen daarentegen hadden blijkbaar eenige moeite, om het vereischte getal kolonisten aan te werven, zoodat het mislukken van de overige geprojecteerde koloniën ook voor een deel daaraan mag worden toegeschreven.

Dat VAN RENSSELAER deze bezwaren wist te overwinnen, ligt ongetwijfeld aan zijn ernstig doorzetten en aan zijne energie, misschien aan de grooter vrijgevigheid zijner voorwaarden, maar zeker ook aan de gunstiger verhoudingen, waarin hij verkeerde boven de andere patronen.

Eigenaar van uitgestrekte goederen in het zandige Gooi en buitendien van familiebezittingen op de niet veel vruchtbaarder Veluwe, waar tal van verwanten mede ingeërfd waren en van hunne voorzeker niet zeer ruime middelen trachtten rond te komen, kon het zijne werwers slechts weinig overreding kosten, om eenige Gooiers en Veluwers te bewegen zich naar vruchtbaarder streken te verplaatsen, waar zij met den bodem een minder zwaren strijd om het bestaan zouden te strijden hebben. Wij mogen daarbij niet uit het oog verliezen, dat hij op den indirecten steun kon rekenen van zijnen in 1632 tot Directeur van Nieuw-Nederland aangestelden neef WOUTER VAN TWILLER ¹⁾, met wien hij op zeer vriendschappelijken voet brieven wisselde, juist in een tijd, toen in het vaderland de Bewindhebbers de patronen op allerlei wijzen tegenwerkten.

Het rapport, door de uitgezonden gemachtigden uitgebracht, was niet ongunstig geweest. Zij hadden, wat VAN RENSSELAER betreft, hem een uitgestrekt gebied ter wederzijde van de Noordrivier in de omgeving van het fort *Oranje* aangewezen, dat zich in de lengte 24, in de breedte 48 mijlen uitstreckte en een oppervlakte van 700000 bunders besloeg. In of bij het fort woonden sedert 1625 geen kolonisten meer. De ligging was met zorg gekozen met het oog op het

---

¹⁾ VAN TWILLER was de zoon van KILIAENS zuster MARIA.

fort, omdat het in geval van nood een vast punt van verdediging en terugtocht kon vormen en de bezetting de inboorlingen allicht genoeg ontzag zou inboezemen, om hen terug te houden van aanvallen op de kolonisten, zeker als zij konden zijn van door de weinige maar welgewapende manschappen op de hielen te worden gezeten. De troepen der Compagnie maakte VAN RENSSELAER daarmede min of meer tot medehelpers aan zijne kolonisatieplannen. Het approvianderen van de bezetting van minstens 25 man zou hem nog bovendien eene bate opleveren. Hij schatte hun onderhoud per hoofd en per jaar op 100 gl. Daarbij zou het fort een gemakkelijk bereikbare marktplaats voor zijne kolonisten worden, waar zij de gemeenschap met de buitenwereld zouden kunnen onderhouden. Hij heeft daarom immer gestreefd naar eene goede verstandhouding met het hoofd der bezetting en de autoriteiten binnen de wallen. Weinig kon hij vermoeden, dat juist daaruit, bij veranderde verhouding, allerlei onaangenaamheden en moeielijkheden zouden geboren worden.

Zijn eerste daad moest nu zijn den eigendom van den grond zijner kolonie te verwerven van de Mahikans, de oorspronkelijke eigenaars, die tot dusverre nooit hunne territoiren, zelfs niet den grond van het fort *Oranje*, hadden willen verkoopen. Nadat zij door den commies DANIEL VAN KRIEKENBEEK in een bloedigen oorlog met hunne naburen de Maquas gewikkeld en in 1629 overwonnen waren, werden zij bereid gevonden zich daarvan te ontdoen.

Twee ambtenaren van de W. I. Compagnie in het fort *Oranje*: BASTIAEN JANSZ CROL en DIRK CORNELISZ DUYSTER, daartoe speciaal gemachtigd bij schrijven van den 12 Januari 1630, kochten in April daaraanvolgende een groote uitgestrektheid lands aan de westzijde van de rivier aan. Hoe dit in zijn werk moest gaan leert ons dit schrijven. Zij moesten aan de hoofden, in tegenwoordigheid van heel de natie, de betaling doen in cargasoenen, die zij op zijne rekening van de Compagnie zouden overnemen, en de acte daarvan op de *Manhattans* ten overstaan van Directeur en Raden door de hoofden laten passeeren. VAN RENSSELAER gaf zijn voorkeur te kennen voor vlak, niet met hout bezet land, waarvan zij zooveel zouden mogen koopen als zij maar krijgen konden, tot vijf mijlen [ter wederzijde van het fort toe.

HOUSSET vermeerderde dit landbezit in Augustus met gronden ook op den rechteroever gelegen boven en beneden het fort *Oranje* en met land aan de oostzijde van de rivier. Nog werd het uitgebreid bij koopacten van Mei 1631 en van 13 April 1637.

De goede verstandhouding tusschen de patronen aan de Amsterdamsche kamer liet niets te wenschen over. De Heeren BURGH, GODIJN, BLOMMAERT en VAN RENSSELAER maakten, vóór zij zich als gegadigden tot het aanleggen van

koloniën bij bewindhebber en opgaven, eene overeenkomst ¹⁾, om de geprojecteerde koloniën voor gezamenlijke rekening te exploiteeren, elk onder directie van een hunner. Zij konden dientengevolge weldra die hunner koloniën inbrengen met wier inrichting een begin was gemaakt. ²⁾ Drie heeren zouden in iedere kolonie voor een vijfde participeeren, terwijl de vierde de overige twee vijfden zou behouden ³⁾, met de directie er van belast blijven en het recht van 't patronaat uitoefenen. In gemeen overleg zouden de patronen handelen, met dien verstande, dat de dirigeerende patroon alleen over sommen beneden 2000 gl. beschikken zou, terwijl meerderheid van stemmen over sommen beneden 4000 gl. en eenstemmigheid voor uitgaven boven laatstgenoemd cijfer zou moeten verkregen zijn.

De kolonie onder directie van den Heer BLOMMAERT is, tengevolge van al de kwestieën tusschen de Bewindhebbers en de patronen, „niet voortgegaen (d. i. doorgegaen) maer blijven steeken”, die onder de Heeren GODIYN en BURGH zijn, „nadat het werck begonnen” was, „eyndelinge aen de West-Indische Comp. vercoft” ⁴⁾ Alleen de kolonie waarover VAN RENSSELAER het bewind voerde bleef onder den patroon in stand. Hij zelf participeerde daarin, gelijk wij zagen, voor twee vijfden. Achtereenvolgens kocht hij van de erven GODIYN (waaronder JACOB en HENDRIK TRIP) diens aandeel, zoodat hij weldra eigenaar was van drie vijfde parten. De twee overige deelen bleven deels in handen van BLOMMAERT en deels gingen zij aan derden over, te weten aan ADAM BESSELS, JOHANNES DE LAET en TOUSSAINT MUYSSAERT, de beide laatsten in de plaats van BURGH, zoodat eder hunner er ten slotte een tiende gedeelte in toebehoorde.

Het spreekt van zelf, dat iedere kolonie als het ware dreef op den man die de directie voerde. Deze had er namenlijk in de eerste plaats voor te zorgen, dat voldaan werd aan de bepalingen van de Compagnie. Vóór 19 November 1630 moest hij een twaalf- of dertiental kolonisten naar *Rensselaerswijk* hebben overgebracht. Het blijkt eenige moeite te hebben gekost dit aantal bij elkaar te brengen, en als zij gevonden waren en met handteekening of merk het notariëele contract en soms nog de copie in des Patroons „Memoriael” hadden bekrachtigd en het handgeld hadden opgestreken, dan gingen er niet zelden eenigen van door, zonder zich aan te melden tegen den tijd van het vertrek van den lichter.

1) De Heer PAUW bleef er buiten met zijn kolonie *Pavonia*. Van eene minder gunstige betrekking tot de andere patronen blijkt echter niets.

2) Zie omtrent het lot van *Tortuga*, van de koloniën aan de baai van de Zuidrivier, en van de voorgenomen kolonie op het eiland *du Sable*, de memorie Bijlage A.

3) Aanvankelijk schijnt men eene andere verdeeling te hebben gehad, waarvan een contract van 1 October 1630 gewaagt.

4) De reden hiervan vermeldt v. RENSSELAER in de memorie Bijlage A. De kolonie *Pavonia* blijft hier buiten bespreking.

Een landbouwkolonie zonder vee was eene onmogelijkheid. Het kostte heel wat overleg, om, langs den billijksten weg, door den toevoer van bestialen de kolonisten tot het landbouwbedrijf in staat te stellen. „Soo ick geen bestialen krijg, sal ick geen 50 personen connen overbrengen” roept VAN RENSSELAER in een zijner brieven uit.¹⁾ Hij moest er dus voortdurend op gespist zijn, om zich daarvan, waar hij kon, te voorzien. Het overvoeren van vee was gebleken uiterst kostbaar en weinig doeltreffend te zijn, want daargelaten nog het verlies op zee, stierven vele beesten in hun nieuwe vaderland. De Compagnie, hoezeer door de „Vrijheden” gehouden het transport van vee toe te staan, maakte het buitendien den patronen niet gemakkelijk en verschafte slechts stalling voor het vee op het dek. Wij gelooven gaarne, dat zij heel het ruim tot berging van hare eigen cargasoenen noodig had.

VAN RENSSELAER maakte nu met echte koopmanshandigheid gebruik van eene leemte in de conditiën, waarop de koloniers van de Compagnie zich gevestigd hadden op het eiland der *Manhattans*. Hij liet door RUTGER HENDRIKSZ, van Soest, een zijner koloniers, een van de acht „bouwerijen” daar ter plaatse pachten; nam op zich de gerechtigheid der Compagnie te betalen, het land, voor zoover het nog niet bebouwd was, te laten bebouwen en de som, waarvoor de „bouwmeester” na verloop van zes jaren eigenaar zou zijn geworden van de vier paarden en het vee (4 koeien, 2 pinken, 6 schapen en 6 varkens door de Compagnie voor iedere bouwerij beschikbaar gesteld), te vergoeden, waardoor de Compagnie hem niet kon beletten die beesten naar zijne kolonie te vervoeren. Tegelijk ging hij met WOLFERT GERRITSZ, van Amersfoort, een tijdelijk in het vaderland vertoevend kolonier van de *Manhattans*, een contract aan, waarbij deze zich verbond eenige maanden in het jaar zich op *Rensselaerswijck* te vestigen, om te planten en te zaaien, en tevens om, waar in Nieuw-Nederland jong aangefokt vee te koop kwam, dat voor zijne rekening aan te schaffen. Met WOLFERT en RUTGER voeren over BRANT PEELLEN, van Nijkerk, ROELOF JANSZ, van Maasterland, de laatste evenals RUTGER als „bouwmeesters” op een der geprojecteerde boerderijen, een aantal bouwknechts en een schaapherder voor de 13 schapen, die gedurende de reis aan hunne zorgen werden toevertrouwd.

Daar er, naar het schijnt, meer bestialen door de Compagnie waren overgebracht dan zij op hare acht bouwerijen noodig had, kwam hij met MICHIEL PAUW overeen daarvan ieder de helft over te nemen. Zoo kreeg hij weder 8 paarden en 7 runderen.

Dit alles bezorgde hij in Januari 1630.

---

¹⁾ Missive aan v. TWILLER 27 Juli 1632.

Thans mocht hij aan den aanleg van bouwhoeven gaan denken. Onder WOLFERTS directie en onder toezicht van BASTIAEN CROL, commies op het fort *Oranje*, zou nu de eerste hoeve aangelegd en met assistentie van de werklieden der Compagnie, welke de directeur PIETER MINUYT tegen vergoeding tot zijn dienst zou stellen, zouden de huizen, schuren, bergen, schaapskooien en ook een schuit gebouwd, steenen en pannen gebakken worden.

Weldra waren twee gebouwen: *Rensselaersburg* en *Laetsburg* gereed.

Het scheen, dat de zaken des patroons in zijne kolonie goed van stapel zouden loopen. De goede verstandhouding tusschen hem en het plaatselijk bestuur in Nieuw-Nederland, dat natuurlijk de orders opvolgde van zijne committenten, de bewindhebbers in het vaderland, werkte daartoe krachtig mede.

In Januari 1631 zond hij er nu MARINUS ADRIAENSZ, van Veere, met eenige helpers als tabaksplanters, en in Juli van hetzelfde jaar LAURENS LAURENSZ, van Kopenhagen, met een anderen Noorman als houtzaag- en koornmolenaars heen, in gezelschap van een aantal knechts en 8 à 10 kalveren.

Laat ons thans zien welke voorwaarden de patroon zijne koloniers aanbood.

Dat hij niet ieders verdienste gelijkelijk waardeerde spreekt van zelf. De personen, die hij bestemde om als bestuurders van de hoeven „bouwmeesters” op te treden ontvingen gedurende twee of drie jaren, vóór de bouwerij geacht kon worden goed op streek te zijn, 150 à 180 gl. De patroon bekostigde de hoeve en bezorgde hem vee, wagens en werktuigen benevens boerenknechts, die 40 tot 90 gl. verdienden, en een jongen, wiens loon 25 tot 40 gl. bedroeg, en die gedurende den tijd van hun contract, in den regel drie à vier jaren, 's jaars een opslag kregen van 10 à 20 gl. en den kost, dien de patroon vergoedde. In den eersten tijd zouden zij zoo goed mogelijk alles doen, wat er te doen was, met assistentie van de werklieden der Compagnie. Was de boerderij eenmaal aan den gang, dan trad eene andere regeling in. De zuivere opbrengst, na aftrek dus van de loonen aan de knechts, werd om de twee jaren tusschen de patroon en de pachter gedeeld. De eerste bleef eigenaar van het vee maar de aanteling werd wederom gedeeld. Met de hem toegevalen beesten kon de patroon dan weer eene nieuwe bouwerij beginnen, terwijl hij de helft des pachters van het vee tegen Compagnies-tarief en van de gewassen tegen de marktprijs aan de *Manhattans* kon overnemen. De ambachtslieden, die als koloniers overgingen, verdienden ongeveer hetzelfde als de meesters van de bouwerijen, maar werden bij dezen ondergebracht en voor rekening des patroons gevoed. Werden zij door anderen te werk gesteld, dan zou de patroon de helft van hunne verdiensten genieten. Sommige van de koloniers moesten hunnen overtocht betalen, de minderen in den regel niet. Kleine voordeelen in den vorm van handgelden en vereeringen hadden allen. Opmerkelijk is het, dat de voorwaarden

van lieverlede meer kwamen in het voordeel van de koloniers. Ik spreek hier bovendien slechts van de contracten der eerste jaren.

Tusschen 1630 en 1632 bracht hij in het eerste jaar tien en in de beide volgende samen twaalf personen, de kinderen niet mede gerekend, op deze voorwaarden naar *Rensselaerswijck* over. Voor ongeveer een derde kwamen zij uit het Gooi en van de Veluwe. Eenige personen aan de *Manhattans* geworven, alwaar immer lieden waren wier contract geëindigd of wien het niet medegelopen was, en enkele negers hebben natuurlijk medegeteld.¹⁾

De verhouding tusschen Bewindhebber en van de Amsterdamsche kamer en de patronen nam van lieverlede echter een voor de laatsten zeer ongunstigen keer. Ik sprak reeds van de minderheid, die tegen de kolonisatie gekant was. Zij gaf voor, dat het den patronen te doen was, om den pelterijhandel tot zich te trekken en daarmede de Compagnie afbreuk te doen. Hoe onwaar deze beschuldiging was blijkt dadelijk uit den aard van VAN RENSSELAER's kolonie en vervolgens uit de contracten met zijne koloniers aangegaan, waarbij alle handel van pelterijen werd verboden. „De handelinghe van pelterijen”, schrijft hij 20 Juli 1632 aan DUYSER, „hebbe ick mijn volck verboden, niettegenstaende ick uyt het 15^e artyckel van „de Vrijheden alsoo goet recht hebbe als andere, dan hebbe dat gedaen om met „de comp. in geen disput te comen”. In weerwil van KILIAENS eerlijke bedoeelingen won die minderheid in aantal. Het schijnt, dat zij haren woordvoerder vond in MARCUS DE VOGELAER en dat zijne zijde hielden o. a. de bewindhebbers CORNELIS BICKER, GUILIAM BARTOLOTTI, HENDRIK BROEN, HENDRIK HAMEL, MARCUS VAN VALCKENBURGH, SIMON VAN DER DOES en ABRAHAM OYENS. Tengevolge van de tweejaarlijksche aftreding van een derde der bewindhebbers in de kamer Amsterdam²⁾ had er eene tijdelijke verandering in de richting der directie plaats. De minderheid was plotseling tot meerderheid gegroeid en wilde zich laten gelden.

Aan de *Manhattans*, de jonge kolonie van de Compagnie, gingen de zaken gansch niet naar wensch. Dit constateerden de tegenstanders der kolonisatie, maar de Compagnie was reeds te ver gegaan, om die kolonie weder te kunnen opheffen.

De toestand in de kolonie ging gebukt onder de slechte verhouding tusschen de machthebbenden daar te lande. In onderlinge twisten verwaarloosden zij de belangen der Compagnie³⁾. De partijen vonden ieder haren steun in die te

1) In Bijlage D geef ik een lijst van de personen door den patroon tot 1634 naar zijne kolonie gezonden.

2) Ook in 1631 schijnt VAN RENSSELAER als bewindhebber te zijn afgetreden.

3) Merkwaardig voor de kennis van den toestand daar te lande is de als *Bijlage B* gegeven brief van SIMON DIRKSZ POS, raad der kolonie, aan VAN RENSSELAER geschreven.

Amsterdam. De directeur PIETER MINUYT, die langzamerhand zich de patronen te vriend had gemaakt¹⁾, delfde nu het onderspit tegen den intriganten secretaris JOHAN VAN REMUNDE, wien door DE VOGELAER, die commissaris was geworden voor de zaken van Nieuw-Nederland, en de zijnen de hand werd boven het hoofd gehouden. Deze had zoovele op waarheid zoowel als op verdichting berustende grieven overgebriefd, dat Bewindhebbers het raadzaam schenen te oordeelen hem te hooren en tegelijk een aantal hunner ambtenaren, die in den stand van zaken wel spoedig zullen hebben bevroed, dat hun opontbod de voorlooper was van het ontslag, dat hun in 't vaderland zou te wachten staan. Dit had plaats ongeveer in het midden van het jaar 1631. De partij van VAN RENSSELAER had nog invloed genoeg, om de bevordering van den commies op het fort *Oranje*, BASTIAEN CROL, dien wij reeds als gemachtigde van den patroon leerden kennen, tot Directeur in MINUYT's plaats te bewerken.

Terwijl er met het hooren en wederhooren van de ontboden ambtenaren maanden verliepen, had KILIAEN in *Rensselaerswijck* met allerlei moeielijkheden te kampen. Een van zijn beide nieuwe hoeven brandde af; MARINUS, de tabaksplanter, bleek niet al te best berekend voor zijn taak; van de granen hadden zijne kolonisten zooveel voor eigen gebruik noodig gehad, dat er geen winterzaad voor een van de boerderijen was overgebleven en bovendien was zijne rekening bij de Compagnie wegens geleverde waren nog zeer bezwaard geworden. Maar die wederwaardigheden zou hij te boven komen nu hij uit de hem geworden berichten had mogen bespeuren, dat de landerijen rijke oogsten beloofden, en al moest hij zijn plan om een houtzaagmolen te bouwen prijsgeven, zijn korenmolen zou de eenige zijn in gansch Nieuw-Nederland. Als zijn veestapel genoeg zuivel zou opleveren voor eigen gebruik en tot proviandering van de bezetting op het fort, dan zou er niet veel slachtvee overblijven, maar daarin voorzagen weder de inboorlingen, die gaarne zoo groote hoeveelheden reevleesch tegen de zuivelproducten zouden inruilen, dat zijne kolonisten daarvan, na het gerookt en gezouten te hebben, nog een artikel van handel op de *Manhattans* zouden kunnen maken.

Des patroons veerkracht zou echter nog op zwaarder proef gesteld worden.

Voor Bewindhebbers had REMUNDE het pleit gewonnen. Hij ging in zijne oude waardigheid terug naar het nieuwe vaderland. CROL, die ook reden tot ontevredenheid schijnt te hebben gegeven, ofschoon hij — gelijk wij zoo aanstonds zullen zien — naar zijne inzichten de belangen der Compagnie tegen die van VAN RENSSELAER had gediend, werd teruggeroepen, en WOUTER VAN TWILLER,

---

1) Missive aan VAN TWILLER voornoemd.

voornamelijk op voorspraak van BURGH, REAEL en DE LA MYNE, in zijne plaats benoemd. Kon deze benoeming den patroon, zijn oom, niet dan welgevallig zijn, minder aangenaam moet het hem zijn geweest dat DIRK CORNELISZ DUYSTER, commis op het fort *Oranje*, vervangen werd door HANS JORISZ HUNTHUM, een werktuig in de hand zijner tegenpartij, een man, die daar ter plaatse in vroegere jaren gehandeld had met de inboorlingen en zich door eene schandelijke wreedheid, aan een der hoofden gepleegd, bij de Maquas zeer gehaat had gemaakt.¹⁾

Door deze bestelling waren de twisten niet bedwongen, slechts waren er andere strijders gekomen in het perk, dat nu aan de *Manhattans* tot schade van de zaken der Compagnie opnieuw werd opengezet.

Van zijn kant maakte de patroon weder van eenige voor hem gunstige omstandigheden gebruik, PIETER MINUYT, die genoeg grieven tegen de Compagnie had, liet zich in Juli 1632 vinden, om aan hem een deel zijner bestialen over te doen, terwijl de overige op zijne boerderij zouden blijven, welke VAN TWILLER betrok. PIETER BIJVELT, een der teruggeroepen raden, deed hetzelfde. Zij schreven beide eigenhandig de overeenkomst in VAN RENSSELAERS memoriaal in. De aankoop van heel den inventaris van BIJVELTS bouwerij volgde daarop spoedig en VAN TWILLER kwam met den patroon overeen, om hem nog eenige beesten over te doen. Tegelijkertijd won hij een kundig kolonier aan in den persoon van GERRIT THEUSZ DE REUS, die reeds aan de *Manhattans* een bouwhoeve bestuurd had en al zijn vee overdroeg, waarvoor de patroon aannam de Compagnie hare gerechtigheid te voldoen. Toen echter van deze overeenkomst het bericht kwam aan den toenmaligen Directeur CROL achtte deze zich niet gerechtigd het vee te laten gaan zonder nadere bewilliging van zijne lastgevers. Ook KILIAENS tegenstanders konden de wenschelijkheid van den maatregel des volijverigen patroons niet inzien. Velen werden hem „nijdigh” gestemd zoodat hij eerst na twee jaren — toen de booze tijden voorbij waren — Bewindhebber door eene insinuatie tot erkenning van zijn recht kon bewegen.²⁾

Van het standpunt van Bewindhebber, die het onttrekken van vee aan hunne kolonie ongaarne moesten zien, was hunne langdurige weigering zeker begrijpelijk, maar als repressaille-maatregel van de zijde van den patroon was zijne handelwijze te verdedigen.

1) HUNTHUM, ongetwijfeld een broeder van den stamvader van het te Amsterdam door den pelterijhandel later aanzienlijk geworden geslacht van dien naam, waarvan een lid het huis „de Bonte Mantel” op de Heerengracht (later Blindeninstituut) bouwde, was reeds vóór het octrooi van de W. I. C. geöctrooieerd handelaar op en in die streken. Hij had een der hoofden van den stam der Maquas laten dooden door hem de mannelijkheid af te snijden. (Verklaring 30 Juni 1634 Not. J. v. D. VEN.

2) Deze insinuatie, die eenig licht werpt op de betrekking tusschen de Compagnie en hare kolonisten volgt als Bijlage C.

Hiermede zou de patroon echter zijn veestapel, nog versterkt door den aanvoer van eenige kalveren, weer zoodanig uitgebreid hebben, dat hij in zijne kolonie drie nieuwe hoeven had kunnen oprichten: *Weelysburg* en *Blommaertsburg*, waarop BRANDT PEELEN en GERRIT DE REUS zouden worden gezet, en *Godynsburg*. Nu schijnen zij eerst in 1634 begonnen te zijn, toen hij er reeds weder over dacht eene nieuwe boerderij in de onmiddellijke nabijheid van het fort *Oranje* te doen aanleggen.

De zaken van de andere patronen, waarin VAN RENNELAER participeerde, gingen nog minder naar wensch. Nieuwe toevoer daarheen van victualiën en koopmanschappen was noodig, maar de kamer van Amsterdam wilde dien niet toestaan. Ook de patroon van *Rensselaerswijck* leed eene weigering (20 Juli 1632) toen hij tot bewindhebbers het verzoek richtte, dat zij hem zouden toestaan tegen betaling de timmerlieden, de smids en ander ambachtvolk van de Compagnie in hun vrijen tijd tot het bouwen van een paar nieuwe boerderijen te mogen gebruiken. Evenmin waren zij te bewegen gevolg te geven aan de bij de „Vrijheden” gewaarborgde voorrechten van behoorlijk vervoer van vee en goederen, ja zelfs gingen zij zoo ver hem den inkoop van eenige van de in Nieuw-Nederland opgeslagen goederen der Compagnie te ontzeggen en hunne koloniers den ruilhandel van levensmiddelen tegen zuivelproducten en granen te verbieden.

Aldus, afgesneden bijna van de buitenwereld door het bestier zijner tegenstanders, moest onze patroon zijne kolonie reeds aanstonds op eigen beenen leeren staan. De eenige personen, wien hij kon opdragen een wakend oog over *Rensselaerswijck* te laten gaan, waren zijn neef VAN TWILLER en den schout COENRAED NOTELMAN, ook een verwant, die zich, voor zoover het met plicht en geweten was overeen te brengen, daartoe lieten vinden.

Een nieuw ongeluk trof den patroon nog in het verlies van een groot deel van zijn veestapel, dat door de wilden om hals gebracht werd. Ook de Compagnie leed schade door het verbranden van haar jacht „*de Bever*”.¹⁾ De aanstelling van HUNTHUM, welke tot beide voorvallen aanleiding had gegeven, bleek nu eerst duidelijk een misslag te zijn geweest.²⁾

Een der maatregelen, in denzelfden tijd (Juli 1632) door KILIAEN genomen tot bevestiging van zijn gezag, was deze, dat hij zijne kolonie met haar gering zielental reeds eene rechterlijke inrichting gaf door de aanstelling van schout en schepenen.

De hoogste en gewichtigste der openbare betrekkingen, het schoutambt, had hij weggelegd voor RUTGER HENDRIKSZ, die als uiterlijk kenteeken zijner waardigheid

1) Zie verklaring als voren.

2) HUNTHUM overleefde die gebeurtenissen niet lang. Hij werd in April 1634, met CORNELIS VAN VORST, directeur van de kolonie *Pavonia*, handgemeen geraakt, door dezen doodgestoken. (Verklaring 25 Februari 1636 Not. C. HOOGENBOOM.)

zich zou tooien met een hoed „met pluymagie” en een verzilverden degen aan een draagband. In zijne instructie zoekt men echter te vergeefs eene uiteenzetting van de grondregelen, waarnaar hij in de kolonie de justitie zou hebben te administreeën. Slechts in het algemeen beveelt de patroon, dat de correctiën geschieden zullen „naer de costumen deser landen ende speciaal naar de wetten deser provincie „van Hollandt”. Eigenaardig is het, dat ook ieder gecorrigeerd kon worden, die „het profijt van den patroon verwaarloozen” zou. Aangezien het te betwijfelen valt of onze eerbare dorper uit het oude Hameland en de andere boertjes, die het recht zouden eischen en spreken, en waarvan er zelfs eenigen niet konden lezen, op de hoogte waren van het toenmalige Roomsch-Hollandsche recht of van de praktijk in crimineele zaken, en de patroon hun geene andere bronnen verstrekte, om hunne wetenschap uit te putten, dan eenige exemplaren van de „Vrijheden ende Exemptien”, zullen wij het er voor mogen houden, dat naar oud-germaansche zede de vierschaar oordeel wijsde naar beste reden en naar de vijf zinnen. Gelukkig zullen zij het in den rechterlijken werkkring minder druk hebben gehad dan met hunnen dagelijkschen arbeid in het belang des patroons, waarvoor deze den schout in zijne instructie uitvoerige orders gaf. Uit deze orders blijkt aanstonds, dat RUTGER meer speciaal met de uitvoering van VAN RENSSELAARS orders was belast ten opzichte van de gestie in de kolonie. Dit was noodig, wijl WOLFERT GERRITSZ zijn voornemen had te kennen gegeven, om van den patroon ontslagen te worden.

Als schepenen en raden traden op ROELOF JANSZ, GERRIT DE REUS, MARIJN ADRIAENSZ, BRANT PEELLEN, die tevens den Zondagsdienst zou waarnemen, lezende en verklarende een der teksten uit den bijbel volgens de huispostille Schulteti, en LAURENS LAURENSZ, bijgenaamd de Noorman. Een hunner zou het resolutieboek bijhouden. Overigens werd hun taak niet omschreven. Hun distinctief bestond in een zwarten hoed met zilveren band. Hunne beëdiging zou plaats hebben door den schout, welke zelf zijn eed aflegde in handen des directeurs VAN TWILLER.

In den schepeneed was de Amsterdamsche woordelijk gevolgd.¹⁾ Het was den patroon er dus niet om te doen, om een nieuw recht, speciaal voor zijne landbouwkolonie berekend, in te voeren. Van de vroege ontwikkeling van *Rensselaerswijck* blijkt het recht de minst werkzame factor te zijn geweest.

Meer althans deden de koloniers; de schout verbouwde op zijne hoeve *Rensselaersburg*, op 't Kasteels- of Westeiland, in 1631 reeds 12 morgen wintertarwe en 4 morgen winterrogge. Binnen drie jaren tijds berekende de patroon

---

¹⁾ Vgl. Handvesten van Amsterdam (ed. H. Noordkerk) p. III.

meer dan 100 last te kunnen oogsten. De 600 à 800 morgen bouwland langs de rivier, van even goede hoedanigheid als het land in de Betuwe of in de Beemster, die de kolonie bevatte, beloofden in de toekomst ieder eene oogst van $\frac{3}{4}$ à 1 last. De vetweiderij zou echter van nog meer beteekenis worden; „ons meeste profijt zal comen van de beesten, daer schoone weyden genoeg toe „sijn (want) de lantwininghe (gaat) langsaem”, schrijft de patroon aan Mr. JAN DE LAET¹⁾, en hij betoogt de noodzakelijkheid om geduld te oefenen en niet op te houden geld in de zaak te steken.

Doch, voegt de optimistisch gestemde patroon er aan toe, „ick loope hyer wat voor wints”. Zoo was het ook. Door al de tegenwerking werden zijne verwachtingen teleurgesteld en duurde het zeker meer dan het dubbel aantal jaren eer dat gedeelte van den oogst, dat opgeborgen en verkocht zou kunnen worden, tot de 100 lasten naderde.²⁾

Het jaar 1633, dat onder de bestaande ongunstige omstandigheden weinig belangrijks voor den patroon en zijne kolonie kon opleveren, zag de beide partijen in de Amsterdamsche kamer voortwoelen. Bij de periodieke aftreding had een drietal vrienden des Directeurs VAN TWILLER hunne zetels verlaten. Het waren BURGH, REAEL en DE LA MYNE. Hun invloed bleef echter bestaan en kon zich nog doen gelden, toen de tegen de kolonisatie gekante partij zich krachtig genoeg rekende, om de belangrijkste artikelen van de „Vrijheden en Exemptien” te ondermijnen. Zij had het gemunt op het 15^e artikel, waarbij den patronen de kusthandel in Nieuw-Nederland werd toegestaan en de pelterijhandel met de reeds vermelde beperking, en op het 25^e, waarin de Compagnie de kolonien onder hare bescherming nam.³⁾ Zij konden de meerderheid echter niet overtuigen van de wenschelijkheid dezer maatregelen, die ongetwijfeld den ondergang der kolonien zouden hebben na zich gesleept. De „Vrijheden” bleven althans onaangestast.⁴⁾ Evenmin hadden zij succes op hunne pogingen, om den directeur VAN TWILLER te doen terugroepen, die door den secretaris VAN REMUNDT in opspraak gebracht was. De protectie van zijn oom en van de drie vrienden zoowel als de welwillendheid van Mr. FREDERIK DE VRIES⁵⁾ en van DANIEL VAN LIEBERGEN voorkwamen, dat VAN TWILLER door ISAAK DE RAZIERE vervangen werd. Dat de invloed van afgetreden bewindhebbers nog veel te beteekenen had, leert dit geval,

1) Missive 27 Juni 1632. JAN DE LAET was met BURGH patroon op de oostzijde van de baai der Zuydrivier.

2) Het last koorn berekende VAN RENSSLAER op 140 gl.

3) Vermoedelijk bestaat er ook eenig verband tusschen het voorstel van de opheffing van dit laatste artikel en de berichten van den moord van KILIAENS vee.

4) Heeft de Memorie (Bijlage A) gediend, om dit gevaar af te wenden, dan kan men de beraadslagingen over deze voorstellen in het najaar van 1633 stellen.

5) Hij was ook secretaris van de stad.

want van de hier genoemde personen schijnen in dien tijd alleen DE LA MYNE en VAN LIEBERGEN zitting te hebben gehad.

Een punt van verschil bleef intusschen nog opleveren het overbrengen van cargasoenen. De patronen wilden gaarne, om den ruilhandel met de wilden te bevorderen, groote voorraden koopmansgoederen doen bergen in de schepen der Compagnie, welke, gelijk wij uit de Memorie bespeuren, niet groot van inhoud waren. Wellicht meenden Bewindhebberden dat de voor de goederen der Compagnie beschikbare ruimte daardoor te zeer zou verminderen, misschien wilden zij de patronen dwingen zich in de pakhuizen aan de *Manhattans* van hetgeen zij noodig hadden te voorzien, of mogelijk waren zij bevreesd dat hun de pelterijhandel zou ontgaan als zij de patronen in staat stelden op grooten schaal den ruilhandel te drijven, zeker is het, dat zij slechts goederen tot een waarde van enkelen honderden guldens wilden laten innemen. Nu was den patronen bij het 11^e artikel der „Vrijheden” wel vergund zelve schepen of jachten derwaarts te zenden, maar hierin zagen de patronen blijkbaar geen voordeel; een heel schip konden zij voorloopig niet bevrachten. Zij gevoelden dus al te wel, dat iedere verwijzing naar de bevoegdheid, hun in dit 11^e artikel gegeven, gelijk stond met eene weigering, om in hunne wenschen te treden. En de algemeene opinie van de vergaderde Bewindhebberden was hier op de zijde van DE VOGELAER, maar zij wilden toch ook niet doof blijven voor VAN RENSSELAERS bedenkingen en besloten het punt in kwestie aan het oordeel van Ho. Mo. te onderwerpen.

Of er aanvankelijk weinig uitzicht bestond, dat de eischen van de patronen zouden worden ingewilligd, en of VAN RENSSELAER groote kosten en moeielijkheden voorzag in de processen, die hij, blijkens de memorie, voornemens was tegen de Compagnie te beginnen, zeker is het, dat hij in Juli 1634 door een van de Bewindhebbers de meening in de Amsterdamsche Kamer liet polsen omtrent eene minnelijke schikking. Wanneer daarop eenig uitzicht zou hebben bestaan, had de patroon zich ook willen laten vinden om de geheele kolonie aan de Compagnie over te doen. De zaak werd met de noodige voorzichtigheid aangebonden en gesteund door een geheim „Narrée van gerechtigheden, directie en 't weesen” der kolonie dd. 20 Juli. In een vertrouwelijk schrijven aan zijn mede-participant Mr. JOHAN DE LAET¹⁾ noemt hij het cijfer waarvoor hij zich tot afstand van al zijne rechten zou laten vinden. Ofschoon het rekeningboek niet meer aanwezig is, durf ik wel te zeggen, dat de patroon met de som van 6000 L. vl. te eischen, niet weinig overvroeg. Twee jaren later, toen de zaken veel beter stonden, en er ook veel meer kosten waren gemaakt, wilde hij $\frac{1}{10}$ part

¹⁾ Missive van 21 Juli 1634.

nog voor 1000 gl. aan BURGH overlaten, terwijl hij het zelf kon bekomen. 1) Veel meer dan een vierde van de prijs, die hij nu aan de Compagnie vroeg, zal de kolonie nog niet zijn waard geweest. Hij erkent trouwens zelf, dat hij zich daarmede schadeloos dacht te stellen voor de bij de exploitatie van *Zwanendal* geleden verliezen. 2) Tegelijk met deze onderhandelingen schijnen twee andere patronen met hunne voorstellen te zijn voor den dag gekomen, om de kolonien *Zwanendal* en *Pavonia* aan de Compagnie over te doen. Dat *Zwanendal* slecht ging weten wij nu. Het kon de gezamenlijke patronen dus maar weinig tranen kosten om er van te scheiden. De Compagnie wilde zich weder het monopolie van den pelterijhandel verzekeren en mocht er dus wat voor over hebben, om den patroon en zijne medestanders daar ter plaatse uit te koopen. Maar die reden bestond niet voor *Rensselaerswijck*. Of het daaraan moet toegeschreven worden, dan wel of de Patroon zijn voorstel introk nadat de bui van moedeloosheid overgewaaid en hij tot andere gedachten gekomen was, kan ik niet beslissen: hoe het zij van den verkoop kwam niets. Het blijkt, dat VAN RENSSELAER er in het volgende jaar zelfs niets meer van wilde weten 3) en daarover geen berouw heeft gevoeld. Gedekt als zij thans waren voor de schade van *Zwanendal* wilden de gezamenlijke gerechtigden met nieuwe moed zich aan de kolonisatie van *Rensselaerswijck* gaan wijden.

De pogingen, door de Amsterdamsche patronen van de bestaande kolonien gelijktijdig begonnen, om hunne ondernemingen van de hand te doen wijst op eene hun gunstiger stemming onder bewindhebber. Men kan het hen niet euvel duiden, dat zij, de ondervinding opgedaan hebbende hoezeer zij afhankelijk waren van den goeden of kwaden luim, die in het bestuur de overhand had, niet begeerden den kans te wagen van over enkele jaren een nieuw tijdperk van tegenwerking in te gaan, maar liever gebruik maakten van een gunstige strooming.

Deze was ingetreden bij de nieuwe verandering in het bestuur der Kamer, waarbij de partij van DE VOGELAER weder in de minderheid geraakte. BURGH, REAEL, FREDERIK DE VRIES, EDUARD MAN, SCHUYLENBURGH en BARTRINCK namen weder op hunne oude zetels plaats.

Het schijnt, dat de voorstanders van de kolonisatie zich toen krachtig genoeg rekenden, om de richting, waarin de zaken door DE VOGELAER gestuurd waren, te veranderen. Het plan bestond reeds in April om „VOGELAERS directie dapper door te strijken.” 4) Deze schijnt het gevaar te hebben zien aankomen en

1) Missive aan DE LAET 6 October 1636.

2) Missive van 21 Juli 1634.

3) Missive aan VAN TWILLER 24 Mei 1635.

4) Missive aan V. TWILLER 23 Apr. 1634.

begrepen te hebben, dat iedere tegenstand noodeloos zou zijn. Hij nam, blijkbaar zeer onverwacht, tegen Mei zijn ontslag als commissaris voor de zaken van Nieuw-Nederland. 1)

Wij zouden bewindhebbers onrecht doen indien wij meenden, dat zij nu de zaken partijdig gingen sturen in het voordeel des patroons van *Rensselaerswijck*. In de overname dier kolonie traden zij niet, eenige punten van verschil bleven bestaan, hoe het echter afliep met KILIAENS voornemen om de Compagnie in rechten om schadevergoeding aan te spreken, ervaren wij niet. Ik ben eigenlijk niet ongeneigd te gelooven, dat de patroon slechts van die schadeloosstelling gewaagde aanvankelijk om eenige pressie uit te oefenen op bewindhebbers bij hunne overwegingen, om hem al dan niet zijn aan de *Manhattans* teruggehouden vee uit te leveren, later om des te gereeder zijn voorstel tot overname der kolonie ingang te doen vinden als bewindhebbers daarmede kostbare processen zouden kunnen voorkomen.

Maar van opzettelijke bemoeielijking was nu geen sprake meer. Dit bleek reeds in April 1634 toen hij een aantal zakken en acht groote kisten met allerlei goederen, wapenen, landbouwgereedschappen, kleederen, zaden, levensmiddelen en benoodigdheden verscheepte in het schip *de Eendracht*, waarmede tegelijk vervoerd werden zijne nieuw aangeworven koloniers: JACOB PLANCK, van Edam, die als schout, commies, voorzanger en brandewijnbrander zou fungeren en ten wiens behoefte een groote brandewijnsketel medegevoerd werd, ABRAHAM PLANCK, zijn zoon, LUBBERT GIJSBERTSZ, die zich als wagenmaker in de kolonie wilde vestigen en vrouw en kinderen had medegenomen, CORNELIS THEUNISZ, die als timmerman en metzelaar op *Rensselaerswijck* werk genoeg zou vinden, en eenige arbeiders.

In een der kisten bevond zich ook de eerste „roode vlagge met het wapen „van de kolonie, om bij gelegentheyt die te laeten wayen.”

(Wordt vervolgd).

(Koopmansmerk van
KILIAEN VAN RENSSELAER.)

---

1) Missive aan den schout PLANCK 2 Mei 1634.

BIJLAGEN.

BIJLAGE A.

MEMORIE OVERGELEVERT IN DE VERGADERINGE DER XIX^{EN} DER
GEOCTROYEERDE WEST-INDISCHE COMPAIGNIE, OP DEN
25 NOVEMB. 1633 IN AMSTERDAMME.

Edele, Erentfeste, Wijse, Voorsienige, seer discrete Heeren!

Vertoont met alle behoorlijkke reverentie:

KILIAEN VAN RENSSLAER, in qualité als geadmitteerde Patroon van sijne respective Coloniën, gelegen onder 't resort van Nieu-Nederlandt, hoe dat hij Remonstrant als gewesen Bewindhebber derselver Compaignie ende Commissarius van de voorgenoemde quartieren, inden beginne van sijne administratie de saecken van Nieu-Nederlandt soodanigh bevonden heeft, dat verscheyden Coloniers al van den Jaere 1623 derwaerts waeren gevoert met instructie omme daer te lande als vreye personen te leven, haren handel ende wandel te drijven, principalijck mede de handelinghe van de pelterijen daer te Lande vallende. Ende overleggende bij aldien dese handelinghe sonder restrictie door alle man vrijelijck mocht worden gepleecht, dat de pelterijen aldaer te seer souden werden opgejaeght, ende dat men alhier te lande mette selve te seer souden cladden, beyde tot groote schade ende ondienste van de Compaignie, die voor die tijt noch geen andere profijten uyt die quartieren te verwachten hadde, tot vervallinge van hare sware equipagiën ende oncosten, soo heeft hij Remonstrant bij sijne confraters, de andere Heeren Commissarissen, soo veele te wege gebracht, dat sij geraden gevonden hebben, deselve handelinghe voor die tijt wat te besnoyen, middelerwijle gepractiseert in wat vougen de Compie deselve quartieren mette minste oncosten ende meeste proffijten ten dienste van den lande, volgende het octrooy, souden mogen populeeren, geconsidereert dat hetselve een gesont ende vruchtbaer lant is, gelegen op de hoogte van omtrent

38 tot 43 graden noorderbreedte, sijnde een extraordinaris goed climaet versien met vele schoone, diepgaende rivieren, hebbende in sijn begrijp meer lands ende strands, see ende revieren als de geheele Seventien Neerlantsche provintiën, uyt het welcke mettertijt veel goets voor de Compaignie te verwachten staet, sijnde daerenboven een seer wel gelegen rendezvousplaets voor alle schepen, die uit West-Indiën in 14 dagen aldaer connen comen; oock vruchtbaer tot teelinge van allerley granen ende bestiaelen, die van daer herwaerts ofte ten minsten in andere limiten van 't octrooy als *Cabo Verde*, *Guinea* ende *Bresyl* souden connen versonden worden. Dienvolgende is met advys van de Vergaderinge der XIX goet gevonden een goede quantiteyt huysluyden, bestialen, peerden, koyen, schapen ende andere behoeften derwaerts te senden, omme bij dat middel de Compaignie te ontlasten van de sware oncosten der overvoeringe van allerley soorten van victualie, die het volck daer te lande van nooden hadden. Welcke intentie regelrecht was strijdende tegen het advys dergener, die geen ander oogenmerck hadden als de genoemde plaetsen van hier met schepen te bevaren ende te behandelen, niettegenstaende deselve genoegsaem wierde tegemoet gevoert, dat soodanighe handelinghe de Compaignie geen proffijt conde geven, maer notoire schade ende continueel verlies, overmits het getal der pelterijen van daer commende, in aensien dat de handelplaetsen soo veer van malcander sijn gelegen, geen sware equipagie condon verdragen, beneffens dat andere natiën, als onse schepen van daer souden sijn, dieselve quartieren datelijck souden innemen ende besetten uytte naestgelegene quartieren ende dan ons van daer houden, (gelijck sij nu in Virginia, Canada, Nieu-Engelandt ende elders doen.)

Als nu de voorsz. huysluyden ende bestialen derwaerts waren gesonden ende dat, gelijck het gemenelijck in alle novatiën toegaat, alles in 't begin soo niet en succedere als wel te wenschen ware geweest, 't immers nergens nae soo, dat die van de contrarie opinie geen occasie souden hebben connen vinden, omme hetzelve te renverseeren, hebbent doens op die boeg aengeleyt: Aen de eene sijde, dat alsoo daer nu huysluyden ende bestialen waren, dat men weynigh ofte geen victualie behoorde te senden, niet considererende dat het landt sijn tijt moet hebben om te suyveren, eer men het kan ploegen ende bouwen. Oock datter in den beginnen verscheyden peerden ende kojien verongeluckten, welcx getal sij niet en wilden suppleren, waerover de luyden daer te lande genootsaeckt waren de cargasoenen aen te tasten ende voor victualie te verruylen, dat de Compaignie ongeloofflijck veele duysende geschaet heeft.

Ter andere sijden, dat men in plaets van een ordinaris veerman, die groot van hol behoorde te wesen, ende jaerlijcx maer eens behoefde te varen, doorgaens twee, drye ende meer cleyne schiepkens gesonden heeft, die met schippers,

officieren, victualie ende ammunitie s60 overladen waren, dat sij met haer dryen niet halff soo veel voor 't landt conden innemen als 60n alleen wel souden hebben gecost als jeder van de cleyne, in consideratie dat doorgaens veel volck over ende weder vaert, die t selve conden mannen, maer de cleyne overladen, hetwelck de Compaignie niet minder als het eerste gecost heeft. Bij dit middel ende veele andere, hier te lanck om te verhalen, de staet van Nieu-Nederlandt ten achteren gaende, wierde alle dese schuldt meeste geleyt op diegene, die de populatie favoriseerden, ende principael op de commissarissen van dat quartier, dewelcke omme haer te ontlasten, voorgaven dat sij tevreden waren buyten costen van de Compaignie op haer eygen beurse deselve populati6n bij de handt te nemen, als de Compaignie de saecken maer eenighsins wilde favoriseeren ende de handt bieden ende dat sij oock wel mochten lijden ende tevreden waren, dat men alle participanten daertoe noodighde, ende dat men publicque vrijheden ende exempti6n daerover beraemde. Welcke sustinue, soo billijck sijnde als eenige saecke ter werelt kan wesen, nochtans groote moyte gehadt heeft eer het daertoe conde gebracht worden. Die van 't contrarie gevoelen siende, dat sij het niet langer directelijck conden tegenhouden, begonnen indirectelijck onder pretext van mesnage deselve vrijheden te besnoyen, geen ander middel vindende als de handelinghe van pelterijen te excluderen, die men te vooren aen andere, die men op costen van de Compaignie daer hadde gesonden ende onderhouden, hadde toegestaen, voorgevende dat dese populatie geen ander insicht hadde als om de Compaignie aen de oncosten vast te binden ende de handelinghe van de pelterijen te onttrecken, hetwelcke maer puyre calummi6n waren, gelijk uyt het vervolgh clarelijck sal blijcken, alsoo der verscheyden Coloni6n aengeteekent sijn eer de vrijheden mette handelinghe der pelterijen geampli6ert waren. En als nu die van 't contrarie gevoelen de saecke ten principalen niet langer conden tegenstaen, soo sijn eyndelijck eenige vrijheden ende exempti6n bij de vergaderinge der XIX op den 10 Marty 1628 gearresteert, doch met exclusie van de handelinghe der pelterijen, sijnde het eenige pretext der Contramineurs, dat doch weynich om 't lijft heeft, als volgens breder blijcken sal. Hierover is groot misnoegen gevallen onder de hooftparticipanten, dat men de vrijheeden te seer gerestringeert ende de patroonen te seer besnoyt hadde, ende op den 1 February 1629 publicquelijck daerover gedoleert (niet door hem Remonstrant, die mede der hooftparticipanten-Bewinthebber was, maar door de Heere CHARLES LOOTEN ende andere), versoekende Commissarissen over de beteringhe der gegevenen Vrijheden, dewelcke genomineert sijnde den 3 ditto, hebben gebesoigneert ende verscheyden poinctten bijeengebracht, die hem remonstrant doch bij sijn refuys noyt en sijn gecommuniceert uyt oorsaecke hij selver lust totte populatie hadde; ende omme niemant

eenige oorsaecke van opspraecke te geven, — hoewel het hem vrij stonde, — heeft nochtans geene deputatie, noch van Bewindhebberen, noch van Hooftparticipanten willen aennemen deser saecke aengaende, oock geweygert bij soodanighe besoignes present te sijn, selffs als de vergaderingh der XIX hem bij resolutie van den 25 October 1628 daertoe noodichde ende de deur opende, maer heeft sijnen Assessor sonder communicatie de directie daarvan bevolen, hetwelcke hij genootsaeckt is hier bij te voegen, alsoo men de Hooftparticipanten heeft wijs-gemaect, om hem te denigreren, dat hij Remonstrant de meeste oorsaecke daer van is, (daer nochtans het contrarie blijktt, ende soo het al waer waere, daerover niet te verachten maer te prijzen is). Hierop is vervolght datte gecommiteerde van de Hoofdparticipanten, voortvarende den 21 February daeraenvolgende, in competente getale haer persoonlijk ter vergaderinge van de XIX hebben gepresenteert versoekende, dat men met haer soude accordeeren, alsoo sijlyuden van meninge waeren Coloniën te planten ende mette voorighe vrijheeden niet tevreden waeren. [Och hoe sijn deese luyden nu verandert!] ende alle devoir doende hebben in die vergaderinge de saecke niet konnen ten eynde brengen, alsoo die van 't contrarie gevoelen haer in den weegen waeren, [daer sij nu soo wel mede staen als volgende blijcken sal] doch soo veele te wege gebracht, datte vergaderinge der XIX goet gevonden heeft op den 26 ditto bij resolutie te stellen ter naesten vergaderinge een point van beschrijvinge daarvan te maken, om op de propositiën van de voorsz. hooftparticipanten te letten, ende dat men tot dien eynde de differentiale pointen soude uyttrecken ende aen de cameren toeschicken; waerop gevolcht is, datte presidiale camer van Amsterdam tegen den 18 April 1629 daeraff een point van beschrijvinghe heeft gemaect luydende Art. 2 als volght: „Omme te resumeeren alle de voorgaende articulen, vrijheeden ende exemptiën „in verscheyden voorgaende vergaderingen de respective Coloniën vergunt, ende „de dependentiën van dien, ende te delibereren off men deselve mette nevens- „gaende articulen bij verscheyden aensienlijke participanten versocht soude mogen „ampliëren ende naer gelegentheyte redresseeren”. Over welcken articul den 29 Mayo daeraenvolgende commissarissen sijn gestelt, die na vele ende lange ende verscheyden debatten eyndelijck de saecke hebben gedecideert, de pointen van redres aen de vergaderinge gepresenteert, verscheyden malen overleesen, omvragingen gedaen ende eyndelings den 7 Junio 1629 ten vollen geapprobeert, soo als die int resolutie-boeck geteekent staen ende naderhandt bij publycke druck uytgegeven, gemeen gemaect ende noyt gerevoceert ofte ingetrocken sijn.

Hierop sijn dadelijck verscheyden aanteeckeningen gedaen, ende het werck is bij veelen met groote couragie bij de hant genomen. Doch 't en heeft niet lange geduyrt alsoo de contramineurs niet en rusteden maer op alle saecken ten scherpsten

letteden, hebbende eene gepretendeerde occasie gevonden, alsoo de Heere SAMUEL GODIJN Salt eenigen tijt te vooren, te weeten in Decemb. 1628, twee personen derwaerts hadde gesonden met goetvinden van de Camer van Amsterdam ende kennissen der Hooftparticipanten, volgende het rapport op pro. February 1629 gedaen, versien met cargasoenen, om de plaetsen haer aangeweesen te coopen ende te betalen, met vorder consent, dat hij sijne resterende cargasoenen in pelterijen soude mogen besteden, om met de Compagnie daerover te vergelijken, alsoo ten tijde van 't versenden van sijn volck de vrijheden mette handelinghe der pelterijen niet en waren geamplieert, alles conform de missive de dato Decemb. 1628 aan den Directeur in Nieuw-Nederland geschreven; welke personen te huys coomende met blijtschap rapporteerden, dat sij het landt met groot contentement van de inwoonders, doch in spijt van de contramineurs hadden gecoft, betaelt ende opdracht daarvan bekoomen; dat sij voorts de resterende cargasoenen in pelterijen besteedt ende aen haeren patroon onder cognosiment met kennisse van den Directeur overgesonden hadden, welcke retouren beloopende omtrent *f* 5600 vercoops, (daer de cargasoenen, die der voor gegeven sijn, den interest, de risico, de oncosten, de vracht ende de recognitie aen de Compaignie moet affgetrocken worden), bij die van 't contrarie gevoelen, die soo wel onder Bewinthebberen als Hooftparticipanten haere medestanders hadden, soo wierden vergrootet, dat men met twee personen voor weynich cargasoenen soo veel lands gecoft ende noch soo groote retouren becomen hadde, daer uyt oorsaecke neemende te divulgeeren, datte patroonen niet van meninge waeren eenige populatiën te doen, maer haer alleenlijck metten handel van de pelterijen te behelpen ende de Compagnie te onttrecken, hetwelck dan tot totale ruïne van de Compaignie in die quartieren soude strecken, onweetende ofte al willens ignorerende datte oncosten van de Heer GODIJN salt. eerst souden volgen als hij met sijn eigen schepen op sijn eygen oncosten soo veel volcx, bestialen, vivres ende andere behoeften soude moeten senden, dat dese *f* 5600 niet eens daerbij in consideratie souden comen: nochtans door haer calomniën soo veele te wege brochten, dat syder veele op haer sijde creegen, die haere calumniën geloove gaven. Injuriëerende op 't hooghste de heer GODIJN, hem onthoudende de voorsz. *f* 5600 tot op desen dagh toe, (die se nu noch met proces moet soecken) hem voorder constringerende, dat hij sijn volck, die hij hadde aengenoomen om derwaerts te senden, moste licentieren ende aen de Compaignie overgeven; dat hij van sijn cargasoenen ende behoeften, die hij met moeyte hadde te samen gebracht, moeste scheidt, ende aen de Compaignie behandigen. Hierbij lieten sij het niet blijven, maer sochten hem Remonstrant oock odieux te maecten, die hem (als vooren geseyt) soo onpartidich daerinne hadde gedraegen, voorgevende dat hij ende de andere

patroonen de beste plaetsen hadden ingenomen, ende dat de volgende te spade souden commen, (daer het contrarie waer is, alsoo het honderste deel vant landt noch met geen Christenvoeten betreden is, dagelijcx ende noch mette leste brieven nieuwe plaetsen, de eerste verre overtreffende, ontdeekt oock noch ruymte genoegh voor Bewinthebberer, Hooft- ende mindere participanten ende alle inwoonderen deser landen is;) waermede zij nochtans soo veele te wege brochten neffens de vorige calumniën van GODIJN salr., dat verscheyden hooftparticipanten, jae selver van diegene, die de saecke soo heftig hadden aengebonden, de saecke partidich ende viant wierden, haer voegende bij die van 't contrarie gevoelen, dewelcke nu versterckt sijnde sochten middel om hem remonstrant publickelyk in de vergaderinge der Hooftparticipanten te affronteeren, alsoo eenighe met haer vijven ofte sessen twee uren voor de vergaderinge te zamen quamen, om te delibereeren in wat voegen sij sulcx souden in de vergaderinge te wege brengen, hetwelcke sij oock souden doorgedrongen hebben, indien hij remonstrant daarvan niet en ware verwitticht, ende op sijn hoede geweest, met goede redenen debatterende hare calumniën, die sij, met verlof, uitspoogen, (davran sij haer noch wel mogen schamen,) als dat hij ende de andere Commissarissen van Nieu-Nederlandt, die Patroonen waren, het lant om haer insichts wille met eenighe hondert duizende hadden ten achteren gestelt, (daer doch niet sij maer die van 't contrary gevoelen oorsaecke van sijn, gelijk hiervooren eenichsins is aengeroert). Voortvaerende met soodanige bittere injurien tegen anderen, die oock coloniën hadden aengeteekend, verscheyden daer door intimiderende, die haer aengevangen werck mosten laten steecken, andere, die daerin participeeren, renoncieren. Ende soo wierde dit noodige, loffelike ende goet werck, daer soo veele moyte om was gedaen ende soo veele jaeren hadde geduyrt in soo veele Vergaderingen der XIX getraceert ende bij alle camerer geëxamineert, in ende vóór sijn beginne, op soo cleynen fundament als het retour van de f 5600 was, gecontramineert; waervan met waerheyt geseght magh worden, dat in plaetse van de schapen te scheeren alse wolle hebben, deselve in haer geboorte, doe sij noch geene wolle hadden, gevilt ende gestroopt sijn, ende dat onder pretext, dat de patroonen geen ander insicht hadden als de Compaignie van de handelinghe der pelterijen te ontblooten ende aen de oncosten vast te binden, gelijk hiervoorens oock aengeroert is.

Omme nu te bewijsen, wat schandelijck calomnie hetselve is, ende ter contrarie te toonen, wat acte van diligentie int populeeren der voorgenoemder quartieren den voorgenoemden GODIJN salr in het sijne, daeronder hij Remonstrant mede participeert ende begrepen is, alsmede wat hij remonstrant selver in sijne Colonie te weege gebracht heeft ende wat oncosten sij 't samen tegen alle contramine aengewendet hebben, zal hiernaer cortelings volgen. In December 1630 hebben sij een

schip van omtrent 150 lasten genaempt „*de Walvis*” geëquipeert, t selve geballast met alderley materialen van calck, steen ende pannen, voegende daerbij vier groote peerden, twaelf kaldragende koyen, voorts verscheyden sloupen totte walvisvangerye, alderley ammonitie, victualie ende cargasoenen, ende over de 80 personen, costende te samen met het jacht „*de Salm*”, daer hier naer van sal gesproocken worden, over de vijftich duysent gulden, hetwelcke immers tienmael overtreft de *f* 5600, die sij int begin voor retour hadden becommen, daerop alle calamniën gefondeert sijn. Met dit schip ende volck hebben sij Remonstranten in possessie genomen, beset ende gepopuleert het vruchtbare ende houtrijcke eyland van *Tortuga* gelegen aen de Noordwestzijde van *Hispanola*, daerop stellende over de vijfentwintich weerbare mannen wel gemonteert, behalven het volck van de fransman FRANCOYS ROULANT ende verscheyde negros, deselve met victualie, wapenen, ammunitie ende ander behoeften neffens behoorlijk instructie versien, alles vollegens het consent van de Camer van Amsterdam de dato 28 Augustie 1630, ende dat maer alleen voor eene reyse. Ende also de Remonstranten zeer geerne naderhandt bij haer versoeck van den 15 Marty 1632 hetselve werck hadden geëcundeert ende vervolght ofte dat de Compaignie hetselve selver soud doen, hebben bij resolutie van den 25 dito niet anders connen obtineren dan dat haerluyden deselve voyagie is affgeslagen, sonder dat het de compaignie bij handt genomen heeft, waerover dit schoone eyland in handen van de Engelssen is vervallen, alle hare gedane oncosten verlooren, het volck ten deele verstroyt ende ten deele omgecomen sijn, welcke schade sij ter gelegener tijt sullen institueren.

Met dit voorsz. schip „*de Walvis*” hebben sij oock int jaer 1631 de baije van de Zuytreviere in Nieu-Nederlandt in possessie genomen, de plaetze van hare Colonie met 28 personen beset, de walvisvangst ende bouwerijen bij de handen genomen, bequame fortificatiën gemaect, sulx dat in Julio van t selver jaer haer koyen gecalf, haere landerijen besayt ende met een schoon gewas verciert stonden, tot dat eyntelijck, door misverstandt van haren commies, alle het volck ende bestialen jammerlijck sijn vermoort, daerbij sijluyden on-estimeerlijcke scade hebben geleden, welcke schade sij remonstranten int jaer 1632 met het vorige schip „*den Walvis*” oock gesogt hebben te repareren, ende versocht dat haer de Compaignie de handt soude bieden, die haer daertoe met raedt noch daet hebben willen assisteren, maer bij resolutie van den 26 April 1632 haer geconstringeert niet meer als voor dryehundert guldens aen cargasoen mede te nemen, waer voor sij omtrent 200 bevers- ende ottersvellen hebben gecregen, ende veele meer souden becomen hebben van natiën, die noyt met de compaignie hadden gehandelt, indien sij meer cargasoenen hadden gehadt, waervan de Compaignie de recognietie van een gulden vant vel souden getrocken hebben, dat sij beyde nu moeten

missen. Ende dat noch het onlijdelijkste is, naer dat sij Remonstranten desen 205 vellen alhier comende in handen van de Camer van Amsterdam hadden gestelt om haere recognitie daeraen te vinden, hebben deselve die onder hare vellen geworpen ende gemenght, ende alsoo teghen wil ende danck van de Remonstranten onder haer goet vercoft, even oft alle het goet der Patroonen vrijen buyt ofte geconfisqueert waere (wie is soo volmaect, die alle dit ongelijck can verdragen!) en noch moeten hooren, dat men niet anders voor heeft als met kleynen costen de Compagnie van de pelterijen te onttrecken.

Vorder heeft hij Remonstrant in December 1630 het Jacht „*de Salm*” in compaignie vant voorsz. schip „*den Walvis*” naer sijne geconsenteerde Colonie het eylandt *du Sable* gesonden, hetselve Jacht met volck, vivres ende alderley behoeften versien, omme t voorsz. eylandt in possessie te nemen ende te populeren, also hetselve ledig ende bij de Francoysen verlaten was, welcke Jacht tot sijnen ongelucke genoomen ende binnen Duynkercken gebracht is.

Wat hij Remonstrant nu voorder gedaen heeft tot bevoorderinge van de populatiën van sijne Colonie genaemt „*Rensselaerswijck*” in de Noort-Revier van Nieu-Nederlandt can gesien worden bij sijne verclaringe de dato den 2 Decemb. 1630 aen de camer van Amsterdam overgelevert ende soo vervolgende van jaer tot jaer, totdat hij in Julio 1632 van volck ende bestialen versien was, om vijft bouwerijen op te richten, hetwelcke oock gevolcht soude hebben, indien de Compaignie bij resolutie van den 20 July 1632 hem niet geweygert hadde timmerluyden, smids ende ander ambachtsvolck, als die voor de Compaignie niet soudent wercken hebben, hem, tot sijnen costen aen de Compaignie te betalen, bij te setten, dat al te partialen saecke is, hem niet alleen in sijn goet voornemen te schutten, maer hetselve te doen met schade voor de Compaignie, die anderssins die daghgeden soude hebben genooten, daer sij ter contrarie, gelijk hem nu mette leste brieven van daer geschreven wort, sijn timmerluyden ende andere van sijn volck wel in haere dienste gebruycken.

De Compaignie heeft haer noyt geëvertueert eenige plaetse in haere schepen te prepareren, volgende het 10^e articul van de vrijheden, omme bestialen als anderssins daermede over te voeren, alleen hem toegestaan boven op het schip in de boot eenige calveren te setten, die in de rescontre van de Turcken alle over boort sijn gesmeten. Oock heeft de Compaignie hem verhindert, dat hij sijne bestialen van de *Manhattans* niet heeft mogen voeren naer sijne Colonie, die door mishandelingh ende anderssins meest gestorven sijn, waeraff hij de schaede op de Compaignie oock denckt te verhalen. Gelijk nu noch lestmael oock geschiet is, dat den Directeur in Nieu-Nederlandt sijn volck lange tijt infructueus aen de *Manhattans* gehouden heeft ende niet willen naer boven laten varen vóór dat sij

eenen inpertinenten eedt, bij de camer van Amsterdam mede gegeven, souden hebben gedaen, niettegenstaende deselve persoonen te vooren alhier den gewoonen eedt hadden gepresteert, ende daerenboven borge ende cautie gestelt tot contentement van de vergaderinghe.

De Compagnie heeft hem oock geweygert bij voorige resolutie van den 20 July 1632 eenige cargasoenen daer te lande te behandigen, om sijne resteerende ongecoffte landerijen te coopen, niettegenstaende sijne billicke presentatie, ende bij de selven resolutie hem affgeslagen sijn volck eenige vivres ofte victualie te behandigen in rescontre van granen, botter, kaes ende anderzins, die sij daer voor souden leveren, daer nochtans haer volck honger souden hebben moeten lijden, indien sijn bouwlieden haer niet van terwe ende rogge hadden voorsien, die sij op sijne meulen, (also de Comp^{ie} daer ter plaetse geene heeft,) oock heeft laten malen; ende, dat noch het alderslimste ende meeste te beclagen is, dat in plaetse de dienaers van de Compaignie behoorden in goede correspondentie te staen mette patroonen ende haere dienaers, sijluyden ter contrarie in weerwille van hem Remonstrant op 't fort *Orangie*, in sijne colonie gelegen, voor commis gestelt hebben een persoon, die publicquelijck infaem tegen de Compaignie gepleyt, uyt andere coninckrijcken in dat quartier gevaren de gefroudeerde pelterijen helpen incoopen, ende den wilden onaengenaem is, die clagen hij voor lange jaeren haer mishandelt heeft, ende niet met hem willen handelen, maar ter contrarie hem soecken te affronteren tot schade van de Compaignie, alsoo zij tot revanche alreeds het jacht „*de Bever*”, dat daer omtrent lach, hebben verbrant, ende naer dat de geruchten loopen, (daer van hij Remonstrant oock schrijvens heeft,) soo souden sij alle des Remonstrants bestiaelen, peerden, koyen, schapen, ende verckens doot geslagen hebben, apparent mede om de pertialiteyt, die sij tegen hem hebben. Welcke persoon hem Remonstrant oock op 't hoogste partijdich is, doordien hem wederom geseht is, wat rapporten hij Remonstrant van hem gedaen hadde ten tijde van sijn bewint, die doch niet anders als de waerheyt neffens anderen, die met hem gecommitteert waren, gerapporteert heeft. Wat swaricheyt hij Remonstrant hieraff te verwachten heeft kan lichtelijck affgenoomen worden, off dat sijn colonie door de wilden om den commis op 't fort *Orangien* te affronteeren sal geruïneert worden, ofte soo sulcx niet geschied door de wilden, sal hij commis selver sijn beste genoch daertoe doen. Soodat dese saecke soo staet, dat lichtelijck de gansche handelinghe van t' fort *Orangien* voor de Compaignie sal verlooren worden ende sijn Remonstrants colonie verdestruert, sonder hoope van redres, waerinne noodt-wendig behoort versien te worden.

Alle dese parthijenschappen sijn te wege gebracht alleen door de partijen van de populatie, die, naerdad de selve door veranderinge uyt het bewint afge-

gaen waeren, den vollen toom los gekregen hebben, omme al te doen, dat sij dochten, alle vorige ordre renverserende tegen materij van staet, alle het volck terugge ontbiedende, die niet anders geleert hebbende, d'eene uyt Vranckrijck, d'ander uyt Engeland, die quartieren sullen bespieden, (als alreede geschiet is, ende noch meer geschieden sal:) Jae selfs bij resolutie van den 25e Marty 1632 geresolveert, met avys van advocaten endè rechtsgeleerden, tegen wil ende danck van de Patroonen, haer van de vrijheden ende exemptien te frustreren, die met soo groote moeyte door de vergaderinge der XIX deselve sijn vergunt ende gegeven.

Wat nu de saecke ten principale aengaet ende de oorsaecke van alle quaestiën, is alleen de handeling van 't velwerck ofte pelterijen daer te lande vallende, ende door wie deselve ingehandelt sullen worden. Die van 't contrarye gevoelen sustineeren, voor de Compaignie het proffitabelste te wesen, de pelterijen alleen door de directeurs van de Compaignie te handelen, met exclusie van alle Patroonen, coloniërs ende andere. De Patroonen ter andere sijden sustineerende, dat deselve handelinghe niet sonder schade van de Compaignie, in allen gevalle met minder costen ende meerder proffijt voor de Compaignie, door hare als door des Compaignies dienaers can geschieden, ende dat sijlyden wel connen proffijt doen ende recognie aen de Compaignie betaelen als de Compaignie schade moet doen. Aengaende het eerste, in plaetse dat dit middel het proffitabelste souden sijn voor de Compaignie, soo is inderdaet waer, dat sulcx niet met proffijt maer met schade moet geschieden, considererende, dat uyt gans Nieu-Nederlandt maer 60 ofte 70 m. gul. aan retour op 't hoogste genomen van daer can comen, het welke bij haer maniere van doen niet vermeerderen maer verminderen sal, gelijk hiernaë breeder sal aangeweesen worden. Om dese 60 ofte 70 m. Gul. te bekomen is ten minsten nootwendigh jaerlijcx een wel gemonteert schip derwaerts te senden, versien met cargasoenen, om daer te verhandelen, te meerder als de coloniërs wech waeren, alsoo alsdan de victualie voor't volck van 't landt mede van hier soude moeten gesonden worden, waerbij compt indien dat schip eens quame te verongelucken, dat alsdan niet alleen de handelingen voor dat jaer soude verlooren sijn, maer haer volck daer te lande in groot pericul van hongersnoot, benefens dat maer een jaer de handelinghe te suspendeeren de negotiën van de pelterijen souden verminderen ende daerdoor connen gediverteert worden. Daerenboven alsoo in Nieu-Nederlandt de pelterijen niet op eene plaetse (als in de reviere van *Canada* geschiet:) gehandelt worden, maer op veele plaetsen, dat soo veel costelijcker valt, endè niet alleen op veele gelegene, maer veele ende verre van malcanderen ongelegene plaetsen, als sijnde de baye van de Suyt-riviere, 30 mijlen van de *Manhatans* gelegen, niet de reviere op, maer van baye tot baye,

ende door de volle zee. De *Sankekans*, sijnde de handelsplaetse in de Suyt-reviere, is boven de voorseyde 30 mijlen, nog 35 mijlen de reviere opwaerts, makende 65 mijlen van de voorsz. *Manhatans*. De Noort-reviere opwaerts tot aen't fort *Orangien* is wel 40 mijlen. Om de noort tot aen de Sloeps-baye is oock wel 40 mijlen, soo dat er voor een enckele reyse moet bevaren worden omtrent 175 mijlen gaende, ende dan soovele commende, makende 350 mijlen voor een tocht. Hierbij comt noch, dat de pelterijen op dese plaetsen niet alle vallen, maer datter tusschen beyde veele revieren ende killen sijn, die sij noch uyt ende in moeten varen, sommigen 10 ende 20 mijlen, ende dat bijkans van plaetse tot plaetse de wilden malkenderen vijant sijn ende d'eene d'andere geen passagie vergunnen. Bovendien dat niet alleen door storm ende wint, maer oock door ijsganck, (alsoo het daer te lande drye ende vier maenden naer malcanderen can vriesen) de reviere gesloten liggen, ende alle handelplaetsen van de *Manhattans*, sijnde de rendez-vous plaetse, affgesneden sijn. Alle hetwelcke nochtans waer sijnde ende misschien veele onbekent, soo moet nootwendich volgen, dat alle dese plaetsen met forten daertoe dan noch sloepen beseth moeten sijn, om alles van de rendez-vous plaetsen te halen ende te brengen, off anderssins, dat deselve plaetsen met jachten off sloepen moeten bevaren ende behandelt worden. Waerbij dan noch te considereren staet, datte selve jachten ende sloepen het beste saysoen vant jaer, sijnde de wintertijt, datte meeste pelterijen gevangen wort, haer handelplaetsen moeten verlaten ende haer naer de rendez-vousplaetse begeven, soodat tenminste de vorige 350 mijlen voor een reys van gaen ende coomen, voor twee reysen van doen hebben 700 mijlen. Ende dan noch het tusschenbeyden varen, om malcanderen van alles te versien ende te veradverteren, boven de risico van verongelucken te water ende het overvallen van de wilden te lande, soo sij niet sterck genoeg gemant sijn, (dat sij meer als eenmael geattendeert hebben). Alle hetwelcke wel geconsidereert sijnde, sal bevonden worden, hoe mesnageerlijck het oock soude mogen aengelecht worden, dat het schip, dat uyt het Patria met cargasoenen moet gaen ende commen, — den interest, risico, ende mishandelinghe noch aen een seyde geset, — de besettinge ende fortificatie aen de *Manhatans*: de besettinge ende fortificatie aen 't fort *Orangien*: de jachten ende sloepen totte handelinghe van de Suyt-reviere, ende de noorderlijcke quartieren, mette tusschenbeyden varende sloepen, ende watte selve van timmeren, monteeren en equiperen, van onderhouden, mannen en victualieren commen te costen, soo (veel) sal bevonden worden, dat de voorsz. 60 ofte 70 m. gul, die uiterlijck van daer te verwachten sijn, verre ende (met) veele duysende sullen te cort comen; beneffens, dat sij oock generale revolten van de wilden te verwachten ende uit te staen hebben: gelijk hij Remonstrant aenneemt hetzelve te bewijsen en staende te houden ende al voor

veele jaeren menichmael geremonstreert heeft. Maer men heeft hem geen gehoor willen geven, alsoo men hem opleyde, dat hij sulx tot sijn eygen proffijt soo duydede, om de Compaignie de handelinge der pelterijen te onttrecken, daer nochtans hij, gelijk in den beginne geseyt is, de eenighe oorsaecke geweest is, dat deselve handelinge is gerestringeert, die te vooren vrije ende open stont. Sijne redenen sijn dese, dat, de natuer deser landen wel ingesien, de saecke soo gelegen is, dat men met arm volck daer niet kan uytrichten, die maer gelijk een terende plant ofte leckende dack sijn, dat oock de rijke ende welgestelde daer selver niet heen en willen trecken, maer dat men uyt die beyde een goet werck kan maecken, gelijk de blinde de creupele kan dragen ende de creupele de blinde den wegh wijsen, sulx dat de rijcken te huys blijven ende haer gelt derwaerts senden, de armen selver trecken ende haer werck doort gelt van de rijcken uytvoeren. Hiertoe waeren van nooden vrijheden ende exemptien om patroonen te verwecken, die menighden van werckvolck daerheen souden senden, gelijk gebleecken is, dat hij Remonstrant ende de sijne gedaen hebben, die veele anderen souden gevolcht hebben, soo men haer soo indiscreetelijck niet hadde bejegt, ende met schade van de Compaignie tot schade gedwongen.

Dan comende wederom ten propooste: omme die van 't contrarie gevoelen alle exeptien af te snijden, soo souden sij noch connen seggen, datter wel meer als 60 ofte 70 m. gulden jaerlijcx van daen can comen, principael als de coloniers, die haer soo frauderen, wech waeren, ende dat men alleen daerop lettete, om de handelinge te beneficieren: hierop dient tot solutie, dat hij Remonstrant vrij het hoogste neemt, ende datter geduyrende de 10 jaeren, die de Compaignie daer gehandelt heeft, nergens nae, door malcanderen genomen, soo veele van daen is gecomen, maer ordinary maer 50 of 60 m. gul. Voorts datte coloniers hiervan de schult soude worden gegeven, blijkt het contrarie, als bij exempel geduerende de twee jaeren, die d'Heer GODIJN salr. cum suis in *Swanendael* gehandelt hebben, heeft de Compaignie uyt de Suyt-reviere door haer dienaers geen minder quantiteyt vellen gecregen als andere voor ende naervolgende jaeren, maer heeft de sijne, die hij handelde, van andere natien bekomen super numerair; hetwelcke soo seer is benijdet, dat sij gelast hebben haeren Directeur een commis derwaerts te senden; gelijk oock geschiet is, dat sij op een jaer neffens GODIJNS volck handelende hem ontrocken hebben over de vijffhondert vellen in *Swanendael* alleen, die sij met recht gehouden sijn hem te vergoeden ende te betalen, daer de Compaignie, vóór de plantinge der colonie, noyt meer als 20 ofte 30 vellen op een jaer in dat quartier becomen hadde, sustineerende met onlijdelijcke inpertinentie, niet alleen van de pelterijhandelinge, maer selver van de walvisvangerie ende anders, datte Compaignie wel alle andere, maer niet haer selve hadde

geëxcludeert, even off Haer Hoogh Mog^d. de Compaignie de handelinge op *Guinea* vergunt hebbende met exclusie van alle andere, haer selven niet en hadden gesecludeert, maer wel vermochten alleen door een commis off twee, daer de Compaignie alle de andere oncosten van fortten ende équipeeren soude moeten doen, cargasoenen te senden ende gout te handelen. Dese saecke is claerlijck de meninge van veelen, dat sij wel souden willen datte Patroonen selfs met schade hare colonien populeerden, ende dat sij dan souden commen met een commis off assistent, schuyllende onder haer vleugelen ende protectie, ende soo de pelterijen met cleyne costen inhandelen ende haer onttrecken, daer nochtans alle het wilt ende de vrije jacht in haer limiten vallende bij 't 23 Art^o. van de vrijheden den Patroonen gegeven ende gecedeert is.

Vorder comt in consideratie, datte Compaignie hare fortten, jachten ende sloepen met veele ledich volck tegen het overvallen der wilden moeten beseth houden, die veel meer moeten costen als het volck van de Patronen, die geen ledich maer arbeysvolck, die haer cost eenichsins moeten winnen, derwaerts senden, ende maer een commis ende assistent van doen hebben totte handelinge daer de Compaignie ten minsten 25 persoonen toe van doen heeft; behalven datte dienaers van de Compaignie, om gagie dienende, maer soecken veel gelts te winnen ende dan van daer te scheyden; oock geen moeyte willen doen, omme te landwaerts in haer met perijckel te begeven, alsoo haer gagie evenwel voortgaet. Daer ter contrary het volck van de Patroonen, sijnde familiën van vrouwen ende kinderen, die mettertijt daer sullen ingelijft worden, soecken aliantie mette wilden te maecken en penetrerende om haer proffijt diep te lantwaerts inne, vele meer ontdekken, als die doen, die maer in garnisoen liggen. Sulcx dat het de Compaignie vele profitabelder is geene oncosten te doen ende suyver proffijt te trecken, als de patroonen van dat beneficie te frustreren, ende daerentegen haer selver belasten met onderhouinge van fortten, jachten, sloepen, ende volck, welckers oncosten, als geseyt, soo hooge loopen, dat sij schade moeten doen, daer sij anders seecker proffijt connen trecken. Nevens dese schade, die sij nootwendich dragen moeten, sullen de coloniën oock vervallen bij aldien men haer de handelinge der pelterijen afsluit. Als dan sullen meteen vervallen de bouwerijen, daer sij nu van gespijst worden, ende wederom alle victualien, gelijck van te vooren, met thiendubbelde oncosten van hier derwaerts moeten gevoert worden, hetwelke, gevoeght bij de schade, een dubbele dwaesheyt is daerin te continueren, daer anderszins, als men de Patroonen de handelinge toestaet, die middel ende vermogen hebben om alle dingen op haer eygen costen derwaerts te senden, dat men te vooren, gelijck in den beginne geseyt is, aen arme luyden, die geen middel hadden ende bij de Compaignie van alles noch mosten versorgh worden, met goede

insichten (hoe wel die tijt te vroegh) volcomentlijck toegestaen heeft. Is het niet beter, dat de Compaignie suyvere proffijten treckt, dan dat sij moyte ende schade doen?

Weten die van 't contrary gevoelen wel, dat sij bij haer maniere van doen nimmer meer tot vermeerderinge van handelinghe connen comen, uit oorsaecke dat de wilden, die de onse nu de mate stellen, geen passage willen gedoogen aen anderen, die wat verder gelegen ende haer vijanden sijn ende veele vellen hebben: — dat heel op eenen anderen voet soude gaen soo wij daer te lande stercke colonien hadden? Jae, dat de Maquaas, die de France wilden, die nu in de reviere van *Canada* handelen ende ons naerder als haer gelegen sijn, geen passagie willen gunnen om bij ons te commen, alsdan door induction ofte ontsagh eerder daertoe soudent te brengen off te beweegen sijn: van welke wilden meerder vellen condon becommen worden als nu in geheel Nieu-Nederlandt vallen? Dit is maer een exempel onder veelen, hetwelcke wel te betrachten staet, alsoo men niet anders als door plantinge van colonien daertoe can geraecken. Ende gedencken die van 't contrary gevoelen wel, indien sij de eerste patroonen niet soo onlijdelijck hadden getracteert, maer haer de handt geboden, dat sij in plaetse van soo groote schade, een weynig proffijt hadden mogen doen, datter groote menichte haer soudent hebben gevolcht? Meynen sij oock niet, dat sij de eenige oorsaecke sijn, dat het eylandt *Tortuga* ende andere plaetsen verlooren sijn, alsmede datter verscheyden eylanden in West-Indien, de oostzijde van de Suyt-reviere, de Versche-reviere, de *Sanikans* in de Suyt-reviere, oock de *Sackenames*, daer alle colonien aengeteekent waren, niet en sijn gepopuleert doordien de aentekenaers door haere bitter proceduyren daer uytgescheyden sijn ende het werck hebben laten steecken, die anderssins groot vervolgh soudent hebben gecregen? Is het oock niet seecker, dat sij eenige oorsaecke sijn, dat van den beginne af de Compaignie in dat quartier soo veele verlooren heeft, ende noch dagelijcks verliesen moet, ende andere oock doen verliesen, daer sij beyder sijts hadden connen winnen ende welvaren, alsoo sij doorgaens tegen stroom aen willen, doende, dat sij behoorden te laten, vresende, dat sij behoorde te wenschen, diffamerende, die sij behoorden te prijzen, benijdende, die sij behoorden te beclagen, verhinderende, die sij behoorden te vorderen, ende die soo voortgaende niet anders te verwachten hebben, dan dat sij sullen verliesen, hetgeene sij noch hebben.

Alle hetwelcke hij Remonstrant tot noch toe heeft verswegen, maer bij resolutie van den 19 deser maent daertoe gesolliciteert sijnde, om sijne gravaminaes in te stellen, heeft niet connen naelaten dit voorgaende wel meynende bij forme van doliancie bij geschrifte te stellen, adresserende hij Remonstrant hem eerstelijck aen de gecommiteerde van Haare Hoogh Mog. deselve in alle onder-

danichheit versoeckende, dese saecke alsoo te dirigeren, dat de staet deser Landen niet en worde ontbloot van soo grooten, schoonen ende wel gelegen quartier, daer andere natien soo seer naer soecken ende already naest gelandt sijn, soo wel aen de oost- als west- als mede aen de noortsijde; hetwelcke seeckerlijck sal geschieden, indien de cours, die eenighe jaeren herwaerts genoomen is, voortganck mach hebben, maer dat ter contraryen hetzelve onder de gehoorsamheyt van hare Hoogh Mog. ende Directie van de Compaignie mach floreeren, tot dien eynde de populatien, die Hare Hoogh Mog. bij 't 2^e articule van 't octrooy der West-Indische Comp^{ie} soo seer in achtginge hebben, behoorlijck gevordert, de ijveraers van dien voorgestaen ende geprorogert, de gegevene vrijheden ende exemptien mette ampliatiën van dien niet alleen gemainteneert, maer selfs tegens alle passien ende chickanderien gelargeert ende geëxtendeert worden, soo verre als het buyten schade van de Compaignie kan geschieden, opdat andere, die nu affgeschrikt sijn, wederom daertoe mogen worden geanimeert ende met couragie het werck hervatten. Dat alle gelede ne schaden aen de patroonen magh worden vergoedt, ende sij haer vercregen recht rustelijck ende vredelijck mogen besitten ende genieten, ende dat voor alle dingen het verbreyden van de Christelijcke gereformeerde religie in die quartieren mach worden bevordert.

Daërnae hem keerende totte Heeren Bewinthebberē van de respective camerē, deselve op het hoogste recommanderende de saecken van Nieu-Nederlant sō in te sien, datte Compaignie geen continuele schade maer een jaerlijcx ende vast proffijt daer uyt mach trecken; dat sij den cours, die eenige jaeren gehouden is, willen examineren, de aendrijvers derselver te laste leggen, dat sij een fundamentele staet sullen formeeren in wat voegen de Compaignie proffijt can trecken ende niet langer blindelinckx ende als gepassioneerde te werck gaen.

Vorder tot de Heeren Gecommitteerden van de camer van Amsterdam, datte selve gelieven in haere camer te bevorderen, dat men geen gepassiede persoonen tot commissarissen over dat werck en stelt, maer redelijcke, de saecke op best verstaende ende toegedaen sijnde; van daer ontbiedende de commis vant fort *Orangien*, die niet alleen hem Remonstrant in weerwille, maer noch veel meer de Compaignie ondienstigh is.

Endelingen totte Heeren Bewinthebberē ende Assessores van de Hoofd-participanten, insonderheyt die van de camer van Amsterdam, datte selve gelieven in de vergaderinge der Hooftparticipanten hem te protegeren tegen alle injurien ende calumnien, die tegen hem Remonstrant ende sijne geassocieerde already tot sijn onschult sijn verspreyt ofte noch verspreyt souden mogen worden.

Waerop hij remonstrant van die seer weerdiche vergaderingen favorable resolutie is verwachtende.

BIJLAGE B.

MISSIVE VAN SIMON DIRKSZ. POS, RAAD IN NIEUW-NEDERLAND,
AAN KILIAEN VAN RENSSELAER. 16 September 1630.

Achtbare, Wijse, Voorsiennige de E Heer Guliaen van Rensel(aer)

Nae dien dat ick op dato deses toe van UE. ben voortgeholpen ende gefavoriseert, kenne derhalven niet nalaten UE. eens te adviseren, hoe dat tselve mij mette compagnies affairen ende gelegentheyt hier aenstaect, op dato deses toe. Maer belangende de timmeringe van sodanigen nieuwen schip, twelcke meest gereet leyt, is succederende schade van kan ontstaen, overmits hier harde ijsganck loopt: doch verhoplen tselve wel te verwaren. Belangende ende aengaende de bouwerijen op de *Manathans*, daer wort veel lants dagelicx overal aengeploecht bij de huysluyden. Ick hebbe nu wel moet, dat de E Heeren Bewinthebberen, nae haer langh tardeeren, wel eens van de groote onkosten verlost sullen worden, soo van ettelijke lasten rogge als tarwe, die hier te lande valt, sullen connen leveren, om soodoende van hare sware onkosten te geraecken. Belangende dit tegenwoordich jaer, sullen wij veel saykoren van doen wesen, overmits wij veel lants maken, eggen en ploeggen. Sal UE. oock niet connen naelatich wesen te verwittigen, de questien, die hier in sodanigen cleyne lant, daer niet meer en zijn dan 200 oft 300 menschen, te adviseeren.

Nu den Directeur en JAN ROMONDE sijn seer tegen den anderen verbittert. Het drijft hier al, watter te drijven is; men laet de handelinghe soet heenlopen, en doet geen ijver, om vermeerderinge van handel te becomen soo met sloepen als anders, maer met exorbitante procedure malkanderen te beschuldigen ende de Heeren haer handel en wandel te laten drijven, daer wort wel ijver toe gedaen. Den predikant JONAS MICHELSZ. is seer ijverich hier te lande om vyer te stoocken tusschen beyden; denselven behoorde een middeler te wesen in Godts kerke en gemeente, maer mij dunckt tselve ter contrarie te wesen. De E. heeren Bewinthebberen horen van hare onderdanen niet anders dan ijdel propoosten, d'een heeft dit geseyt, d'ander dat, soo dat in plaets de compangies dieners sullen sien op

de handeling, gaet daer ter wijle een ander met de vellen strijcken. De Engelsche inde Sloepsbay sullen ons noch middelertijt uyt de handelingen stooten, overmits wij soo overlangsaam te werck gaen en slap sijn om onse handeling te doen. De sloepen laet men leggen en sentse niet om handelen, maer waer daer een injurieuus proceduyr werckge te maken, men soude daer wel snediger bij wesen dan bij de handelingen. Daer de Compangie ten hoochsten aengelegen is en de prohijte behoorde of te comen, laet men heel en al in ruwyne lopen. Het volck, terwijl wij den ander met procedeeren ende infameuse scheltwoorden najagen hier te lande, schicken ter wyle onder sodanigen dexel al moy de otters en bevers in haer kisten te procederen, daer de E. heeren niet veele proffijte en sullen connen van trecken. Doch ick ben geen meer dan een mensche, ben bedroeft sodanige dingen te moeten aensien, dat men hier te lande malkanderen soo quellen. Belangende UE. lant opt fort *Orangiën*, is door UE. boer WOLFERT GERRITSZ. al bpleocht en doe mede mijn best, overmits UE. sijn best mede gedaen heeft, om mij tot een man te maken, daer over UE. alsnoch hoochlijcke bedankende ben. Wil UE. oock gerecommandeert hebben mijn neeff DIRCK JOOSTEN, de welcke nu met JAN BROUWER voor stuyrman thuys comt, overmits tselve een goet oprecht jongman is. Belangende de specificatie van de beesten, sal biden . . . . directeur sijn schrijven breder blijcken: maer sal anders op UE. dingen alhier wel goede gade slaen, dat tselve tot UE. profyte sal trecken. Sende UE. met deselve DIRCK JOOSTEN een goede berenhuyt, daer UE. mede kon reysen en vletten ofte doen soo UE. te rade vinden sal. Actum den 16 September 1630 in Nieuw-Nederlant opte Manathan, foort Amsterdam.

UE. diestw. diener
 SYMON DIRCXZ POS.

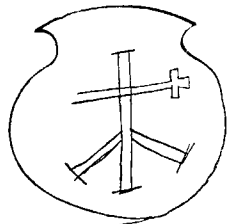
Het adres luidde:

Erentfeste, Wijse, voorsienige de E. Heer Guliaen van Rensselaer, Bewinthebber van de Geotroyeerde West-Indische Comp. ter Camere tot Amsterdam,

p. advies

DIRK JOOSTEN, met 1 berenhuyt.

bezegeld:

BIJLAGE C.

INSINUATIE DOOR DEN NOTARIS JUSTUS VAN DE VEN, NAMENS KILIAEN
VAN RENSSELAER, BETEEKEND AAN BEWINDHEBBEREN DER
WEST-INDISCHE COMPAGNIE. 27 April 1634.

De Heer KILIAEN VAN RENSSELAER, als patroon van sijne colonie genaemt *Rensselaerswijck*, gelegen op de Noortriviere van Nyeu-Nederlant, Insinueert de Heeren Bewinthebbereren der Geoctroyeerde West-Indische Compagnie, ter camere deser stede, hoe dat tusschen Haere E.E. ende verscheydene huysluyden opgerecht is seecker contract, volgende de conditien ter wedersijden, op den 8 Januari 1630 onderteeckent, bij hetwelcke UEd. aen yder van de voorsz. contractanten, sijnde ses in 't getal, vercoft ende toegestaen hebben vyer peerden, vyer koeyen, mette veulens ende calveren, die sij droegen, beneffens twee pincken, ses schapen, ses verckens, alsmede de wagens, ploegen ende dyergelijcke gereedschappen, onder belofte, dat sij daervoor souden betaelen de somma van 600 gl. in zes termijnen, beneffens noch twee peerden van drye jaeren, twee coeyen van twee jaeren, drie schapen, drie verckens, soo haest sijluyden boven 't voorsz. getal deselve souden hebben aengeteelt. Vorder aen yder van de voorgenoemde huysluyden verhuurt ende aangewezen een bequame bouwinge, versyen van huys, berch ende schuyr, groot ontrent 50 morgen lants, ende dat voor den tijt van ses jaeren, ingaende p^{mo} Mayo 1630, op sodanige conditie ende pachten als in 't genoemde contract breeder vermeld staen.

't Is nu sulcx dat GERRIT MATTHEUSZ. DE REUX, als copen van eene portie van 't voorsz. getal bestialen, ende pachter vande Bouwerij No. 2, PIETER PIETERSZ. BIJLEVELT, gelijcke cooper ende pachter vande Bouwerij No. 3, haere eerste termijn betaelt en 't eerste jaer pacht voldaan hebbende, corts daernaer tot hare groote schade ende nadeel bij UEE. sijn opontbooden ende hyer comende haer verhindert wederom derwaerts te keeren, omme haere gepachte bouwerijen, daer sij voort eerste jaer groote onkosten op hadden gedaen, vorder te beneficieren, maer daarvan ontbloot sijnde, haerselven seer ontstellende, overmits sij niemant

conden vinden, die de bestialen mette bouwerijen wilden aennemen, waren genootsaackt de bouwerijen te abandonneeren ende hare bestialen aen hem insinuant te vercoopen, die deselve, ten behoeve van sijne colonie voornoemt, van haer oock heeft gecoft, mits tot sijnen laste nemende de resterende partijen te voldoen ende den gestelden aenwas, als hij daervan soude sijn versyen, te leveren.

Volgende welcke coop hij insinuant geordonneert heeft aen WOLFFERT GERRITSZ, doenmaels sijn commis op de *Manhatans*, omme alle deselve bestialer metten eersten gelegentheyt naer sijne colonie te versenden, hetwelck door den Directeur BASTIAEN JANSZ CROL is verhindert geweest, also hij niet geraden vonde de bouwerijen van de bestialen te ontblooten, — die doch in 't minste daeraen niet en sijn geannexeerd als alleen voor de voorgenoemden tijt van ses jaren, geduyrende welcke tijt sij vercopers, die oock niet gedocht souden hebben te vercoopen, indien men haer niet en hadde ontbooden ende verhindert derwaerts wederom te varen, ende dat sij coopers hadden connen vinden, die deselve mette bouwerije hadden willen aennemen, van alle 't welck sij versteecken sijnde, genootsaeckt waren, hem insinuant die te vercopen — en also hij door de verhinderig grootelijcx is beschadigt, ende het getal, in plaetse van te vermeederen, dagelicx wort vermindert, alsoo deselve niet door de huysluyden van hem insinuant, die hij in sijne colonie daertoe geordonneert hadde, maer door anderen worden gebruyckt, ende sijn volck tot sijnen coste moeten leedich loopen ofte die gedwongen is te ontslaen met schade ende verlyes, benefens de lasten, die hij in 't overvoeren van deselve heeft moeten betaelen, waerover hij oock genootsaeckt is geweest in sijn remonstrantie, aen de vergaderinge van XIX overgelevert, publyckelijck daerover te doleeren, ende also het beter is alsnoch daerin te versyen aeler de schade grooter werdt, soo .... enz.

Hij sommeert hen de beesten te doen uitleveren en zal hen bij weigering aansprakelijk stellen voor zijne schade.

De insinuatie werd behandigd aan den Hr. ARNOULT v. LIEBERGEN, bewindhebber.

Den volgenden dag ging de Notaris antwoord halen. De president, de Heer HARINGHOECK, zeide, dat zij, smorgens den Heer insinuant gesproken en hem provisioneel tevreden gesteld hadden, dat hij een brief zoude schrijven, die Bewindhebberen onder hunne missiven zouden verzenden. Dat het different absoluut zou gerenvoyeerd worden aan de decisie van den Directeur der Compagnie in Nieuw-Nederland.

Dit alles werd door VAN RENSSLAER aan den Notaris bevestigd.

BIJLAGE D.

LIJST DER KOLONIERS DOOR KILIAEN VAN RENSSLAER IN DE JAREN 1630-34 UIT HET VADERLAND NAAR ZIJNE KOLONIE GEZONDEN.

16 Januari 1630.	WOLFERT GERRITSZ,	van Amersfoort,	bouwmeester.	
"	RUTGER HENDRIKSZ,	van Soest,	bouwmeester,	32 j.
"	BRANT PEELLEN,	van Nijkerk,	bouwknecht.	
"	PIETER HENDRIKSZ,	van Soest,	schaapherder.	
..... 1630. 1)	BARENT JANSZ,	van Essen.		
"	ROELOF JANSZ,	van Maasterland.		
"	ANNETJE JANSZ, zijne	vrouw.		
"	hunne drie kinderen.			
"	CLAES CLAESZ,	van Flecker.		
"	JACOB GOYAERTSZ,	van Flecker.		
"	ZEEGER JANSZ,	van Nijkerk.		
12 Januari 1631.	MARIJN ADRIAENSZ,	van Veere,	Mr. tabaksplanrer.	
	LIJSBETH THIJSEN, zijne	vrouw.		
	hunne kinderen.			
17 Februari 1631.	JASPER FERLIJN,	van Gouda,	tabaksplanter.	
27 Mei 1631.	JAN TJAARDSZ,	van Franeker,	"	
	CORNELIS MAESZ,	van Buurmalsem,	"	
2 Juli 1631.	LAURENS LAURENSZ,	van Kopenhagen,	molenaar.	
" "	BARENT THONISZ,	van Heiligesson,	"	
15 Juni 1632.	GERRIT THEUSZ DE REUS,		bouwmeester.	
"	HENDRIK FREDERIKSZ,	van Bunnik,	bouwknecht,	26 j.
"	CORNELIS JACOBSZ,	van Maartensdijk,	"	23 j.
"	CORNELIS THONISZ,	van Meerkerk,	"	20 j.
"	MARCUS MENSEN (of MEEUWISZ,) van	Kuilenburg,	bouwjongen,	17 j.
5 April 1634.	CORNELIS THEUNISZ,	van Breukelen.	timmerman-metselaar	30 j.
15 April 1634.	LUBBERT GIJSBERTSZ,	van Blaricum,	wagenmaker.	
	DIEUWERTJE CORNELIS, zijne	vrouw.		
	hunne drie kinderen.			
26 April 1634.	HENDRIK CARSTENSZ,	van Norden,	bouwknecht,	20 j.
4 Maart 1634.	JACOB ALLERTSZ PLANCK,	van Edam,	schout, rentmeester,	
			voorlezer en brandewijnbrander.	
"	ABRAHAM, zijn zoon.			

1) Waar geen datum vermeld wordt, vond ik in het Memoriaal ook geen contract.

REQUEST VAN DEN SCHILDER-GRAVEUR
P. HOLSTEYN. 1646.

DOOR

DR. A. BREDIUS.

TOEN men in Münster 1646 vergaderd was, om den vrede, die den naam van die stad zou dragen, te sluiten, waren er een aantal kunstenaars aanwezig, om er de portretten te schilderen of te teekenen van al de groote mannen, die daar bijeengekomen waren. Ik behoef slechts aan den grootsten van al die meesters, aan TER BORCH, te herinneren, wiens heerlijke schilderij van den Munsterschen vrede een der paerels der London'sche National-Gallery is. Ook P. HOLSTEYN was te Munster en de vrucht van zijn verblijf aldaar is de zoogenaamde „*Kleine Munstersche Vrede*”, een verzameling van 42 portretten, waarvan zich een compleet exemplaar in de Rotterdam'sche bibliotheek bevindt, dat in „de Navorscher” 1867, bl. 281 en 339 uitvoerig beschreven werd. Volgens de mededeelingen aldaar werd het werk uitgegeven bij ROMBOUT VAN DEN HOEYE, en zijn er maar 7 portretten bij, door HOLSTEYN zelf gegraveerd, daarentegen 28 zonder naam van den graveur. Als men het hierna volgende request leest, zou men vermoeden, dat HOLSTEYN van die 28 portretten er nog wel eenige, zoo niet gegraveerd, dan toch zeker geteekend heeft.

Het schijnt dat de schilder geen gunstig antwoord op zijn request ontving. Waarom dat? Waarschijnlijk omdat een ander een dergelijk octrooi zou ontvangen.

ANSELMUS VAN HULLE, schilder, gaf toch bij request aan de Staten van Holland te kennen, hoe hij „*ter instantie van S. H^t. den Heere Prince van Oragnen Hooch Loffelr. Memorie* is gecomen tot Munster om aldaer te conterfeyten d'Ambassadeurs ende Gedeputeerde totte Generale Vreedehandelingē, „welcke Contrefeytsels hij van meeninge is, te laten afsnijden in copere plaeten, „ende de beelden uyt te geven in form van een boeck in folio; ende alsoo hij „alrede veel moeyten ende oncosten daerover hadde gedaen ende noch soude „moeten doen . . . . versoeckt hij om Octroy ende Privilegie.”

Het request is niet gedateerd, maar het Octrooi werd verleend 9 Maart 1648.¹⁾

Dit was waarschijnlijk een afgesproken zaak; hij was in opdracht van Z. Excie, in den tusschentijd overleden, naar Munster getrokken, en daarom kon men hem het Octrooi moeielijk weigeren.

Het werk van VAN HULLE verscheen 1648 te Antwerpen²⁾ met 76 portretten, later in 1697 bij PIETER VAN DER HAART te Rotterdam met 131 platen en tekst van PIETER RABUS, onder den titel:

Pronkbeelden der Vorsten en Vredehandelaars, dat is: Verbeeldingē van alle de persoonadjes . . . . . ten tijde der vergadering na 't leven geteekend door A. VAN HULLE, schilder des Prinsen van Oranje.

Vóór ik hier het request van HOLSTEYN laat volgen, zeg ik den Heer J. J. FEIJLBRIEF, ambtenaar aan 's Rijks-Archief, hartelijk dank voor de welwillendheid waarmede hij mij op dit Document opmerkzaam gemaakt heeft.

Aen de Hooghe Mogende Heeren, Mijn Heeren de Staten Generael der Vereenigde Nederlanden.

Geeft in alle onderdanicheyt te kennen PIETER HOLSTEIJN, burger en ingeseten tot Haerlem, van sijne professie schilder en plaatsnijder, hoe dat hij uyt consideratie van de aensienlijcke Vredens-Tractaten tot Munster, ende ten opsichte van den rangh die de Heeren Uwer Ho: Mog: Amb^{rs} en Plenip^{en} aldaer beceden, sich van het begin van de negotiatie uyt Hollant naer Munster heeft begeven omme alle de Heeren Plenip^{en} ende

1) Minute Octr. St. v. Holl en Westvr.

2) Zie *Letterlievend Maandschrift*, 7e jaargang 1848.

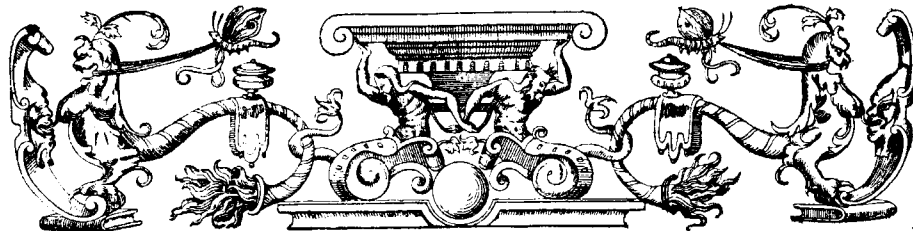
Affgesanten, die deselve bijwoonen, in print en gelijckenisse de gemeente te connen communiceren, waerinne hij vertrouwt, op het seggen van considerable personen, hen des verstaende, dat hij genouchsame preuve van sijne suffisancie in de teyckenkonst alhier heeft gegeven; soo dat hij niet alleen van den beginne van de Tractaten in alle de Hoven, soo van alle de uytlantsche heeren Plenip^{en} tot dese handelinghe gehorende, alsmede in het Hoff van hare Ex^{ciën} Uwer Ho: Mo: Heeren Plenip^{en}, ter dien regarde gedurichlijck acces heeft gehad; ende alsoo hij supplt tegenwoordich sijn voornemen bijnae ten eynde gebracht heeft en weynich resteert, omme Uw Ho: Mo: de perfectste gelijckenisse van alle de voorsz. Heeren Plemp^{en} in een boeck te vertoonen en voor alle de werelt deselve int licht te brengen, waerin wellicht andere, dien het (: sonder mij te beroemen:) daerinne niet soo wel geluckt is, mij bij Uwe Ho: Mo: souden soecken te prevenieren ende Octroy te obtineren. Soo versoeckt hij supplt onderdanichl: dat Uwe Ho: Mo: ten opsichte van de groote oncosten en naersticheyt, die hij soo geruyme tijt tot dit werck heeft aengewent, (: niet sonder approbatie van die hun des verstaen:) omme hetselve, soo naer sijn eygen teyckeninge, als naer contrefeytsels, bij de vermaerste schilders, onder het gebiet ende de gehoorsaemheyt van Uwe Ho: Mo: geseten, alhier gemaect, tot perfectie te brengen, den suppl^t voornt. privilegie en Octroy gelieve te vergunnen, ten eynde hij voor den tijt van 4 jaren het voorsz. boeck van de gesneden contrefeytsels van de meergemelte Heeren Plenip^{en} ende Affgesanten in de geünierde Provincien alleen moge laten drucken, vercoopen en debiteren, sonder dat yemant anders vermoge deselve te copieeren ofte onder sijnen name uyt te geven.

Twelck doende enz.

Dit request ¹⁾ werd uit Munster door de gezanten ADR. PAUW, G. VAN REEDE, F. v. DONIA en ADR. CLANT bij missive van 7 Dec. 1646 (ontvangen 11 Dec.) aanbevolen:

Ingelijcx is ons alhier gepresenteert de Requeste van PIETER HOLSTEIJN, Burger van Haerlem, die hem alhier langen tijt heeft onthouden, ende in alle de uytheemsche hoven affteyckeninghen heeft gemaect, die boven andere van meesters werden gepresen. Ende nae dien hij is een ingeseten van de Vereenichde Provincien, zullen U Ho: Mo: gelieven te considereren off hij niet voor andere uytheemsche, die met hem souden mogen concurreren, in sijn versoeck soude mogen geprefereert worden.

¹⁾ Rijks-Archief den Haag.

EEN PORTRET VAN RUDOLPH VAN GROL

DOOR

DR. A. BREDIUS.

TOEN ik onlangs ¹⁾ eenige levensbizonderheden van den portret-
schilder RUDOLPH VAN GROL mededeelde, kon ik nog geen werk
van zijne hand aanwijzen. Door de welwillendheid van den
Heer J. H. MASCHHAUPT ben ik thans daartoe in staat gesteld.
Deze Heer schrijft mij:

„Bij den Heer J. G. VAN BEVERWIJK, Notaris te Schijndel (N. Brabant)
„berust een fraai mansportret, gemerkt:

R GROL F^r
Anno. 1645.

---

¹⁾ *Oud-Holland* V, bl. 62.

„Het draagt het cachet van den goeden tijd, den invloed der periode, „die zelfs den meesters van tweeden en derden rang ten bate kwam. Het geheel „is helder gehouden; niet veel clair-obscur. Daarbij een zekere bravour in 't „costuum; de penseelsbehandeling, waarvan die tijd het geheim had, die later „niet teruggevonden is, n'en déplaise aan de moderne kritiek, wier geniale woord- „voeders enkel sentiment als hoofd-factor van plastische kunst erkennen. Er „was eenige familiegelijkenis met de groote schilderij van FLINCK ¹⁾ wat kleur „en opvatting betreft.”

Ik meen er wèl aan te doen deze mededeeling aan mijn opstel toe te voegen en betuig den Heer MASCHHAUPT hier nogmaals mijnen dank voor de bereidvaardigheid waarmede hij mij die verstrekt heeft.

---

¹⁾ Waarschijnlijk wordt hier het schutterstuk van 1648 bedoeld.

R A P I A M U S.

EENE CONDITIONEELE VEROORDEELING IN 1650.

Op verscheyden sware delicten van CLAES ANDRIESZ., van Hilversum.

Op 't groot ende ernstelick voorbidden van sijn meester JAN BARENTSZ. WEMP ende deszelfs huysfrou, ende innesiende den hogen noot van deselve, heeft HaerE. van dezen Gerechte bewogen in't gene volcht, doch onder expresse conditie van den delinquant.

1°. Dat CLAES ANDRIESZ., in geen herberge dezer plaetse sal mogen comen, om bier, wijnen ofte gebrande wateren te drincken.

2°. Dat hij met eede sal beloven sijn meester ende vrouw, die hij nu heeft ofte krijgen mochte in deze Colonie, getrouw te sullen dienen, haer werck getrouwelick waer te nemen ende haer in alles te gehoorsamen, ende niet eerder uyt haer dienst ofte de Colonie te mogen gaen voor ende alleer hij deselve nevens den Hr. Directeur ende den Hr. Patroon van alles hebbe voldaan, vermogens sijn contract ende belofte, ende dat hij hem sal vervoegen op den rustdach des Heeren om Godes H. woort aen te hooren in de plaetse van in de herbergen, ende sijne overicheyt alle behoorlicke gehoorsaemheyt te toonen ende te bewijsen.

3°. Dat hij sal mede bij eede beloven niemant in de colonie, hetsij man oft vrouwe ofte eenige bejaerde personen, eenige de minste oorsaeck te geven, hetsy met woorden ofte wercken, daer eenig onheyl mochte uyt ontstaen, ende indien jae, dat hij dan sal voor al sijn vorige delicten openbaer gestraft worden, al waeren al sijn boeten, extra-ordinarii ladingen van 't gerechte enz. ten vollen betaelt.

Alles tgene voorsz. is beloofd hij CLAES ANDRIESZ. buyten banden van Justitie in allen deele te voldoen, hetselve strictelick bij eede in presentie van HaerE. voorn. bevestigende, vermogens sijn eygen handt. Verbindende daervoor sijn persoon ende goederen, die hij nu heeft ofte namaels mocht verkrijgen, hetsij hier te lande, in't vaderlandt oft elders. Sich tot dien eynde submitterende desen E. Gerechte en voorts allen Heeren, Hoven, Bancken ende Gerechten geene uytgesondert. Alles cum expensis. Ten welcken oirconde hij desen met sijn eygen handtmerck heeft onderteekent in de Colonie *Rensselaerswijck* desen 26^{en} Meert Ao. 1650.

(Copia copiae uit de Justitierolle van de kolonie *Rensselaerswijck*, voorkomende in 't dossier van processtukken VAN SLICHTENHORST contra VAN RENSELAER, voor 't Hoog Adellijk Landgericht van de Veluwe gevoerd 1656/1659, berustende ten Rijks-archieve te Arnhem.)

Het vonnis werd ten processe aangehaald als bewijs, dat de Schout „tegen eedt ende contract” iemand had vrijgelaten, en werd alzoo blijkbaar door den patroon niet goedgekeurd.

Mr. N. d. R.

JAN DE BRUNE DE JONGE.

DOOR

DR. J. A. W O R P.

DEZE schrijver behoorde tot een patricisch Zeeuwsch geslacht. Zijn oom JOAN heeft verschillende hooge betrekkingen bekleed en is o. a. jaren lang raadpensionaris van Zeeland geweest; zijn vader ISAAC daarentegen heeft het niet zoo ver gebracht. Daar er van het leven van ISAAC DE BRUNE zoo goed als niets bekend is ¹⁾, schijnt het mij niet overbodig, om er één en ander over mee te deelen, wat ik in onuitgegeven brieven van den beroemden GERARD JOHANNIS VOSSIUS, zijn zwager, heb gevonden.

ISAAC DE BRUNE van Middelburg werd 30 Maart 1612 op twintigjarigen leeftijd te Leiden als student ingeschreven ²⁾; hij is dus in 1591 of 1592 geboren. Hij heeft slechts korten tijd aan de Leidsche Academie vertoefd, maar is al spoedig naar zijne geboortestad teruggekeerd, waar hij in November of December 1613

¹⁾ DE CRANE in zijne bekende rede *De Vossiorum Juniorumque familia* (vgl. *Annales Academiae Groninganae*, 1819—1820), blz. 60, en F. NAGTGLAS, *Levensberichten van Zeeuwen. Zijnde een vervolg op P. de la Rue, Geletterd Staatkundig en Heldhaftig Zeeland..... Middelburg. J. C. en W. Altorffer... 1888*, blz. 86, kennen zelfs niet zijn voornaam.

²⁾ »ISAACUS BRUNAEUS Middelburgensis, 20 P.»

JOHANNA JUNIUS huwde. Zij was ééne der dochters van den beroemden Leidschen Hoogleeraar FRANÇOIS LE JON, of FRANCISCUS JUNIUS (1545—1602), en wel uit zijn derde huwelijk met JOHANNA L'HERMITE. Daar ELIZABETH VAN DEN CORPUT, de tweede vrouw van JUNIUS, in 1587 overleed en JOHANNA L'HERMITE in 1591 ten grave werd gedragen, nadat zij eerst aan JOHANNA JUNIUS en daarna aan FRANCISCUS, wiens roem later dien van zijn vader zou evenaren, het leven had geschonken¹⁾, mogen wij het geboortejaar van JOHANNA JUNIUS op 1589 of 1590 stellen.

Men kan gemakkelijk nagaan, hoe ISAAC de BRUNE te Middelburg de dochter van den Leidschen professor heeft leeren kennen. Toen JUNIUS in 1602 overleed, liet hij een groot gezin achter. FRANCISCUS GOMARUS, die van 1594 tot 1611 professor in de theologie te Leiden was, maar in het laatstgenoemde jaar deze betrekking met het predikambt en een professoraat aan de Illustre School te Middelburg verwisselde, was gehuwd met MARIA L'HERMITE, eene zuster van JUNIUS' vrouw. Hij zorgde voor de beide kinderen zijner schoonzuster en nam ze mede naar Zeeland; JOHANNA JUNIUS was althans in 1612 te Middelburg bij haar oom en tante²⁾.

Wij weten van haar, dat zij zeer mooi schreef. MERULA had in 1595 eene autobiographie van haar vader in het licht gegeven, en er bestaat een afschrift van dat werkje van hare hand³⁾. Achter dat stuk voegde zij *Partitions saintes (ondervraginge des geloofs twelck hy syne kinderen naergelaten heeft.)*

ISAAC DE BRUNE huwde dan in November of December 1613 JOHANNA

1) Achter het MS., dat zoo dadelijk ter sprake zal komen, vond ik de volgende aanteekening van JOHANNA JUNIUS:

»FRANÇOIS DU JON heeft vier hujs vrouwen gehatt.

AGNE CHAMPION, dochter van WILLEM CHAMPION griffier der stat Lujck, waeruijt tweelingen, die niet lang leefden.

ELIZABETH VANDE CORPUT dochter van JOHAN VANDE CORPUT griffier ende borgemeester der stat Breda, waeruyt hy geprocreert heeft JOHAN DU JON. JOHAN CASIMIR DU JON 1581. MARIA DU JON 1583. ELIZABETH DU JON 1585.

JOHANNA LHERMITE dochter van SIMON LHERMITE heer van Betinsart, waeruyt hy geprocreert heeft JOHANNA DU JON, FRANÇOIS DU JON.

MARIA GLASERS dochter van JOHAN GLASER eertijts Juwelier tot Antwerpen, waeruijt gheene kinderen.

²⁾ VOSSIUS schrijft 28 Sept. 1612 aan zijn zwager FRANCISCUS JUNIUS (onuitgegeven brief, aanwezig in de Bibliotheek der Remonstrantsche Gemeente te Amsterdam): »Quid quod neque bonus nobis nuncius ex Zelandia! Iam sororem Johannam graviter aegrotare intelligimus. Morbus est ex liene et hepate. Si porro ingravescat, scripturam se id ad nos recepit matertera tua.»

³⁾ De titel is: „Het leven des edelen ende geleerden heere Francisci Junii Professor der H. Theologie in d'universiteit van Leyden van hem selven over een deel tyts beschreven ende van docter Merula professor der historien in druck wt gegeven.

Vóór het MS. leest men de woorden: „Par moy Johanna DU JON, en Dieu je me confie”, en er achter: „geschreven int jaer onses heeren 1608. Den 11 November. Bij mij JOHANNA JUNIA.” Op één der laatste bladzijden wordt de bovenvermelde genealogie gevonden.

Het MS. bevindt zich, evenals de andere in dit opstel aangehaalde onuitgegeven MSS., in de Bibliotheek der Remonstrantsche Gemeente te Amsterdam, welke zich op de Un-versiteits-Bibliotheek bevindt.

JUNIUS¹⁾. Of zij wel zeer gelukkig met hem is geweest, mag men betwijfelen. DE BRUNE was één van die menschen, die nergens het geluk kunnen vinden, die alles aanpakken, om het een oogenblik later weer los te laten, die vele aspiraties hebben, maar de kracht missen, om iets door te zetten en één hunner vele grootsche plannen te verwezenlijken. Aan de Academie had hij waarschijnlijk niet afgestudeerd — de tijd van zijn verblijf te Leiden was daarvoor te kort. Nu hij door zijn huwelijk verwant was geworden met een man als VOSSIUS, die eene halfzuster van zijne vrouw had getrouwd, terwijl zijne eigene vrouw steeds in een kring van geleerden had verkeerd, werd de begeerte om veel te weten krachtig bij hem opgewekt. Hij doet dan ook zijn beroemden zwager allerlei geleerde vragen²⁾. Maar DE BRUNE was er de man niet naar, om rustig één of ander studievak te beoefenen. Toen de oom zijner vrouw, GOMARUS, in 1615 als professor in de theologie naar Saumur ging, brak DE BRUNE zijne huishouding op en vergezelde hem met vrouw en kind. Hij wilde zich nu een half jaar lang te Saumur op de godgeleerdheid, het Hebreeuwsch en het Fransch toeleggen³⁾. In het voorjaar van 1616 was hij weder te Middelburg, waar hij toen eene weverij of een handel in geweven stoffen begon. Zijne vrouw bestuurde echter grootendeels deze zaak⁴⁾, en hij zelf dacht er een half jaar later al weder over, om haar op te geven en zich op nieuw aan de studie te wijden⁵⁾.

1) Den 18den Nov. 1613 — er staat 1614, doch dit is blijkbaar eene vergissing — schrijft VOSSIUS aan ISAAC de BRUNE, dat tot zijn groote spijt noch hij, noch zijne vrouw bij DE BRUNE's bruiloft tegenwoordig kan zijn. „Nihil enim mihi magis in votis fuit, quam ut in suavissimae sororis nostrae nuptiis frontem liceret exporrigere, communeque gaudium laetari.”

Het plan veranderde echter; den 9den Dec. 1613 schrijft VOSSIUS aan FRANCISCUS JUNIUS, dat hij te Middelburg is geweest, en laat er op volgen: „Sed et a sorore apocham posces, qua caveatur mihi de pecuniis, quas paullo ante conjugium suum a me accepit.”

2) VOSSIUS beantwoordt die vragen in een brief van den 13den Februari 1614, en schrijft verder: „Quod dictum tibi mihi que semper observari oportet, non nostri ipsorum tantum, sed etiam familiae causâ. Excellens enim soceri eruditio stimulos nobis addere debet ad industriam. Equidem hactenus operam do ne summi illius viri manes meâ conspurcæm inscitâ. Te quoque similiter animatum esse video, eoque nomine non minus mihi gaudeo, quam tibi gratulor et uxori tuæ.”

3) Hij vroeg VOSSIUS om raad, of hij aan zijn plan, om naar Frankrijk te gaan, gevolg zou geven of niet. Deze schreef hem den 15den Maart 1615: „De itinere Gallicano non multum habeo quod suadeam au dissuadeam . . . . Tota res pendeat ab animo, quo istuc iturus es.”

En aan zijn zwager JOHANNES CASIMIRUS JUNIUS, die officier was en toen te Emden in garnizoen lag, schrijft VOSSIUS (de brief is zonder datum): „Soror Brunæa cum marito et filiolâ avunculum Doct. Gomarum comitabitur Salmurium; imo uti reor, jam Salmurium discessit. Animus marito isthic adhuc sesquiannum aut circiter partim linguæ Gallicanæ, partim Theologiæ et Hebræis operam dare, simulque mores etiam Gallicæ gentis videre, et qua parte etiam probandi imitari.”

4) Den 30sten Mei schrijft VOSSIUS aan JOHAN CASIMIR JUNIUS:

„Quod si in studijs pergere volet Brunæus affinis, etiam de illo serio cogitabimus. Sed ille postquam ex Gallijs cum sorore redijt, ad mercaturam pannariam animus penitus appulit: qua in re tam se soror Johanna industriam præbet, ut aliud ab ea expectare non valeamus, quæ eam in spem à parentibus esset enutrita.”

5) 4 Sept. schrijft VOSSIUS aan denzelfden: „Adfinis Brunæus videtur cogitare de mercatura deserenda, animoque rursus serio ad studia applicando. Ego quamquam multis partibus studia mercaturæ prætulerim, tamen, cum mercatura sorori nostræ sic satis feliciter succedat, dubito an desultorium hoc vitæ genus probare satis possim. Dissuadere tamen non ausim.”

Het gezin van DE BRUNE groeide intusschen aan. In 1614 was zijn oudste dochtertje, MARIA, geboren¹⁾; toen volgde waarschijnlijk JAN en daarna JOHANNA. Het geboortjaar der beide laatste kinderen is niet met zekerheid vast te stellen, doch wij mogen gissen, dat JAN ongeveer in 1616 ter wereld kwam. Hij heeft zijn vader nauwelijks gekend, want ISAAC DE BRUNE ging in 1621 naar Indië. Wij kennen de redenen niet, die hem daartoe aanspoorden. Misschien gingen zijne zaken niet goed, misschien ook was het voornamelijk de zucht naar verandering, die het den onrustigen man moeilijk maakte, om in zijne geboortestad te blijven. Hij kreeg eene betrekking bij de O. Indische Compagnie, liet vrouw en kinderen te Middelburg achter en was in het najaar van 1621 op reis. De tocht begon goed, want hij maakte een vijandigen bodem buit²⁾.

In 1623 vinden wij ISAAC DE BRUNE als fiscaal op Amboina in eene hoogst ernstige zaak gewikkeld. Den 23sten Februari van dat jaar liet de gouverneur VAN SPEULT een Japanner in hechtenis nemen, die, in weerwil van de strenge verbodsbepalingen, op de wallen van het kasteel had rondgelopen en praatjes had gemaakt met de schildwachten. De gouverneur riep den raad van het kasteel bijeen en ondervroeg den gevangene; toen deze ook op de vragen van DE BRUNE geen behoorlijk antwoord wist te geven, ging de fiscaal met toestemming van den raad tot pijniging over. De man bekende nu, dat hij betrokken was in eene samenzweering, die door de Engelschen, welke op het eiland een handelsstation hadden, op touw was gezet. Men was van plan, om, zoodra een Engelsch schip in de haven lag, zich met geweld van het kasteel meester te maken. Nadat nu acht andere Japanners, die op aanwijzing van den eersten in hechtenis werden genomen, dezelfde verklaring hadden afgelegd, werd de Engelschman ABEL PRICE, die op dat oogenblik op 't kasteel gevangen zat en wiens naam bij de verhooren telkens was genoemd, ondervraagd en gepijnigd. Ook hij gaf aanwijzingen over de samenzweering. VAN SPEULT ontbood thans de Engelschen, met wie hij steeds in eene vriendschappelijke verhouding had gestaan, op het kasteel, nam hen gevangen en ging tot het verdere onderzoek der zaak over. Ook van hen werden er eenigen in lichten graad gepijnigd en bijna allen bekenden. Den 9den Maart nam de fiscaal eisch en conclusie; met uitzondering van vier personen werd voor allen de doodstraf geëischt en den volgenden dag sprak VAN SPEULT en de raad

1) In den boven aangehaalden brief van 15 Maart 1615 noodigt VOSSIUS DE BRUNE uit, om met zijne vrouw en »cum dulcissimâ filiola vestra» eens naar Dordrecht over te komen.

2) Den 25sten Oct. 1621 schrijft VOSSIUS aan FRANCISCUS JUNIUS:

„Brunaea etiam valetudine optima fruitur. Et ante dies sex septem literas a marito accepit, quibus recte eum valere intelligit: tum etiam ut hostilem navem involarint, ex cuius praeda quaedam ad mundum muliebrem, sane scitula, nec precii aspernandi, ei misit. Facile cogitare potes, ut talium donorum dulcedine temperetur nonnihil amaror ex habitu carissimi mariti conceptus. Nam jucundum est omnibus accipere, feminis imprimis.”

het doodvonnis uit over acht Engelschen, den hoofdman der slaven en negen Japanners¹⁾.

Het is bekend, dat de Engelschen over het vonnis zeer verbitterd zijn geweest, dat zij de zaak zeer hebben overdreven en haar nog in 1652 en 1665 als voorwendsel hebben gebruikt voor eene oorlogsverklaring. Zeker was het vonnis hard en hebben er eenige informaliteiten bij plaats gehad, die men aan de geringe rechtskennis van DE BRUNE mag toeschrijven. Wel heeft dan ook de O. Indische Compagnie hare dienaren de hand boven het hoofd gehouden, maar toch liet de Gouverneur-Generaal DE CARPENTIER zich niet gunstig uit over het vonnis en over den fiscaal. In eene missive aan de bewindhebbers der Compagnie schreef hij nl. den 3den Jan. 1624²⁾: „ISAAQUE DE BRUYNE, die als advocaat fiscaal dese saecke vervolcht heeft, hem oock voor een rechtsgeleerde uytgeeft, ende daervoor aengenomen is, had zyn verstant anders in dese saecke behooren te laten blycken. 'T schynt bycans, dat den heelen raet op de weerdicheyt van DE BRUYNEN's tytel gerust heeft, hem alleen de documenten hebben laeten ontwerpen, ende dat niemant van 't zyne yets daerby heeft durven voegen; maer den advocaets-tytel alles toevertrouwt hebben.” Zoo heeft dus de vader van onzen schrijver eene belangrijke rol gespeeld in eene zaak, die groote gevolgen heeft gehad. Hij heeft zich niet zeer eervol van die taak gekweten; ook nu weer schoot zijne kennis te kort voor het ambt, dat hij bekleedde.

In April 1623 werd DE BRUNE voorloopig in de plaats gesteld van MARTINUS SONCK, den gouverneur der Banda-eilanden³⁾. Ook daar was zijn gedrag vreemd. Terwijl hij toch verschillende zachte maatregelen voorstelde, om de bevolking, die na het uitmoorden door COEN in droevige omstandigheden verkeerde, te gemoet te komen, maatregelen, die door DE CARPENTIER volstrekt niet werden goedgekeurd⁴⁾, is hij later veroordeeld tot het betalen eener schadevergoeding, omdat hij als gouverneur van Banda een al te ruim gebruik had gemaakt van buskruit⁵⁾. Hij heeft dezen gewichtigen post dan ook niet lang bekleed, maar werd, daar men over zijne „mesnagie” en „slechte comportementen” niet tevreden was, reeds in October 1623 vervangen door den admiraal WILLEM JANSZ⁶⁾. Het is niet

1) Zie het uitvoerig verhaal van deze zaak bij Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE, *De ophomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië*, V, 1872, pag. VI, vlgg.

2) T. a. p., blz. XXVIII.

3) Vgl. Dr. P. A. TIELE, *Bouwstoffen voor de Geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff*, 1886, I, blz. 331, Noot.

4) Zie zijn brief, den 30sten Aug. 1623 in het fort Nera geschreven, bij TIELE, t. a. p., blz. 346 en 347, en een uittreksel van het antwoord van DE CARPENTIER aldaar in de Noten.

5) Zie den brief van VOSSIUS aan BOREEL in de Bijlage.

6) Vgl. TIELE, t. a. p., II, 1890, blz. XVII, en VALENTIJN, III, 2, blz. 88.

bekend, waar ISAAC DE BRUNE, die in dienst der Compagnie bleef, na 1623 heeft vertoefd ¹⁾, maar wel, dat zijne vrouw zeer over zijn gedrag had te klagen ²⁾. Waarschijnlijk keerde hij in 1627 terug, om zich te verantwoorden over de zaak in Banda, doch het schip, waarmede hij de reis deed, verging en de fiscaal heeft zijn graf in de golven gevonden. In 1628 moest VOSSIUS tot één der bewindhebbers van de Compagnie het verzoek richten, dat men de weduwe niet aansprakelijk zou stellen voor de schade, welke DE BRUNE gedurende zijn bewind op Banda had berokkend ³⁾.

Intusschen was de vrouw van ISAAC DE BRUNE na zijn vertrek te Middelburg blijven wonen; misschien kon zij leven van wat haar man haar overzond. Nu en dan vertoefde zij in het gastvrije huis van haar zwager VOSSIUS te Leiden ⁴⁾, en vooral vond zij veel steun bij haar zwager JOAN DE BRUNE ⁵⁾, den Zeeuwschen staatsman en dichter, die wetenschappelijke werken en bundels gedichten in het licht heeft gezonden en een veelzijdig ontwikkeld man was. Na den dood van haren echtgenoot kwamen er echter voor JOHANNA DE BRUNE moeilijke dagen; zij had moeite om rond te komen, en hare eigene famielje was rijker in geleerdheid dan in aardse schatten. Haar eenige volle broeder, FRANCISCUS JUNIUS, die toen in Engeland was, waar hij de zoons van den graaf van Arundel opvoedde, kon nu en dan een handje helpen ⁶⁾, en een ongedacht winstje van 500 gulden, dat de West-Indische Compagnie in 1629 aan haar uitkeerde, was eene ware uitkomst ⁷⁾. Voor de opvoeding harer kinderen hielp de famielje; zoo was de jonge JAN in 1629 een half jaar lang bij zijn oom VOSSIUS te Leiden ⁸⁾. Maar het bleef voor de arme vrouw, die ziekelijk was, in 1630 het huis, dat zij tot nu toe had bewoond, moest verlaten ⁹⁾ en zich zonder dienstbode moest redden, toch moeilijk, om zich door de wereld te slaan ¹⁰⁾. En zij kon er niet toe

1) Noch bij VALENTIJN noch bij de latere schrijvers over onze Indische geschiedenis, die ik heb kunnen raadplegen, vond ik verder zijn naam vermeld.

2) Zie den brief van JUNIUS aan den raadpensionaris DE BRUNE in de Bijlage.

3) Zie den brief aan BOREEL in de Bijlage.

4) 14 Sept. 1622 schreef VOSSIUS aan FRANCISCUS JUNIUS: »Soror Brunaea cum omni familiâ suâ nobis adest.»

5) Den 22sten Sept. 1622 richtte VOSSIUS een brief aan hem, om hem te bedanken voor alles wat hij voor JOHANNA deed.

6) Vgl. *Gerardi Joannis Vossii et Clarorum Virorum ad eum Epistolae. Collectore Paulo Colomesio Ecclesiae Anglicanae Presbytero. Opus omnibus Philologiae et Ecclesiasticae Antiquitatis Studiosis utilissimum. Londini: Typis R. R. et M. C. Impensis Adielis Mill, ... MDCXC, blz. 136.*

7) T. a. p., blz. 136, 140.

8) Zie in één der volgende noten den brief van DIONYSIUS VOSSIUS.

9) Vgl. *Vossii Epistolae*, blz. 148.

10) Den 1sten Jan. schreef DIONYSIUS VOSSIUS uit Leiden aan zijn oom FRANCISCUS JUNIUS:

„Matertera Brunaea hanc fere aestatem totam, geminata ad diem quartam febre, extraxit. Valde eam debilem, ac languentem, ex Anglia revertens frater JOHANNES offenderat. Nunc, divinâ clementiâ, remittere morbus coepit. Eadem calamitas liberorum ejus duos afflixit. Filiolus semestri apud nos consumto, valetudine

besluiten om Middelburg te verlaten en zich in eene der Hollandsche steden te vestigen. Wel vertoefde zij in 1631 een paar maanden met hare kinderen bij VOSSIUS¹⁾.

Deze poogde aan zijn neefje eene beurs te bezorgen, doch ook dat mislukte²⁾. De jongen zou natuurlijk studeeren; dat was traditie in eene famielje als die der JUNIUSSEN. Had niet een man als JOAN CASIMIR JUNIUS, één der zoons van den Leidschen professor, hoewel hij de militaire loopbaan had gekozen, zich naam gemaakt door theologische werken, die in goed Latijn waren geschreven? JAN DE BRUNE zou dus studeeren; hij had aanleg en het ontbrak in het huis van VOSSIUS noch aan goede voorbeelden, noch aan aansporingen³⁾. Het was juist in dezen tijd, dat bijna al de talentvolle zoons van den beroemden geleerde zich ten huize van hun vader op de wetenschap toelegden, om daarna door reizen hunne opvoeding te voltooien en dan, na juist hunne sporen als geleerde te hebben verdiend, op jeugdigen leeftijd te sterven.

DE BRUNE is zeker een wilde knaap geweest en heeft eene zeer ongeregelde opvoeding genoten. Nu eens was hij te Middelburg of te Leiden, dan weer in Engeland bij zijn oom FRANCISCUS JUNIUS. Toch heeft hij, zooals uit zijne werken blijkt, veel kennis verzameld. In 1635 vinden wij hem ten huize van VOSSIUS, die toen professor te Amsterdam was; DE BRUNE studeerde daar in de rechten⁴⁾. In het voorjaar van 1638 was DE BRUNE in Engeland; toen hij in

---

commoda discesserat. Vix Zelandiam attigerat, quum aër illum parum salubris, et victus mutatio in morbum detrusere. Altera natu minima filia oculis laborat vehementissime, neque ulla accipit remedia. Itaque terni aegrotant. Quae reliqua est, filia Maria, una valetudine secunda utitur, ac destitutâ famulatio matre, quicquid laborum proponitur, sola exhaurit. Nec sufficere diu, illâ praesertim aetate, poterit. Justa hac miseratione moti parentes, quod ante quoque ab illis factitatum, ad se avocarunt. Nec aegre matertera consentire videtur. Spero et victus mutatione, et aëris, auxilio quoque adjutam nostro, pristinam, si Deus volet, recuperare valetudinem posse. Arbitror simul in Batavis ei sedem figere decretum est. Quo et illa inclinât, et parentes adhortari non intermitunt. Atque haec quidem de materterae conditione ita se habent."

JUNIUS antwoordde den 13den Januari:

„Parentes tuos, cum optime velint sorori Brunaeae, fecisse quod e re ejus futurum sit, certum habeo: humaniter adeo a summa necessitudine conjunctis invitata, sat scio, mutare sedem haud verebitur. Ego quoque incunte vere, vitae modo spatium det Deus, subsidium aliquod pecuniarum transmittam."

1) Vgl. *Vossii Epistolae*, pag. 179.

2) T. a. p., pag. 228.

3) Den 6den October 1631 schrijft MATTHEUS VOSSIUS aan den jongen DE BRUNE: „Caeterum, mi cognate, valetudinem tuam cura diligenter, studiisque tuis incumbe sedulo, atque . . . . . fac ut intra paucorum annorum curricula in virum doctum evadas, et te dignum Junio nepotem praestes'".

4) Den 15den Oct. 1635 schreef VOSSIUS aan FRANCISCUS JUNIUS:

„Johannes Brunaeus, qui ab aliquot iam mensibus in meo est convictu ac Juris studio operam navat."

Wij treffen dus in DE BRUNE weder iemand aan, die in de eerste jaren na de oprichting van het Athenaeum te Amsterdam heeft gestudeerd. Er zijn, daar er geen album bestond, maar enkele namen bekend van Amsterdamsche studenten uit dien tijd. In dit tijdschrift, 1888, blz. 250, Noot 6, deelde ik eenige namen mede; hier volgen nog een paar anderen, door mij in de brieven aan VOSSIUS (uitgave van COLOMESIUS) gevonden. In 1632 wordt melding gemaakt van ARNOLD VAN DER DUSSEN (*Epist. ad Voss.*, pag. 92), in 1633 van HIBRANDUS VECHTER (t. a. p., pag. 115), in 1636 van den Deen PETRUS WILHADUS (t. a. p., pag. 154). Dat vele jongelieden uit Bremen VOSSIUS kwamen hooren, blijkt uit een brief van 1641 (t. a. p., pag. 210).

den zomer was teruggekeerd, woonde hij weer bij VOSSIUS aan huis¹⁾. En nu trad hij als schrijver op. MARIA DE MEDICIS vertoefde van 1 tot 5 September te Amsterdam en werd door de regeering der stad op plechtige wijze ontvangen en onthaald. Haar bezoek bracht natuurlijk heel wat pennen in beweging, en „JEAN DE BRUNE” scherpte de zijne voor eene lofrede op de koningin in het Fransch²⁾. Het stuk is niet vrij van bombast en zelfverheffing³⁾. Spoedig daarna gaf hij een bundel minnedichten uit, die hij in de voorrede „een deel van d'uitwerpselen van (z)ijne jongheid” noemde. De *Veirzjes*⁴⁾ zagen op verzoek eener jonge dame het licht; zij werden opgeluisterd door een Latijnsch lofdicht van FRANCISCUS VOSSIUS, een Fransch vers van PIETER DE GROOT en een Latijnsch en Nederlandsch gedicht van ISAAC DE GRUTER. DE GROOT was een zoon van HUGO GROTIUS; hij is later pensionaris van Amsterdam geweest en heeft meermalen aan een gezantschap deelgenomen. Hij was in 1615 geboren en dus ongeveer even oud als DE BRUNE, dien hij zeker te Leiden, waar hij zich in 1629 ophield, en te Amsterdam, waar hij in 1634 aan de Illustre School kwam studeeren, heeft leeren kennen. Toen DE BRUNE later een uit het Engelsch vertaald werkje uitgaf, droeg hij het op aan DE GROOT, en schreef in de opdracht: „Geen zoo zoeten honigh vintmen, als die uit de knopjes der edelste lentespruiten wort gezogen; en het is d'alleraangenaamste vriendschap, die wy menschen in 't eerste van onze jeugt maken. De gene, die wy met malkander hebben is ons niet nieuwelijks komen aanwaayen; maar hecft haar wortelen van kintsbeenen af geschooten,” enz. ISAAC DE GRUTER, een zoon van den bekenden PETRUS GRUTERUS, is een tijd lang gouverneur geweest der kinderen van GRASWINCKEL en was later te Nijmegen en te Rotterdam aan de Latijnsche school werkzaam.

DE BRUNE verklaart in de voorrede van zijn bundeltje: „Oock zult ghy hier sien sommige treckies van andere ontleent, die ic zomtijds op eene sprong yet moetende maken, zoo my niet anders voorschoot, aengreep; doch die zijn zoo weinigh dat de mijne die verr overwegen”. Een gedeelte der gedichten draagt den titel „Kusiens”, een ander „Gesangen”, een derde is stichtelijke poëzie. Achter het bundeltje komt eene afdeeling met den afzonderlijken titel: *De Honichbye. Rymen van Joh. Junianus Brunaeus*. Enkele der gedichtjes zijn niet

1) Vgl. *Vossii Epistolae*, pag. 321.

2) Het stuk *A Sa Maisté* beslaat 16 pag. fol. Het schijnt zeer zeldzaam te zijn.

3) Men leest er o. a. den volgenden zin in: „Or, Madame, si quelqu'une des paroles que j'ay avancé a pù me faire meriter de passer en vostre estime pour homme qui n'est pas absolument ignorant, je supplie V. M. de goustier ceste dernière raison.”

4) De titel is: *Veirzjes van Jan de Brune. † Amsterdam. Ghedruckt by Joost Broersz. inde Pijlsteegh inde Druckerije. M.DC.XXXIX.*

onaardig, maar over het algemeen is de vorm nog niet zeer gekuischt. Eén der besten schijnt mij het vers op *Een verdroncken Juffrou*¹⁾, waarin DE BRUNE waarschijnlijk zijn nichtje CORNELIA VOSSIUS, in 1638 jammerlijk omgekomen, bezong:

„Ach! moest een oogenblik zoo veel verheven gaven
 En dat in 't wreede nat dus wreedelijk begraven?
 Dat over een Godin de zee zou hebben macht
 Wie had dat oyt gedacht?
 Gy moeder van de Min! men zegt gy hebt genomen
 U oorspronk uyt de zee; het kan in my niet komen:
 Want had het zo geweest, het nat had haar gespaart,
 Want 'tscheen gy 't zelve waart.
 Maar hoe, wel had zy doch wel anders sterven konnen,
 Zy moest zo ondergaan, want daar zy was een zonne,
 Zeg my en moest de zee niet wezen doch haar graf,
 Als zy ging van ons af?”

De meeste versjes zijn in denzelfden trant.

*Blauwe Oogen*²⁾.

'T Geschiede met voordagt dat in u de Natuyre
 Blauw' oogen quam te stuyre.
 Zy wist hoe dat haar ligt zou werden door elk een
 Eerbiedig aangebeên;
 Zy drukte dan in haar het wezen van den Hemel,
 En van zyn zoet gewemel,
 Op dat door deze wijs' ons minnend' afgood'ry
 Zoo wat onschuldigt zy.

*Schoone Mont*³⁾.

Minnelijk geroosde mont,
 Die mijn ziel dus hebt gewont,
 Die wanneer g'u maar ontsluit,
 Galmt de wijsheyt overluyt;

1) Zie *Alle voegeestige Werken van Jan de Brune de jonge. Bestaande in I. Wetsteen der Vernuftten, of Bequaam Middel om van alle voorvallende zaken aardiglijk te leeren spreken. II. Jok en Ernst, dat is Allerley deftige Hofredenen, Quinkslagen, Boerterryen, Raadzels, Spreuken, Vragen, Antwoorden, Gelykenissen, etc. gevonden en gesproken van Prinssen, Mevrouwen, Geletterden, en andere Staatspersoonen dezer eeuw. III. Verscheydene Gedichten, etc. IV. De Vragen en Bedenkingen op 't Vader-Onze. Doorgaans vermeerdert met d'overzettinge aller uitheemze Redenen en Verssen. Gedrukt tot Harlingen, By Hero Galama, Boekverkooper by de Vismarkt. CIOCLXV, c, blz. 25.*

Naar deze uitgave, die het meest verspreid schijnt, zal ik steeds verwijzen.

² T. a. p., blz. 22.

³ T. a. p., blz. 10.

Laas! gy zijt een smits, vol hit,
 Waar de *Min*, als eene smit,
 Woorden smeeet, waar meê elx hert
 Soetelijk doorschooten wert.

*Een kusjen looselijk verkregen*¹⁾.

Ik vond niet lang geleên u soetlijk slapend' leggen,
 Wanneer ik sey aldus:
 Men kan de *Min* met recht nu blint te wesen seggen,
 Mits stal ik u een kus.
 Deeze' mijne dievery berout my nu, mijn leven!
 Ik heb niet wel gedaen:
 Sie daer, ik wils'aen u, met and're, weder geven,
 Kom, wilt haer dan ontfaen".

In het najaar van 1638 besloot DE BRUNE, om weder naar Engeland te gaan en daarna Frankrijk te bezoeken; er bestaat nog een brief van hem, in dezen tijd geschreven, waarin hij zijn voornemen te kennen geeft aan zijn neef MATTHAEUS VOSSIUS²⁾, van wien hij zeer veel hield. De oude VOSSIUS was volstrekt niet met het plan ingenomen; hij vond den jongen man veel te wild, en waarschuwde zelfs GROTIUS voor hem, als hij te Parijs mocht komen³⁾. In 1639 was DE BRUNE buiten 's lands en zijne famielje wist zelfs niet eens, waar hij zich bevond⁴⁾; waarschijnlijk is hij in dat jaar aan ééne der Fransche Academies in de rechten gepromoveerd. Het blijkt niet uit DE GROOT's brieven, dat hij dezen te Parijs heeft opgezocht. Het geld voor de reis kreeg DE BRUNE van zijne moeder. Deze was door het overlijden der oude mevrouw DE BRUNE in het bezit van eenig vermogen gekomen, en was nu veel te toegevend voor haren zoon. Zelfs

1) T. a. p., blz. 5.

2) In dezen brief — aanwezig in de bovengenoemde Bibliotheek — die niet gedateerd is, maar blijkbaar in dezen tijd werd geschreven, leest men na zeer vele betuigingen van vriendschap: „Velim, quam citissime libros meos cum bombardâ advehi ad me cures cum simulac ventus flaverit per Angliam in Galliam proficisci cogitaverim”.

3) Hij schrijft den 15den Dec. 1638 aan GROTIUS (vgl. *Vossii Epist.*, blz. 329): „De Affinis meae junioris in Zelandia agentis filio, si quid scripsero, Azoti is nomine, literis meis significabitur. Videtur hinc in Britanniam, inde in Gallias recta Lutetiam iturus. Nolim te amore familiae Junianae decipi à quoquam. Alioqui haec non scriberem: et ut puto deinceps quoque aliquid exarandum erit.”

4) VOSSIUS schrijft aan FRANCISCUS JUNIUS den 5den Oct. 1639 — het jaartal is afgescheurd, maar het blijkt uit verschillende dingen, dat de brief van 1639 is; o. a. wordt gesproken over het zenden der uitgave van Velleius Paterculus, door den jongen GERARD VOSSIUS in 1639 in het licht gezonden — dat hij hoopt, dat JUNIUS spoedig zal overkomen. „Quod non solum optamus hic omnes amore videndi tui; sed etiam quo ex communi consilio aliquid statuatur de rebus carissimae sororis Brunae. Filius eius iam ante biennium spem nobis iniecerat adventus tui. Sed hactenus, ut scis, frustra. Vbi is nunc sit, an in Anglia, vel Gallia nescio. Saltem in Zelandia non esse, Amstelodamensi hac in urbe retulit mihi eius patruus.”

moest de famielje tusschen beide komen, opdat zij hare dochters niet zou bena- deelen; eene breuk met haren zwager, den raadpensionares DE BRUNE, was het gevolg van hare handelwijze ¹⁾.

Het is niet bekend, hoe lang DE BRUNE buiten 's lands heeft vertoefd, maar in den zomer van 1641 was hij terug ²⁾. In dat jaar bezorgde hij de uitgave der Nederlandsche vertaling van het beroemde werk van zijn oom, FRANCISCUS JUNIUS, *De pictura veterum*, dat in 1637 het licht had gezien. JUNIUS heeft zelf zijn boek vertaald, maar DE BRUNE schreef de opdracht aan FREDERIK HENDRIK en het voorbericht, dat niet onaardig is, waar het handelt over het verschil tusschen schilder- en beeldhouwkunst. De vertaling werd te Middelburg uitge- geven ³⁾. DE BRUNE voegde onder het voorbericht achter zijn naam het woord ICTUS.

In 1642 vinden wij hem in den Haag ⁴⁾, waar hij zeker de rechtspraktijk uit- oefende; hij woonde met zijne moeder en zusters ⁵⁾. De oudste der beide meisjes stierf echter in het najaar van 1642 ⁶⁾; de dood van MARIA DE BRUNE werd niet alleen door ISAAC GRUTER ⁷⁾, maar ook door VONDEL ⁸⁾ bezongen. Haar dood werd door onzen schrijver zeer betreurd; hij schreef later van weenen spre- kende ⁹⁾: „Ik schaam my niet te bekennen, dat ik in dit stuk geweldig ben bedreeven; 't geen dry of vier zwaare verliezen, die my over zyn gekomen, ten vollen getuigen: want hoewel zy al wat geleden zijn, evenwel kan ik 'er noch naauliks, zonder natte oogen, hooren van spreken. Een der onheilen, daar ik van gewaag, bestaat in 't afsterven van een zuster, die my over drie jaren is ont- vallen; een Joffrou van zoo een oordeel, (waarom zou ik het niet rond uit durven

1) In den juist genoemden brief gaat VOSSIUS na de aangehaalde volzinnen op de volgende wijze verder: »Et aiebat idem, imminui a sorore nostra bona ab avia relicta. Praetexti a sorore auctoritatem nominis mei, qui numquam in hoc consensi. Sed rogatus ab ea, nomen meum subscripsi isto postulato, ut liceret in ius vocare liberorum suorum patrum, qui iniquissime, ut aiebat, retineret bonorum partem. Haec se petere dicebat ex consilio prudentium hominum ac Juniani nominis amantium. Scis quam omnia metiri soleam commodis eorum, quos amo. Sed existimant plerique, si mater pergat ita facilis esse in filio suppeditando pecuniis de sorte sororum, fore fortassis, ut in me cudatur faba, ubi adoleverint. Sed de isto, et alijs multis coram melius loquemur.»

2) VOSSIUS schrijft den 3den Juni 1641 aan zijn zoon ISAAC: »Te vicissim salutatur mater cum fratre et affinis Brunaea cum filio. Nam paucis diebus nunc apud nos fuerit.»

3) De titel is: *De Schilder-konst der Oude, Begrepen in drie Boeken, door Franciscus Junius. Tot Middelburgh. Voor Zacharias Roman, Boeck-verkooper, enz.* 1641.

4) Den 5den April 1642 richtte JUNIUS, die wegens den burgeroorlog Engeland had verlaten, een briefje aan DE BRUNE uit Utrecht naar den Haag. Zie ook *Vossii Epist.*, blz. 398.

5) Zie *Vossii Epist.*, blz. 438, en *Alle Volgeestige Werken*, 1665, a, blz. 255.

6) Vgl. *Vossii Epist.*, blz. 388. VOSSIUS schrijft, dat JOHANNA DE BRUNE is gestorven; het moet MARIA zijn.

7) Zie *Alle Volgeestige Werken*, 1665, a, blz. 264.

8) T. a. p., blz. 265, en UNGER's *Vondel*, 1642—1645, blz. 138.

9) Zie *Alle Volgeestige Werken*, blz. 264.

zeggen?) dat hy, die de vrouwelike sex uit de weerelt wou bannen, om de mannen (gelijk) te vergoden, noit zoo gelukkig was geweest, van 'er eene te kennen, die maar de helft harer verdiensten hadde. Daar zijn toen verscheiden goê verstandenen geweest, die my, op dat droevigh afsterven, eenige verzen toeschikten. Om dat ik aan aan de gedagtenis van dat meisje onuitsprekelijk ben gehouden, moet ik 'er den verstandigen lezer een staaltje van geven."

Niet lang voordat MARIA DE BRUNE stierf, had haar broeder, zool niet deelgenomen aan de bruiloft van zijn neef MATTHAEUS VOSSIUS, dan toch voor dat feest iets bijgedragen. MATTHAEUS huwde op 12 Nov. 1642 te Leeuwarden JOHANNA DE VENO¹⁾, en DE BRUNE schreef een werkje, *Minne-praat*²⁾ getiteld. Het is een gesprek tusschen een Hagenaar en een Zeeuw, waarin de schrijver als Hagenaar optreedt en waarschijnlijk dan ook wel zelf bij de voordracht die rol heeft vervuld. Zeer geleerde aanhalingen over de „natuur der liefde" en over de vrouwen worden afgewisseld met verzen. Hij schijnt het boekje atzonderlijk te hebben uitgegeven³⁾.

MATTHAEUS VOSSIUS, de bibliothecaris van Amsterdam en de historic-schrijver van Zeeland, was onder de neven blijkbaar degene, die DE BRUNE het meest aantrok. Onze schrijver heeft den jongen geleerde of geholpen bij de samenstelling van zijn bekend werk, de *Annales*, of hij is na den dood van MATTHAEUS in het bezit gekomen van enkele zijner handschriften. Een bundel aantekeningen van MATTHAEUS, die nog in handschrift over zijn⁴⁾, toonen op de eerste bladzijde den naam van JOHANNES DE BRUNE. Het is bekend, dat in 1677 BORREMANS eene vertaling der *Annales* heeft uitgegeven; minder bekend echter, dat VONDEL in 1642 met eene vertaling is begonnen, die hij twee jaren later heeft gestaakt⁵⁾.

In 1643 voltooide DE BRUNE het eerste deel van een werk, dat hij onder

1) Vgl. DE CRANE, t. a. p., blz. 54.

2) *Ter Echtverzameling van de Heer Matthaeus Vossius, Historieschrijver der Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Holland en Zeeland, Bibliothecaris van Amsterdam, etc. En Joffrouw Johanna de Veno* (zie *Alle Volgeestige Werken*). Eene afzonderlijke uitgave heb ik niet gevonden.

3) Den 9den Sept. schrijft ELISABETH JUNIA, de vrouw van VOSSIUS, aan haren zoon ISAAC: »onse neef de bruin is weder hier, soude hier een duits boeckjen jn druck geven, my dunckt het is hier den soeten nval, ende het compt ons al op den hals."

4) Zij bevinden zich in de Bibliotheek der Remonstrantsche Gemeente te Amsterdam.

5) MATTHAEUS VOSSIUS schrijft den 4den Aug. 1642 aan iemand, dien hij »Mijn Heer, ende Cousijn" betitelt, het volgende: „Mijn historie wert uit duits overgheset, kost mij meer moijten, als of ick in het latijn iets op nieus maecten. Mijn heer VONDELEN sal mij sijn stijl leenen. Sitten alle daechs wel drie a vier uiren by malkanderen, soo dat ick verhope dat het eerste stuck noch wel dit iaer onder druck soude moghen gheraken."

En in een brief, den 22sten Nov. 1644 door hem aan den raadpensionaris JOAN DE BRUNE geschreven, vond ik: »Optassem Vondelius in vertendis Annalibus meis fuisset progressus. Caeterum is, postquam palam ad pontificios defecit, nunc mavult tempus aliis terere. Interim serio operam dabo, ut per alium fieri possit."

den titel *Wetsteen der Vernuftten*¹⁾ het licht deed zien. Hij droeg het boek op aan CATS, want, zegt hij, „d' Eerstelingen quamen, na d' oude wet, den Hoogenpriester toe; en my dacht, dat ik dit eerste stuk van mijn *Wetsteen der Vernuftten*, aan niemand anders, als aan den Opperleermeester der polijtheid, den grooten koesteraar der geesten, en (min, of meer, kan ik niet zeggen) den eeuwigen *Wetsteen der Vernuftten*, kon toe-eigenen.” DE BRUNE zag zijn boek versierd met lofdichten van DANIEL MOSTART en van VONDEL; de laatste spreekt in zijn gedicht DE BRUNE's oom, FRANCISCUS JUNIUS, toe²⁾. De schrijver heeft er zeer voor moeten waken, dat zijn boek niet terstond werd nagedrukt³⁾.

De *Wetsteen* is een eigenaardig werk. Het is in proza geschreven, maar overal leest men versjes tusschen den tekst: Dat de schrijver over alles en nog wat handelt, moge blijken uit de inhoudsopgave der eerste hoofdstukken. „I. Schoone gelikenis uit een aardig verhaal getrokken. Ses bevallike quinkslagen. Snedige opmerking, van een Joodsch leeraar, aangaande de volle maan. Puikregel, waar na men zich in 't gebieden moet bestieren. II. Verscheiden aardicheden van musijk en 't vrouwgetimmer. Natuurlike reden, waarom 'er zoo groote zoetiched van fraaje jonge meisjes afstraalt. Van oogen, en wat *Petrarcha* door *Lauraas* rechteroog gebeurt is. Hoe de vrouwen in 't algemeen oordeel zullen verschijnen, en waarom zy schoonder zijn geschapen als de mannen, etc. III. Bevallike listiched eens Schilders. Verscheiden geesticheden van spiegels; en wort, onder andere, verhandelt, of 't beeld van een mooye Joffrou, zich in een spiegel beschouwende, zoo schoon is, als zy zelf. IV. Van de schrik daar ons de duisternis mee slaat. Schijnbeelden en spoken, die zich ontrent kerkhoven vertoonen. Van lampen, die ettelik' eeuwen branden, en waarom haar d'oude in hun graven stelden. Van gedaanten daar natuur, in nabootsing van de konst, zomtyds eenige dingen mee beschildert. Schoone gelikenis. Graftschrift van een perdrijs, etc. VI. Dat verdiensten niet altijd met eerdiensten beloont worden. Van ringen: waarom zy aan de slinke hand worden gedragen, en om wat reden de vinger naast de pink daar meest mee verciert is. Ringen die van allerlei ziekten genezen. Wonderlike geschiedenis daar op slaande. Van den H. Doop, en dat haar weerdiched van geen menschen ter weerelt en hangt.”

1) *Oft Bequaam Middel, om van alle voorvallende zaken, aardighlik te leeren spreken. 't Eerste Deel Door Jan de Brune, de Jonge. I. C. Opgedragen den Heere Jacob Cats, Ridder, Raad-Pensionaris, etc.* (vignet rotsachtig landschap. Daaromheen de woorden: *Gl Men si Scopre, j' piu Vien Che s'Asconda*). t Aemsteldam By Jacob Lescaille, op d'oude Heerengraft, by de Heysteegh. CICIICXLIV. Met Privilegie.

Het privilege is van 29 Oct., de attache van 24 Nov. 1643. In het laatste heet DE BRUNE »woonende tot Amsterdam

2) *Aen den Edelen Heer Francois Junius. F. Z.* Het vers is weer afgedrukt in UNGER's *Vondel* 1642—1645, blz. 134.

3) Zie *Alle Volgeestige Werken*, 1672, c, blz. 82

Al deze onderwerpen worden op aardige wijze aaneengeregen en ernstige vertoogen afgewisseld met tal van anecdotes en versjes in allerlei talen. Want DE BRUNE toont in zijn werk eene zeer groote belesenheid en haalt niet alleen zeer dikwijls Latijnsche schrijvers, vooral de dichters, aan, maar ook Fransch, Italiaansch, Spaansch en Engelsch. Door zijn herhaald verblijf in Engeland behoorde hij tot de weinige Nederlanders, die het Engelsch machtig waren; van de dichters citeert hij echter slechts EDMUND SPENCER, JOHN HARRINGTON en DONNE, en elders PHILIP SIDNEY.

Kennis op velerlei gebied wordt den lezer in de *Wetsteen* aangeboden; in zeker opzicht kan men het boek dan ook vergelijken met HEEMSKERK's *Batavische Arcadia*. Toch is de inkleeding dezer populaire wetenschap bij DE BRUNE natuurlijker dan bij zijn tijdgenoot, terwijl het sentimenteele en zinnelijke niet ontbreekt. Want DE BRUNE was jong en een minnedichter; na vele deftige redeneeringen komt dat telkens weer om den hoek kijken in eene lofredede op het schoone geslacht.

MOSTART vergeleek in zijn lofdicht de *Wetsteen* met de *Essais* van MONTAIGNE. Zonder eenigen twijfel heeft DE BRUNE den beroemden Franschman nagevolgd, en waarlijk niet onverdienstelijk. Ook hij tracht een aangename prater te zijn, die in populairen vorm kennis wil verspreiden. Zelfs deelde hij zijn werk ongeveer op dezelfde wijze in als MONTAIGNE, en, hoewel ik hem niet op plagiaat heb kunnen betrappen, heeft hij menig trekje of verhaal, menige „trait d'union" tusschen twee onderwerpen aan hem ontleend. Toch is er een groot verschil tusschen de beide werken. Niet alleen is MONTAIGNE veel dieper, maar zijne persoonlijkheid, die zoo sterk in zijn werk uitkomt, is belangrijker en eigenaardiger, zijne ervaring oneindig rijker dan die van den wilden jongen man, die hem navolgde. Dat heeft echter niet verhinderd, dat het werk van DE BRUNE bewonderd en zeer druk gelezen is.

Vier maanden nadat de *Wetsteen* de pers had verlaten, legde de schrijver de laatste hand aan een ander boek¹⁾, dat onder den titel van *Jok en Ernst*²⁾ in de wereld werd gezonden. Het werkje werd aan JOACHIM WICQUEFORT opgedragen en bevat een paar honderd aardige gezegden en anecdotes. De meeste

1) Zie *Alle Volgeestige Werken*, 1665 b, blz. 225.

2) *Dat is; Allerlei deftige Hofredenen, Quinkslagen, Boerteryen, Raadsels, Spreuken, Vragen, Antwoorden, Gelikenissen; En al wat dien gelijkvormigh met de naam van Apophtegmeta verstaan wort. Gevonden en gesproken van Prinssen, Mevrouwen, Geletterden, en andere Staatspersoonen, die al' samen dicht by onze tijden geleeft hebben, of noch tegenwoordig leven. 't Eerste Deel, door Ian de Brune, de ionge. (Vignet: rotsachtig landschap; daaromheen de woorden: *Gl Men si Scopre, j! piu Vien che s'Asconda*). 't Aemsteldam, By Iacob Lescaille, op d'oude Heeregracht, by de Heysseegh. MDCXLIV. Met Privilegie voor vijftien jaren.*

Het privilege ontbreekt in de exemplaren, die ik heb kunnen raadplegen.

dezer aardigheden worden gevolgd door eene „Aanmerking”, welke gewoonlijk eene wijze les bevat en nu en dan gelegenheid verschaft tot geleerdheidsvertoon. Zoo verhaalt DE BRUNE b.v. de volgende anecdote¹⁾: „Naar de Parische moort, die op *S. Bartels* dag geschiede, zonden die van den Herstelden Godsdienst ettelike Heeren aan den Koning, de Koninginnemoeder, en eenige van den Raat, om, op het stuk van vrede, te spreken. Van beide kanten quamen zy in de handelpunten overeen. Al de zwaricheit was maar op de zekerheit van woorthouding. Naar dat 'er verscheide voorlagen gedaan en gewraakt waren, zei de Koninginnemoeder, zich als belgende: *Hoe, is niet het woort van een Koning genoegzaam verzekering? Een der Afgezanten antwoorde; neen 't, by St. Bartel, Mevrouw.*” — De schrijver teekent daarbij het volgende aan: „Hoewel mijn beurs niet al te gespekt is, nochtans wil ik voor elke puntreden, die my iemand zal leeren, en zoo goet is als deze, geern een kroon in gelt geven, 't welk ik idereen krakeelloos zal houwen. Ondertusschen dunkt my, om op de verhaalde quinkslag een weinig aan te teikenen, dat alle menschen die vry en aan hun zelf zijn, 't geen zy eens toegezeit hebben, onveranderlik, moeten beschikken, van wat grootheit en overopperheit zy ook mogen wezen: ja hoe magtiger iemand is, hoe hy 'er meer gehoudenis toe heeft, want hy had min noot van zijn woort te geven. Naar mijn vonnis, is het zoo hoogedele spreuk als oit sterffelike mont voortbraght, *qu'autant doit valoir la simple parole d'un Prince, que le serment d'un privé*: dat is; 't enkel woort van een Prins, moet zoo veel gelden als den eet van een gemeen man.”

Het gezegde van LUTHER, „*dat wy ons leven moesten achten als hinkende luiden hunne krukken doen, die hen wel lief zijn, doch zy zoudenze noch veel liever ontbeeren*”²⁾, geeft DE BRUNE aanleiding, om een versregel van OVIDIUS, eene plaats van THEODOSIUS en VALENTIANUS en Latijnsche verzen van HUYGENS aan te halen, en melding te maken van PHOCION, ABRAHAM en HORATIUS, om te eindigen met een gezegde van ARISTIPPUS.

Er is beweerd, dat DE BRUNE als bron voor zijn *Fok en Ernst* een Duitsch boek heeft gebruikt³⁾, dat door den monnik JOHANNES PAULI, of PAUL PFEDERSHEIMER, in 1518 was geschreven onder den titel *Schumpff vnnnd Ernst*⁴⁾.

1) Zie *Alle Vo'geestige Werken*, 1665, b, blz. 20.

2) T. a. p., blz. 121.

3) Nl. door F. A. EBERT, *Allgemeines bibliographisches Lexicon*. Leipzig, 1821, No. 15996.

4) *durch alle Welthändel. Mit vil schönen vnd Warhafftigen Historien, Kurtzweiligen Exempeln, Gleichnussen vnd merklichen geschichten fůrgestellet. Einem jeden zu vnderweisung, manung vnd leer, in allen händlen. Jetzund von neuem weiter dan vormals gemecht, mit Exempeln vnd Figuren, fast Kurtzweilig, vnd Nutzlich zulesen. Getruckt in der L. Statt Bern, durch Matthiam Apiarium, Auff den 27. tag Martij. Anno M.D.XLVI.*

Dit is de uitgave, die ik heb kunnen inzien.

Het is niet onmogelijk, dat onze schrijver het werk heeft gekend en den titel van zijn boekje er aan heeft ontleend. Enkele anecdotes zijn in beide werken te vinden. Maar het zijn niet meer dan enkele, en het is van zulk eene algemeene bekendheid, dat anecdotes zeer algemeen kunnen zijn en taai van leven, dat men uit eene toevallige overeenkomst in beide werken niet het besluit mag trekken, dat het eene tot bron voor het andere heeft gestrekt. Bovendien spreekt DE BRUNE zeer dikwijls van personen, die leefden lang nadat het Duitsche werk in de wereld was gezonden.

Had het eerste deel van den *Wetsteen der Vernuftten* opgang gemaakt¹⁾, *Jok en Ernst* viel niet minder in den smaak; het werd nog in 1644 nagedrukt²⁾. DE BRUNE had dan ook allerlei nieuwe plannen. Niet alleen wilde hij een werk van zijn oom FRANCISCUS JUNIUS over JUSTINUS, dat niet is uitgegeven, vertalen³⁾, maar, toen hij de laatste bladzijde van *Jok en Ernst* schreef, beloofde hij binnen drie of vier weken eene vertaling te geven van één der werkjes van Sir RICHARD BAKER⁴⁾ (1568—1645). Hij schijnt zijne belofte te hebben vervuld⁵⁾. BAKER is voornamelijk bekend geworden door zijne kroniek der koningen van Engeland. Zijne famielje had hem geruïneerd en een veeljarig verblijf in de Fleet-gevangenis bracht hem tot het schrijven van stichtelijke werken. DE BRUNE dweepte met zijne *Meditations and Disquisitions on the Lord's Prayer*⁶⁾ en heeft er eene vertaling van gegeven, die aan PIETER DE GROOT is opgedragen. Den eersten druk van de *Vragen en bedenkingen op het Vader-Onse*⁷⁾ heb ik niet kunnen opsporen;

1) Zie *Alle Volgeestige Werken*, b, blz. 225.

2) *t' Amsterdam, by Jacob Artsz Colom. MDCXLIV.*

3) Vgl. *Alle Volgeestige Werken*, b, blz. 206.

4) T. a. p., blz. 225. Zie ook blz. 69 en 103.

5) VOSSIUS schrijft den 20sten Juni 1644 aan zijn zoon ISAAC: „Consobrinus tuus Brunaeus post primum opus nunc edit Angli eruditam commentationem in orationem Dominicam Belgice a se ex Anglico translata sermone”.

6) Hij schrijft o. a. (zie *Alle Volgeestige Werken*, b, blz. 69):

„Wat het stuk van bidden aangaat, daar op hoop ik den lezer kortelinx meer te geven, dan hy ooit van my verwacht zou hebben. Het zijn vragen en onderzoekingen op 't Vader-onse, die de dwarsdriften der ortune, waar by ik Gods heimelike wil verstaen, zeker Engelsch Ridder uit het brein hebben gepuirt. Ik zal weinigh zeggen, maar genoegh, om 't verdienst van die puikziel te doodverwen. Toen ik zijn Aanmerkingen eerstelik in handen kreegh, my daght het boeckje moest uit den hemel komen: want het sprak my in paradijs-taal aan. Had ghy immers iet in handen, vernuftige Lezer, dat u dee verwonderen, 't werk dat ik u vertolkt hoop te geven, zal u verbazen, en in opgetogentheit zoetelik verzwelgen: zo dat gy in geenerlei wijze zult weten, hoe 't mogelijk is, dat iemant met zoo menigvoude glanssen van verstant kan schitteren. Daar ik op zommige voorvallen, die altemet niet veel te beduiden zijn, mijnen vuistloop naaulix kan inhouden, wat zou my jegenwoordigh niet gebeuren, daar ik van een werk spreek, dat in alle volmaaktheden, die in de menscheit kunnen vallen, geweyt en gekonfijt is? Om dan in geen oneindelikheit te verdwijnen, besluit ik, en zegh; dat d'Engels, indien zy zoowel vatsaam waren van nijt, als opgepropt van liefde, gelijk zy den gemelden Ridder om zijn vroomheit hebben bemint, zouden zy hem de glori van zoo een doorluchtigh maaxel benyen.”

7) *Geschreven in 't Engelsch door den Ridder Richard Baker, en nu vertolkt door Jan de Bruyn de Jonge. Een werck streckende tot verwonderingh der Wijsen, en bericht der Eenvoudigen. t' Amsterdam, By Balthes Boeckholt, Boeckverkooper, enz.*

Zoo luidt de titel der uitgave van 1662.

ik ken slechts de afzonderlijke uitgaven van 1662 en 1666¹⁾). Ook dit werkje viel zeer in den smaak; ISAAC GRUTER schreef er twee Latijnsche lofdichten op²⁾, en het aantal uitgaven pleit voor de populariteit.

In 1645 was DE BRUNE bezig met een tweede deel van zijn *Wetsteen der Vernuftten*³⁾; hij voltooide er echter slechts 13 hoofdstukken van, terwijl het eerste deel er 40 telt. En daarmee was zijne letterkundige werkzaamheid geëindigd. Wij weten alleen nog van hem, dat hij JAN VOS⁴⁾ en SIBYLLE VAN GRIETHUYSEN⁵⁾ heeft gekend, en dat hij in 1649 is gestorven⁶⁾.

De werken van DE BRUNE zijn een tijd lang populair geweest. En dat is niet vreemd, wanneer men bedenkt, dat zij voorzagen in eene lang gevoelde behoefte. Zondert men toch de wetenschappelijke werken, de godsdienstige literatuur en de vertaalde boeken uit, dan vindt men, dat het proza in het midden der 17de eeuw niet zeer sterk vertegenwoordigd was. En hier was nu een schrijver, die aardig wist te vertellen, die aan de verbeeldingskracht zijner lezers niet al te hooge eischen stelde, en die het aangename met het nuttige wist te vereenigen. Men mag als zeker aannemen, dat de *Wetsteen* inderdaad heeft gediend als „Bequaam Middel om van alle voorvallende zaken aardighlik te leeren spreken”, zooals het tweede gedeelte van den titel luidt, dat het boek aan velen een onderwerp van discours aan de hand heeft gedaan en door velen is geplunderd, die er prijs op stelden, om voor een aardige prater en man van de wereld door te gaan. Ook de verzameling anecdotes, die *Fok en Ernst* heet, zal aan menigeen de gelegenheid hebben verschaft, om in gezelschap te schitteren. DE BRUNE's boeken behooren tot die lichte literatuur, die altijd een grooten kring van lezers vindt, om dan weer plotseling te verdwijnen, wanneer het toeval of de mode iets nieuws aanbrengt. Maar de schrijver had één der eerste stappen gezet op een in ons land bijna geheel nieuw gebied, terwijl zijn talent bovendien groot genoeg was, om aan zijne geschriften een langer leven te verzekeren dan gewoonlijk aan de literatuur van den dag ten deel valt.

Na den dood van DE BRUNE werden zijne werken meermalen herdrukt.

1) Ook deze druk zag bij BOEKHOLT het licht.

2) Zij zijn, evenals de opdracht aan DE GROOT, te vinden in de uitgave van *Alle Volgeestige Werken* 1665. In de latere complete uitgaven van DE BRUNE wordt het *Vader-Onse* niet aangetroffen; de vertaling was toen opgenomen onder de andere theologische werken van BAKER en beleefde met deze een herdruk. Zie het „Aan den Lezer” in *Alle Volgeestige Werken*, 1672.

3) Dit blijkt uit de vermelding van den dood zijner zuster, die voor drie jaren plaats had (Vgl. *Alle Volgeestige Werken*, 1665, a, blz. 264).

4) Zie *Alle Werken van Jan Vos*, I, 1662, blz. 377 en 384.

5) Vgl. DE BRUNE's vers op haar in *Alle Volgeestige Werken*, a, blz. 293.

6) Zie de voorrede van Galama in *Alle Volgeestige Werken*.

In 1652¹⁾ en 1658²⁾ werd het eerste deel van den *Wetsteen der Vernuftten* nogmaals uitgegeven. In 1659 zond de boekverkooper PIETER NIELLIUS een tweede deel van dat werk in het licht³⁾. De uitgever, die zelfs een privilege voor het boek had weten te verkrijgen, maakte zich echter aan bedrog schuldig. Hij was in het bezit gekomen van het handschrift der 13 hoofdstukken, welke DE BRUNE had voltooid; nu werd aan een ander opgedragen, om deze aan te vullen, en daarna het boek op naam van DE BRUNE uitgegeven. De aangelapte hoofdstukken verschillen in menig opzicht van DE BRUNE's werk. Deze toch citeert telkens Latijnsche, Spaansche, Italiaansche, Engelsche en Fransche verzen, lascht overal Nederlandsche versjes van zijn eigen maaksel in en ontleent allerlei voorbeelden en anecdotes aan de nieuwere geschiedenis. In de aangevoegde hoofdstukken vindt men niets van dat alles, maar wordt bijna alleen de oudheid besproken. Een duidelijk bewijs der onechtheid wordt genoemd in de voorrede der uitgave van *Alle Volgeestige Werken* (1665), nl. dat op blz. 198 van het boek, door NIELLIUS in de wereld gezonden, de volgende zin wordt aangetroffen: „OGIER VAN BUSBEKE, een geleert en voorsichtig man, aangenaam in zijn verkeer, (die ik niet sonder over hem verwondert te zijn, met groote pracht de Turksche gezanten naar de Kaizer FERDINAND, en naar MAXIMILIAAN de Eerste, zijn soon, toen hy te Franckfoort Koning van Romem gemaect was, heb sien brengen),” enz. Nu werd MAXIMILIAAN II — er is hier natuurlijk in den tekst eene vergissing — in 1563 tot Roomsche Koning gekroond, en DE BRUNE werd ongeveer in 1616 geboren. En dat is waarlijk niet het eenige bewijs. Op blz. 208 leest men: „Niet verre van deze schoone Stadt, die over de mont van de Garonne heerscht,” enz. Een vluchtig doorbladeren leerde mij verder, dat althans twee hoofdstukken bijna woordelijk vertaald zijn naar MONTAIGNE⁴⁾. Grappig is het juist in die hoofdstukken MONTAIGNE zelf telkens te zien vermeld. Met recht zegt de uitgever van *Alle Volgeestige Werken* (1665) van den bundel van NIELLIUS: „Men hadd' er een deel *hoofdstucken* achter aangelapt, hier en daar uit *overgeset*, en by een *geraapt*.”

Deze uitgever, de Harlinger boekverkooper HERO GALAMA, heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt voor den naam van DE BRUNE; hij verzamelde zijne

1) 't Aemsteldam. By Ian Jacobsz Schipper.

2) 't Aemsteldam. By Jan Jacobsz Schipper.

3) De titel is: *Wetsteen der vernuftten, oft bequaam middel, om, van alle voorvallende zaken, aardighlyk te leeren spreken. Het tweede Deel. Door Joan de Brune, de Jonge, J. C. t' Aemsteldam, By Pieter Niellius Boeckverkooper op den Dam, in den wackeren Hont, 1659. Met Privilegie, en Attache voor veertien jaren.*

4) Nl. boek III, hoofdstuk XI, naar Montaigne, Livre II, Chapit. VI, *De l'Exercitation*, en boek IV, hoofdstuk VIII naar M., Livre I, Chapit. XL, *Que le goust des biens et des maux dépend en bonne partie de l'opinion que nous en avons.*

werken en gaf ze in 1665 uit¹⁾ met eene opdracht aan JOAN BLAEU, den bekenden schepen van Amsterdam. Behalve de vroeger reeds vermelde lofdichten vinden wij in dezen bundel twee verzen van den uitgever, één van GABBEMA, den historieschrijver van Friesland, van DE DECKER, van GIJSBERT JAPIX en van een paar onbekenden. De hoofdstukken, die DE BRUNE voor het 2de deel van zijn *Wetsteen* had bestemd, werden in dezen bundel opgenomen evenals het *Vader-Onse* naar BAKER. LOUIS PARENT, lector in de vreemde talen aan de Franeker Hoogeschool, en NICOLAAS IARICHIDES WIERINGA zorgden voor eene Nederlandsche vertaling van de tallooze vreemde citaten, waardoor het debiet van het werk slechts kon winnen.

In 1668 werd de bundel nagedrukt²⁾, maar in 1672 gaf GALAMA eene nieuwe en vermeerderde uitgave³⁾. Het *Vader-onse* is weggelaten⁴⁾, maar het werk daarentegen vermeerderd met 300 „Hofredenen en Quinkslagen”, die het 2de deel van *Jok en Ernst* vormen, hoewel zij door het ontbreken der „Aanmerkingen” en door de zedekundige strekking van het laatste honderdtal een ander karakter hebben dan de anecdotes, die het 1ste deel vullen. De bundel werd verder verrijkt met meer dan 200 nog ongedrukte gedichten en eenige brieven. Het handschrift van alles, wat thans voor het eerst werd gedrukt, was den uitgever ter hand gesteld door GERARD JOHAN VOSSIUS, den zoon van MATTHAEUS, die de nagelaten papieren van zijn neef DE BRUNE bezat⁵⁾.

In 1681 drukte BOEKHOLT den bundel van 1672 na⁶⁾; het is de laatste uitgave van DE BRUNE's werken, die mij ter hand is gekomen.

Groningen, Maart 1890.

1) Zie boven den titel.

2) *Alle Volgeestige Werken van Jan de Brune de Jonge. Bestaande in I. Wetsteen der Vernuftten, of Bequaam middel om van alle voorvallende zaken aardiglijk te leeren spreken. II. Jok en Ernst dat is, Allerley deftige Hofredenen, Quinkslagen, Boerteryen, Raadzels, Spreuken, Vragen, Antwoorden, Gelijkenissen, etc. gevonden en gesproken van Prinssen, Mevrouwen, Geletterden, en andere Staatspersoonen dezer eeuw. III. Minne-dichten. IV. Kusjes. V. Gezangen. VI. Christus gebooren, verlooren. VII. Opdracht-Brieven. VIII. Minnepraat etc. Doorgaans vermeerderd met d'overzettinge aller uitkeemse Redenen en Verssen. Na de Copye tot Harlingen By Hero Galama. Boekverkooper by de Vismarkt. Anno 1668.*

3) *Alle Volgeestige Werken van Jan de Brune de Jonge. Bestaande in I. Wetsteen der Vernuftten, of Bequaam Middel om van alle voorvallende zaken aardiglijk te leeren spreken. II. Jok en Ernst, dat is, Allerley deftige Hofredenen, Quinkslagen, Boerteryen, Raadzels, Spreuken, Vragen, Antwoorden, Gelijkenissen, etc. gevonden en gesproken van Prinssen, Mevrouwen, Geletterden, en andere Staatspersoonen dezer eeuw. III. Honigbye, met verscheidene Gedichten, en eenige Brieven. Ten deele nooit te vooren gedrukt. Te Harlingen, By Hero Galama Boekdrukker en Verkoper. CIOICLXXII.*

4) Zie boven over de uitgaven van dat werkje.

5) Zie de voorrede van het boek.

6) Het laatste deel van den titel dezer uitgave luidt:
Vermeerderd met over de twee hondert en vijftig deftige Hofredenen en Quinkslagen, en andere doorgaense vermeerderinge en verbeteringe, door den selven Autheur nagelaten. t' Amsterdam, By Baltes Boekholt, Boekverkooper voor aen op de Levtsse-straat. Anno 1681.

BIJLAGE.

BRIEVEN OVER ISAAC DE BRUNE ¹⁾.

(AD JOANNEM BRUNAEUM ²⁾)

FRANCISCUS JUNIUS.)

S. P.

Vt nunquam absentem te, mi Brunae, memoriâ colere destiterim, litterae tuae ex ipso titulo statim agnitae satis ostendunt. Exosculaturus eas, haesi: non quod amaritudinem trahere de rebus anxijis et sollicitis constaret, sed quod animus meus tristi praesagio nescio quid minari videbatur: vbi germana? inquam. Siccine hasce incommittatas ad me perferri passa est? donec reclusae totam luctuosissimae domus imaginem oculis atque animo subjecerunt. Nihil est profecto improvisorum dolore torrentius. Attonitus ergo, et ipse jam in mortem pene demersus, nihil aliud potui, quam tacere, mirari, et magnitudinem calamitatum pariter ingruentium relinquere suae causae. Ducunt fata volentem, nolentem trahunt. et inconcussam animorum tranquillitatem nulli constantius experiuntur et tuentur, quam qui se totos Deo tradiderunt. Quod ad ancipitis morbi causas attinet, quamquam plurima, quo me conjectura ducit, afferre possim; tecum tamen primum mali fontem arbitror esse irritae spei pudenda ludibria, et aestuantis animi solatia decepta. Nihil enim gravius quam destitutae spes torquent. neque ulla vis morbi languida membra validius depascit, quam haec animum cura contundit atque infringit. Vnde nobis iterum res, fama, decus? nosti grande doloris ingenium: multa semper luctuosa, ut non quaerat, invenit. Praeterquam quod sexus naturâ invalidus diutinâ conjugum absentia suo pariter luxui et alienis cupidinibus expositus, mutuam maritorum fidem in fidej tam rarae praemium deberi sibi putat. Sed utinam ex incertis, ut speras, rumoribus istae falsarum sollicitudinum fabulae proruperint! ego certe me libenter praebeo credulum. Quamvis enim aequâ mente ab uxore

---

¹⁾ Ook deze brieven bevinden zich op de Amsterdamsche Universiteits-Bibliotheek.

²⁾ De atere raadpensionaris van Zeeland.

fidelissimâ et tot communium liberorum parente divelli potuerit, nunquam tamen, nisi me forte solum eventus melioris desiderium ad spem firmat, calcatâ summi numinis reverentiâ, dissolutis ac projectis naturae legibus, dulcissimorum liberorum memoriam famae securus ex animo poterit delere. Interea nobis erigendus erit animus supra ipsas necessitates. Proficient aliquid sollicitae preces, et ardentia anxiae pietatis vota. Mea messis etiamnum in herbâ nunc est. dabit Deus aliquando tandem ut necessarijs in me nonnihil praesidij sit. Animus certe integer innocentiam imminui putat, si afflictis propinquorum rebus desit. Tu tantum officio litterario strenue defungere, ut ea sciam, quae sine summo timore nescire non possum. Raptim. Horsteae. Ao. 1624. 27 Oct. st. vet.

Tuus omni officio.

JOHANNI BORELIO ¹⁾, ZELANDIAE ORDINIBUS à SECRETIS.
AMSTELODAMUM.

Amplissime Domine,

Vellem Amstelodamum hoc tempore excurrere licuisset, ut negotium adfinis meae, Joannae Juniae, Francisci filiae, commendare et tibi et alijs coram liceret. Quod ut facerem et amor, quo eam ob egregias dotes merito complector, et arctum adeo necessitudinis vinculum, non tam petebat à me, quam flagitabat. Sed valetudo non permisit nunc facere, quod maxime optabam. Quae res etsi moleste admodum me habet, non tamen penitus propterea negotium hoc deserendum putavi, sed epistolari saltem officio agere volui, quod potui, quia non poteram, quod maxime vellem. Rem ipsa, ut arbitrator, melius dicet. Nec enim negotiorum huiusmodi magnam mihi intelligentiam ausim vindicare. Balbutiendo tamen ea, ut potero, paucis complectar. Maritum affinis mea habuit Isaacum Brunaem, Iurisconsultum. Qui in India Orientali non una dignitate functus est. Culpari intelligo quod cum praefectus esset Bandensis, modum non tenuerit in pulveris tormentarii, et aliorum eo pertinentium usu. Quod igitur eius imprudentia malo publico absumptum putatur, id damno privato de stipendio illius deciditur. At affinis ille noster pronunciabat iudicium eiusmodi promanasse a livore et malevolentia quorundam. Nec enim mala istaec ita angustis limitibus concludi, ut Belgicae vel Europae nostrae terminis concludatur, sed penetrare ad Garamantas et Indos

1) JOHAN BOREEL geb. in 1577 te Middelburg, werd in 1613 pensionaris zijner geboortestad en in 1625 raadpensionaris van Zeeland. Meermalen werd hij als gezant naar Engeland gezonden. Hij was cen zeer verdienstelijk beoefenaar der Oostersche talen, en — zooals uit dezen brief blijkt — bewindhebber der O. Indische Compagnie, die zijn vader, JOHAN BOREEL, had helpen oprichten. Hij stierf in 1629.

usque. Tantum autem fiduciae in causa sua ponebat, ut neutiquam dubitaret, quin ubi ad suos salvus in patriam rediisset, facile societatis Indicae praefectis, dominis suis, aequitatem ac bonitatem causae suae esset probaturus. Haec ille non modo dicebat notis, sed literis etiam perscripsit ad fratrem suum, virum Amplissimum, et cultissimae eruditionis Joannem Brunaeum. Sed quid sunt spes humanae! In itinere enim naufragio periit post tot labores frustra exantlato. Ita truculentum pelagus et virum, et pariter notitiam eorum, quae pro causa eius adferri poterant, absorpsit. Et tamen, ut causam eo facilius damnemus, quia mortuus pro se nunc dicere nihil possit, id quidem, u arbitror, minime committendum. Quin potius tanto magis faventes et propitios esse convenit, quanto vehementius hoc viri causa in domum eius insonuit tempestas. Et sane etiam gentium hoc iudicium fuit, non alio quam homines iuvando, propius accedi ad Dei naturam: nec aliunde profluxit vetus illud verbum, quo homo homini Deus dicitur. Sed redeo ad pessimum illum pulverem tormentarium, qui, ut video, nunc non defunctum petit, nihil ultra sentientem: sed optimam eius viduam, et liberos parvulos. Quam profecto verisimile est, quicquid hoc pulveris, aut metalli est, eo esse absumptum, quia, ita ut fieret, ex re fore ei videretur. Aut honori collegii et societatis terris omnibus inclytae, cui operam suam addixisset, melius se hoc pacto velificaturum arbitrabatur. Atque ut, imbecillitate quadam pene omnium hominum communi, suae potius gloriae non nihil dare voluisset, cum tamen Bandensis praefectura bonae eius fidei citra istiusmodi conditiones fuerit commissa, mihi quidem, salvo aliorum iudicio, sic videtur, non propterea eum stipendio tam promerito fraudari debuisse, quam si minus placeret, dignitate fuisse privandum quam sustinuerat. Vrserit aliquis, iam semel latum esse contra eum sententiam. Sed qui et ipsi inter rei maritimae praefectos vel sunt, vel fuere, allegant exempla quoque alia, ubi iudicium in Indiis latum, vel retractatum fuerit, vel parte sui aliqua correctum. Eo magis spero fore ut neque nunc iudicio stetur Indico, praesertim e terris iam sublato, qui unus optime rem omnem norat, seque praefectorum foro sistere erat paratissimus, imo fiduciae huius plenus esset, iudices sibi in causa eiusmodi faventes ac propitios omnino fore. Sane bis misera sit vidua, si una tempestas et virum mergat, et quicquid in causa eius boni esset. Sed ut propterea bis misera dicatur, spero non sient rei maritimae praefecti: sed potius, quo vultu Jupiter ventos et tempestates dicitur serenare, eodem illi respicient viduam et pupillos tantopere à Deo nobis commendatos: aliquid, spero, etiam valebit memoria sancta nobilis viri, nobilioris Theologi, Francisci Junii, viduae parentis, liberorum avi: cuius merita, omnium bonorum confessione, longe maxima sunt erga totum orbem Christianum. Quaeso igitur, amplissime Domine, iuva hac in re viduam, quantum potes: aliis etiam, iis imprimis, qui plurimum possunt, hoc negotium serio com-

menda. Decretum prius erat, super hac re scribere etiam aliquid literarum ad amplissimum et gravissimum virum, consulem Bassium¹⁾, praesidem, ni fallor, collegii vestri. Sed praeterquam, quod de virtute mihi quam de facie notior est, Hagae eum adhuc esse audio. Sed tamen si quid facto mihi sit opus, tantum verbo mone. Nam usque adeo haec mihi res cordi est, ut magis non possit, si vel propria foret. Salutem plurimam amplissimo et cordatissimo fratri tuo Guilhelmo Borelio²⁾, et animae eius dimidio dominae Jacobae. Lugd. Bat. CICIᵛCXXVIII. III. Eid. Quinctiles.

Tuus

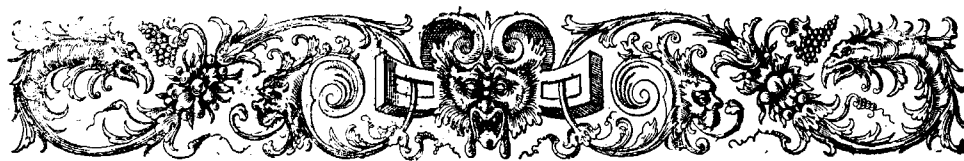
G. J. Vossius, qui sperat propediem se gratiam tibi habiturum, pro opera et benigne et feliciter praestita.

---

1) DIRK BAS, één der oprichters van de O. Indische Compagnie, bekleedde verschillende ambten in de regeering van Amsterdam en heeft zich als gezant in Denemarken en Engeland onderscheiden.

2) WILLEM BOREEL, geb. te Middelburg in 1591, † 1668, broeder van JOHAN, is jaren lang gezant der Staten te Parijs geweest. Hij was gehuwd met Jacoba Carel.

DE PENNINGKUNDIGE ERASMUS VAN HOUWELINGEN.

DOOR

CH. C. V. VERREYT.

IN de biographische woordenboeken zoekt men te vergeefs naar bijzonderheden omtrent den man, wiens naam aan het hoofd van dit artikel is geplaatst, of men moet daaronder verstaan eenige aantekeningen over ERASMUS VAN HOUWENINGEN (sic), welke bij VAN DER AA voorkomen.

Namelijk: dat hij te Dordrecht woonde, goudsmid en graveur van beroep was, schrijver van een penningboek uitgekomen in 1597 en 1627, met een uittreksel der opdracht van dit werk, eene gissing naar zijn geboortejaar, waarop met recht is toepasselijk „gissen doet missen”; ziedaar alles wat men vindt opgeteekend en in zijn penningboek reeds voor bijna drie eeuwen te lezen was.

Raadpleegt men de bronnen bij VAN DER AA opgegeven, dan blijft men even wijs; het lijkt wel of de bijeenbrenger dier aantekeningen een staaltje zijner belesenheid heeft willen geven; doch opmerkelijk genoeg noemt hij juist die werken niet, waarin iets méér over VAN HOUWELINGEN voorkomt.

Dit gaf ons aanleiding, onze aantekeningen, vermeerderd met hetgeen de laatst bedoelde werken bevatten, mede te deelen, om daardoor den eersten Noord-Nederlander, die over onze Nederlandsche munten en penningen geschreven heeft, meer bekendheid te doen verkrijgen.

ERASMUS VAN HOUWELINGEN zag het levenslicht te 's Hertogenbosch den 28 Juni 1524. ¹⁾

---

¹⁾ Archief der Arrondissements-rechtbank, register Deelingen en Contracten 1540—1550, No. 645.

Zijn vader was magister JACOB VAN HOUWELINGEN, de naam zijner moeder is ons niet voorgekomen.

Hij leerde in zijne jeugd het goud-zilversmeden en graveeren, in welke vakken hij zich op 25-jarigen leeftijd als meester vestigde.

In het archief van 's Hertogenbosch berusten nog vier koperen platen van het goud- en zilversmidsgilde, met de namen van een aantal meesters en hunne meesterteekens.

Op een dezer staat zijn naam — ERASMUS V̄A HOUWELĪGĒ — en zijn meesterteeken, verbeeldende een pelikaan; waarbij met eene latere hand het jaartal 1549 is gevoegd.

Volgens zijne eigen woorden ontwaakte bij hem op reeds jeugdigen leeftijd den lust, om de geschiedboeken te lezen en munten en penningen te verzamelen

Hij zegt in de opdracht van zijn penningwerk: „het is nu meer als 50 jaren dat ick mij in de geschiedenissen ende Historiën te lesen begonst te oeffenen, ende onder tusschen door kennisse van vele goede vrienden van naem ende aensien, oock met groote schade en kosten bijeen vergadert hebbe het meestendeel van allen de munten ende penninghen, die van langhen tijden af in verscheyden Conincrijken ende landtschappen, maer bysonder in dese Nederlantsche Provincien geslaghen ende ghemunt zijn.”

Door zijn bedrijf was hij in de gelegenheid aan deze liefhebberij met gunstig gevolg te kunnen voldoen, daar hem menigmaal oude gouden en zilveren munten en penningen ter verwerking of ten verkoop zullen aangeboden zijn. Toch moet zijne verzameling in 1556 van nog geene beteekenis zijn geweest; in genoemd jaar deed de vermaarde HUBERT GOLTZIUS eene reis door ons vaderland en Belgie, om de munt- en penningverzamelingen te bezichtigen, met dit doel bezocht hij ook den Bosch en zag daar de penningkabinetten van JOANNES THOMAS en THIELMANNUS WALTSEMER ¹⁾; doch van onzen ERASMUS wordt niet gesproken.

Zoo zijne verzameling iets had beteekend, dan zouden de beide Bossche liefhebbers zeker niet nagelaten hebben, om GOLTZIUS met VAN HOUWELINGEN bekend te maken.

Eene ontmoeting bij die gelegenheid van beide mannen kan aanleiding hebben gegeven, dat GOLTZIUS bij onzen ERASMUS de lust heeft opgewekt om munten en penningen te gaan verzamelen.

Uit verschillende gegevens is ons gebleken, dat VAN HOUWELINGEN een eerste meester in zijn vak was, die zoowel in onedele als in edele metalen werkte.

---

1) SERRURE, *Notice sur le cabinet monétaire du Prince de Ligne*, pag. 396.

Daardoor zag hij zich van wege de regeering van 's Hertogenbosch en door het bestuur der St. Janskerk vele werkzaamheden opgedragen.

Zoo vervaardigde hij in 1561 voor 4 gulden een zilveren schildje met stads-wapen, moettende dienen voor een geschenk aan een speelman der stad Tiel, welke bij gelegenheid, dat de Bossche schepenen Jonker WILLEM DE BORCHGRAVE en JAN VAN DER STEGEN aldaar vertoefden en door de regeering dier stad tot een maaltijd genoodigd waren, zijne kunst getoond had.

Deze muzikant was behangen met een aantal dezer schildjes, met de wapenen der heeren en steden voor welke hij opgetreden was en die hem dezelve vereerd hadden.

De regeering wilde daarin bij anderen niet ten achter blijven en schonk er den man ook een ¹⁾.

Zes jaren later maakte hij nog een dergelijk voorwerp met stads-wapen in kleuren, waarvoor hij 7 gulden ontving. De stad schonk dit schildje aan den kok des graven VAN MERODE, omdat hij bij een feestmaal, door de regeering dezen edelman en den kanselier van Brabant aangeboden, flink geholpen had ¹⁾.

In hetzelfde jaar 1567 deed VAN HOUWELINGEN voor de stad eene reis naar Antwerpen met het overgebleven zilverwerk der stedelijke loterij van 1564, wegende 8 mark, $3\frac{1}{2}$ ons en 2 engels, om er geld van te laten slaan.

Hij bracht daarvoor terug III gulden, 10 stuivers en 3 oort, en zijne moeite en reiskosten werden betaald met 29 gulden ¹⁾.

Voor het kerkbestuur van St. Jan vervaardigde hij kruizen, kelken, monstransen en andere ornamenten, die weleer de altaren dezer kerk sierden ²⁾.

Toen de geestelijkheid in 1629 bij de verovering der stad door prins FREDERIK HENDRIK den Bosch moesten verlaten, voerden zij de kerkschatten mede naar de Zuidelijke Nederlanden; wellicht dat aldaar nog kunstwerk van VAN HOUWELINGEN wordt gevonden, dat door zijn meesterteeken de pelikaan gemakkelijk herkenbaar is.

Beschouwden wij VAN HOUWELINGEN eerst in zijn bedrijf, nu moeten wij zijn openbaar leven bespreken.

De nieuwe leer vond ook te 's Hertogenbosch hare aanhangers; uit deze vormden zich een consistorie of kerkenraad van 24 leden, waarvan de voornaamsten waren de advokaten HENDRIK AGYLAEUS, REINIER EVERZWIJN en

---

¹⁾ V. ZUYLEN, *Inventaris archieven van 's Hertogenbosch*, blz. 721, 754 en 787.

²⁾ HEZENMANS, *De St. Janskerk te 's Hertogenbosch*, blz. 139 en 179. In het kerk-archief berust nog een rolleje rekeningen van dezen meester, waaruit o. a. blijkt dat hij in alle metalen werkte.

GERARD VAN DIEPENBEEK, de procureurs JACOB DE WITTE en MATHIJS KEIJEN, en den lateren held van Loevenstein HERMAN DE RUYTER.

In Juni 1566 hield het zijn eerste vergadering en kort daarop had het drama plaats, hetwelk zoovele kunstschaten verloren heeft doen gaan.

Den 22 Augustus 1566 geschiedde in de oude hertogstad den beruchten beeldenstorm.

Na allerlei oproerige bewegingen, buiten ons bestek liggende, kwam op verzoek van het consistorie een der verbonden edelen ANTONIE VAN BOMBERGEN in Februari 1567 binnen den Bosch. Deze maakte zich meester van het bestuur der stad en liet de beide commissarissen der landvoogdes JAN SCHEYFVE, kanselier van Brabant en heer JAN VAN MERODE, tot herstel der rust gezonden, gevangen nemen. Deze revolutionaire woelingen duurden tot in April d. a. v., toen de stad zich weder met de landvoogdes verzoende. Nauwelijks eene maand daarna verschenen twee commissarissen met een secretaris des konings, om een uitvoerig onderzoek te doen naar hetgeen er had plaats gegrepen. In de instructie dezer afgevaardigden stonden een aantal personen opgeteekend, die moesten worden gehoord, onder deze komt ook VAN HOUWELINGEN voor ¹⁾.

Men verdacht hem de nieuwe religie te zijn toegedaan, maar niet tot het consistorie te behooren ¹⁾.

Uit zijn beëdigde verklaring op 18 Juli 1567 afgelegd, blijkt, dat hij destijds in de Ververstraat woonde en ooggetuige is geweest der ophoopen en woelige tooneelen binnen zijne geboortestad in 1566 en 67 voorgevallen.

Toen in April 1567 Mr. HENDRIK AGYLAEUS en JAN DE LEEUW op het stadhuis verschenen, om in naam van BOMBERGEN van de regeering een acte te eischen, dat genoemde edelman den koning en stad wel gediend had en de regeering zwaarigheid maakte dit verzoek te voldoen, weigerde beide mannen dit besluit over te brengen.

Daarom zond de regeering VAN HOUWELINGEN en JAN CUYSTEN, deken der gewandsnijders en lid der regeering, met deze boodschap naar Bombergen.

Terwijl beide afgevaardigden verslag hunner zending wilden uitbrengen, liepen een aantal gewapende aanhangers van het consistorie binnen de raadkamer en dwongen de regeering met geweld het verlangde stuk af te geven.

VAN HOUWELINGEN bewees den gevangen kanselier ook eenige diensten, en deze droeg hem op de brieven der landvoogdes, aan denzelve gericht en door BOMBERGEN in beslag genomen, terug te vragen ²⁾.

---

¹⁾ CUYPERS VAN VELDHOVEN, *Troubles religieux*, pag. 280 en 285.

²⁾ CUYPERS VAN VELDHOVEN, pag. 423.

Het volgend jaar bood onzen ERASMUS weder de gelegenheid de regeering een dienst te bewijzen, waaruit ons blijkt, dat hij een gezien en geacht man was.

De staten van Brabant, besloten hebbende in hunne vergaderzaal te Brussel vier geborduurde tapijten, verbeeldende de vier hoofdsteden van dit gewest, te doen ophangen, zocht de regeering naar een persoon aan wien zij de zorg voor dit werk, wat hare stad betrof, kon opdragen, en haar oog viel op VAN HOUWELINGEN: „Ende nyemant binnen dese stadt en was, die sulcx wel soude hebben kunnen gedoen, soe hebben gedeputeerden (van den Bosch) Mr. HENRICK BLOEYMAN, Mr. GOYAERT LOMBAERTS, JAN VAN DER STEGEN en Mr. ROELOF LOKEMANS, pensionaris, ende scepenen gemoyt ERASMUS VAN HOUWELINGEN de goutsmit, dat hij van Antwerpen wilde ontbieden eenen experten schilder”¹⁾

Hij voldeed aan dit verzoek door in Augustus 1568 den schilder LAMBERT VAN NOORT te doen overkomen, die de teekeningen voor het tapijt maakte.

In 't begin van 1570 staakte de tafel-van-leeninghouder JAN PAUL BERGAIGNE te 's Hertogenbosch zijne betalingen, en onze ERASMUS behoorde tot zijne voornaamste schuldeischers; wel een bewijs, dat hij een gegoed man moet geweest zijn. Op 5 Mei kwam voor schepenen der stad eene overeenkomst tot stand tusschen BERGAIGNE en zijne crediteuren, waarbij VAN HOUWELINGEN, JAN MELIS MAES, JAN PIERRE BUSIJN en BERNARDIN DE SUCCA, tot gecommiteerden werden benoemd, om de schulden te helpen vereffenen²⁾.

De stad had in 1574 eene loterij gehouden, waarvan eenige prijzen, bestaande in eene zilveren kroes en vijf zilveren lepels, niet afgehaald waren.

Op verlangen der regeering woog hij in 1576 die voorwerpen, hebbende een gewicht van 1 mark, 1 ons en 14 engels; om ze den rentmeester der staten van Brabant op stads-aandeel van den 100^e penning af te dragen³⁾.

Omtrent denzelfden tijd vinden wij hem vermeld als lid der kamer van rethorica Moyses-Bosch onder de zinspreuk „In viericheyt groeyende”.

De leden dezer kamer behoorden tot den aanzienlijken stand en „ERASMUS VAN HOUWELINGE, goutsmit, oudt 52 jaeren” schijnt er reeds jaren gildebroeder van te zijn geweest, aangezien zijn naam de veertiende op de ledenlijst voorkomt⁴⁾.

Dit lidmaatschap doet ons hem voor den maker van den stamp houden, waarmede de ruitvormige zilveren plaatjes, dagteekende uit dien tijd, verbeeldende Mozes in eene eerbiedige houding, terwijl Jehovah hem uit een brandend braambosch met de zending naar koning Pharao belast, zijn vervaardigd, die door de

1) v. ZUYLEN, blz. 814.

2) Archief der Arrondissement-rechtbank, register Coolen No. 219.

3) v. ZUYLEN, blz. 918.

4) Geschreven naamlijst, met nog twee andere onuitgegeven stukken over deze rederijkerskamer in ons bezit.

gildebroeders op de borst of op een bandelier gedragen werden, en waarvan nog een exemplaar berust in het penningkabinet van het Noord-Brabantsch Genootschap.

In 1578 zag zich VAN HOUWELINGEN een openbaar ambt opdragen. Hij werd met Mr. GERARD VAN DEVENTER, JOOST DE BIJE en JAN WILLEMSZ., tot politiemeester der stad benoemd ¹⁾.

Zij waren belast om middelen te beramen tot verbetering, versterking en verzekering der stad.

Daar zij zagen, dat hunne voorstellen geen ingang vonden bij het stedelijk bestuur, namen zij binnen twee maanden hun ontslag en anderen kwamen in hunne plaats. Doch de prins van Oranje, als stadhouder van Brabant, ontevreden over deze handeling der regeering, ontsloeg de laatst benoemden en stelde de eersten weder in bediening ²⁾.

Het jaar 1579, dat de unie van Utrecht en de pacificatie van Keulen zag tot stand komen, bracht ook eene gewichtige verandering in den levensloop van VAN HOUWELINGEN.

Sedert 1566 waren de gemoederen te 's Hertogenbosch in beweging gebleven en de burgerij op 't laatst in twee partijen verdeeld; de eene partij was de staatsche, de andere de spaansche zijde toegedaan.

Onderlinge haat en wantrouwen waren zoo groot, dat de burgerij den 1 Juli 1579 op de markt handgemeen werd en een bloedig gevecht volgde ³⁾.

De katholieke partij, met de regeering de overwegende meerderheid uitmakende, nam kort daarop de pacificatie van Keulen aan en verzoende zich met den koning van Spanje.

Daardoor achtten zich de staatsgezinden, meestal hervormden, niet langer veilig te 's Hertogenbosch en verlieten in groot getal de stad.

Ook VAN HOUWELINGEN volgde den stroom dezer vluchtelingen en verliet zijne geboorteplaats, om er niet weder te keeren.

Mag men een oud geschiedschrijver gelooven, dan was VAN HOUWELINGEN, naast AGYLAEUS, VAN VLADERACKEN en PRONINCK VAN DEVENTER, de grootste voorstander van WILLEM den Zwijger en de Staatschen tegen Spanje ⁴⁾; geen wonder dus, dat hij zich te 's Hertogenbosch niet langer veilig rekende.

Hij vestigde zich te Dordrecht en beoefende aldaar ook zijn beroep van goud-, zilversmid en graveur.

1) HERMANS, *Verzameling van kronijken betrekkclijk de stad en meyerij van 's Hertogenbosch*, blz. 330.

2) v. OUDENHOVEN, *Beschrijv. van 's Hertogenbossche*, editie 1649, blz. 124; editie 1670, blz. 152.

3) v. HEURN geeft eene afbeelding van dit gevecht naar een oude schilderij, die thans berust in het museum van het Noord-Brabantsch Genootschap.

4) HERMANS, blz. 388.

Een onderzoek in het archief dier stad mocht ons omtrent hem niets opleveren, daar de voorhanden poorterboeken eerst beginnen met 1658 en de doodboeken met 1636, terwijl van het goud- en zilversmidsgilde slechts een keurboekje is voorhanden.

Volgens Mr. W. C. ACKERSDIJCK moet VAN HOUWELINGEN in 1602 overleden zijn, na nog vele jaren als graveur aan de munt van Holland binnen Dordrecht te zijn werkzaam geweest¹⁾.

Hier deed hij zich kennen door de uitgave van een in zijn tijd zeer geacht penningwerk, waarvan wij de beschrijving laten volgen.

„Penninck-boeck, Inhoudende alle Figuren van Silvere ende Goude pennin-
ghen, geslaghen bij de Graeven van Hollandt, van DIERICK de VIIe van dien
naem tot PHILIPPUS VAN BOURGONDIE toe: met het Leven in 't cort van
deselve Graeven. Tot Leyden, Bij FRANCOYS VAN RAVELENGHIEN. M.D.XCVII.”
40, 16 bladz., niet gepag., titel inbegrepen.

Versierd met 20 koperen platen, zijnde 13 platen met 82 afbeeldingen van zilveren, en 7 platen met 35 afbeeldingen van gouden munten.

Het boek is opgedragen aan de Staten van Holland en Schout, Burge-meester en Regeerders der stad Dordrecht.

De opdracht is geteekend: „Wt Dordrecht 12 Mei 1597. ERASMUS VAN HOUWELINGHEN.”

Men leest in de opdracht, behalve hetgeen wij boven reeds mededeelden: „Ende ick nu meer als seventhien of achtien jaeren onder uwe beschermenisse „tijdt ende middel gehat hebben mijnen arbeit te volbrenghe”; dit ziet op zijn verblijf in Holland.

De tweede uitgave is getiteld:

„Penningh-Boeck, ofte Wech wijser der Croniken, van DIERICK VII. van „dien Naem, tot Hertoch PHILIPS VAN BOURGONDIE toe, ende het leven in 't korte „van de zelve Graven: Met eene korte Chronike tot op desen teghenwoordighen „tijdt: welcke aenwijzen zal dese navolghende Autheuren: EMANUEL VAN METEREN, „d'Oude Chronike van Hollandt, PIETER BORRE, PIETER SCHRIJVERIUS, CHR. „CARION, JOHANNES SLEIDANUS, SEBASTIAEN VRANCK, Tooneel der Keyseren, „ADRIAEN JUNIUS, Rijn-Cronijc, Out-Batavien, ELLERT DE VEER, JACOB WESTEN- „BROECK²⁾, W. BAUDARTIUS, etc.

„Tot Rotterdam, Bij PHILIPS JACOBSz., Boeck ende Konstverkooper, Bij „de Beurse, Anno 1627 4°.

¹⁾ Aanteekening in een exemplaar der eerste editie van het penningboek, in 't bezit van een onzer kennissen.

²⁾ Lees JACOB VAN WESENBEECK.

Dezelfde editie van 1597, met dezelfde platen, vermeerderd met eenige bijvoegselen, met een nieuwen titel andermaal uitgegeven.

VAN HOUWELINGEN was aan deze uitgave geheel vreemd, hij behoorde toen niet meer tot de levenden.

De opdracht is gericht aan de Staten-generaal, de Ridderschap en de Staten van Holland en de Magistraten van Dordrecht, Delft, Amsterdam en Rotterdam, en is geteekend: „Desen zesden Januari Anno 1627. ERASMUS VAN HOUWELINGHEN.” Men leest in deze opdracht, gelijk in die van 1597: „Ende ick „nu meer als seventthien of achttien jaeren onder UEd. bestuur lijdt ende middel „gehad heeft, enz.”; wel een bewijs dat wij te doen hebben met een speculatie „van den „Boeck ende Konst-verkooper PHILIPS JACOBSZ.”, die vermoedelijk een aantal exemplaren uit het fonds van VAN RAVELENGHEN aangekocht heeft, en deze met een nieuwen titel weder in den handel bracht.

De bijgevoegde stukken zijn: Waarde en gewicht der gouden en zilveren penningen tijdens het plakaats van 1559. Namen der steden van Holland met de daaronder behorende dorpen. Jaarmarkten van Holland en Zeeland. Eenige buitenlandsche jaarmarkten. Het gewicht der munten, getrokken uit alle de oude historieschrijvers, en wat die munten voorheen en thans waard zijn. Te samen 6 ongep. bladz., vóór het werk gevoegd.

Achteraan volgt op 8 ongep. bladz. in twee kolommen, een vervolg op de kronijk tot 19 Nov. 1625, zijnde eene waardelooze compilatie uit de op den titel vermelde auteurs.

CORNELIS VAN ALKEMADE heeft dit werk in zijn „Muntspiegel der graven en gravinnen van Holland”, bijna geheel overgenomen.

Deze schrijver oordeelt niet ongunstig over den arbeid van VAN HOUWELINGEN. Hij zegt in de voorrede van zijn boek: „de eerste die deeze Hollandsche „Munten nauwkeurig en met groote naarstigheid vergaaderd, in 't licht gaf, was „ERASMUS VAN HOUWELINGEN, lofwaardig burger der stad Dordrecht.

„Dit bewoog ons zijn loffelijk spoor te volgen, en zijne Penningen in een „volmaakter stand, voornamelijk omtrent de Letteren en Omschriften, die hij alle „met hedendaagsche Letterteekenen heeft doen afmalen, waarmede wij oordeelen dat de getrouwheid en de grijze oudheid verkort is, te vertoonen in derzelver „waare gedaante.”

Minder gunstig denkt er de penningkundige P. O. VAN DER CHIJS over, deze schrijft: „de afbeeldingen der munten zijn tamelijk juist, echter gansch niet „vrij van fouten, vooral in de omschriften, hoedanige fouten men er vooral niet „in behoorde aan te treffen.”

Het schijnt duidelijk te blijken, dat VAN HOUWELINGHEN of de Latijnsche

taal niet machtig was, hetgeen wel het waarschijnlijkste is, of dat hij geen nauwkeurig toezigt op het teekenen en in het koper brengen der platen heeft gehouden" 1).

Niettegenstaande deze gebreken, bleef zijn penningboek meer dan eene eeuw de eenige handleiding voor de verzamelaars dezer munten en penningen.

Eerst in 1700 werd hetzelfde vervangen door het werk van VAN ALKEMADE, dat zich op zijn beurt zag verdringen door het geschrift van VAN DER CHIJS.

De munt- en penningverzameling van VAN HOUWELINGEN schijnt in 't bezit te zijn gekomen van den Rotterdamschen burgemeester PIETER GOEREE, wonende in den Houttuin, en van den schepen en raad PIETER SONNEMANS in „de Vergulde Sonne" in den Oppert, bij welke „alle de voors. Penninghen ende Medalien, „met groote kosten ende moeyten van den Autheur deses Boecx bijeengebracht," in 1627 bewaard werden 2).

Wat later van deze verzamelingen is geworden, is ons niet bekend; in 't archief te Rotterdam mochten wij er niets over aantreffen.

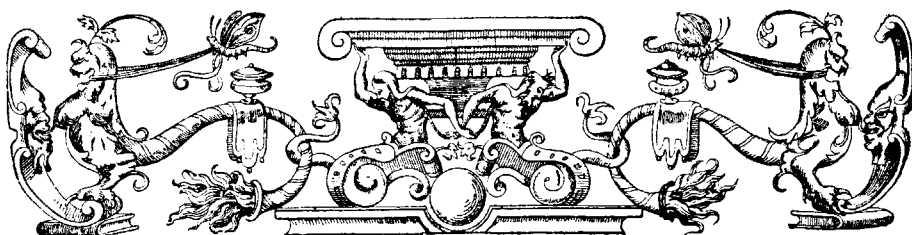
---

1) *Tijdschrift voor algemeene munt- en penningkunde*, dl. I, blz. 426.

2) Noot onder de opdracht der uitgave van 1627.

PIETER COUSIJN

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOYEN.

PIETER COUSIJNS, geboren te 's Gravenhage, was een verdienstelijk bloemschilder en bekwaam organist van de Grootte of St. Jacobs-kerk aldaar, alwaar hij denkelijk in 1659 in hoogen ouderdom is overleden.

„Op den Catalogus van PLOOS VAN AMSTEL Amst. 1800, bl. 96, komt van hem voor: *Een boer, ten halven lijve, een pijp tabak rookende*, uitvoerig met sapverwen

door COUSIJNS.”

Het bovenstaande wordt medegedeeld door VAN DER AA ¹⁾, naar WEYERMAN, *Konstschilders*, deel IV, bl. 39, en KRAMM, *Levens en werken der Kunstschilders*.

WEYERMAN noemt als op het jaar 1659 ingeschreven: PIETER COUSIJNS en voegt er bij: „een Hagenaar, die te gelijk een aardig bloemschilder en een braaf muzikant is geweest, die door zijn konstpenseel het gezigt, en langs zijn klokkenspel meesterlijk het gehoor wist te streelen, en te verrukken. De dood die een slegt gezigt, en geen beter gehoor heeft, sloeg geen de minste acht op 's mans dubbelde konst, maar huisveste hem in de duistere aarde, om zo veel te nader te zijn bij de bloemen en kruiden”.

KRAMM putte uit het bekende Manuscript van PIETER TERWESTEN, A^o. 1776, berustende in 't oud-archief der gemeente 's-Gravenhage, en zegt ook, dat naar de tijdorde in dat boek, COUSIJN op het jaar 1659 voorkomt, waarvan v. D. AA (zeer ten onrechte) diens sterfjaar maakte.

¹⁾ Biographisch Woordenboek der Nederlanden.

Reeds veel vroeger echter was C. als schilder opgetreden, zij het ook, dat hij, blijkens de afgedrukte schildersboeken in OBREEN's archief opgenomen, eerst ongeveer dat jaar officiëel als kunstschilder optrad, door zich te laten inschrijven.

Zien we eerst wat in dat werk van hem gezegd wordt. In het Register der betaalde meestergelden etc. aan de Confrerie Pictura, sedert den jare 1657, komt voor „den 15 Maert 1659 heeft PIETER CUISIJN bij provisie betaelt 6 - 0 - 0.—”

Onder de namen van alle de meesters die onder de Eedele Haechsche Const- en Schilders-Broederschap hebben gestaen en begreepen sijn geweest neemende aenvanck van den jaere 1660, wordt genoemd PIETER COUSYN, terwijl 27 April 1658 „ter camere van de confrerye verscheenen is de huysvrouwe van PIETER COUSIN en na veel moytens met haer gehad te hebben, Is eindelijk geacordeert dat sij binnen den tijt van ses weecken de confrerye sal betaelen voor haer man, eens de somme van 12 glds.”

Uit deze posten blijkt dus, dat COUSIJN zich òf niet gebonden achtte aan de wetten en bepalingen van de schildersconfrerie, òf dat hij in zeer droevige omstandigheden verkeerde.

Tot dit laatste moeten we concludeeren in aanmerking genomen de akten, welke nu volgen, en die ontleend zijn aan het archief der Haagsche Wees- en Momboirkamer. Waarlijk COUSIJN, — en met hem zijne vrouw, — had reeds veel droevigs achter den rug toen hij zich liet inschrijven.

De eerste akte is van den volgenden inhoud:

*„Aen de E. G. A. Heeren Bailliou, ende Burgemeesteren
der stede van 's Gravenhage.*

„Geeft reverentelycke te kennen de huysvrouwe van PIETER COUSIJN, schilder, woonende alhier inden Hage, hoe dat sij, door expresse Last van haer voorsz. man, haer genootsaecht vindt, wijl in dese becommerlijcke tijt weynigh is te winnen, haer te addresseren aen UE. EAchtb. ende deselve ootmoedelijck te remonstreren de noot ende behoeflicheyt daerinne sij suppte jegenwoordigh is vervallen, alsoo haer man bij een ander meester arbeyt, omdatter weynich met schilderen te doen valt, ende maer sooveel wint dan hij tot sijn eygen onderhoud van doen heeft, sonder dat de suppte ende haere twee kinderen eenige subsistentie om te leven daarvan kunnen genieten, sulx de suppte geen raet wetende, hoe sij met de kinderen aen de kost sal geraecken, ende door den aenstaenden bedroeffden winter komen, Haere onderdanige smeekinghe nederstort in de schoot van UE. EA., gans demoedigh biddende, dat deselve haer gelieven te vergunnen omme in dese haere groote behoeflicheyt, voor haer en haere kinderen, eenige penningen te mogen lichten van het capitael, soo ten behoeve van haer man op de Weescamer alhier is berustende, om door den winter in dese diere tijt te

mogen geraecken, stellende aen UE. E. A. goede discretie hoeveel deselve haer suppte gelieven toe te leggen ende te consenteren, gelievende haer gebreck in te sien, ende dat haer crediteuren de rente daarvan ontfangen hebben. Implorerende enz. dit doende". (’t Stuk is ongeteekend en van geen datum voorzien.)

20 October 1653 werd dit request bij apostille in handen gesteld van Weesmeesteren ten einde gehoord te worden, waarop 21 November door den Magistraat geresolveerd werd weesmeesteren te autoriseeren „omme aen PIERE „COSIN ende sijne huysvrouw tot alimentatie ende onderhoud van haere kynderen, „uyt haere goederen ter Weescamer berustende, te laten volgen de somme van „tsestich ponden *voor de leste reyse*”.

Blijkens eene kwitantie geteekend:

werd dit geld den 29 November door de belanghebbenden ontvangen.

Misschien was de huishouding wel een beetje grootscheeps opgezet, want 30 December 1651 was C. schuldig aan boter 26 gulden, en op 12 Jan. 1652 werden nog geleverd 2 tonnetgens

boter ad.....	32.—
11 Edamsche kazen ad.....	18.—
en 9 Stolksche kazen ad.....	16.—

tenzij zijne vrouw eene vettewariersnering was begonnen, waarvoor ook wel eenige schijn is, zooals thans zal blijken. Successievelijk werd van het totaal bedrag ad 92 gulden 14 stuivers en 4 penningen, 35 gulden afbetaald, zoodat resteerde een som van ruim 57 gulden, waarvoor de Delftsche koopvrouw, die de waren had geleverd, den 8 Juli 1653 beslag deed leggen op de penningen ten name van P. COUSIJN op de Weeskamer berustende.

Ook 8 November 1656 werd vonnis gewezen voor ’t niet betalen van een som van 147 gulden ter zake van geleverde winkelwaren.

In het jaar 1654, was de finantiële toestand van het huishouden van onzen schilder al niet beter geweest.

Door hem werd aan den Haagschen Magistraat het volgende request ingediend:
 „Geeft reverentelicken te kennen PIETER COSIJN, meester schilder, jegenwoordich woonende tot Leyden, naergelaten soon ende Erffgen. van de Heer CAPITEYN COSIJN, in sijn leven gewoont hebbende binnen deser stede, dat sijns suppl^ts. vader za: tot voogden ende opsienders over hem suppl^t. en sijne goederen gestelt heeft de Heeren Weesmeesteren deser stede, die deselve voochdije aangevaert hebben, Ende hij suppl^t nu bijnae gecomen is tot sijne mondige dage, ende hij suppl^t nu al over de ses jaren getrouwt is geweest, sulcx dat hij suppl^t nu belast is met vrou ende kleyne kinderen, waer mede hij soeckt met Godt ende eere door de werelt te comen, Ende hij suppl^t op sijne schilderkunst niet en weet door de werelt te geraecken, door oorsaecke dat de schilderkunst jegenwoordich (door desen slechten tijt) niet ofte weynich is geldende, Soo is hij suppl^t te rade gewerde bij der handt te nemen ende te doen eenige coopmanschappe, waer mede hij verhoopt met sijne huysvrouwe ende kleyne kinderen met Godt ende eere door de werelt te geraecken ende hij suppl^t het selvige met geene leege handen en can beginnen, maer daer toe eenige penningen van nooden heeft soo hadde hij suppl^t hem daeromme geadresseert aen de voorn. Heeren Weesmeesteren, (als sijnde voochden van hem suppl^t) ende aen deselve versocht dat sij hem suppl^t (van sijne goederen die tot veel meerder somme sijn bedragende) gelieffden te geven de somme van twee hondert car. guldens omme daer mede sijne coopmanschappen te doen, twelke voorn. Heeren Weesmeesteren bereyt sijn om te doen, maer dat hij suppl^t daertoe eerst ende alvooren van nooden hadden UE. Heeren consent; soo keert hij suppl^t hem aen UE. Heeren goede geliefte sij hem suppl^t te verleenen acte van consent omme wt handen van de voorn. Heeren Weesmeesteren de voorsz. somme van twee hondert car. guldens te mogen ontfangen, omme daer mede sijne coopmanschappe te doen, opdat hij met sijne huysvrouwe ende kleyne door armoede niet en vergae. Dit doende...”

Bij apostille van 14 September 1654 werd dit adres in handen gesteld van Weesmeesteren, die 2 October 1654 't volgende advies gaven:

„Geëxamineert hebbende de nevenstaende requeste dienen daerop tot onderrichtinge dat UE. achtb., volgens sekere acte van date 25 September 1651, weesmeesteren hebben geauthoriseert aen den suppl^t uyt sijne goederen ter weescamer alhier noch berustende te laeten volgen een somme van ses hondert car. guldens tot bevorderinge van sijne voorgenomen neringe ende hanteringe, onder die expresse conditie, dat bij hem geene verdere capitale penningen souden mogen werden getrocken voor ende aler hij tot sijnen mondigen dagen soude sijn gecomen, hetwelcke dienvolgende wel behoort te werden achtervolgt, dewijle den suppl^t alsnoch is minderiach, ende noch niet gecomen tot den ouderdom van

vier en twintig jaeren, doch dewijle hij is belast met vrouw ende kinderen, ende weynich middelen voorhanden heeft omme deselve jegens den aenstaenden winter te sullen connen alimenteeren soo refereren tversouck in desen gedaen ter discretie ende dispositie van UE. achtb. Heeren Burgem^{rn}."

Burgemeesteren gingen gedeeltelijk met het advies van de Weeskamer mede. Er werd 3 October geauthoriseerd om 100 gulden uit te keeren, doch „voor de leste reyse, alvoren hij gecomen sal sijn tot sijne mondige jaeren". Tot de ontvangst van die som gaf C. autorisatie aan den eezamen edelen notaris CONINCK.

Wat zijn juisten geboortedatum en plaats aangaat, wordt iets naders gevonden in een brief aan Heeren Weesmeesteren van 's Gravenhage uit Middelburg, en gedagteekend 9 Augustus 1655, geteekend door den ingenieur J. ELANDT ¹⁾ en diens huisvrouw ANNA JOHANNA BASTEJAENS, die slechts een merk zette. De brief luidt als volgt:

„Ed. Heeren Weesmeesteren van Schravenhage, ons soen [van ELANDTS was hij stiefzoon] PEERRO COUSIJN, heeft ons geschreven, dat hij garen van sijn goet twee hondert gulden soude lichten; ende dat UEd. begeert attestatie van sijn geborte ende doop en ouderdom. UE. is dat genochsaem bekend dat hij over de vijffentwintich jaren is, want ghij testament ende inventaris daerin sijn ouderdom staet, bekend, ende oock dat hij tot Rijswick geboren is, ende gedoopt, ende oock soo dunct mij vremt te wesen, dat ghij hem het gelt weygert, alsoo hij getrouwt is, ende al groote kinderen heeft, ergo mondich, ende t gelt en niet en staet tot pleysier van UE., maer althijt begert ende profijt mede can doen, dat hijt soude aentasten. Oock soo is sijn moeder als voocht dese haer wtterste (hier *eenigste*) wille ende begeren, dat hijt trecken sal, alsoo hijt alle begeren, ende dat hij sijne volcomen ouderdom van 26 jaren heeft, waeronder sij haer eygen hantteeken hier geset heeft, die ghij verscheyde mael in u boeck heeft, die ghij cont naersien, ende de mijnne oock. Hiermede eindigende sal sijn ende blijve."

De weeskamer begon zich nu langzamerhand naar deugden te schikken, want 14 April 1656 gaf P. COUSIJN eene kwitantie, waarbij hij bekende ontvangen te hebben 163 gulden en 7 stuivers „dat uyt sijn capitael noch ter Weescamer „stonde als mede over de verlopen intrest."

Na die afrekening werd ook den 24 Mei 1656 de schuldbekentenis gedelgd, door COSIJN aan ADRIAEN VAN BOSCHUYSEN gegeven op 16 Maart 1655, groot 71 gulden, waarvoor hij op zich had genomen een interest te betalen tegen den penning zestien.

Dus eerst na zijn meerderjarig worden en nadat het voogdijschap van de weeskamer hem met geen knellende banden meer bond, sloot hij zich, zooals we uit OBREENS Archief gezien hebben, aan de Haagsche schildersconfrerie aan.

¹⁾ Zie over dezen o. a. *Navorscher* 1890, bl. 99, 100.

We vinden hem in de boeken echter slechts tot 1660 genoemd.

In 1659 wijzen drie posten op eene kwestie, welke gerezen was tusschen hem en DIRK DALENS en welke zijne vrouw moest uitvechten. Over het algemeen, bewijzen de gereleveerde stukken, dat zij zich, al was zij vrouw, nog al deed gelden.

Den 15^{en} Februari van dat jaar wordt voor de eerste maal de zaak aangeroerd. „Alsoo questie was ontstaen tusschen de schilders DIRCK DAELENSZ en PIETER COUSIJN, en ter Caemere compareerende is na haer langen tijd gehoort te hebben, haer aengezeyt, sij haere bewijsen souden hebben te berde te brengen op de naeste comparitie van 22 Februari toecomende”.

Op dien datum vinden we niets. Den 1^{en} Maart echter „is ter caemere gecompareert de huysvrouw van PIETER COUSIJN, en DIRCK DAELENSZ, en also de hoofden van de confrerye haer niet en konden vereenigen, haer de weg van justitie gewesen”.

Den 22^{en} Maart compareerden op nieuw beide partijen, (PIETER COSIJN, op nieuw vertegenwoordigd door zijne huisvrouw) maar wat er gedelibereerd is wordt niet vermeld. Het klinkt als eene verzuchting uit de notulen: „Veel moytens gehad met de vrouw van PIETER COSIJN en DIRK DALENS”.

Na 1659 of 1660 verliezen we in den Haag PIETER COUSIJN, tot dat we hem tusschen 1663 en 1664 genoemd vinden in één der Middelburgsche schilderboeken, overgenomen in OBREENS Archief, deel VI. Er staat te lezen: »Betaelt aan PIETER COSIJN, *Conserge van de Voetbooghlof*, voor zooveel tot zijnen huuse is verteert 0 — 8 — 4.”

De uitgever, de Heer Dr. A. BREDIUS vraagt in eene noot: „Zou dit de Haagsche *landschapschilder* PIETER COSIJN zijn”? Ik durf antwoorden dat het bijna zeker is, want we hebben gezien, dat zijn moeder en stiefvader in 1655 te Middelburg verblijf hielden, en onmogelijk is 't dus niet, dat armoedige omstandigheden, quaestien, als anderszins hem uit Den Haag verdreven hebben, en hem een nederig ambt te Middelburg, door invloed van zijn schoonvader den ingenieur en „petardier” J. ELANDT, bezorgd is.

Vreemd genoeg noemt de Heer BREDIUS hem *landschapschilder*; WEGERMAN en TERWESTEN spreken van *bloemschilder*, terwijl 't stuk dat van hem bekend is tot de *genrestukken* behoort.

Vergeeten we niet, dat er nog een tweede schilder COUSIJN bestaan heeft, namelijk STEPHANUS COUSIJN, die tot 2 maal in OBREEN's Archief wordt genoemd, namelijk in October en December 1685.

Deze STEPHANUS kan dus wel genreschilder zijn geweest, terwijl het landschap en de bloemstukken op één en denzelfden schilder, namelijk PIETER COUSIJN wijzen.

Eene eigenaardige verwarring heeft er ook plaats gehad met het toeschrijven aan PIETER C., van organist en klokkenist te 's-Gravenhage te zijn geweest.

De Tresoriersrekeningen van 's Gravenhage brengen die verwarring aan het licht.

De naam COUSIJN komt daarin de eerste maal voor in 1680, als volgt: „STEPHANUS COUSIJNS in plaets van DIRCK VAN NIEUWENHUYSEN 100 £ over een jaer tractement als organist van de Groote Kerk.” Klokkerist werd hij er bij in 1682, en hij blijft beide betrekkingen op een tractement van 100 en 300 gulden vervullen tot aan 1697. Hij overleed toen, of hij werd impotent, want het salaris werd in dat jaar verdeeld over STEPHANUS en eenen CASPARUS COUSIJNS, terwijl in de volgende jaren enkel CASPARUS wordt genoemd.

In mijne onuitgegeven aantekeningen omtrent Musici vind ik dan ook STEPHANUS COUSIJNS als organist genoemd in 1682, terwijl den 2 Juni 1684, hij en zijne echtgenoot LEONORA WIGHMANS bekennen *f* 500.— schuldig te zijn. Ook wordt den 22 Nov. 1689 (Prot. not. VAN COESFELT) „een orgelist COUSINS” genoemd.

VIOTTA, in zijn Woordenboek, maakt geen melding van hem; hij noemt op den naam COSIJN eene engelsche toonkunstenaarsfamilie der 16^e of uit het begin der 17^e eeuw, waarvan de vader JOHN, en zijne twee zonen BENJAMIN en WILLIAM heetten. Deze laatste was organist te Londen.

Een ARENT COUSIJN was volgens OBREEN's Archief, VI, mr. plateelbakker in de Roos a/d oude Delft en werd 2 Nov. 1680 begraven in de kerk. Er zijn dus COSIJNEN genoeg. Het lijkt eene artistieke familie.

De levensschets van onzen PIETER is nu ongeveer als volgt:

Hij werd volgens den brief van ELANDT geboren te Rijswijk, bij den Haag, ongeveer 1630. Daar de doopboeken aldaar tot den jare 1650 ontbreken is dit niet te controleeren.

Hij was de zoon van JACQUES COUSINGH of COUSIJN [ook COSIJNS en COUSIN], kapitein in West-Indië die bij zijn overlijden, dat ongeveer April 1636 te 's Gravenhage plaats vond, ter verzorging van zijne weduwe JOHANNA BASTIAENS achterliet twee kinderen met name „JACQUES” oud 19, en „PIERE” oud 5 jaren.

Aan Obligatiën alléén werd door de weeskamer geïnventariseerd een bedrag van *f* 5400.—, waaronder eene schuldbekentenis groot *f* 1400.— van den kapitein PERPONCHER DIT MAISONNEUVE, in dato 13 April 1636, voor de wapenen van den kapt. COUSIJNS door de weduwe aan hem verkocht.

In 1640 vinden we JACQUES, de oudste zoon in West-Indië. Den 28 Juni 1641 wordt hij genoemd Lieutenant in dienst van de West-Indische Compagnie. PIERE lag toen te Voorburg school.

Inmiddels was hunne moeder hertrouwd met den ingenieur J. ELANDT. Dit huwelijk moet plaats gehad hebben tusschen 5 Maart 1639 en 7 October van dat zelfde jaar.

JACQUES verliezen we geheel uit 't oog, nadat in 1642 op zijn naam de helft

van het totaal bedrag ter weeskamer aanwezig wordt gesteld op 3058 gulden en 16 stuivers. Ten name van PIERRE staat eenzelfde bedrag vermeld. Hij (JACQUES) wordt toen gezegd te wonen in Oost-Indië. Nog al curieus is het, dat in 1641 zekere Heer BARTHOLOMEUS VAN ALPHEN in West-Indië hem voor dood wilde verklaard hebben om de erfenis in handen te krijgen. JACQUES schijnt aan hem alles vermaakt te hebben, was inmiddels uit de West naar de Oost vertrokken, en werd daarom, ter goeder trouw misschien, dood gewaand.

De stiefvader kwam daartegen op en won het pleidooi. Eerst in 1649 was de Weeskamer voor goed van JACQUES COUSIJN af; dus tot zoolang heeft hij geleefd.

PIERRE COSIJN trouwde jong; ongeveer op zijn 18^e jaar. In het aantekeningboek van het raadhuis vindt men hem op 15 Augustus 1649:

PIERE COSIN, jonghman met SARA CLAREBOUTS, jonge dr. beyde wonende alhier.

Het paar trouwde op 3 September. De inzegening had plaats door Ds. LINDEN of deftiger gezegd LINDANUS. „Tot subsidie van zijn huwelijk” liet de Weeskamer 15 September 600 gulden volgen.

Meester schilder was hij toen nog niet, want 31 Maart 1651 verleende de Weeskamer hem „tot *avancement ende bevordering van zijn schilderkunst* 300 gulden.”

Het huishouden moest dus min of meer uit de hand gehouden worden, en daar manlief weinig of geen verdiensten had, werd hem reeds in September 1651 een gelijke som toegelegd voor het opzetten eener *nering*, dat wellicht een vettewarrierswinkel is geweest.

Den 22^{en} Juli 1650 werd hun dochtertje LIJSBETH in de Kloosterkerk gedoopt; de getuigen waren ADRIAEN CLAREBOUTS, BARTGE CORNELIS en HELENA CLAREBOUTS. Een tweede dochtertje werd gedoopt in dezelfde kerk en genoemd ANNA op 31 Juli 1652. De getuigen waren OTH. GERRITSEN, HELENA CLAREBOUTS en FIJTGE CORNELIS. Ik vond ook nog IDA, 1 Juli 1657; ISAAC, 27 Febr. 1664 en ABRAHAM, 26 Mei 1669, van dezelfde ouders.

Toen nu den 30 October 1657 de weeskamer geheel met hem had gesloten werd hij lid van de Confrerie, betaalde haar echter niet, of gedeeltelijk, en legde ten slotte palet en penseel neder, om te Middelburg concierge te worden.

Indien de genoemde STEPHANUS en CASPARUS COUSIJN zonen van PIETER zijn geweest dan moeten zij ná 1653 geboren zijn, 't zij in Den Haag of in Middelburg.

Op zich zelf doet dit niets af tot de geschiedenis van PIETER, waartoe deze regelen eene kleine bijdrage leveren, en waaruit we geleerd hebben, dat, al was op hem toepasselijk het spreekwoord twaalf ambachten en dertien ongelukken, hij toch nooit in Den Haag organist of klokkenist is geweest.

Den Haag, Maart 1890.

N A L E Z I N G.

DOOR

DR. A. BREDIUS.

AN het artikel van den Heer SERVAAS VAN ROOYEN zij het mij vergund het volgende toevoegen, waarin wij o.a. nadere berichten omtrent COSIJN's leermeester verkrijgen.

Het zijn aantekeningen te vinden in het Register G. G. der Haagsche Weeskamer bl. 165 en volg., waaruit ik het volgende overneem:

„Op ten 2 April 1647 hebben Weesm^{rn}, PIETER COUSIJN in de cost besteed en om te leeren schilderen tot PIETER NASON voor een jaer voor 350 £ volgens 't contract daarvan sijnde.”

De inhoud van dit contract blijkt uit een acte van autorisatie door Burge-meesteren van den Haag afgegeven den 3 April, luidende:

Op 't accoordt tusschen Weesm^{rn}. ende JOHANNA SEBASTIAENS, huysvrouw van JOHANNES ELANTS ter eenre, ende Sr. PIETER NASON, Kunstschilder, ter andere zijde, gemaect nopende t' onderhouden van den Wees PIERRE COUSIJN in cost en dranck ende het leeren schilderen en teyckenen etc. Burgem^{rn}. van s'Gravenhaghe, gesien etc. ... 't contract, hebben 't selve gelaudeert, geaprobeert ende geratificeert, gelijk sij doen bij desen, authoriserende Weesm^{rn}. van Gravenhaghe voorsz. omme aen den voorsz. PIERRE COUSIN het jaerlijcx innecomen van de goederen van JACQUES COUSIJN, sijnen broeder, (die gehouden wert overleden te zijn) te laeten volgen ende daerenboven des noot sijnde van des voorsz. PIERRES capitaal aff te steecken, 't gunt tot bevorderinghe van de kunst van schilderen ende sijn notel: onderhoudt de voorsz. Weesm^{rn} in discretie bevinden sullen te behooren.

Herhaaldelijk ontvangt PIETER NASON sommen voor het onderwijs, voor pampier, parkement, penneelen, O. I. inkt, verw, een ezel, een palet, penseelen enz. — blauw pampier, kleederen, schoenen etc. tot wij lezen:

28 July 1648 betaelt aen Pr. WILLEBEECK, woonende tot Antwerpen, de somme van 46 £ 14 β (voor kleederen etc. voor dit Weeskind.) Sijn vorders de Heeren Weesm^{rn} metten voorn: WILLEBEECK geaccordeert, dat

hij PIERRE COUSIJN naar zijn vermogen sal leeren ende instrueeren in de kunst van schilderen voor de somme van 75 £ s'jaers, onder conditie, dat 't gunt sal comen te procederen van de stuckies, die de voorn: PIERRE sal comen te schilderen, affslach sal strecken aent voorn. leergelt.

(onderteevend: PEETER WILLEBEECK.)

9 Dec. 1648 ontvangt BALTHASAR WILLEBEECK voor zijn broeder PEETER echter reeds 113 £ 13 β waaronder 7 £ vergoeding „voor seecker stuck schilderij bij P. COUSIN medegenomen.”

Uit de laatste aantekening schijnen wij te mogen opmaken, dat hij de werkplaats van WILLEBEECK verlaten en zich in den Haag gevestigd had.

Reeds kort daarna treedt het chronische geldgebrek in, waaraan wij hem gedurende heel zijn verblijf in de hofstad zien sukkelen.

9 July 1649 haalt COUSIN 9 £ 9 β tot het coopen van eenige nieuwe paneelen, soo hij verclaert.

Het ziet er naar uit of hij te veel rekende op het kapitaal, dat ter weeskamer van hem stond. Daarop schijnt hij ook twee maanden later in het huwelijksbootje gestapt te zijn met SARA CLAREBOUTS, die hem reeds in de eerste maanden van hetzelfde jaar een dochttertje, ANNEKE, geschonken had, dat 2 Maart in den Kloosterkerk was gedoopt.

Maar telken jare moest er eene afschrijving worden aangevraagd, die hem verleend werd, bijna ieder maal, zoo het heette: „voor de letste reyse, voordat hij gecomen sal zijn tot sijne mondighe daghen.”

Rechtens werd men mondig door het huwelijk. Waarom onze PIETER het door het zijne niet geworden was, is mij thans evenmin duidelijk, als het indertijd aan zijn stiefvader was.

Door zijne smeekbrieven werden de harten echter geroerd en kreeg hij telkens wat hij vroeg. In de Laden der Weeskamer worden enkele dier rekwesten bewaard.

Zoo vraagt hij 22 September 1651 „dat hij zich erneerende is met de schilderconst, doch dat die const soodanig in verloop raect, insonderheijt voor jongelingen, dat hij sijn capitael op de weescamer geheel zou moeten consumeeren” — dus wil hij er iets anders bij doen en daarvoor overnemen een winkel, waarvoor hij 600 £ wenscht te lighten van de weeskamer.

Den 8 Januari 1653 rekwestreert hij wederom en klaagt over zijn armoede. Hij is „een wijle tijds buyten den Haghe geweest, om met schilderen een stuver te verdienen 't welck sober is uytgevallen,” vraagt dus om 160 £. Krijgt 125 £.

In weerwil van die subsidiën, kan hij nog zijn schildersbehoeften niet bekosten, zoodat WOUTER BRANDT 64 £ 1 st. voor panneelen enz. bij de Weeskamer den 8 Juli 1653 van hem moest vorderen.

In dezelfde laden vindt men ook een brief van 19 Maart 1655, dat het „nou slegt is met de cunst, dat hij quaeje ooghen gehadt heeft, enz”, eene zieke vrouw, zieke kinderen en allerlei narigheid. Hij schrijft uit Leyden, waar hij nog geen vrienden heeft enz.

Eindelijk is het tijdstip der meerderjarigheid bereikt.

1 September 1655 is hij „gecomen tot sijne mondighe daghen.”

Uit deze aantekening zien wij, dat hij den 1 September 1630 geboren werd.

Meer dan twee jaren verliepen er echter eer de afrekening plaats had.

Op den 3 October 1657 ontving hij 245 £ 7 β, zijnde het restant van het bedrag van 3058 £ 16 β dat in de Weesboeken voor hem en een gelijk bedrag voor zijn broeder, wiens erfgenaam hij geweest was, stond geboekt.

Behalve de twee later geboren kinderen, door den Heer v.R. genoemd, teekende ik nog aan:

Groote kerk gedoopt 1 Juli 1657 IJDA.

” ” ” 27 Febr. 1664 ISAAK.

” ” ” 26 Mei 1669 ABRAHAM.

Het schijnt alzoo, dat PIETER het met zijn postje van concierge te Middelburg niet heeft kunnen vinden, en dat hij teruggekeerd is naar zijn vroegere woonplaats.

Onzeker is het of de volgende doopacten ook betrekking hebben op kinderen van onzen schilder:

Nieuwekerk gedoopt 25 Maart 1671 BELIJTJE, dochter van PIETER COSIJN en JANNETJE WILLEMS.

Kloosterkerk gedoopt 21 April 1673 WILLEM, zoon van PIETER COSIJN en JANNETJE PIETERS.

Kloosterkerk gedoopt 6 Dec. 1680 HESTER LIDIA, dochter van PIETER KOUSIN en ANNA DE KLERCK.

Hebben wij in dezen trouwlustigen PIETER COSIJN onzen schilder te herkennen, dan weten wij nu dat hij na 1680 overleden is.

Ik laat hier een opgaaf volgen van de schilderijen van onzen COSIJN, die ik vermeld vond in verschillende boedels.

Hiermede staaf ik tegelijk mijne kwalificatie van COSIJN als landschap-schilder.

Inventaris van DE MAURIQUE, Delft 1658:

Een teyckening van COSIJNTGE.

Inventaris DELIA VAN PEENEN, Notarisvrouw, 1671, den Haag:

Een lantschap van PIETER COSIJN.

Een Italiaens gebouw van PIETER COSIJN.

Een avontlucht door PIETER COSIJN.

Inventaris HENDR. LOUYS BRUWERD, Domheer tot Utrecht, 1671, den Haag:

Negen lantschappen van PR. COSIJN *f*9. —!!

Inventaris JOHAN V. CEULEN, deurwaerder, den Haag, 1680:

Een wintertje van PIETER COSIJN.

De schilder-kunstkooper CORN. DOECK, Amsterdam 1667 bezat:

Een landschap van PIETER COSIJN.

Een grootaghtig vierkant lantschap van PIETER COSIJN.

Nog een lantschap van PIETER COSIJN.

Voorts zag ik op eenige veilingen zeer fraaie potlood- en krijtteekeningen op perkament, enkele figuren in den trant van CORNELIS VISSCHER, met fraaie letters geteekend: *P. Cosijn fecit* en met de jaartallen, naar ik meen, omstreeks 1670.

PORTRET VAN MR. JACOB DE WITT,

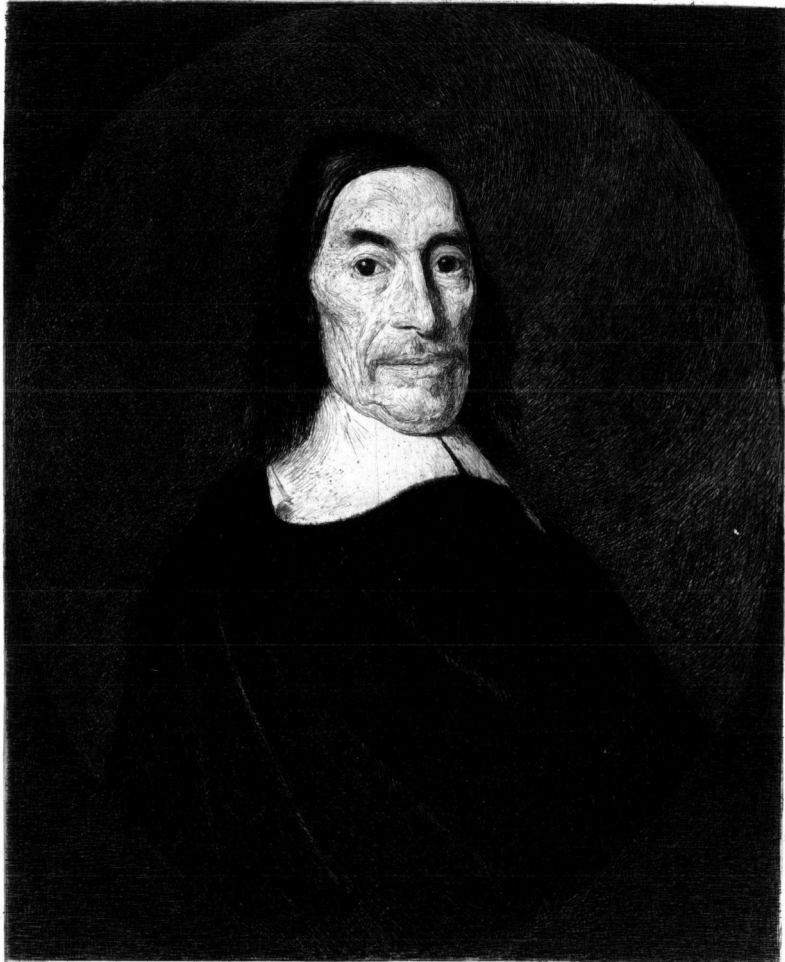
*lid der regeering van Dordrecht, en gecommiteerde ter vergadering der Staten van Holland
en van de Generale Staten, geb. 1589, overl. 1674.*

(Vader van de Gebroeders JAN en CORNELIS DE WITT).

Ets van JAN VETH naar het in het Museum te Dordrecht berustende portret door NICOLAES MAES.

PORTRET VAN MR. JACOB DE WITT.

Es van JAN VETII naar het in het Museum te Dordrecht berisende portret door NICOLAAS MAES.
(Vader van de Geboeders JAN en CORNELIS DE WITT).
en van de Generale Staten, sep. 1789, overl. 1674.
lid der regering van Dordrecht, en geconmitteerde ter vergadering der Staten van Holland

N. Maes pinxit

Jan Veth Aq.f.

AANTEEKENINGEN OMTRENT EENIGE
DORDRECHTSCH E SCHILDERS.

DOOR

G. H. VETH.

XXVIII.

NICOLAES MAES.

ET is merkwaardig dat na het geen HOUBRAKEN van het leven van dezen, zoo verdienstelijken, schilder heeft medegedeeld geene nadere bijzonderheden daaromtrent aan het licht zijn gebracht.

WEYERMAN vertelt op zijne eigenaardige manier hetzelfde wat HOUBRAKEN schreef. IMMERZEEL volgt eveneens HOUBRAKEN en KRAMM heeft niets aan zijn levensgeschiedenis toe te voegen, terwijl men bij VAN EIJNDEN en VAN DE WILLIGEN zelfs tevergeefs naar den naam zoekt.

Ook in het *Archief voor geschiedenis en kunst* en in het Tijdschrift *Oud-Holland*, die beide zooveel bijzonderheden omtrent het leven onzer kunstschilders aan het licht brachten, wordt niets over dat van NICOLAES MAES gevonden.

Mijne eerste poging om hetgeen HOUBRAKEN ons mededeelde te vergelijken en aan te vullen, was niet bemoedigend. Deze zegt, dat NICOLAES MAES te Dordrecht in 1632 werd geboren, en natuurlijk raadpleegde ik dus het doopboek om het jaartal te kunnen bevestigen en den juisten datum te vinden; maar mijn onderzoek op dit jaar was geheel zonder gevolg. Ik zocht daarop enkele jaren terug maar tevergeefs, en met geen beter gevolg ook enkele jaren later.

Ik besloot daarop een anderen weg in te slaan en te zien of ik ook de huwelijks proclamatie der ouders vinden kon, welk onderzoek evenwel zeer werd bemoeijelijkt doordien, noch de voornamen der beide ouders, noch de familienaam der moeder bekend was. Na veel zoekens vond ik evenwel de volgende proclamatie die, zoo als later blijken zal, die der ouders van NICOLAES MAES was.

24 November 1619.

Gerrit Maes Willemsz Jongma van Ravesteyn.

Getrouwt den   wonen tot Gisbrecht Lenaertsz Schoenmaker bij de Grooten
15 Dec. 1619.   Kercke.

Ida Herman Claesz dr. van Dordrecht.

Ik vooronderstel dat GERRIT MAES zich als koopman te Dordrecht had gevestigd en bij dezen schoenmaker op kamers woonde. Na zijn huwelijk schijnt hij een huis aan de Voorstraat tusschen Mijns-Heeren-Herberg en de Kolfstraat te hebben bewoond, het bedrijf van Zeepzieder te hebben uitgeoefend en een welgesteld burger te zijn geweest.

De volgende aanteekening werd door mij in het *Quohier van 't Hooftgeld der Stad Dordrecht over 1623*¹⁾ gevonden:

Zevende Vendel of Quartier, van 't Steegoversloot tot de Kolfstraet.

Gerrit Maes syn Vrou een Kint, V £.

*Een jonck wijff*¹⁾   *XX β.*

1631, 12 Juli, ontv. 6 £.

Uit het hierboven vermelde huwelijk werden verscheidene kinderen geboren die evenwel voor mijn doel buiten aanmerking kunnen blijven, maar de volgende aanteekening in het doopboek verdient onze aandacht.

1631, Junius,

(zonder datum)   *Gerrit Maes en Ida Maes*²⁾ *t. k. Abraham.*

Deze aanteekening komt mij daarom van belang voor, omdat uit het hier volgende *Extract uit het testament van Gerrit Maes*, moet worden opgemaakt dat ABRAHAM een oudere broeder van NICOLAES was, en dit ons nader brengt tot het vinden van den geboortetijd van den laatsten.

Op huyden 29 November 1681, compareerde voor mij Johannes Hellu openbaer nots. bij den Hove Hollt. geadmiteerd, binnen de Stadt Dordrecht residerende en in presentie van de getuygen onder genomineert Sr. Gerrit Maes, coopman en borger deser Stede, mij nots. bekend, de welke verclaerde tot voogden over

1) Dit jaartal beteekend dat het quohier in dit jaar was aangelegd. Met af- en bijschrijving werd het voor geruimen tijd gebruikt.

2) Dienstbode.

3) Dit was niet de familienaam der vrouw, zooals uit de huwelijks proc. blijkt, maar slechts eene herhaling van dien van den man, even als ik dit vroeger, bij de ouders van F. BOL, opmerkte. Zie O. Holl. 1888 blz. 68.

de minderjarige die in zijn Compt. boedel en naer te latene goederen verstorven sonden mogen sijn, gestelt en gecommitteert te hebben sulcx hij doet bij desen Srs. Abraham en Nicolaes Maes sijns compt. soonen en Sr. Pieter van Coeverden sijnen swager met macht, enz,

Dat ABRAHAM hier vóór NICOLAES wordt genoemd bewijst dunkt mij dat de eerste de oudere was.

GERRIT MAES die, zooals ik hierboven aantekende, reeds in 1619 gehuwd was moet een hoogen ouderdom hebben bereikt. Dit blijkt reeds uit den datum van het vermelde stuk, en toch overleefde hij het maken dezer beschikkingen nog bijna drie jaar. Immers leest men in het doodenregister der Weeskamer:

Groote Kerk 2 September 1684.

Sr. Geeridt Maes tot sijn soon Abram Maes bij de Kolckstraet.

Terwijl het kerkelijk register der dooden de volgende aantekening bevat

1684. Sept. 2.

Een swarte baer voor Geridt Maes zeepsieder bey mijns Heeren-herbergh.

Volgt uit het bovenstaande dat NICOLAES MAES jonger dan ABRAHAM was dan kan hij, daar de laatste in Juni 1631 geboren werd, niet vóór 1632 het levenslicht hebben aanschouwd. En dat hij ook niet wel later dan dit door HOUBRAKEN vermelde jaartal kan geboren zijn blijkt uit de volgende huwelijks-proclamatie:

28 December 1653.

*Sijn alhier Nicolaes Maes, schilder, j. m., wonen bij mijns Heeren Herbergh
getrouwt den Adriana Brouwers Wed. van Ds. Arnoldus de Gelder, pre-
13 January 1654. dicant wonen in de Gravestraet, beide van Dordrecht.*

Wanneer NICOLAES MAES nu in 1632 werd geboren dan was hij bij zijn huwelijk hoogstens 22 jaar en men kan toch niet wel aannemen dat hij nog vroeger in het huwelijk zou zijn getreden. Ik geloof dus dat wij 1632 wel als zijn geboortejaar kunnen aannemen en HOUBRAKEN als in dezen goed ingelicht beschouwen.

Dat de doop van NICOLAES niet in het register is te vinden, laat zich wellicht verklaren uit de omstandigheid, dat het doopboek over 1632 blijkbaar niet de origineele aantekeningen bevat; maar waarschijnlijk uit losse bladen is overgeschreven. Het lijkt veel geregelder als doorgaans. Elke maand is behoorlijk afgedeed, met den naam aan het hoofd; maar, vreemd genoeg, leest men wel *November* doch daaronder volgt een onbeschreven blad, terwijl *December* weder geheel is ingevuld.

Zou het losse blad, dat de aantekeningen over November bevatte, ook te zoek geweest zijn toen men het wilde afschrijven en men de plaats, in de hoop van het terug te vinden, hebben opengelaten? Mij komt het zeer waarschijnlijk voor dat juist in deze maand den doop van NICOLAES heeft plaats gehad en ik zou daarom geneigd zijn de geboorte van NICOLAES MAES te stellen in November van het jaar 1632.

Van zijne jeugd weten wij niets. Volgens HOUBRAKEN had hij *de teekenkonst in zijn jeugt bij een gemeen Meester, de schilderkonst bij Rembrant geleert*. Wanneer hij bij REMBRANDT in de leer kwam, meldt hij niet. Mr. VOSMAER stelt zijn verblijf aldaar tusschen 1650—54. Nu wij weten dat MAES reeds in het begin van laatstgenoemd jaar huwde, zullen wij zijn vertrek van daar wel wat vroeger moeten stellen; maar zijne komst bij REMBRANDT moet dunkt mij ook vroeger dan 1650 hebben plaats gehad. In 1650 was MAES toch 18 jaar en doorgaans kwamen de leerlingen daar vroeger. Vooral bij MAES mag men dit aannemen die, volgens HOUBRAKEN, vóór zijne komst bij REMBRANDT weinig degelijke voorbereiding had genoten. Ik acht het dus waarschijnlijker dat hij van omstreeks 1648 tot 52 onder REMBRANDTS leiding is geweest. In verband toch met zijne weinige voorbereiding bij zijne komst, zou ik meenen dat zijn verblijf aldaar niet korter dan een jaar of vier geweest kan zijn, ook met het oog op de plaats die hij reeds vroeg als kunstenaar innam.

Na zijn volbrachten leertijd vestigde hij zich in zijne geboorteplaats en huwde zooals wij boven zagen, den 23 Januari 1654 met ADRIANA BROUWERS. Deze was toen weduwe van Ds. ARNOLDUS DE GELDER, predikant te Wingerden, waarmede zij in September 1648 gehuwd was en die den 14 Augustus 1652 overleed. Zij moet dus enkele jaren onder dan MAES zijn geweest. Uit haar huwelijk met Ds. DE GELDER waren twee kinderen geboren waarvan het eene kort na de geboorte was overleden terwijl het andere, een zoontje, JUSTUS genaamd, nog in leven was.

De volgende aantekening in het geboorteregister meen ik dat in weerwil dat de vrouw hier *Foosten* in plaats van *Brouwers*¹⁾ wordt genoemd, op de geboorte van een Zoon van onzen NICOLAES MAES betrekking heeft.

1654 *Sept.*,

den 9. Nicolaes Maes. — Adriana Foosten, t. k. Conraedus.

---

1) De vader zal JOOST BROUWERS hebben geheeten. Bij het gebruik van dien tijd laat het zich gemakkelijk denken dat de voornaam des vaders inplaats van den familienaam werd vermeld.

Vervolgens leest men weder in het doopboek.

1656 April,

den 24. *Nicolaes Maes. — Adriana Brouwers t. k. Johanna,*
en in het register der dooden,

1656 Mei,

den 10, *een kint onder den arm van Klaes Maes, Schilder in het Steeghoversloot.*

Dit overleden kind moet het eerstgeboorene zijn geweest, want later zal blijken dat JOHANNA nog in leven was.

Intusschen volgt uit de laatste aanteekening dat MAES toen reeds woonde in het Steegoversloot. Welligt had hij reeds dadelijk na zijn huwelijk het daar staande huis betrokken en waarschijnlijk was het hetzelfde waarvan hij in 1659 eigenaar werd.

Immers blijkt uit het *Transportboek van Dordrecht over 1659—1660*, dat: Op den 14 Mei 1659 door *Job. Janssen Cuyter, Schipper en burger te Dordrecht* als medeerfgenaam van *Hadewy Jans dr. Wed. van Bartholomeus Gellis*, is getransporteerd aan *Nicolaes Maes, Schilder en medeborger dezer Stede*, een huis en erf staande en gelegen aan 't Steegoversloot, tusschen den huize van *Joffr. Elisabeth van Dering, weduwe van Gijsbert Haring* aan de eene en 't huis van *Fan Janssen van Buijl* aan de andere zijde, en zulks voor f 1800:¹⁾

Dit huis was het tweede vóór dat der tegenwoordige Middelbare Meisjes-school van de zijde der Voorstraat komende.

Het schijnt dat de moeder zijner vrouw bij hem inwoonde, want ik vond in het register der dooden de volgende aanteekening:

Juni 1662,

den 10^e een baer in 't Steeghoversloot tot *Nicolaes Maes, Schilder voor de vrouwe moeder, ens luijens.*

Indien het waar is dat de veranderde schilderwijze van MAES dagteekent van zijn bezoek aan Antwerpen dan moet dit tusschen 1660 tot 1665 hebben plaats gehad. Van dezen tijd toch zijn weinig gejaarmerkte schilderijen van hem bekend en die van na 1665 dragen doorgaans de sporen dier verandering.

HOUBRAKEN geeft geene aanwijzing van den tijd waarop MAES dit uitstapje naar Antwerpen maakte, maar zegt alleen dat hij tot *uitspanning, om zijn geest wat te vermaken*, eene *speelreis* daarheen heeft gedaan, *om de overheerlijke pen-ceelkonst van RUBBENS, VAN DIJK, en andere hoogvliegers te zien, als ook de Konstenaars te bezoeken.* Een bezoek dat MAES aan JORDAENS bracht, noemt

1) Mededeeling van den Heer A. VAN DE WEG.

hij als de voorname aanleiding waarom hij van dit reisje melding maakt. Volgens zijn verhaal werd MAES bij JORDAENS aan huis gekomen in een zijvertrek gelaten waar veel schilderijen van goede meesters aan den wand hingen. Terwijl hij daar wachtte liet hij zijne oogen over dit Schilderwerk gaan en verpoosde voor hetgeen hem het best beviel natuurlijk wat langer dan voor het andere. JORDAENS die in het aangrenzend vertrek was, had dit door eene spleet in de deur gezien. Toen hij binnenkwam en zijn bezoeker verwelkomd had, zeide hij dat hij al bemerkt had dat deze een schilder of althans een kunstkenner moest zijn, daar hij zijne aandacht zoo dadelijk op het beste van het geen er hing gevestigd had. Na gevraagd te hebben wie hij was en van waar hij kwam, volgde een gesprek over de kunst, waarbij JORDAENS hem ook zijn werk liet zien. Eindelijk vroeg hij hem *en wat maakt gij?* MAES antwoordde onder den indruk van het vele schoone dat hij gezien had, eenigzins schuchter, dat hij een portretschilder was. JORDAENS legde daarop de handen samen en zeide: *Breur ik heb deernis met ou, ben dij me van die Martelaren? Ziende, zegt HOUBRAKEN, op die verdrietige berispingen en slaafse onderwerpinge van ieders geneigtheid, 't geen zulke schilders niet zelden getroost moeten wezen.*

Dat dit uitstapje naar Antwerpen niet zonder invloed is geweest op de latere schilderwijze van MAES komt mij na dit verhaal zeer waarschijnlijk voor; dat evenwel deze nadere kennismaking met de Vlaamsche kunst de eenige reden tot zijne veranderde manier van schilderen zou zijn geweest meen ik zeer te moeten betwijfelen.

HOUBRAKEN zegt dat MAES *de Schilderkunst bij Rembrandt had geleert, maar al vroeg die wijze van schilderen verliet, te meer toen hij zig tot het schilderen van portretten begaf, en wel zag dat inzonderheid de jonge Juffrouwen meer behagen namen in 't wit dan in 't bruin*, en geeft ook een verhaal van eene Mevrouw, wier naam hem schijnt bekend te zijn geweest, die zich door MAES liet portretteeren, en toen deze de litteekens die de pokken op haar wezen hadden nagelaten ook in het portret had weergegeven, daarop in toorn ontstak en hem toevoegde: *Wat duypel, Maes heb je daar voor een monstreuze trony naar mij gemaakt! ik begeer het zoo niet gemaakt te hebben, de honden zouden 't wel nabassen, zoo 't over de straat gedragen wierd*, waarop MAES zich niet beter wist te redden, dan door te zeggen dat het nog niet voltooid was, en haar te verzoeken op nieuw te gaan zitten. Hij nam toen een *Vispenceel* verdreef al de pokputten, en zette een bos op de wangen. Toen dit gedaan was vroeg hij haar het nu eens te zien, waarop zij zeide: *Fa zoo moet het wezen.*

Wanneer men op deze mededeelingen van HOUBRAKEN kan vertrouwen dan komt het mij voor dat MAES als portretschilder wat al te groote neiging had om

aan den wensch zijner modellen te voldoen en dat hij daardoor langzamerhand gekomen is tot die veranderde schilderwijze die zijn roem als ernstig kunstenaar zoo veel schade heeft gedaan, en die tusschen het werk van zijn vroegeren en lateren tijd allengs zulk een verschil heeft doen ontstaan dat kunstkenneren in ernst de vraag hebben gesteld of er niet twee schilders van denzelfden naam waren geweest.

Toen in 1885 voor het Museum te Brussel het fraaie stuk van MAES was aangekocht, een levensgrootte vrouw in peinzende houding voorstellende ¹⁾, gaf de Heer FETIS, directeur van dit Museum, in de *Indépendance* van 20 April van dat jaar, een artikel over dit stuk, waarvan het slot luidt als volgt: *En examinant cette magnifique page ont est de plus en plus convaincu qu'il y a deux Nicolas Maes et que le peintre qui a produit une telle œuvre n'est pas l'auteur des portraits maniérés et faux de tout point qu'on attribue à l'élève de Rembrandt. En vain nous dit-on que celui-ci changea de manière à la suite d'un séjour qu'il fit à Anvers et sous l'influence de ses relations intimes avec Jordaens. On ne se modifie pas à ce point. Qu'y a-t-il de commun d'ailleurs entre le style, le coloris et les procédés de l'école de Rubens et la technique des portraits du Maes dont nous parlons? Il y a dans la question du Maes unique ou des deux Maes une énigme dont la solution sera donnée, sans doute, un jour par la découverte fortuite de quelque document d'archives* ²⁾.

Na hetgeen ik boven uit HOUBRAKEN omtrent de veranderde manier van schilderen van MAES mededeelde, zal men het wel met mij eens zijn, dat het document uit de archieven, dat ons zal leeren hoe er ongeveer terzelfder tijd twee schilders zouden geweest zijn die den naam van NICOLAES MAES voerden, wel nooit zal gevonden worden. Het is dezelfde MAES die dit fraaie stuk van het Brusselsch Museum en die gemanieerde salonportretten, die wij kennen, schilderde, die door zucht om te behagen aan zijne modellen, en door den algemeenen geest des tijds gedreven, de consciëntieuse opvatting die zich bij hem onder den invloed van REMBRANDT zoo voortreffelijk had ontwikkeld, verliet voor de oppervlakkige maar handige salonkunst, die wij in zijn later werk aanschouwen ³⁾. Toch schijnen er ook in ons land nog altijd kunstkenneren gevonden te worden die maar niet kunnen gelooven dat die vroegere en latere werken van dezelfde hand zijn. In eene onlangs verschenen nieuwe Fransche uitgaaf van den Catalogus van het stedelijk

1) Naar dit schilderij bestaat eene ets van DANIEL MORDANT waarvan een exemplaar in Dordrecht's Museum berust.

2) *Courier de l'Art*, 24 Avril 1885.

3) Men leze o. a. over de veranderde schilderwijze van MAES, den invloed daarop van de Vlaamsche school en de vraag of er twee schilders geweest zijn die den naam NICOLAES MAES voerden, W. BÜRGER Musée van der Hoop, p. 23 en volg. en Dr. A. BREDIUS, Meesterwerke des Rijks-Museums.

Museum te Haarlem, worden alle daar aanwezige door N. MAES geschilderde portretten, waaronder er vijf zijn die duidelijk van zijne naamteekening zijn voorzien, naar het schijnt alleen om deze reden, aan eenen geheel onbekenden PIETER MAES de Jonge ¹⁾ toegeschreven. De Heer E. W. MOES die in den *Ned. Spectator* ²⁾ tegen deze zonderlinge toewijzing opkomt, zegt terecht: *Maar die overgang van den Rembrandtleerling Maes tot den mode-portretschilder Maes, is zoo wonderlijk niet en heeft tegenhangers in de Nederlandsche kunstgeschiedenis.*

Immers bijna alle leerlingen van REMBRANDT hebben, nadat zij de leiding van den grooten meester misten, hunne manier van schilderen onder den invloed van den geest des tijds gewijzigd, al is die verandering bij geen van hen zoo groot als bij MAES. Van BOL vindt men werk dat slechts weinig meer den leerling van REMBRANDT verraadt en mag men HOUBRAKEN gelooven, dan heeft FLINCK de *wijze van schilderen* die hij bij REMBRANDT geleerd had zich *naderhand met veel moeite en arbeid weer afgewent; naardien de Waereldt vóór 't overlijden van Rembrandt, de oogen al geopent wierden, op 't invoeren der Italiaansche penceel-konst, door ware Konstkenmers, wanneer het helder schilderen weer op de baan kwam.* ³⁾ Zijn later werk draagt ook hiervan de blijken, en ware hij niet zoo bemiddeld geworden dat hij het portretschilderen kon laten varen, ⁴⁾ zou hij wellicht geheel in hetzelfde euvel als MAES zijn vervallen. Eindelijk, om van anderen niet te spreken, wijs ik nog op SAMUEL VAN HOOGSTRATEN in wiens vroeger schilderwerk reeds minder nog dan in zijne etsen en teekeningen den geest van REMBRANDT zichtbaar is, maar in wiens later werk niets daarvan is overgebleven en wiens bedillend oordeel over zijn grooten meester ik vroeger mededeelde. ⁵⁾

MAES, ofschoon niet arm, was niet in de gelukkige omstandigheden van FLINCK en moest ongetwijfeld zijn bestaan in het schilderen vinden, terwijl hij daar zijne degelijke kunst niet naar waarde zal zijn geschat, daarvoor zeker geen hoogen prijs zal hebben bedongen.

Mij dunkt dat hij zich anders ook niet tot zulk werk en wel tot zulken prijs zou hebben geleend als hij volgens de hieronder volgende kwitantie deed.

---

1) In de *Artistes de Harlem* door A. VAN DER WILLIGEN Pz. vindt men op pag. 245—46 drie personen vermeld die den naam voerden van PIETER MAAS; een daarvan was de vader van den bekenden DIRK MAAS. Maar van geen dezer PIETERS was het bekend dat zij de kunst beoefenden. Bij KRAMM vindt men verschillende personen die den naam van PEETER of PIETER MAAS of MAES voeren, slechts een daarvan wordt PEETER MAES de Jonge genoemd, maar van dezen zijn wel blijken dat hij etser en graveur, maar niet dat hij schilder geweest zou zijn. De samensteller van den catalogus schijnt evenwel het onwaarschijnlijkste nog waarschijnlijker te hebben geacht dan dat N. MAES die portretten zou hebben geschilderd.

2) van 19 April 1890 No. 16.

3) HOUBRAKEN, D. II, bl. 21.

4) Ibid., bl. 24.

5) O. H., 1889, blz. 142.

Zij kwam voor op de verkooping van handschriften der verzameling MAZEL, gehouden te 's Gravenhage den 29 Januari 1887, en werd aangekocht voor het Rijksarchief.

De Heer CAMPBELL, den nu helaas overleden Directeur der Koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage, had de goedheid er een afschrift voor mij van te maken. De kwitantie is eigenhandig door MAES geschreven en luidt:

Ontvangen bij mijn ondergese. van den secretaris van Stryen over het copieeren van twee contrefeytsels op zilvere plaetties de somme van achtendertigh gul. thien st. en noch de somme van XXII gul. XIII st. der leverantie van de silvere plaetties samen de somma van een en 'tsestigh gul. 4 st. actum mijn handt den lesten July a^o 1665.

Nicolaes Maes.

Op hetzelfde papier onder deze kwitantie, en op een ander daaraan gespeld lapje papier staan verschillende berekeningen gedeeltelijk op deze portretjes betrekking hebbende, en waarschijnlijk afkomstig van den genoemden secretaris. Zij geven niet veel meer licht over den aard van het schilderwerk. Zooveel ik er uit heb kunnen opmaken werden de portretjes vervaardigd voor een broeder van den maker dezer berekeningen LAUCOURT geheeten, die in Frankrijk woonde. Er schijnt nog een derde schilderstukje bij te hebben behoord, later, misschien ook door MAES, vervaardigd en eene *Boitte Armorial*, waarschijnlijk bestemd om de beschilderde zilveren plaatjes in te bergen.

Zoo als ik boven opmerkte, maakt dunkt mij een kunstenaar zulk werk niet, als hij overvloed van bestellingen heeft. Doch hoe dit zij, al vloeiden de inkomsten niet zoo als later, MAES was in dien tijd reeds een gezeten burger.

Ik vind in de rekeningen van den Tweehonderdsten penning over 1667, 1668 en 1669 telkens de volgende aanteekening:

Steehouwersloot.

NICOLAES MAES *schilder* XV £,
en in 1672 op nieuw en nu tot het verhoogd bedrag van XX £.

Dank aan zijn toegeven aan het verlangen van het publiek om met een glatte tronie en een bloesje op de wangen te worden afgebeeld, was MAES nu een gevierd portretschilder geworden. Waarschijnlijk droeg daartoe veel bij dat hij, in weerwil der vluchtige schildering, eene oppervlakkig goede gelijkenis wist te geven. *Hij had* (zegt HOUBRAKEN) *een vaardig en vleyend penceel 't geen hem wonderwel diende in 't schilderen van portretten, daar hij zich geheel toe begaf, en 't*

geen hem ook zoodanig toegevallen is, dat ik niet weet dat 'er een Schilder voor of na hem is geweest, die gelukkiger is geweest in 't wel treffen der gelijkenissen van der menschen wezens.

Zowel in zijne geboorteplaats als te 's-Gravenhage en elders, maar vooral te Amsterdam schijnt zijne portretkunst zeer gezocht te zijn geweest, en het was dan ook zeker met het oog daarop dat hij in 1673 van Dordrecht daarheen verhuisde.

In het proclamatieboek der Ned. Herv. Gemeente te Dordrecht vond ik de volgende *Attestatie*.

10 December 1673.

Nicolaüs Maes, en Adrijana Brouwers sijn huysvrouw, Justus Gegeven de Gelder, Johanna Maes, haers soon en dochter en Wilmkje den 14 December, van Batenborgh, haer dienstmaeght, hebbende gewoont in 't 1673. Steegoversloot vertrokken naer Amsterdam.

HOUBRAKEN stelt zijne verhuizing naar Amsterdam op 1678, en is daarin door alle levenbeschrijvers van MAES gevolgd. Toch vermoed ik dat dit jaartal slechts door eene schrijt- of drukfout is ontstaan. De verwisseling van de 3 met de 8 ligt immers nog al voor de hand. Overigens verbiedt de door mij gevonden attestatie allen twijfel omtrent den tijd zijner verandering van woonplaats.

Of MAES plan heeft gehad om zich voortdurend in Amsterdam te vestigen meen ik te mogen betwijfelen. Het huis te Dordrecht schijnt zijn eigendom te zijn gebleven want in 't Quohier van 't Lantaarngeld aldaar over 1685 vind ik *Nicolaas Maas* voor dit huis aangeslagen voor *f* 1-15, en in dat van Straet- en Clappergeld dat eenige jaren later, maar zeker niet vóór 1690 werd aangelegd, lees ik

*In 't Steegoversloot,
't huys NICOLAES MAES.*

0:6:12

1:6:4

————— *f* 1.13

Ook is het merkwaardig dat MAES tusschen 1672 en 1693 niet op den poorterrol te Amsterdam is ingeschreven ¹⁾ zoodat hij blijkbaar nooit burger van Amsterdam geworden is.

Doch hoe dit zij, MAES is te Amsterdam tot aan zijn dood blijven wonen. Omtrent zijne verdere levensgeschiedenis heb ik niets te weten kunnen komen. Alleen zegt HOUBRAKEN: *Hij zig met zijn huisgezin tot Amsterdam*

¹⁾ Mededeeling van Mr. N. DE ROEVER.

neergeslagen hebbende kreeg de handen zoo vol werk dat het voor een gunst gerekent wierd, als den eenen voor den anderen, gelegenheid wierd ingeschikt van te kunnen voor hun pourtret te zitten, en dit bleef zoo duuren tot het einde van zijn leven, waarom er ook een groot getal pourtretten onafgedaan zijn nagebleven.

Dat hij in dien tijd zooveel verdiende dat hij kon overleggen blijkt uit eene door Dr. A. BREDIUS gevonden Acte, opgemaakt door den Not. P. SAS te Amsterdam, in dato 13 Juni 1681, waarbij NICOLAES MAES eene obligatie koopt, groot f 700. Hij woonde toen reeds in de Barndesteeg.

Volgens HOUBRAKEN was zijne levenswijze *stil, beleeft, borgerlijk, vergenoegt en vrolijk; uitgezondert in zijne laatste levensjaren waarin hij deerlijk met de jicht geplaagt werd*; kwam hij zelden of nooit in gezelschappen en had een bijzondere afkeer van de kroegen en zulken die zig daaraan verslingeren.

In het begrafenisboek der Oude kerk te Amsterdam leest men op:

24 December 1693.

Nicolaas Maas in de barndesteegh f 15. 1)

De Heer Mr. N. DE ROEVER vond de volgende aantekening in het *Weeskamer-archief*.

Nicolaas Maas schilder,

Barndesteeg.

Begr. Oude Kerk 24 December 2) 1693.

Geen onmondige kinderen nalatende.

Deze beide aantekeningen bevestigen dus het bericht van HOUBRAKEN, dat hij in *Wintermaand van 't jaar 1693* is overleden.

Uit de boven medegedeelde attestatie volgt dat JOHANNA in 1673 reeds lidmaat der Herv. gemeente was; maar er was nog een jonger kind blijkens de volgende aantekening door mij in het doopboek der Herv. gemeente te Dordrecht gevonden:

Mei 1664

den 21 Nicolaes Maes en Adriana Brouwers 't. k. Ida Margriet. 3)

Bij het op mijn verzoek op het bureau van den Burgerlijken stand gedane onderzoek heeft men geene andere kinderen van NIC. MAES aangetroffen.

KRAMM, zegt dat behalve *zijne afbeelding, in prent bekend, er nog twee*

1) Mededeeling van den heer P. J. FREDERIKS.

2) In den Catalogus van 's Rijks Museum te Amsterdam van 1887 staat *November*. Dit is eene vergissing.

3) De eerste dezer doopnamen was ook die der moeder van NICOLAES, de tweede misschien der moeder zijner vrouw? In dezen tijd behoorde het geven van meer dan een doopnaam nog onder de zeldzaamheden.

door hem-zelfen geschilderd, in de kunst nalatenschap van Mr. Johan van der Marck, van Leyden, verkocht te Amsterdam 1773, onder No. 423 en 424 van den Catalogus, voorkwamen, als: Daar hij is verbeeld zittende, met een teekening in de hand, voor een tafel, bedekt met een groen kleed, waarop leyt een Konstboek en een schets en een Pleistergroepje staat. Zeer fraai door hem-zelve geschilderd op doek, h. 24 $\frac{1}{2}$ br. 20 dm. Van het andere luidt beschrijving aldus: In zijn eene hand heeft hij een palet en penseelen, en in de andere een kwast, staande voor hem een gedoodverft portret op een Schilderezel, zeer fraai geschilderd op doek, h. 29 br. 26 dm.

Wie ze kocht of waar ze gebleven zijn wordt door KRAMM niet vermeld.

Met de *in prent* bekende afbeelding bedoelt KRAMM waarschijnlijk het portretje dat bij IMMERZEEL wordt gevonden. Deze zegt evenwel nooit hoe hij aan zijne portretten gekomen is en de echtheid er van is veeltijds zeer betwistbaar. Op 's Rijks prentenkabinet te Amsterdam wordt geen portret van MAES gevonden en de ervaren Directeur dier inrichting, de Heer PH. VAN DER KELLEN, verzekerde mij dat hij nooit een ander portret dan dat bij IMMERZEEL in prent had gezien.

In den *Catalogus van portretten van Muller* vindt men onder No. 3358a *Nic. Maes, Portretschilder te Amsterdam. Borstbeeld regts omziende, met lang haar, in ov. Teekening in O. I. Inkt. Zond. naam 4°*. Ook omtrent de echtheid van dit portret bestaat volstrekt geen zekerheid.

MAES schijnt ook leerlingen te hebben gehad; waarschijnlijk evenwel slechts toen hij nog te Dordrecht woonde. Zoover mij bekend is, was er geen bij die een groot kunstenaar is geworden.

Onder hen wordt genoemd JOHANNES VOLLEVENS. Deze moet vóór 1664 bij hem in de leer zijn geweest; want IMMERZEEL zegt dat hij daarna acht jaren leerling van JAN DE BAEN was die hij in 1672 verliet. Verder JOHANNES DE HAAN en JACOB MOELAART, waarvan de eerste de kunst geheel liet varen en de andere haar slechts als liefhebber beoefende.

In weerwil zijner latere afdwaling neemt NICOLAES MAES eene hoogst eervolle plaats in onder de Hollandsche Schilders der 17e eeuw.

Mr. VOSMAER zegt van hem: *Rembrandt a eu peu d'élèves qui aient fait plus honneur à son école. Quoique fortement empreint du génie du maître, Maes conserve son individualité. Ainsi que Carel Fabritius, il a compris comment il*

était possible de continuer le grand art de Rembrandt sans la copier. ¹⁾ En BÜRGER (Thoré) sprekende van *het spinstertje* uit de collectie van der Hoop: *Si ce Maes du musée van der Hoop était transporté au Louvre, ah! quel enthousiasme il exciterait parmi les artistes! Ce talent vigoureux, naïf et profond, cette accentuation du dessin et de la charpente des personnages avec une incomparable couleur, cette touche hardie et juste, l'adresse du pinceau dans les accessoires la transparence des fonds et l'éclat des lumières, l'effet saisissant de l'ensemble, feraient placer tout de suite Maes à la droite de Rembrandt.* ²⁾

Het schijnt vreemd dat op de verkooping in de achttiende eeuw bijna geen schilderijen van MAES voorkomen. BÜRGER zegt dat hij den catalogus van HOET (1676—1752) heeft doorgezocht en daarin geen enkel stuk van N. MAES gevonden heeft en in het vervolg, door TER WESTEN uitgegeven, 1770, slechts twee portretten die te zamen *f* 13 deden en een familiestuk dat *f* 17 opbracht. Misschien laat dit zich echter daardoor verklaren dat het getal eigenlijke schilderijen van zijne hand niet zoo groot is als dat der portretten en familiestukken, die vooral in de eerste honderd jaar na hunne vervaardiging, slechts zelden ten verkoop worden aangeboden. SMITH vermeldt in zijn *Catalogue raisonné* slechts 25 schilderijen van N. MAES; ook hiervan zal wel de oorzaak daarin moeten worden gezocht, dat hij wel de schilderijen-verzamelingen kon raadplegen, maar niet de als familiestukken overal verspreide portretten.

Van de werken van N. MAES vindt men op onze Musea de volgende:

Op 's Rijks Museum te Amsterdam onder No. 882 ³⁾ *De Spinster* uit de collectie DUPPER, waarnaar UNGER eene ets vervaardigde. No. 883 *De peinzende* ⁴⁾ en No. 892 *De Spinster* uit de Collectie VAN DER HOOP. Nog een stuk wordt in deze collectie aangetroffen dat thans onder No. 891 van den Catalogus, naar het mij voorkomt terecht, aan N. MAES word toegeschreven. Het is een *Regentenstuk met zes heeren*, volgens Jhr. Dr. J. SIX waarschijnlijk overliden van het chirurgijngilde te Amsterdam ⁵⁾.

Het is, in weerwil dat het tot zijne latere periode behoort, en waarschijnlijk, naar het mij voorkomt, na zijne vestiging te Amsterdam (1673) is geschilderd, een mooi schilderij, dat kwaliteiten heeft, die aan zijne eerste periode herinneren. De verder op dit Museum voorkomende portretten zijn uit de

1) REMBRANDT. La Haye 1877, p. 293.

2) *Musée van der Hoop*, p. 27. Het Louvre bezat toen (1860) geen enkele MAES. Ook CH. BLANC beklagt zich daarover.

3) Catalogus 1887.

4) Gegraveerd door LANGE.

5) Men vindt de afbeelding er van in: *Die Meisterwerke des Rijksmuseum zu Amsterdam. Photographie Prachtwerk mit erläuterndem Text von A. BREDIUS. München FRANS HANFSTAEGEL.*

tweede periode en hoewel zeker niet van gelijke kunstwaarde toch alle herkenbaar aan die gemaniereerden vorm, kleeding en omgeving en die gemakkelijke maar vluchtige penceelsbehandeling, die zijn werk uit dezen tijd kenmerkt.

Maar dit Museum werd onlangs nog verrijkt met een der beste stukken die MAES heeft geschilderd, namelijk het vroeger aan de maatschappij Felix Meritis toebehoorende schilderij bekend onder den naam van: *Het gebed zonder einde* 1). Op een plaatje onder aan de lijst bevestigd staat met gulden letters het verhaal der afkomst van dit stuk te lezen. Het luidt als volgt: *Door den Heer Adriaan Lacoste lid van den raad van Dordrecht in Mei 1821 aan de Maatschappij Felix Meritis te Amsterdam vermaakt, en door deze, bij hare ontbinding in Juni 1889 geschonken aan de gemeente Amsterdam.*

De vereeniging *Rembrandt*, aan wier bemoeiingen het besluit om dit stuk aan de gemeente Amsterdam te schenken en op het Rijksmuseum te plaatsen, naar het schijnt vooral te danken is, heeft bij het jaarlijks verslag over 1889 aan hare leden eene naar dit schilderij door Mej. HENRIETTE DE VRIES vervaardigde ets aangeboden, terwijl de uitgever van dit tijdschrift in de gelegenheid is gesteld ook een afdruk daarvan aan dit artikel toe te voegen. 2)

Het *Koninklijk Kabinet van schilderijen* te 's Gravenhage, heeft slechts één stuk van N. MAES Catalogus No. 71. *Mansportret*, een vrij goed exemplaar zijner tweede periode, zonder den theatrale toestel die zijn werk uit dien tijd kenmerkt. Een tweede exemplaar van ditzelfde portret bezit het Museum te Budapesth.

Het *Museum Boymans* te Rotterdam bevat drie stukken van MAES No. 170, 71 en 72 van den catalogus. Het eerste een familiestuk, de beide anderen portretten, allen uit de 2^e periode.

Vóór den brand van Febr. 1864, bezat dit Museum nog eene schilderij van MAES die merkwaardig was omdat zij het jaartal 1660 voerde en reeds blijken droeg van overgang tot zijne tweede periode. 3) Zoo zou men nauwelijks 8 jaar kunnen stellen na zijn vertrek uit de leerschool van REMBRANDT, dat hij aan de daar ontvangen indrukken getrouw bleef.

1) Ik hoop dat men dien naam niet in den Catalogus zal overnemen; de flauwe aardigheid dat de vrouw, die biddende is afgebeeld, altijd blijft bidden, mag dunkt mij niet officieel worden overgenomen.

2) In het tijdschrift *L'Art* van Augustus 1889 komt onder de *Gravures hors texte* eene plaat voor naar een schilderij met het onderschrift *LA BÉNÉDICTÉ (Appartenant à la Société Felix Meritis d'Amsterdam.)* Het stelt wel eene biddende vrouw voor, maar het schilderij van Felix is het niet. Wel zijn er schier al dezelfde voorwerpen op aanwezig, maar zij zijn anders gerangschikt. Waar het schilderij waarnaar deze plaat vervaardigd werd, zich bevindt, is mij onbekend. Waarschijnlijk is de plaat naar eene fotografie vervaardigd die men, op den naam afgaande, als naar het schilderij van Felix gemaakt beschouwde. Intusschen blijkt er uit, dat ook dit onderwerp, evenals verscheiden andere, zooals *de spinster* en *de huisteraarster*, meer dan eens door MAES behandeld zijn.

3) Zie BÜRGER, *Musée de Rotterdam*, p. 184—86

N. Maes. pinx.

Henriette de Vries. aqf.

Eindelijk bezit *Dordrechts Museum* een zijner beste, meest karakteristieke portretten in dat van JACOB DE WITT den vader der bekende gebroeders.

Mijn zoon, de portretschilder JAN VETH, vervaardigde daarnaar met groote voorliefde eene ets, die hij met den uitgever overeenkwam om aan dit stuk toe te voegen. Ik mag hiervan wel zeggen dat ze zeer goed op het schilderij gelijkt. ¹⁾

In particuliere verzamelingen hier te lande is mij alleen, als tot zijne eerste periode behoorende, bekend: *de Luisteraarster* in de Collectie SIX. Eene daarnaar vervaardigde prent vindt men in: *De Hollandsche school uit de kunstverzameling der Heeren Six. Gegraveerd en toegelicht door J. W. Kaiser* en wel als pl. XI onder den naam van *de Spion*. De Heer KAISER zegt dat eene gelijksoortige voorstelling in Buckingham Palace aanwezig is van het jaar 1665. ²⁾ Ook Dr. BREDIUS heeft in zijne *Meisterwerke* dit jaartal als dat dezer schilderij vermeld, en mij nog later verzekerd dat dit jaartal er zeer duidelijk op staat. De Heer E. W. MOES deelde mij mede dat een dergelijke *Luistervink* door MAES bij den Heer WESENDONCK te Berlijn werd gevonden die insgelijks 1665 gemerkt is. MAES schijnt voor dit onderwerp eene bijzondere voorliefde te hebben gehad. Hij had het vroeger reeds herhaaldelijk geschilderd; bij LEBRUN ³⁾ vindt men eene gravure naar een schilderij van N. MAES met het jaartal 1655, waarop dergelijk onderwerp wordt behandeld. Het was op paneel geschilderd en h. 27, br. 22 Parijzer duimen, terwijl W. BÜRGER in zijn *Trésors d'Art en Angleterre*, p. 255, eene schilderij van MAES met dergelijk onderwerp beschrijft, die op de tentoonstelling te Manchester voorkwam, afkomstig uit de collectie van Mej. HOFFMAN te Haarlem en toen eigendom van den Heer H. LABOUCHERE, hoog omtrent 3, breed 2 voet, met groote letters geteekend, maar zonder jaartal. ⁴⁾ Ziedaar reeds vijf stukken van MAES waarop ditzelfde onderwerp is behandeld.

1) Op de Tentoonstelling van Schilderijen van oude Meesters, gehouden te 's Gravenhage in 1881, vond men onder No. 198 van de Cat. een portret dat, als door N. MAES geschilderd en JACOB DE WITT voorstellende beschreven werd. Dit zelfde portret (het eigendom van Mr. W. WINTGENS te 's Gravenhage) werd ook op de in dit jaar terzelfder plaatse gehouden tentoonstelling van oude kunst gevonden en thans onder No. 3 van den Catalogus, zeker met meer recht, aan JAN DE BAEN toegeschreven. De uitdrukking is zoo geheel anders dan die op het Dordtsche portret, dat bij mij den twijfel opees of het wel denzelfden persoon voorstelde. Ik sprak hierover met mijn zoon, omdat hij het Dordtsch portret, door het daarnaar vervaardigen der ets, door en door kent. Hij had toen het Haagsche nog niet gezien. Later schreef hij mij: *Ik heb in den Haag gisteren dat portret van de Baen gezien, en terwijl ik de heele kwestie vergeten was, dacht ik, toen ik er voorkwam onmiddellijk dat is Jacob de Witt. Hij houdt het hoofd meer onderuit en het haar is wat grijzer, maar niettegenstaande het portret gruwelijk gemanieerd van opvatting is, vond ik er trek voor trek, wat vorm betreft, den kop van Jacob de Witt in. Dat het met dit al van uitsukking heelemaal niet lijkt op het portret in Dordt, ligt, dunkt mij, alleen daarin dat Maes, op 't moment dat hij dat schilderde, een groot portret-tist en de Baen een barokke modeschilder was.* Het grijzere haar laat zich gemakkelijk daardoor verklaren dat het portret van DE BAEN eenige jaren later geschilderd is.

2) BÜRGER *Musee van der Hoop*, p. 23, noemt dit schilderij *Femme descendant un escalier, datée 1655*.

3) *Galerie des Peintres Flamands, Hollandais et Allemands Par I. B. P. LEBRUN Peintre. — Paris 1792*.

4) In zijn *Musée van der Hoop*, p. 23, geeft hij er het jaar 1656 aan.

De Heer MOES sprak nog van een dergelijk werk op Herfort-House van 1656 en van een op Apsley-House. Misschien zijn deze evenwel reeds onder de bovengenoemde begrepen; maar vreemd is het dat MAES die dit onderwerp in 1655-56 en 57 behandelde dit na acht jaar, weder, en wel tweemaal, schilderde.

Eene zaak blijkt er uit, dat is, dat MAES in 1665 nog niet uitsluitend portretschilder was.

Op de tentoonstelling van *Arti et Amicitiae* van 1867 kwam nog voor: onder No. 108 *Het Melkmeisje* uit de verzameling Douairière VAN LOON, door BÜRGER *Le plus extraordinaire* der werken van MAES van zijn eersten tijd genoemd, thans helaas voor ons land verloren. Op die derzelfde maatschappij van 1872 onder No. 134. *Binnenhuis, met twee vrouwen die vaatwerk wasschen*, eigendom van W. C. P. Baron VAN REEDE VAN OUDSHOORN te Utrecht, dat naar het onderwerp te oordeelen ook in zijn eersten tijd moet zijn vervaardigd. Op de *Tentoonstelling der schilderijen van oude Meesters. te 's Gravenhage* 1881, vond men het portret van eenen DE WITT, waarschijnlijk van JOHAN den neef en naamgenoot van den Raadpensionaris, gem. N. MAES, fec. 1656, eigendom van Jhr. Mr. H. J. VAN DER HEIM, een der weinige bekende portretten dus uit zijn eersten tijd.

Jhr. EMILE DE STUERS te Maastricht bezit, volgens Dr. BREDIUS, twee zeer mooie levensgrootte portretten uit het overgangstijdperk van MAES.

Ziedaar de belangrijkste stukken van MAES opgenoemd, die in ons land gevonden worden en die onder mijne oogen kwamen, of van wier aanwezigheid ik op een of andere wijze kennis kreeg. Om ook maar het beste van hetgeen in buitenlandsche, openbare en bijzondere verzamelingen van zijn werk aanwezig is te bespreken, ligt buiten mijn bestek. Ik wil slechts enkele van de voornaamste noemen; vooreerst een paar schilderijen van het Koninklijk Museum te Brussel, het eene, voorkomende onder No. 232 van den Catalogus van 1877, wordt daar genoemd *La Lecture*, naar het schijnt zonder jaartal, maar door BÜRGER als een zijner vroege werken beschouwd. Het andere, het in 1885 aangekochte schilderij, waarvan de Heer FÉTIS in de *Independence* de beschrijving gaf waarvan ik boven sprak; dat fraaie stuk, dat zoo karakteristiek MAES is uit zijn besten tijd. Ik kom hier op dit stuk te meer terug omdat ongeveer tegelijkertijd voor dat Museum een schilderij werd aangekocht dat gezegd werd een REMBRANDT te zijn. Het is ongetwijfeld een fraaie schilderij, maar evenals eerstgenoemd stuk bij de eerste aanschouwing dadelijk aan MAES doet denken, moet dunkt mij bij het zien van het laatste dadelijk de vraag oprijzen is dit wel een REMBRANDT? Maar nu vernem ik dat men daarin meer en meer een vroeg werk van MAES wil zien, maar mij dunkt dat dit bij vergelijking der twee stukken al zeer onwaarschijnlijk is.

Het is zeker wel een werk uit de school van REMBRANDT; maar een MAES? Ik geloof het niet!

Terloops zij nog vermeld dat in het kabinet ARENBERG een portret door MAES van 1656 wordt gevonden.

Van de zich in het buitenland bevindende werken van MAES heeft Engeland, zooals van dat van velen onzer schilders, het leeuwendeel. Verschillende zijner beste werken worden daar gevonden. In WAAGEN'S *Treasures of Art in England* vindt men een aantal vroege fraaie beschreven. Ik sprak reeds van meer dan ééne voorstelling eener luisterende vrouw. BÜRGER spreekt van eene *Kantwerkster* behoorende aan den Heer H. LABOUCHERE, eene *Naaister* eigendom van Graaf ELLESMERE en *Twee vrouwen met een kind ten halven lijve* natuurlijke grootte, een *vrouweportret* van 1682 met zeer fraaie handen en *St. Anna de jonge Heilige Maagd leerende lezen*, alle drie behoorende aan den Heer HOWERD GALTON, welke op de Tentoonstelling te Manchester te zien waren.

De Heer Dr. A. BREDIUS gaf van zijn bezoek aan de tentoonstelling van *Old Masters* in de Royal Academy te Londen, 1890, een verslag in No. 13 van den *Ned. Spectator* van dit jaar, waarin twee stukken van MAES besproken worden namelijk No. 101 *Eene moeder die haar kind zoogt*, ingezonden door Mr. SAMUEL JOSEPH, en No. 104 *een vrouwtje over haar naaiwerk gebogen*, eigendom van Lord ASHBURTON. Beide als meesterstukken uit den besten tijd van MAES door hem geroemd.

De Heer E. W. MOES zag in het Museum te Berlijn eene voorstelling van *het slachten van een zwijn* door MAES dat hij als een belangrijk werk beschouwde. Dezelfde Heer meldde mij dat hij, behalve de bijna ontelbare portretten, ruim 60 schilderijen van MAES kende. Wel een bewijs voor de werkzaamheid van MAES, te meer daar deze zestig grootendeels, zoo niet alle, uit zijn eerste periode en dus van voor 1670 zijn.

De onderwerpen zijn schier uitsluitend ontleend aan het huiselijk leven. Toch werden mij drie bijbelsche voorstellingen bekend. Ten eerste eene *Aanbidding der Herders bij lantaarnlicht*, voorkomende onder No. 258 van den Catalogus der verkooping van *der Linden van Slingeland* te Dordrecht 1785. Dit schilderij bracht daar f 101 gulden op en kwam 1794 weder in veiling met het kabinet Destouches waar het voor frs. 501 werd verkocht. Ten tweede *Ecce homo* van NICOLAES MAES door Dr. BREDIUS in een Amsterdamschen boedel van 1668 gevonden en eindelijk de hier boven vermelde St. Anna. Waarschijnlijk zijn deze stukken alle gedurende zijn leertijd bij REMBRANDT vervaardigd.

Dr. BREDIUS schreef mij nog dat er in den inventaris van MARIA ALENSON te Delft, Juni 1663, *Een landschap van Maes van Dordrecht* voorkwam, terwijl de

Heer MOES mij mededeelde dat er in het Museum te Karlsruhe een landschap op zijn naam gesteld wordt gevonden. Daar mij van geen anderen Dordrechtschen schilder MAES iets is gebleken, moet hier dunkt mij aan onzen NICOLAES worden gedacht. Het is dan ook volstrekt niet vreemd dat een schilder voor een enkele maal van zijne gewone onderwerpen afwijkt.

Er bestaan van N. MAES ook teekeningen o. a. in het Museum Boymans te Rotterdam, en in dat te Berlijn bevindt zich eene zeer fraaie studie van eene oude vrouw, met rood krijt.¹⁾ In het onlangs verschenen werk van TH. DE WIJZEWA. *Les grands peintres des Flandres et de la Hollande*,²⁾ vindt men een plaatje vervaardigd naar *la Divideuse*, dessin de N. Maes.

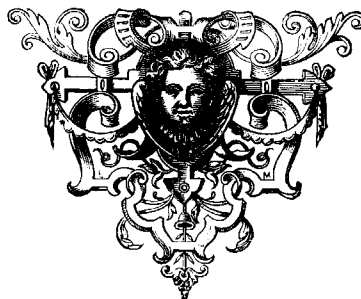
In het plaatwerk: *Museum van der Hoop*, 12 Staalgravuren der uitn. en belangrijkste schilderijen. Gravuren van C. L. VAN KESTEREN, wordt in den tekst van W. J. HOFDIJK behorende bij de afbeelding der *oude spinster* gezegd dat *Maes zich soms met de etsnaald bezig hield*.

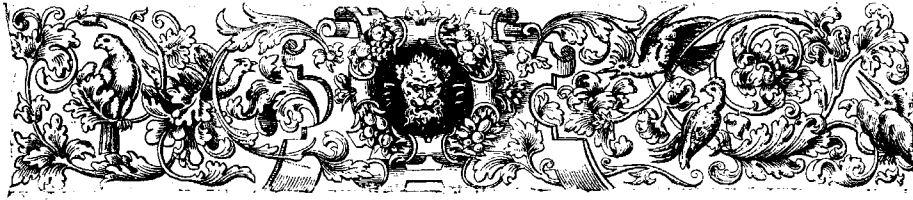
IMMERZEEL die nergens anders eenig etswerk van hem vond vermeld, meende al dat een op de verkooping *von Fries* aan hem toegeschreven werk meer waarschijnlijk van DIRK MAES was. Op 's Rijks prenten kabinet worden geen etsen van N. MAES gevonden en aan den Heer PH. VAN DER KELLEN, die ik daar naar vroeg, waren er ook geene van hem bekend. Waaraan HOFDIJK dus zijn bericht ontleend heeft weet ik niet. Het is wel waarschijnlijk dat hij als leerling van REMBRANDT de etsnaald wel eens ter hand heeft genomen; maar overgebleven etswerk van hem is niet bekend.

Hilversum, Juli 1890.

1) Mededeeling van Dr. A. BREDIUS.

2) Dit boekje is een voorbeeld van oppervlakkigheid. De schrijver schijnt weinig of niets van onze Hollandsche kunst te hebben gezien en nog minder de geschiedenis onzer kunstenaars te hebben bestudeerd. Het is dan ook wel mogelijk dat men van het woord *dessin* niet te veel moet hechten en dat het plaatje de afbeelding eener schilderij is.

DE SCHILDERS
PIETER EN HARMEN STEENWIJCK.

DOOR

DR. A. BREDIUS.

IN 1881 voor het eerst Madrid bezoekende, trof mij, onder de Hollandsche Schilderijen van het rijke Museo del Prado een fijn uitgevoerd, fraai klein Stilleven, onder No. 1710 gecatalogiseerd, en met sierlijke, groote letters gemerkt: P. STEENWIJCK. Het was voor het eerst dat ik dezen naam zag. Ik noteerde toen reeds: „Herinnert levendig” aan de kleine Vanitas’ van PIETER POTTER, geheel in „diens manier.” Nog maar enkele malen zag ik van dezen PIETER STEENWIJCK eene schilderij; zoo een binnenhuisje, in den trant van PIETER QUAST, dat zeer weinig aan bovengenoemd Stilleven deed denken. Links zat eene vrouw met een lange pijp in den mond, en een lezende man; rechts een bank met een ham er op, en een geit. Het was in een warm bruinen toon vet geschilderd, en niet onaardig. Het kostte 280 francs, en was ook P. STEENWIJCK gemerkt.¹⁾ Het Madrid’sche Stilleven was veel fijner uitgevoerd en stelde een zoogenaamde Vanitas voor, (Un emblema de la muerte. Sobre una mesa una calavera [doodshoofd, una flauta, libros, y una maleta que simboliza el viaje de la vida.) Het stukje,

¹⁾ Te Parijs, No. 100 rue de Rennes. Een geheel bedorven binnenhuis met een Corps de garde, *Steenwijck fecit* gemerkt, werd 22 Jan. 1884 in de Brakke Grond te Amsterdam verkocht.

34 cm hoog. 46 cm. breed, was vroeger in het Paleis te Aranjuez. In de veiling BOS, Brakke Grond te Amsterdam 21 Febr. 1888, bevond zich onder No. 149:

Intérieur de grange. Une belle nature morte, composée de chaudrons, cruches, de paniers, remplis d'oeufs et de navets, une selle etc. sont groupés dans une grange. Signé: P. STEENWIJCK. Paneel h. 46, br. 62 cm. Ik zag dit stuk niet en weet ook niet waar het gebleven is. Het bracht f 185.— op.

Sedert had ik dikwerf gelegenheid schilderijen, altijd stillevens, in denzelfden trant geschilderd, te ontmoeten met de handteekening: H. STEENWIJCK. De eerste stukken, die ik mij herinner, kwamen op eene veiling in Nov. 1883 in de Brakke Grond te Amsterdam voor. Het waren twee stillevens; het eene was 103 cm. breed, 90 cm. hoog, met doode vogels, visschen, vruchten, twee groote steenen kruiken, een koperen emmer, enz. Achter de tafel waarop dit alles lag, een zwak geschilderde jongen met een duif in de hand. De schilderij was H. STEENWIJCK gemerkt. Alles in een koelgrijzen toon gehouden, de voorwerpen goed geschilderd, de achtergrond licht grijs. Het andere stukje was kleiner, (19 × 24) er was dezelfde kruik op als op 't voorgaande, vruchten en een gans. Het was minder fraai.

30 October 1885 werden te Amsterdam in „Pictura” verkocht twee „H. STEENWIJCK” gemerkte stillevens, beiden 37 cm. hoog, 49 cm. breed. Zij brachten f 450.— op. Zij waren van goede kwaliteit; op het eene zag men een haas, visschen, een kruik (dezelfde als van zoeven) en vruchten. Op het andere een kool, een meloen, vogeltjes en de kruik, hier omgeworpen op de tafel liggend. Weêr de koele, grijze toon, goed geteekende voorwerpen, de lichtgrijze achtergrond.

Omstreeks dienzelfden tijd bezat de kunsthandelaar MONCHEN te 's Gravenhage een klein, onbelangrijk stukje van hem met een paar abricozen en kerssen. Ik meen dat dit nu te Budapesth is.

1884 werd te Milaan op de veiling MEAZZA een stilleven van hem verkocht, h. 29 cm., br. 33 cm. voorstellende: Fruits et oiseaux, posés artistiquement sur une table. Signé.

13 Maart 1888 zag men ter veiling in de Brakke Grond onder No. 79 weêr een H. STEENWIJCK gemerkt stilleven met dood gevogelte, appelen, druiven, benevens eenig aardewerk op een plint. H. 38 cm., br. 50 cm. Paneel. Ook hier weêr een zeer lichtgrijze achtergrond; de grijze tinten domineeren altijd bij dezen schilder.

De Heer MUYSER te 's-Gravenhage bezat een groot stilleven met een levensgroote keukenmeid van H. STEENWIJCK. Het was een der zwakkere stukken van den schilder, blijkbaar uit zijn lateren tijd. Ik zag dit stuk bij den kunsthandelaar TRIEPEL te Berlijn.

In den boedel van den Hr. PAPPELENDAM bevond zich een stilleven met

abricozen, druiven en gevogelte, benevens een gemberpot; gemerkt, en hoog 35 cm., br. 50 cm. Het werd 12 Juni 1889 te Amsterdam voor *f* 105.— verkocht.

In 1888 ontving de National Gallery te Londen van Lord SAVILE een bijzonder fraai stuk van onzen HERMAN STEENWIJCK ten geschenke. Het is mede voluit gemerkt, en stelt een Vanitas, met doodshoofd, oostersch zwaard, koperen lamp, pelgrimsflesch, muziekinstrumenten, een schelp, enz. voor. Ook hier de lichte, grijze achtergrond. Dezer dagen schonk de Heer JAMES DE FREMERY, Ned. Consul te San Francisco, een dergelijke, maar nog fraaiere Vanitas aan het Museum te Leiden. Dit stuk, dat uit de collectie HEYMEL te Dresden stamt, is verreweg het fraaiste wat ik ooit van hem zag. Op deze schilderij, (h. 38 cm., br. 38 cm.) ziet men mede een cranium, boeken, een nautiluschulp, een oostersche sabel, een half afgebrande kaars, en een omgeworpen beker. Eene eigenaardigheid van dit stuk is, dat er een lichtstraal van boven neervalt op het cranium. Hier is de toon warmer, de lichte achtergrond weér grijsachtig.

Een dergelijk fijn stuk, maar ongeteekend, is bij den Heer A. THIEME te Leipzig.

Mr. W. BAKKER GGz. te Amsterdam bezit ook een bijzonder fraai stilleven van H. STEENWIJCK in den trant van het Leidsche stuk.

Christie Manson en Woods te Londen verkochten 1888 een vischverkooper van HERMAN STEENWIJCK voor £ 183.

1890 werd er te Berlijn op de tentoonstelling van Oude Meesters onder N° 216 een stilleven tentoongesteld, aan PIETER POTTER toegeschreven maar zeker het werk van PIETER of HERMAN STEENWIJCK. Ook een Vanitas. „Auf einer steinernen Fischplatte liegen rechts verschiedene Bücher, daneben eine Geige und ein brennendes Kerzenlicht. Links weiter vorn liegt ein offenes Notenbuch an einem Kasten mit blauem Tuch, daneben ein kleiner Dudelsack und eine Flöte. „Heller Grund.“ Paneel, h. 0.43, b. 0.59. Dit was een zeldzaam fraai exemplaar.

Onder No 282 was er een zwak werk van HERMAN STEENWIJCK. Vanitas. „Auf einer Steinplatte liegen mehrere Bücher, eine Uhr, ein Totenkopf und ein Glas hinter diesen steht ein Leuchter mit einem brennenden Lichtstumpf.“

No. 473 op die zelfde tentoonstelling was een uiterst karakteristiek werk van HERMAN STEENWIJCK.

Stilleven. „Auf einer Fischplatte steht ein Korb mit Früchten; davor einige todte Vögel, ein Teller mit Häring, Brot, ein Krug u.A. Paneel h. 0.57, br. 0.72.

Ik zag nog eenige andere stukken van dezen kunstenaar, doch meen met deze opgaven te kunnen volstaan.

Uit het volgende, allermerkwaardigste document zien wij dat deze beide schilders, broeders, leerlingen van DAVID BAILLY te Leiden geweest zijn.

24 April 1660 attesteert THEUNGTEN JACOBSdr. VAN DER WIELEN, Wede van JAN JANSZ CARPENTIER, ten behoeve van Juffr AGNIETA VAN SWANENBURCH, Wedue wijlen Mr. DAVID BAILLY, in zijn leven cunst-schilder tot Leyden, dat zij in 1625 bij Mr. BAILLY metterwoon is gecomen omme zijn huyshoudinge waer te nemen . . . (tot aan zijn huwelijk toe) En wel weet, dat in den jare 1628 eenen HARMAN STEENWIJCK (soon van EVERT HARMANSZ STEENWIJCK alsoeden wonende tot Delff, swager van de voorn. BAILLY) bij denselven BAILLY is comen wonen, *omme de kunst te leeren van teyckenen en schilderen*, en dat hij omtrent 5 jaren bij den voorsz. BAILLY in de kost ingewoont heeft. Dat corts daernaer bij den voorn. BAILLY metterwoon quam PIETER STEENWIJCK, *mede omme de kunst van teyckenen en schilderen te leeren* welke PIETER STEENWIJCK omtrent drie jaren in de kost bij den voorn. BAILLY ingewoont heeft. Wijders verclaert sij, den voorn. Mr. DAVID BAILLY dickwijlen te hebben hooren verhalen en bekent maken, dat de voorn. HARMAN en PIETER STEENWIJCK sijne neven, weynich werck deden en dat hij noyt eenich gelt voor cost oft leeren genoten hadde. Wijders niet enz.¹⁾

Later, wanneer weten wij niet precies, werd HARMAN STEENWIJCK lid van het St. Lucasgilde te Delft.²⁾ Achter zijn naam staat: vertrocken. Maar 16 Dec. 1644 woonde hij nog in Delft,³⁾ en 3 Sept. 1648 onderteevende hij bij Not. J. VAN RUYVEN aldaar eene acte als volgt:

Harmens Steenwijck

Zooals wij straks zien zullen, was HERMAN STEENWIJCK 1654 in O. Indië. In 1652 schilderde hij nog 2 kleine stillevens, in mijn bezit. 1655 echter was hij weer in het vaderland terug.

En nog 6 Januari 1656 teekent hij eene Acte bij Not. C. BLEYSWIJCK te Delft. Na dien tijd vond ik niets meer over hem. In Leidsche en Delft'sche Inventarissen vond ik echter dikwijls schilderijen der STEENWIJCK's vermeld; ik zal hier slechts een kort lijstje daarvan geven. Zoo bezat DIRCK VAN DER SNOECK, chirurgijn te Leiden, in 1656 „een dootshoof met bier, tabacq en anders, door STEENWIJCK geschilderd.” De brouwer SIMON VAN SWIETEN, ook te Leiden, had in 1648 reeds „een bancquet van H. v. STEENWIJCK.” 1670 wordt een stukje van STEENWIJCK in den Haag op *f* 7½ getaxeerd; maar een VAN BEYEREN ook maar op *f* 12.—, VAN GOYEN's op *f* 3.— en *f* 1½!!

1) Prot. Not. N. PAETS, Leiden.

2) OBREEN's Archief I, 44.

3) Prot. Not. G. ROTA, Delft.

Een Apothekar te Delft had 1678 „een boerenschuyrtge van [P.] STEENWIJCK.” 16 Juli 1653 worden te Delft bij een transport 6 stukjes van STEENWIJCK op *f* 48.— getaxeerd. In een Delft'schen boedel van 1646 waren: een klein stilleven van STEENWIJCK; twee „schuyrtgens” van (PIETER) STEENWIJCK. De wede van E. VAN BLEYSWIJCK te Delft had in haar huis: een groot stilleven van STEENWIJCK. Een groote boerderij van (PIETER?) STEENWIJCK. 1648 wordt te Delft een bataille van STEENWIJCK op *f* 6.— getaxeerd. Jonchr ANTONY DE MAURIQUE te Delft had 1658 een koockentje van STEENWIJCK; en een „dootshoof” van denselven STEENWIJCK. Zoo zou ik door kunnen gaan. Eigenaardig is het, dat bijv. noch HOUBRAKEN, noch HOET iets van onze schilders vermelden.

PIETER STEENWIJCK werd eerst 10 November 1642 lid van het Delft'sche St. Lucasgilde. Ook van hem heet het later: vertrocken. Het laatst vind ik hem 28 April 1654 genoemd, doch toen woonde hij in den Haag. Wij vinden in deze Acte ook zijne familierelatiën en vernemen dat zijn vader „brillemaecker” was. De Acte luidt als volgt:

Op huyden den 28^{en} April A^o XVI^c vierenvijftich compareerden voor mij JOHAN VAN OPHOVEN, openb. Not^s. . . . binnen der stadt Delff. . . De JOBUS STEENWIJCK, Dienaer des Goddelijcken Woorts binnen der stede Geervliet, PIETER STEENWIJCK, *schilder, wonende in 's-Gravenhage*, JAN BRUGMAN, wonende tot Vianen, als getrouwt hebbende WILLEMPGEN STEENWIJCK, te samen vervangende en haer starck maeckende voor HARMEN STEENWIJCK [schilder] sijnde in Oost Indie, en voor SARA STEENWIJCK, haer mondige suster, alle kinderen van za: EVERT HARMENSZ, Brillemaecker, haerluyder Vader en Schoonvader respective, overleden aen de Oude Delff, alhier op den XIX^{en} deser maent April, dewelcke verclaerden het aenvaerden off verlaeten van den boedel van den voorn. haeren Vader, naer dat de ses weecken om sullen sijn, te stellen int goetvinden van den voorn. De JOBUS STEENWIJCK en JAN BRUGMAN ende in cas van aenvaerden de goederen tot gelde te maecken . . . . . (en verder de zaken te regelen.)

Get:

JOBUS STEENWIJCK eccl^{ae} in Geervliet.

*J. Steenwijck*¹⁾

JAN BRUGMAN.

Later verklaart SARA STEENWIJCK nog volkomen met de bovengenoemde Acte in te stemmen.

¹⁾ Prot. Not. J. v. OPHOVEN, Delft.

Toch vinden wij PIETER STEENWIJCK nooit in de Haagsche Gildeboeken vermeld, waaruit ik zou willen opmaken, dat hij het schilderen later er aan gegeven heeft.

DAVID BAILLY leerden wij bij deze gelegenheid kennen als de meester van twee uitmuntende stillevenschilders. Zou hij niet meer zulke leerlingen gehad hebben?

1628 komt HARMEN STEENWIJCK bij hem in de leer.

1629 schilderen te Leiden de jeugdige JOHANNES DE HEEM en PIETER POTTER hunne kleine Vanitassen. Die van DE HEEM, van 1628 en 1629 (bij den Hr. PAUL MANTZ te Parijs en in het Museum te Aken) herinneren sterk aan de werken der STEENWIJCK's, vooral wat de groepeerling en de keus der voorwerpen betreft. 1627 schilderde REMBRANDT te Leiden zijn Paulus (nu te Stuttgart). Op dat werk zien wij een uitvoerig stilleven met boeken, een portefeuille, een Oostersch zwaard, een groote pelgrimsflesch (dezelfde die op de stillevens van PIETER en HARMEN STEENWIJCK voorkomt!) en andere voorwerpen. Op enkele andere vroege werken zien wij stukken aan dergelijke stillevens ontleend. 1861 bezat de Heer DUMONT te Cambrai een portret waarop een zeer uitvoerig stilleven (wellicht de beeldtenis van een liefhebber van rariteiten, zooals bijv. PIETER PORRETH te Leiden was?) dat indertijd in de Gazette des Beaux Arts werd afgebeeld. Men zou dus zeggen, dat BAILLY, tot nu toe alleen als teekenaar en portretschilder bekend, een atelier had, waar meer dan een stillevenschilder zich vormde. Dat hij zelf stillevens geschilderd heeft, zag ik o. a. uit een Delft'schen Inventaris van 1645. Daar staat: een collation, geschildert van PIETER VAN VEEN ofte van DAVIT BAILLY. De vermaarde kunstliefhebber Doctor GERRIT VAN HOOGEVEEN te Leiden liet in 1665 o. a. na: een stilleven van D. BAILLY. Leiden is de stad der stillevenschilders bij uitnemendheid. En onwillekeurig nam de jonge REMBRANDT wel eens een kijkje in die BAILLY'sche schilderwerkplaats, misschien leende hij van hem het eerst de „accessoires" die hij op zijne vroegste werken aanbracht?

Maar laten wij HAVARD niet navolgen in zijne conjecturen en liever voorloopig dankbaar zijn, voor hetgeen ons de hier medegedeelde Documenten omtrent de schilders STEENWIJCK geleerd hebben.

VONDELIANA.

DOCUMENTEN UIT VONDELS LAATSTE LEVENSJAREN.

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

ZOO LANG de vrienden van de geschiedenis onzer letterkunde nog niet kunnen wijzen op de nieuwe levensbeschrijving van den grooten JOOST, hun toegezegd door den zeker meest bevoegden man in dit opzicht, die in *Oud-Holland* zoo menige kostelijke bijdrage gaf voor de kennis van 's dichters leven en van den kring van vrienden en kennissen, waarin hij zich bewoog, rust op ieder de plicht van openbaarmaking van nieuwe berichten en onuitgegeven stukken, waarmede die biografie zal kunnen worden gedocumenteerd.

Ofschoon de hier gegeven documenten over het geheel slechts enkele nieuwe of onbekende feiten bevatten, maar voornamelijk dienen kunnen ter bevestiging van hetgeen BRANDT en anderen omtrent VONDELS leven hebben geboekt, zijn zij toch zeker niet zonder belang voor hem, die zich in het huiselijk leven des dichters wil trachten in te denken en die er te recht bezwaar in ziet, om daarbij veel of zelfs slechts weinig aan de verbeelding over te laten. Een nauwgezet

onderzoeker versmaadt dergelijke gegevens niet. Alleen wanneer men ze niet ter zijner beschikking heeft loopt men gevaar den weg van den historicus te verlaten en op te gaan dien van den novelist, wiens pennevrucht steeds met een wantrouwend voorbehoud moet worden beschouwd. Roman en novelle zijn immers nooit geschiedenis. Uit dien hoofde heb ik altijd grieven gevoeld tegen zekere opstellen van Prof. ALBERDINGK THIJM waarin deze de historie wist te kneden tot een beeld van eigen vinding, dat hij daarna het publiek bliefde aan te bieden als een beeld van het verleden. Aan den keurigen vorm, waardoor des schrijvers talent belangstelling voor zijne helden wist te verwekken bij tal van lezers, die in den regel weinig warm te maken zijn voor historische onderwerpen, zal zich zeker geen smaakvol man ergeren. Maar wanneer iemand, in de toestanden van ondergeschikten rang en in de intimiteiten van het leven binnen de Aemstelstad doorgedrongen, daarbij telkens en telkens weder stuit op voorstellingen en beweringen, die hij, zonder er juist bewijsplaatsen voor te kunnen bijbrengen, maar al te goed weet of gevoelt dat zij scheef zijn en onjuist, — blijkbaar omdat den schrijver bij de bewerking niet genoeg gegevens hebben ten dienste gestaan, en hij uit zijn eigen weelderige brein heeft aangevuld, wat hij eigenlijk in de archieven had behooren te zoeken, — dan geeft de vraag pas, waarom zich aan een fijn afgewerkt tafereeltje gewaagd, wanneer de hand niet meester is van alle lijnen, waarom, als men zeker meent te zijn van de kleur, niet liever een tafereel opgehangen in losse trekken, dat niet van nabij moet worden beschouwd. Schrijvers van historische romans en novellen zijn op een gevaarvollen weg, zoodra zij bekende historische personen opvoeren. Slechts wanneer hun werk een zedenbeeld geeft kan men er vrede mede hebben. Het mag echter nooit aanleiding geven, dat de lezer in de verzoeking komt er eene biografische studie in te zien, en allerm minst mag het verwarring kweeken door het aanbrengen van een wetenschappelijk kleurtje, waaronder ik zou willen verstaan, het citeeren van een bewijsplaats voor de eene bewering, waardoor de andere, hoewel onbewezen, op goed geloof wordt aangenomen.

Evenveel bijval als de roman-geschiedschrijverij heeft, even ondankbaar is de levensbeschrijving, waarbij men nauwlettend rekening houdt met de uitkomsten van de historische onderzoekingen, tenzij men zoodanig meester zij van stijl en vorm, dat de lezer het gemis aan het zoo boeiende romantische element over het hoofd kan zien.

Met de eerste kan de ernstige voorstander der historie slechts vrede hebben, als hij berekent hoeveel belangstelling er door gekweekt wordt in kringen, waaruit wellicht enkelen, nadat hun de schalen van de oogen gevallen zijn, der meer nauwkeurige studie zullen toevallen.

De biograaf werpt geene bijzonderheden over boord vóór hij het zijne er uit heeft opgepikt. Uit alles put hij toelichting en aanvulling.

En hiertoe kunnen de thans gegeven documenten dienen.

Het eerste verklaart de verhouding tusschen den grijzen dichter en de schuldeischers van zijn lichtvaardigen zoon, en doet ons, in verband met het geen wij van andere zijde weten, een blik slaan op den finantiëelen toestand, waarin VONDEL na den maatschappelijken ondergang van den jongen JOOST zich bevond.

Wij weten, dat hij al het zijne aan de schuldeischers van dien zoon ten offer bracht. Daarmede deed hij afstand van meer dan 40.000 gl. Hieruit moet dus zijn aandeel in den onverdeelden gemeenschappelijken boedel, na den dood zijner MAYKE hebben bestaan. Hij had het volste recht daarover te beschikken, maar in zijn binnenste zal het menigmaal zijn opgekomen, dat hij zijne dochter bena-deelde, door het in zijn geheel op te offeren voor den zoon, en dat daarmede het aandeel, dat ANNA eventueel uit zijne nalatenschap zou hebben gebeurd, voor goed was te loor gegaan. Die gedachte zal zijn nauwgezet geweten menigmaal bezwaard hebben.

Zijn deel kon hij echter niet aan de crediteuren overdragen vóór de hoe-grootheid er van vaststond. Eerst eene scheiding kon dit uitmaken, waarbij ook aan zijne beide kinderen werd toegewezen het deel, waarop zij recht hadden. De zoon had dit reeds lang te voren genoten, zoodat daarvan den crediteuren niets of niet veel zal zijn ten goede gekomen. Aan ANNA werd het evenwel uitgekeerd. Dat dit niet aanstonds na den dood der moeder gebeurd was, kwam overeen met het landsgebruik. Naar de heerschende gewoonte dier dagen had MAYKEN DE WOLFF bij mutueel testament bepaald, dat de langstlevende zonder „bewijs”, d. i. afrekening, met de kinderen in den boedel zou blijven zitten op voorwaarde, dat deze ze behoorlijk zou uitzetten bij voorkomend huwelijk. De insolventie moest hierin van zelf verandering brengen en eene schei-ding na zich slepen.

Terwijl VONDEL van het zijne afstand deed, behield ANNA haar moederlijk erfdeel. En dat was niet alleen billijk, maar ook liefdevol overlegd. Zij gevoelde, dat zij beter deed het voor haren vader te bewaren, dan het in de failliete massa te werpen. De put zou er blijkbaar toch niet mede gedempt zijn geweest en heel het gezin zou geen ander vooruitzicht hebben gehad dan nijpende armoede. Want de oude dichter had zich in de gulheid zijns harten aansprakelijk gesteld voor de geheele afbetaling der schulden zijns zoons tegenover diens crediteuren. En toen hij alles, wat hij bezat, had gegeven, bleef er nog te betalen over.

Onder deze vrijwillig opgenomen last gingen minstens veertien jaren van

zijn ouderdom gebukt. Daarvoor moest hij zich allerlei opofferingen getroosten, eene onaanzienlijke woning betrekken, zich ontdoen van al die zaken, die een man op jaren dierbaar zijn geworden. Maar hij had daardoor toch de voldoening den naam van VONDEL gevrijwaard te hebben voor den smaad der Desolate Boedelkamer en voor die onbillijke aantijgingen, waarmede de tekortkomingen van den zoon voor de voeten worden geworpen des vaders, wiens trots meestal reeds lang in zijn smart en in zijn teleurgestelde hoop opging.

Uit zijn karig inkomen verbonden aan de betrekking ter Bank van Leening, en wellicht ook uit het weinige, dat men in die dagen met de pen verdienen kon, zou hij ook het ontbrekende langzamerhand aanzuiveren!

Maar welke waarborgen waren in die goede voornemens gelegen voor hardvochtige crediteuren, die een oud man, thans ganschelijk beroofd van zijn goed, zonder bepaalde middelen van bestaan¹⁾ voor zich zagen. Een borg, een soliede borg moest er zijn, anders zouden zij den boedel toch naar de Kamer verwijzen! Zóó moeten zij den grijzen VONDEL gedreigd hebben, die liever alles wilde missen dan den klank van zijn in den handel goedbekenden naam. En hij vond ANNA bereid, om tot een zeker bedrag borg te blijven voor de verbintenis, die haar vader op zich had genomen. De crediteuren konden er mede tevreden zijn!

Wat VONDEL gemeend had in weinige jaren te kunnen tot stand brengen vorderde echter aanmerkelijk veel langeren tijd. Slechts met kleine sommen en langzaam kwam hij aandragen, terwijl de schuldeischers op groote aflossingen hadden gerekend. Menig hard woord zal onze dichter hebben moeten verduren vóór het zoover kwam, dat een hunner ANNA om kwijting ging aanspreken. Zij stelde hen tevreden en deed daarmede datgene, waartoe zij gehouden was.

Dat dit een man als VONDEL hinderde, gevoelt ieder. Had zij niet reeds schade genoeg uit de onbezonnenheid van haren broeder te wachten? Was het billijk haar ook nu te laten opkomen voor de verbintenis, die hij zelf uit vrijen wil had aangegaan? En was hij niet verplicht haar zooveel nog in zijn vermogen lag schadeloos te stellen? Deze overwegingen zullen er hem toe hebben geleid, om van de weinige stukken, die hem van zijnen inboedel waren overgebleven, zijn boeken, geschriften en gedenkstukken, in één woord van al zijn hebben en houden een lijst te maken, alles te waardeeren en notarieel, zoodat niemand het haar ooit weder zou kunnen ontnemen, op te dragen aan ANNA, die hem, al miste hij ook den eigendom, het gebruik er van niet zou onthouden.

---

¹⁾ Het postje aan de Bank kwam eerst in 1658.

Deze acte nu luidde :

Op huyden den 30 April 1665 compareerde voor mij JUSTUS VAN DE VEN, bij den Ed. Hove van Hollant ende den groot Achtb. Magistraet der stad Amsterdam geadmitteerde notaris, binnen deselve stede residerende, ende de naergenoemde getuygen.

Den (Hoochgeleerden) ¹⁾ JOOST VAN DE VONDEL(EN), ter eenre, ende d'Eerbare ANNA VAN DEN VONDEL ²⁾, sijne dochter, ter andere sijde. Ende verclaerden met malkander gecontracteert te hebben over den verkoop en koop van de nagespecificeerde goederen, ende deshalven volkomen geaccordeert op de conditien ende prijse hierna verclaert.

Namentlijk de voorsz. JOOST VAN DE VONDEL verkoopt ende levert bij desen aan de voorsz. zijne dochter dese volgende goederen, die deselve oock koopt ende aenneemt voor den prijs als daerbij is gestelt Namentlijk

20 paar lakens à 6 guld.	f 120	6 kopjens van porceleyn	f 6
20 „ slopen à 2 „	„ 40	4 oude bedden à 25 gl.	„ 100
4 dozijn servetten à à 15 st.	„ 36	8 dekens à 4 gl.	„ 32
3 tafellakens à 5 gl.	„ 15	Een groen behangsel	„ 36
6 dito slechte à 30 st.	„ 9	Een tafelleet	„ 2
2 silveren soutvaten à 25 gl.	„ 50	12 oude cussens à 2 gl.	„ 24
2 „ bekers à 25 gl.	„ 50	2 oude gordijnen	„ 2
6 „ lepels à 4 gl.	„ 24	8 tinnen schotels, 12 tafelborden, 2	
Een gouden penningh van de Princes	„ 100	commetiens, 2 waterpotten	„ 20
Een gouden penningh van Coninghin		2 ketels, 2 candelaars, 4 blakers	„ 12
CHRISTINA ³⁾	„ 20	2 oude spiegels	„ 6
Een silveren schael van de stadt	„ 50	2 spaansche, 2 gedrayde stoelen	„ 8
Een goude medalie van de bisschop		2 oude tafels	„ 30
van Ceulen	„ 12	2 casen	„ 30
Vier silveren penningen à 10 gl.	„ 40	2 schilderijen, mijn conterfeytels ⁴⁾ en 4	
2 porceleynen schotels à 10 gl.	„ 20	oude schilderijen en 2 caerten	„ 33
5 „ „ boterschotels à 5 gl.	„ 25		f 938.
6 boterschotels à 20 st.	„ 6		

¹⁾ Dit woord is later weer doorgehaald.

²⁾ Het handschrift van ANNA is, voor zoover ik weet, nog niet bekend. Eene verklaring van 2 April 1674 betreffende een koffer van wijlen IZAAK VAN ERPECUM, die zij in bewaring had, teekende zij aldus

*Anna van Den
Vondel*

³⁾ Als de hier gegeven taxatie van den penning goed is, dan had de voorzeker door VONDEL te gelde gemaakte daarbij behorende keten verreweg de grootste waarde.

⁴⁾ Hieruit blijkt, dat de notaris het handschrift van VONDEL copieerde.

Volgen de gedructe boecken en ongedructe en geschreven schriften en papieren.

27 folianten kleyn en groot dooreen à 4 gl.	f 108: —.—
31 groot quarto à 30 st.	„ 46: 10.—
76 in 12 ^{mo} à 20 st.	„ 76: —.—
65 in 16 ^{mo} à 10 st.	„ 32: 10.—
47 in 32 ^{mo} à 6 st.	„ 14: 2.—
Aen geschreven boecken, schriften en papieren, gebondene en ongebondene	„ 24: —.—
Aen allerhande rommelingh ende prullen, dooreen geschat op	„ 60: 18.—
beloopt te samen f 1300 —	

bekennende de verkoper van deselve cooppenningen betaelt ende voldaan te sijn, soo met afkortinge van 't geene hij aan sijn voorsz. dochter schuldigh is, over borchtochte voor sijn overleden soon aen haer gerespondeert hebbende als andersints.

Stellende sijne dochter van dese uyre off in den vollen eygendom, hem ontgoedende ende haer goeddoende bij desen, die deselve goederen oock voor den voorsz. prijs koopt, accepteert, ende op aflach van haar meerder competerende sommen behout.

Aldus gedaen etc.

Geregistreerd den 8 Meij 1665 in 't register van de transporten fo. 138 verso.

Zoo vinden wij dan heel het verhaal van de droeve gebeurtenis in VONDELS leven door BRANDT gegeven met de stukken bevestigd, en aangevuld hetgeen er nog onbewezen was in VONDELS verklaring van 28 Juni 1673 door den Heer UNGER medegedeeld. ¹⁾)

Het is inderdaad treffend te zien, dat VONDEL in dezen tijd niets meer bezat en geheel moest worden onderhouden door zijne ANNA, die het ongetwijfeld met liefde heeft gedaan. En is het niet eene wonderlijke speling van het lot, dat hetgeen in 1665 met 's lands eerste en oudste poëet gebeurde, weinige jaren te voren met REMBRANDT, 's lands meest beroemden kunstenaar, was voorgevallen?

Uit eene zekere pieteit gaf ik de acte in haar geheel. Enkele posten slechts verdienen, dat er afzonderlijk van wordt gewag gemaakt.

Ik wijs op de twee conterfeytsels — jammer, dat er niet vermeld wordt

¹⁾ Oud-Holland IV, blz. 126.

welke het zijn geweest — op de posten, die betrekking hebben op de boekerij en op de handschriften, die beide, evenzeer tot ons leedwezen, niet nader omschreven worden.

Hoe deze overdracht echter te rijmen met hetgeen BRANDT ons vertelt van de „maakinge of gifte aan zekeren priester”? Na ANNA's dood, voorgevallen in 't laatst van 1675, zijn zij voorzeker weder in VONDELS bezit gekomen, en bevreesd, dat hij ze, als een aantal andere, zou verbranden, heeft de priester, wien ze vermaakt zullen zijn door ANNA en toegezegd door VONDEL zelve, ze met zijn goedvinden doen weghalen. Deze oplossing wordt alleen tegengesproken door de woorden „ettelijke jaeren voor sijn doot.” Er zou hier slechts van vier jaren sprake kunnen zijn. Wanneer men echter meent, dat het vroeger gebeurd is, dan verandert mijne verklaring slechts in zooverre, dat men moet aannemen, dat het geschiedde in overleg met ANNA, die er rechtens alleen over te zeggen had.

Merkwaardiger nog zijn echter de posten, die doen blijken van de vereeringen, die de dichter te voren van gekroonde hoofden en van de magistraat van de stad zijner inwoning had ontvangen.

Bekend is het, dat CHRISTINA van Zweden VONDEL een gedenkpenning aan een gouden keten vereerde, ter gezamenlijke waarde van *f* 500.—, een huldebewijs niet ongebruikelijk in dien tijd en waaraan de begiftigde in den regel zóó gevoelig was, dat hij zich zelden zonder zijn versiersel liet contereiten.

Onbekend bleef evenwel de waarde van den penning, waarmede AMALIA VAN SOLMS den dichter op gelijke wijs recht vorstelijk beloonde voor de verzen, die hij aan hare dochter op haar huwelijk had gewijd. Wel daarentegen had men gehoord van de luttele beteekenis van het blijk van ingenomenheid, dat de Bisschop van Keulen hem had gegeven na de opdracht van het bekende gedicht te zijner eere.

Terwijl wij Prof. BARLEUS hemel en aarde zien bewegen, om zijn latijnsche poëzie zoo voordeelig mogelijk aan gekroonde hoofden en eminente mannen te slijten, — hetgeen wij hem niet kunnen kwalijk nemen, omdat hij een groot gezin en slechts een matig inkomen had, — bemerken wij, dat de eenvoudige kousenkoopman het dichten tot geen „bedelnering” maakte, en een eerbewijs boven geldsommen verkoos. Dit pleit zonder twijfel voor zijn welstand in de goede dagen, want ook hij had door zijn vrienden, ware het hem noodig geweest, de uitkeering van gouden ducaten kunnen vragen in plaats van gulden eere-teekenen!

Dat ook de stad zijner inwoning hem een geschenk gaf in den vorm van een zilveren schaal is mede niet onbekend. BRANDT zegt, dat hij die eervolle belooning kreeg na de vervaardiging van zijn gedicht op de inwijding van

't stadhuis. Geen schooner aanleiding voor burgemeesteren, om den dichter hulde te brengen en hunne erkentelijkheid te betoonen dan deze!

Waar de zilveren kom met deksel en lepel van de Admiraliteit en de zilveren vergulden kop van den Heer BUSERO gebleven zijn? Wellicht zijn zij onder de zevende en achtste post begrepen, zoo niet, dan zullen wij wel mogen aannemen, dat zij in bedrukte tijden zijn te gelde gemaakt.

Eene „vereering" in klinkenden munt ontving VONDEL in 1659, toen de keurvorst van Brandenburg onze stad bezocht had, voor de diensten door hem bij die gelegenheid bewezen, ¹⁾ en in 1662 wederom voor het gedicht aan den Bisschop van Keulen. Toen was onze dichter echter reeds in omstandigheden, dat geldelijke beleefdheden hem welkomer moesten zijn dan andere.

De eeretekenen, waarvan VONDEL in de hier gepubliceerde overdracht melding maakt, dagtekenen echter niet allen van vroeger. Het pleit voor zijne fierheid, dat hij den Keulschen Bisschop niet om eene geldelijke belooning heeft gevraagd.

Wij zagen, dat bij de bovengenoemde overeenkomst ANNA de zorg voor het onderhoud van haren hoogbejaarden vader op zich nam. Reeds toen waren er echter betere tijden in het vooruitzicht. HENDRIK YSBRANDSZ DE BRUYN, een verwant van zijne bij hem inwonende kleinkinderen uit des jongen JOOSTS eerste huwelijk, was overleden. De erfenis bedroeg voor de gezamenlijke erfgenamen ²⁾ tusschen de 36000 en 40000 gl., waarvan de helft kwam aan de kleinkinderen en aan hunne tante BOURGONJE samen. Doch hun recht werd betwist en rechtsgedingen met die tante gevoerd zoolang tot een compromis den 5 Mei 1665 aan het reeds voor den Hoogen Raad hangende proces een einde maakte. Het duurde evenwel tot 1669 eer de afrekening plaats had. De vruchten daarvan kwamen natuurlijk het gemeenschappelijke huishouden ten goede, en de familie VONDEL schijnt zich gemakkelijker te hebben kunnen bewegen. Een jaar te voren had hij zijn ontslag gevraagd, met behoud van tractement, dat hem verleend was. Het is niet onwaarschijnlijk, dat kort daarna de verhuizing van het gezin van de Prinsengracht naar het wel eenvoudige, maar toch betere huis op den Singel, over de Warmoesgracht, moet gesteld worden.

---

¹⁾ VONDELS diensten werden toen met 100 gl. (die van JAN VOS met 150 gl.) beloond. In 1662 kreeg hij 30 gl.

²⁾ Die erfgenamen waren: JANNETJE GILLES, wed. HENDRIK PIETERSZ HARINGH, GILLES HENDRIKSZ HARINGH, GERIT HENDRIKSZ HARINGH, GRIETJE THEUNISZ, de wed. van PIETER HENDRIKSZ HARINGH, hertrouwd met JOANNES VAN RAY, GIERTJE ADRIAENS VAN BANCKEN, wed. JOOST BOURGONJE en de kinderen van AELTJE ADRIAENS VAN BANCKEN verwekt bij JOOST VAN DEN VONDEL DEN JONGE.

Toen deze afrekening plaats had, was er nog maar één kleinkind in leven. In het volgende jaar werd het echter reeds ten grave gedragen en wij mogen het er voor houden, dat de grootvader zijn erfgenaam was. Door dit treurig verlies in het bezit van eenig kapitaal gekomen, kunnen wij aannemen, dat VONDEL wederom eenige schulden zijns zoons zal hebben gekweten.

Nog vijf jaren mocht hij den steun van zijne ANNA genieten. Toen ontviel ook zij hem. Wij weten, dat zij PIETER BLEESEN, den ouden, vertrouwden vriend van den huize¹⁾, tot erfgenaam had ingesteld. Hij heeft deze erfenis niet terstond aanvaard, omdat hij den grijzen VONDEL in het bezit en in het genot daarvan moest laten.

VONDEL kon echter op zijn hooge jaren niet zonder verzorging blijven. Daarom kwam zijn in 1674 gehuwde kleinzoon JUSTUS aanstonds bij hem inwonen. Bracht hij zijne eerste vrouw AELTJE VAN REGTEREN mede, dan kan het nieuwe huishoudentje er niet lang voltallig zijn gebleven, want in 1678 wilde JUSTUS hertrouwen met GRIETJE NACKEN, die reeds²⁾, wellicht in dienstbare betrekking³⁾, hare zorgen aan den ouden dichter had gewijd.

Deze gaf tot dit huwelijk zijne toestemming bij de volgende acte:

Op huyden den 8 Juni 1678 compareerde voor mij PIETER SAS, Nots. enz: — Sr. JOOST VAN DEN VONDEL, wonende binnen deser stede, ende verklaerde de voorn. comparant niet alleen te consenteren in 't huwelijk, dat zijn neef JUSTUS VAN DEN VONDEL, weduenaer van AELTJE VAN RECHTEREN, voorgenomen heeft te voltrecken met MARGARETHA NACKEN, jonge dochter, maer oock, dat het hem besonderlijck aengenaem ende met sijn volcomen wil is, waerom hij comparant begeert ende bij desen versoect aen de Ed. Heeren Schepenen, mitsgaders de Heeren Commissarissen van de huwelijksche saeken ende alle anderen, die sulcx aengaen mocht, de voorn. sijn neef toe te staen ende te verleenen soodanighen gebooden ende te assisteren in die verdere solemniteyten, die tot het voltrecken van sijn voorgenomen huwelijk met de voorn. MARGARETHA NACKEN soude mogen

---

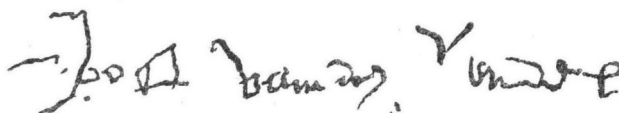
1) Bij diens huwelijk in 1650 had VONDEL hem reeds ter zijde gestaan. Met VONDEL was hij ook voogd over diens kleinkinderen.

2) Dit blijkt dunkt mij uit de woorden van de overeenkomst.

3) De familie NACKEN was hier door vier zusters vertegenwoordigd GRIETJE, JANNETJE, GEERTRUID en GEESJE. De laatste, die als dienstbode bij WESSELS op de Jodenbreestraat woonde, machtigde in 1680 haren zwager JUSTUS tot beredding des boedels harer te Ahuis overleden moeder AELTJE KEMPERS. De andere waren in nederigen stand gehuwd.

requireren. Ende opdat hiervan bij allen voorval soude mogen blijken, heeft hij comparant mij Nots. versocht dese alsoo te stellen ende daeraff te verleenen acte. Alles oprecht gedaen t' Amsterdam, ter presentie van FREDERIK GERRITSZ ende HANS TIJSSEN, als getuigen hiertoe versocht, Voor 't teyckenen deses verklaerde de voorsz. JOOST VAN DEN VONDEL bij dese de voorsz. zijn neef en toecomende nichte soo lange in sijn huys te sullen houden als hij leven sal, ende oock haer te verleenen kost ende dranck, mits op hem passende end hem dienende, als sij nu zijn doende.

Hij onderteekende deze acte met bevende hand:

Ik liet deze handteekening facsimileeren, omdat zij zeker een der laatste is, die hij geschreven heeft.

Met de bepaling, die nog voor 't teekenen der acte op verzoek van een der comparanten aan de acte was toegevoegd, namen echter JUSTUS en GRIETJE blijkbaar geen genoegen. Tien dagen later moest de notaris op nieuw verschijnen, om eene afzonderlijke verklaring van VONDEL op te teekenen, waarbij hij bevestigde zijn gelofte, om de aanstaande echtgenooten te onderhouden zoolang hij leefde.

Op huyden den 18 Juni 1678 compareerde voor mij PIETER SAS, Nots., Sr. JOOST VAN DEN VONDEL, wonende binnen deser stede, mij Nots. bekend.

Ende verklaerde den voorn. comparant bij dese te begeeren, dat gedurende sijn leven in dier voegen sijn huyshouding sal werden gecontinueert, gelijk het nu ende tsedert het overlijden van sijn dochter sal^r. is geschiet. Heeft voorts hij comparant uyt eene vrije wille, onbedwongen en sonder persuasie van ymant, gelijk bij dese verclaerde, gewilt ende begeert, ende oock uytdruckelijck belooft aen sijn neef JUSTUS VAN DEN VONDEL ende des selfs toecomende huysvrouw MARGRETA NACKEN, dat deselven gedurende sijn leven in sijn comparants huys bij hem sullen verblijven ende aldaer van kost, dranck, huysvestingh versien werden, gelijk tot noch toe 't sedert het overlijden van sijn voorsz. dochter sal^r. is geschiet, sonder dat sijluyden ooyt ter werelt daer vooren aen ymant eenighe

vergoedinghe gehouden sullen sijn te doen, welcke voorsz. belofte de voorn. JUSTUS VAN DEN VONDEL ende MARGARETHA NACKEN, mede compareerende, verclaerden op conditie als vooren te accepteren ende daervoren den eersten comparant hartelijck te bedancken, met belofte van hem soo ten respecte van de voorsz. gunst, als van hunne schuldigen plicht in alle gelegentheeden ten dienste te sullen wesen en haer te gedragen als eerlijcke neven ende nichten betaemt. Alles onder verbant enz. Gedaen te Amsterdam ter presentie van JAN HARNACK en HANS TIJSSEN, schoenlappers.

Deze acte geeft wat te denken. Zij bewijst, dat JUSTUS niet kon trouwen zonder dat zijn grootvader beloofde hem te onderhouden. Hij was dus blijkbaar geen medeërfgenaar van zijn halfbroeder geweest. VONDEL daarentegen was blijkbaar in tamelijk goeden doen, zoodat hij de huishuur betalen en de kosten van heel het huishouden, hoe klein het dan ook geweest zij, kon dragen. Wij kunnen er dus voortaan geheel gerust op wezen: zijne laatste jaren waren zonder kommer en geldelijken nood.

Toch schijnt er gevaar te hebben bestaan dat na 's dichters dood de mogelijkheid zou geboren worden, dat zijn kleinkinderen zouden aangesproken worden voor het bedrag, waarop de hun verstrekte kost, drank en huisvesting zou kunnen gewaardeerd worden. Waartoe anders de woorden „sonder dat sijluyden ooyt „ter werelt daervooren aen ymant eenighe vergoedinghe gehouden sullen sijn „te doen”?

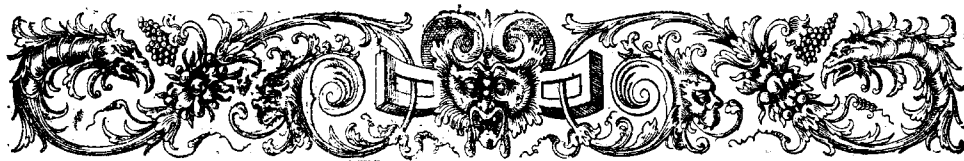
Weinig andere redenen daartoe zijn denkbaar dan deze, dat de schuldeischers van den jongen JOOST nog niet geheel waren voldaan en eenige rechten op des dichters nalatenschap, krachtens zijn eens gegeven woord, konden doen gelden. Mogen wij dit aannemen, dan verklaart zich ook voldoende de beschikking van ANNA, waarbij zij niet haren geliefden vader, maar PIETER BLEESEN tot haren erfgenaam instelde.¹⁾ Deze zou niets willen genieten van hetgeen hij wist, dat rechtens aan den zwaar beproefden dichter toekwam, die tegen zijn eigen goedheid en eerlijkheid door zijne naaste verwanten moest beschermd worden.

---

1) Toen ik voor het Januari-nummer van „de Gids” 1879 mijn eerste Vondel-artikel schreef, zocht ik andere beweegredenen voor ANNA's laatste wilsbeschikking. Levendig herinner ik mij nog, hoe op den eigen avond van 't verschijnen van „de Gids” Prof. ALBERDINGK mij een bezoek bracht, waarbij wij geruimen tijd dit onderwerp bespraken. Mijne meening had hem zóó veel leed gedaan, dat hij aanstonds gekomen was, om dezen wanklank in de a.s. feestviering weg te nemen. Ik moest erkennen, dat ik te haastig in mijn oordeel was geweest, en ik geloof, dat hij alleen om dit te zien hersteld, mij vroeg mijn artikeltje te mogen herdrukken in „de Dietsche Warande” en uitgeven als afzonderlijke brochure. Er lag iets zoo warm in zijne belangstelling voor de VONDELS, dat hij het niet kon lijden, dat er onverdiend kwaad van een hunner gezegd werd, en aanstonds moest optreden als verdediger van vrienden, die zich niet meer verdedigen konden.

Waarom ANNA door deze beschikking echter haren neef JUSTUS voorbijging, die toch zooveel nader er toe was geweest, om zijn grootvader te verzorgen, en na diens dood toch rechtens zijn eenige erfgenaam moest worden, kan mijns inziens slechts uit twee redenen verklaard worden, waarvan de een even eervol voor dien neef zou zijn als de andere een onaangenaam licht op zijn karakter zou doen vallen. Immers, òf JUSTUS was een man van dezelfde gevoelens als zijn grootvader, afstaande alles wat hij missen kon, om zijns vaders schulden af te lossen, òf hij was van zoo inhaligen aard en zoo harteloos, dat ANNA hem de zorg voor den grijsaard niet durfde toevertrouwen. Het voorbijgaan van een zoo nauwen verwant moet geen kleine oorzaak hebben gehad! Voor het een zoowel als voor het ander is uit de beschouwing der omstandigheden iets te putten. Of is het niet zonderling, dat JUSTUS onvermogen bleef na den dood zijns halfbroeders? Zou ook deze hem niets nagelaten hebben? Dan had dit voorzeker zijn reden. Of had hij aanstonds zijn erfdeel afgegeven aan de schuldeischers? Nemen wij echter aan, dat hij medeërfgenaam geweest en dus niet geheel onbemiddeld was, dan pleit zeker de verklaring, den grootvader bij vernieuwing afgevorderd, hard tegen hem. Er zullen echter nieuwe stukken aan het licht moeten komen vóór wij aangaande deze, trouwens bijkomende zaak eene meening kunnen opvatten.

FRANCESCO BALDINUCCI

ET

LES BIOGRAPHES DE REMBRANDT,

PAR

EMILE MICHEL.

L n'est pas de maître dont la vie ait été plus défigurée par les légendes que celle de REMBRANDT. Comme elle était pendant longtemps restée fort obscure, les faiseurs d'anecdotes s'en emparèrent et sur ce thème commode chacun d'eux s'ingéniait à broder pour amuser ses lecteurs. Aussi peu à peu les fables les plus grossières et les plus ridicules avaient-elles remplacé la vérité. Ce prodigue qui n'a jamais su le prix de l'argent et qui, sans compter, dépensait pour satisfaire ses caprices, était représenté comme un avare; cet esprit élevé dont nous admirons aujourd'hui les nobles créations ne se serait plu, à en croire ses biographes, que dans la société des gens les plus vulgaires; enfin sa présence était signalée à Venise, en Angleterre ou en Suède, alors qu'il n'a jamais quitté la Hollande.

D'humeur solitaire et assez indépendante, REMBRANDT n'avait guère frayé avec les personnages en vue de son temps. Après avoir été tout à fait à la mode au commencement de son séjour à Amsterdam, il avait fini misérablement ses jours, dans la pauvreté et l'abandon. Les informations que nous ont laissées

sur lui ses contemporains se réduisent donc à peu de chose : sur ses débuts, une page à peine dans la Description de Leyde publiée par ORLERS, le bourgmestre de cette ville en 1641, c'est à dire au moment où REMBRANDT était déjà en pleine célébrité, et plus tard, une simple mention dans une autre Description de Leyde due à SIMON VAN LEEUWEN et datée de 1672. SANDRART est plus explicite ; il est artiste lui-même et pendant son séjour en Hollande, de 1637 à 1642, il avait, sans doute, connu personnellement REMBRANDT. Mais SANDRART était un académique, tout imbu de style classique et d'italianisme. Ni sa naissance, ni son éducation ne l'avaient préparé à goûter un art si nouveau. Dans le texte allemand de son Académie teutonique, datée de 1675 et dont la traduction latine paraissait en 1683, à côté de certains détails exacts sur la vie du maître et de quelques appréciations assez équitables de son œuvre, il laisse percer les préventions qu'il a contre la liberté de ses allures et l'originalité de son talent. On sent tout ce qui le sépare de lui, et après avoir loué son amour du travail, la richesse de ses dons naturels, son entente du coloris et du clair-obscur, il tient à faire nettement ses réserves. Il est dérouté en face de ce plébeien et de ce novateur, et fort de son tempérament aristocratique et des enseignements qu'il a reçus, il le tance vertement ; il lui fait la leçon, et s'élève avec hauteur [contre ses tendances révolutionnaires, son dédain des contours corrects et des formes châtiées ; par dessus tout, il lui reproche ses fréquentations compromettantes. „Il est certain, ajoute-t-il, que s'il eût eu plus d'esprit de conduite dans ses relations et dans la gestion de ses affaires, il aurait augmenté notablement son avoir ; car quoiqu'il ne fût pas un dissipateur, il n'a pas su conserver sa position et il ne s'est plu que dans la société de gens d'une condition inférieure ; ce qui n'a pas laissé d'influer sur son travail." Quand il parle ainsi, SANDRART ne fait qu'exprimer, avec sa propre opinion, celle des beaux esprits dont il est l'hôte et l'ami. Parmi les écrivains qui jouissaient alors de la vogue en Hollande, REMBRANDT n'a jamais trouvé grand crédit. HOOFT, le plus illustre, se tait sur son compte ; VONDEL ne le désigne guère qu'à mots couverts et c'est à peine si J. VOS a prononcé son nom. Quant aux poètes secondaires qui ont parlé de lui, si quelques uns, comme PH. ANGEL et JEREMIAS DE DECKER, l'on fait avec éloges, d'autres le critiquent amèrement et l'un d'eux, ANDRIES PELS, un fidèle représentant des doctrines académiques, proteste violemment contre les hérésies de cet audacieux. On pardonnerait d'ailleurs à ces écrivains, si à côté de leurs appréciations des œuvres du maître on trouvait chez eux quelques particularité sur sa vie. Mais, en général, ils sont muets sur ce point et bien qu'il ait été élève de REMBRANDT, SAMUEL VAN HOOGSTRATEN ne nous renseigne pas davantage à ce sujet ; tout au plus, dans son Traité sur la Peinture publié

en 1678¹⁾ peut-on soupçonner çà et là quelques-uns des propos du maître sur son art et sur la façon dont il en a compris l'enseignement.

Avec HOOIGSTRATEN la liste des contemporains de REMBRANDT est épuisée et les nombreuses informations dont nous sommes redevables à HOUBRAKEN²⁾ ne sont que des témoignages de seconde main. On a beaucoup médité d'HOUBRAKEN et il est certain que trop souvent il a cédé à un travers dans lequel les historiens de l'art devaient après lui tomber sans vergogne; je veux dire à cette manie d'anecdotes soi-disant plaisantes dont il devint alors de bon goût d'émailler de plus en plus les biographies des artistes célèbres. Mais si HOUBRAKEN enregistre parfois un peu trop à la légère et sans les contrôler les renseignements qu'il reçoit de toutes mains; si de plus il est diffus et nous oblige à rechercher à travers son livre les informations qu'il nous y offre dispersées et comme au hasard³⁾, en revanche il est généralement exact et sur bien des points on a reconnu la véracité de témoignages de lui qui d'abord avaient été tenus pour suspects. En ce qui touche REMBRANDT, s'il ne l'a pas connu lui-même, il a pu du moins recueillir d'HOOIGSTRATEN dont il fut l'élève, ou d'autres personnes de la génération précédente, des détails qu'il a joints à ceux que SANDRART et ses prédécesseurs lui avaient fournis. Mentionnons ici, pour n'en citer qu'un, la prolongation du séjour de REMBRANDT à Leyde jusque dans le courant de l'année 1631. La seule étude des peintures du maître avait conduit Mr. BODE à cette conclusion, que des documents positifs découverts par Mr. BREDIUS sont venus confirmer; or cette constatation, si on y avait pris garde, se trouvait déjà dans HOUBRAKEN; mais ce n'est pas dans la biographie de REMBRANDT lui-même, c'est dans celle de GERARD DOU, qu'il faut la chercher.

Après HOUBRAKEN, CAMPO WEYERMAN qui le copie,⁴⁾ ne se prive pas de grossir son récit de quelques-unes des fables que DARGENVILLE et DESCAMPS amplifieront encore⁵⁾. Tels sont, par exemple, ce prétendu voyage que REMBRANDT aurait fait à Venise et auquel la lecture fautive des mots „peretus leerd” pris pour Venetiis a sans doute donné créance; ou bien encore cette légende de l'avarice de REMBRANDT, accréditée, il est vrai, par quelques mots d'HOUBRAKEN, mais

1) *Inleyding tot de Hooge School der Schilderkonst.*

2) La première partie de son livre: *De groote Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders.* parut en 1718, la deuxième en 1719 et la troisième seulement après sa mort en 1721.

3) Les index dressés par Mr. A. DE WÜRZBACH dans l'édition allemande de Mr. ETTTELBERGER et qui embrassent à la fois l'ordre alphabétique, la répartition géographique et les œuvres d'art classées par catégories permettent heureusement de faciliter toutes les recherches.

4) *De Levensbeschrijvingen der Nederlandsche Konst-schilders* par CAMPO WEYERMAN. 4 vol. La Haye, 1729.

5) *Abrégé de la vie des plus fameux peintres* par DARGENVILLE; 3 vol. in 4°. de Bure, 1745 et *Vie des peintres flamands et hollandais* par DESCAMPS (1753—1763).

sur laquelle ses continuateurs grefferont sans scrupule l'histoire des eaux-fortes que Titus, afin de les vendre plus cher, prétendait avoir volées à son père; le mariage de REMBRANDT avec la jolie paysanne de Ransdorp; sa mort simulée; ses menaces de quitter son pays si on ne l'y traite pas avec plus de considération, menaces qu'il aurait même mises à exécution, s'il fallait en croire plusieurs auteurs suivant lesquels, en 1656, après sa déconfiture financière, il serait allé se fixer soit à Hull, soit à Yarmouth en Angleterre; soit, au dire de certains autres, en Suède où il aurait terminé son existence, au service du roi de ce pays!

Il appartenait à notre époque de rompre avec des allures aussi fantaisistes et en revenant peu à peu aux procédés d'une critique plus scrupuleuse et mieux informée, de remettre en honneur les droits trop longtemps méconnus de la vérité. Un des premiers qui s'y employèrent fut EDOUARD KOLLOFF et son étude sur REMBRANDT, sans doute par ce qu'elle a paru dans un recueil où l'on ne s'attend guère à la trouver¹⁾ n'est pas aujourd'hui même estimée à sa valeur. Quand on lit cette étude, on reste étonné de la clairvoyance de son auteur, de la correction de sa méthode, de sa connaissance d'une foule de documents alors à peu près ignorés, de la vivacité de son admiration pour REMBRANDT et de la courageuse indignation avec laquelle il fait justice de tant de fables puérides ou injurieuses accumulées, comme à plaisir, sur son nom. BÜRGER et VOSMAER ont, il est vrai, cité KOLLOFF, mais sans dire assez tout le profit qu'ils ont eux-mêmes tiré de son travail.

Avec ces deux derniers auteurs qui devaient suivre de près KOLLOFF²⁾, les études sur REMBRANDT allaient entrer dans une ère nouvelle, à la quelle les heureuses recherches de MMrs. SCHELTEMA, ELZEVIER, EECKHOFF et VAN DER WILLIGEN avaient préparé les voies. Stimulant le zèle de ces premiers éclairés, BÜRGER répandait partout leurs découvertes et avec son enthousiasme chaleureux il communiquait à ses lecteurs quelque chose de l'admiration passionnée, souvent même un peu exclusive, qu'il professait pour le maître. Sans se lasser, il amassait les matériaux du grand ouvrage qu'il préparait sur REMBRANDT et comme pour se décider lui même à conclure, il en annonçait à diverses reprises la publication. Mais l'honneur d'écrire le livre que BÜRGER avait rêvé était réservé à un hollandais et par le soin qu'il y mit, par l'étude approfondie de son sujet et de tout ce qui y touche, VOSMAER se montra à la hauteur de la tâche que s'était pro-

1) *Rembrandt's Leben und Werke*, nach neuen Acten-Stücken und Gesichtspunkten geschildert, par EDOUARD KOLLOFF; inséré dans la publication de FR. VON RAUMER: *Historisches Taschenbuch*; 5me année Leipzig, 1854, p. 401 et suiv.

2) *Les musées de Hollande*, par W. BÜRGER; 1858 et 1860, et le *Rembrandt; sa vie et son œuvre* par VOSMAER, dont la première édition est de 1868, mais qui a été considérablement remanié et augmenté en 1877.

posée son patriotisme. Groupant avec talent toutes les informations déjà acquises sur la famille de REMBRANDT, sur celle de sa femme, sur ses rapports avec ses contemporains, sur sa situation financière et sur l'inventaire dressé au moment de sa déconfiture, VOSMAER y ajoutait ses propres découvertes. Sa connaissance parfaite de l'histoire et de la littérature de son pays lui permettait de faire revivre le grand artiste dans son vrai milieu, de montrer à la fois ce qu'il lui avait dû et ce qui avait fait l'originalité et la supériorité de son génie. Si sur bien des points le livre de VOSMAER est aujourd'hui dépassé, il a du moins su retracer dans son ensemble le développement complet de la carrière artistique de REMBRANDT.

De ce jour, la cause du maître était gagnée ; le public était venu à lui et sa vogue allait toujours en augmentant. En même temps que la facilité plus grande des relations permettait d'étudier de plus près ses peintures dispersées dans les musées ou les collections particulières de l'Europe, de nombreuses et superbes reproductions de ces tableaux, ainsi que des dessins et des eaux-fortes du maître, permettaient d'apprécier sa fécondité, la souplesse et la force de son talent. Toutes ces études relatives à REMBRANDT ne faisaient qu'accroître le désir de connaître mieux encore sa personne et son œuvre. De cette masse d'informations qui le concernent, il convient de tirer hors de pair celles que nous devons à M^{Ms}. BODE et BREDIUS.

VOSMAER, il faut le reconnaître, avait commis bien des erreurs: le nombre des tableaux de REMBRANDT qu'il avait vus était assez restreint et le sens critique chez lui n'était pas à la hauteur de l'érudition. Avec un instinct plus sûr et un goût plus exercé, Mr. BODE reprenait son travail pour le rectifier sur bien des points. Dans ses fréquentes pérégrinations à travers l'Europe, il avait pu voir et revoir la presque totalité des tableaux de REMBRANDT et mieux que personne il était à même d'en dresser le catalogue. Le premier, d'ailleurs, il avait appelé l'attention sur les peintures de sa jeunesse et il arrivait à restituer au maître toute une série d'ouvrages ignorés jusque là et dont les attributions d'abord contestées sont aujourd'hui unanimement reconnues. Remaniant quelques années après la notice qu'il avait d'abord publiée dans les *Graphische Künste*, Mr. BODE nous donnait le remarquable travail inséré dans ses *Studien zur Geschichte der holländischen Malerei* (Brunswick, 1883) où il suivait et caractérisait dans ses traits essentiels le développement progressif de REMBRANDT. Enfin, récemment encore, dans le feuillet d'un Journal de Munich,¹⁾ Mr. BODE améliorait et complétait son Catalogue des tableaux du maître, en tenant compte des

---

¹⁾ *Münchener neueste Nachrichten* du 9 Juillet 1890.

observations nouvelles qu'il a pu faire et en indiquant les ventes survenues pendant ces dernières années ainsi que les changements de possesseurs d'un assez grand nombre de ces tableaux.

En même temps, la fondation du recueil où j'écris ces lignes inaugurerait un mouvement fécond et une foule de documents précieux découverts dans les archives et commentés avec une rare sagacité par MMrs. BREDIUS et DE ROEVER venaient combler des vides regrettables dans la biographie de REMBRANDT. Je dirais mieux ici tout le bien que je pense des directeurs d'Oud-Holland si j'étais moins leur ami, et ce n'est pas au moment où ils m'offrent si gracieusement l'hospitalité de ce recueil qu'il serait bien séant d'en faire aujourd'hui l'éloge. Après tout le profit que j'ai tiré moi-même de leurs travaux, il me sera du moins permis d'affirmer que s'il est devenu possible de retracer à nouveau la vie de REMBRANDT et de montrer d'une manière plus nette les liens étroits que l'unissent à son œuvre, c'est à MMrs. BREDIUS et DE ROEVER, c'est à l'ardeur passionnée et aux succès réitérés de leurs recherches qu'est dû ce résultat.

Après des efforts si consciencieux et si féconds, on n'est guère en droit d'espérer que les archives hollandaises nous réservent désormais des trouvailles bien nombreuses et bien importantes. Le moment est donc venu de passer en revue tant de témoignages recueillis, de les opposer entre eux pour en tirer toute la lumière que peuvent offrir ces rapprochements, et en les contrôlant les uns par les autres, d'apprécier le degré de créance que mérite chacun d'eux. La bibliographie de REMBRANDT est, en effet, très étendue; elle formerait à elle seule une véritable bibliothèque. Peut-être aussi, en dehors des documents purement hollandais qui concernent le maître conviendrait-il de prêter plus d'attention à certaines informations fournies par des étrangers. La renommée de REMBRANDT s'était de bonne heure répandue au loin, elle avait attiré près de lui des élèves venus non seulement des diverses parties de la Hollande, mais même de l'Allemagne et des pays voisins. Si parmi leurs noms nous ne rencontrons celui d'aucun français, REMBRANDT comptait du moins en France de très fervents admirateurs, au temps même où les traditions et le goût régnant chez nous ne semblaient guère lui en promettre. De son vivant même, FÉLIBIEN, et peu de temps après R. DE PILES, appréciaient son talent comme peintre et comme aqua-fortiste avec une impartialité et une ouverture d'esprit fort rares à cette époque et particulièrement méritoires chez des écrivains que leur éducation et leur entourage disposaient plutôt à goûter les italiens ou leurs compatriotes. Malgré tout — et bien que de PILES retenu pendant plusieurs années prisonnier en Hollande ait employé sa captivité à La Haye et au château de Loevenstein, à réunir les éléments de ses *Vies des Peintres* et qu'il ait recueilli pour lui-même une riche collection de dessins de REMBRANDT — il

ne faut pas chercher dans leurs ouvrages ¹⁾ des détails bien précis sur la biographie du peintre. Il en est tout autrement, au contraire, d'un écrivain contemporain étranger comme eux et bien que mêlés à quelques erreurs, les renseignements que nous apporte l'Italien FRANCESCO BALDINUCCI concordent pour la plupart avec ceux qui nous sont fournis par la critique moderne et les complètent même sur plus d'un point. Ni KOLLOFF, ni BÜRGER n'ont ignoré BALDINUCCI, et cependant ils se contentent de citer son nom, sans faire aucun emprunt à la courte, mais très substantielle notice que celui-ci a consacrée à REMBRANDT. MR. BREDIUS ayant pensé qu'il y aurait quelque utilité à mettre sous les yeux des lecteurs d'Oud-Holland les passages les plus significatifs de l'auteur italien, je cède à sa prière en insistant sur les principales révélations qui se dégagent pour nous de son texte. Je leur présenterai donc brièvement d'abord l'écrivain lui-même et ensuite l'artiste de qui il tenait ses informations.

FRANCESCO BALDINUCCI est né vers 1624 à Florence où il devint membre de l'académie della Crusca et où il mourut le 1er Janvier 1696. Il vécut donc, on le voit, à peu près au même temps que REMBRANDT et il est surtout connu comme critique d'art par son grand ouvrage: *Notizie dei Professori del disegno*. Mais c'est dans son histoire abrégée de l'art de la gravure: *Cominciamento e progresso dell'arte dell'intagliare in rame*, dont la 1ère édition est de 1686, qu'il a joint à ses propres recherches d'érudit, les informations que lui avaient values ses relations avec ses compatriotes ou avec des artistes étrangers qu'il avait pu connaître en Italie, notamment dans ses notices sur STEFANO DELLA BELLA, CALLOT, SPIERRE OU R. NANTEUIL parmi les français et BLOEMAERT, H. GOLTZIUS, SADELER, SAENREDAM, &a, parmi les flamands. Celles qui ont trait à REMBRANDT et qu'on ne s'attendrait guère, à cette date, à rencontrer chez un italien, il les avait recueillies d'un élève même du maître, un certain BERNHARD KEIHL ou KEILHAU né en 1625 à Helsingborg et qui, après avoir reçu dans sa patrie, à Copenhague, les leçons d'un nommé M. STEENWINKEL — ce nom alors assez répandu dans cette ville fut porté par plusieurs peintres ou architectes, — était allé ensuite à Amsterdam où pendant huit ans il avait fréquenté l'atelier de REMBRANDT et vécu familièrement avec lui. S'étant ensuite fixé à Rome, où il était connu sous le nom de Monsu Bernardo, il y avait travaillé de 1656 à 1687, année où il y était mort, après avoir abjuré le protestantisme. Bien que BALDINUCCI parle de sa célébrité: „pittore lodatissimo” KEIHL qui fut, on le voit, assez nomade n'était sans doute qu'un artiste médiocre, du moins

1) *Entretiens sur les vies et les ouvrages des plus excellents peintres*, par FÉLIBIEN 1666—1688; *Abrégé de la vie des Peintres* par Mr. DE PILES, 1699.

ses œuvres ont aujourd'hui à peu près disparu. Mr. EM. BLOCH, l'aimable directeur du Musée de Copenhague, me signale comme étant de lui un tableau qui après avoir figuré sur un Inventaire des œuvres d'art du Château de Copenhague en 1674, se trouve aujourd'hui soit à Kronsborg, soit à Fredensborg. Le sujet en tout cas et les préoccupations de clair-obscur qu'il manifeste, témoignent des enseignements que l'artiste avait reçus chez REMBRANDT. C'est un sculpteur assis devant une table et montrant plusieurs statues à un autre personnage éclairé comme lui par la lumière d'une lampe. De son côté, Mr. le Dr. F. SCHNEIDER, chanoine honoraire à Mayence, avec une obligeance dont je ne saurais assez le remercier, a bien voulu m'adresser les indications suivantes sur deux peintures de KEIHL données en 1683 à la cathédrale de Mayence par le baron DE METTERNICH—GRACHT, alors doyen du grand Chapitre de cette ville, et transférées, depuis la restauration du chœur oriental de la Cathédrale, dans l'Église de Loerzweiler (Hesse-Rhénane.) De ces peintures qui faisaient originairement partie d'un retable, l'une, de forme ovale et de dimensions moindres, représente le Père éternel étendant les bras et le Christ assis à sa droite, un peu au dessous, montrant ses plaies; l'autre, une grande toile (1^m. 86 de largeur sur 3^m. 40 hauteur) un peu ternie par la détérioration du vernis, nous montre la vierge au ciel, le pied appuyé sur un globe et entourée d'anges ou de chérubins dont l'un, les bras élevés en l'air, tient une corbeille remplie de fleurs d'une facture magistrale qui rappelle un peu RUBENS. Quant à la Vierge elle-même et à l'ensemble du tableau, ils font, au contraire, penser à l'école de Bologne. En somme l'exécution très conventionnelle mais assez habile, et le coloris brun et lourd ne dénotent aucune originalité et ne laisseraient soupçonner en rien, cette fois, l'influence de REMBRANDT.

Pour avoir, avec le soin qu'il y mit, questionné KEIHL et recueilli ses communications, BALDINUCCI s'était fait certainement une idée assez haute de REMBRANDT et cette idée ce ne sont pas les peintures du maître qui la lui avaient inspirée, car, ainsi qu'il nous le dit lui-même, ses tableaux étaient très rares en Italie. Il ne peut en citer que deux: à Rome, dans la Galerie Panfilii, une tête de vieillard portant une barbe courte et coiffé d'un turban; et au musée de Florence, dans la collection des Portraits de peintres, celui de l'artiste lui-même. En revanche, il connaît et admire ses eaux fortes et pour un italien habitué à la correction du trait, à la netteté des silhouettes et à l'extrême simplicité du travail, cette intelligence d'un art si nouveau dénote un esprit singulièrement libre et dégagé de préjugés ou de parti-pris. Il y paraît du reste, à la façon dont il apprécie les gravures du maître et „sa manière qui lui est toute personnelle, qu'on ne rencontre chez aucun autre et que seul il a possédée, procédant à l'aide de certains traits, de griffonnements et de hâchures irrégulières; obtenant cependant par son travail

un clair-obscur profond et d'une grande puissance et un goût tout à fait pittoresque ; couvrant par places sa planche d'un noir intense et laissant en d'autres endroits jouer le blanc du papier et suivant le degré de coloration qu'il se proposait de donner aux costumes de ses personnages, dans ses premiers plans et dans ses lointains, se contentant parfois d'une ombre très légère et parfois même d'un simple trait, sans rien de plus." En vérité, on ne saurait mieux dire, ni marquer plus nettement que ne fait BALDINUCCI ce qui caractérise l'originalité de REMBRANDT comme graveur. Ce n'est pas qu'il soit insensible aux qualités du peintre et tout en trouvant que „sa renommée sur ce point passe son talent," il ne laisse pas de constater qu'il montre aussi un talent très personnel dans ses tableaux. „Sans avoir besoin d'un contour intérieur ou extérieur, à l'aide de petits coups répétés, donnés comme au hasard, il atteint une grande puissance de clair-obscur, sans que ses ombres soient jamais opaques et ce qui est vraiment merveilleux, c'est que tout en procédant ainsi par touches successives, il puisse mettre tant de perfection à ses œuvres."

Mais, si judicieuses et si inattendues que soient ces appréciations du talent de l'artiste, nous les rencontrerions également vers cette époque chez FÉLIBIEN ou chez DE PILES; ce qui pour nous a plus de prix, ce sont les détails positifs sur sa vie et sa personne que nous offre BALDINUCCI. Notons tout d'abord qu'en tête même de sa notice sur „REMBROND (sic) VAN REIN, cioè REMBRANT DEL RENO", le lieu de la naissance, Leyde, et la date de cette naissance, 1606, sont donnés très exactement, alors que dans la seconde édition de cette histoire abrégée de la Gravure, publiée en 1747, la seule annotation dont le commentateur, „Signor DOMENICO MARIA MANNI", ait enrichi cette notice est une rectification proposée par lui pour cette date de naissance. D'après le Dictionnaire portatif italien, il la recule jusqu'en 1674, c'est à dire cinq ans après la mort même de REMBRANDT. Une autre particularité que nous relevons chez BALDINUCCI, et celle-là est d'autant plus intéressante qu'elle ne se trouve consignée chez aucun autre biographe de REMBRANDT, c'est que ce dernier, comme RUISDAEL, le grand paysagiste, appartenait à la communauté des mennonites (m e n i s t i) et là dessus notre auteur explique que „toute fausse qu'elle soit, cette secte diffère cependant de celle des Calvinistes parce qu'on n'y reçoit le baptême qu'à l'âge de 30 ans; que les prédicateurs n'y sont pas choisis parmi les lettrés, mais que les hommes de la plus humble condition suffisent à cet office pourvu qu'ils soient estimés de leurs coréligionnaires et qu'ils aient le respect des convenances et de la justice, vivant d'ailleurs pour le reste entièrement à leur gré." BALDINUCCI, on le voit, insiste sur ces indications que KEIHL évidemment lui a transmises et qui lui ont paru curieuses. En homme bien pensant, il voudrait espérer que, comme son disciple, REMBRANDT a reconnu son erreur et c'est avec une expression de regret

que, vers la fin, il ajoute: „nous n'avons pu savoir s'il a jusqu'au bout persévéré dans sa fausse religion". Pour nous aussi ce fait que REMBRANDT était mennonite a son importance, parce qu'il nous fournit quelque lumière non seulement sur ses idées religieuses, mais sur sa façon de comprendre la Bible et aussi sur ses relations suivies et assez intimes avec des ministres mennonites, notamment avec ANSLO dont à plusieurs reprises il a dessiné, gravé et peint le portrait.

C'est aux environs de 1640 que BALDINUCCI place l'époque de la plus grande réputation de REMBRANDT et sur ce point encore son assertion est conforme à la réalité. Il cite comme une de ses œuvres les plus célèbres, une grande toile qui, suivant lui, se trouvait „placée dans le local des Cavalieri forestieri et qui représentait une Prise d'Armes (un ordinanza) d'une de ces compagnies de gardes civiles . . . avec la figure d'un capitaine qui, le pied levé en l'air, semble marcher et qui porte à la main une pertuisane si habilement mise en perspective que, bien qu'elle n'ait pas plus d'un demi-bras dans le tableau, elle semble vue en réalité dans toute sa longueur." Le succès de cet ouvrage avait été considérable et „bien qu'il y regnât quelque confusion et que les figures n'y parussent pas suffisamment distinctes, toutes celles-ci avaient cependant été faites avec grand soin d'après nature." Le chiffre de 4000 écus ou 3500 livres toscanes que BALDINUCCI donne pour le prix de cette toile, quoiqu'un peu supérieur au chiffre réel, n'en diffère cependant pas très sensiblement; mais j'avoue ignorer absolument ce que pouvaient bien être „ces nombreuses compositions tirées des Métamorphoses d'Ovide peintes à l'huile par REMBRANDT sur les parois de la maison d'un marchand qui faisait partie du magistrat." Il est probable que les souvenirs de KEILH l'ont mal servi à cet égard ou que BALDINUCCI lui-même a fait sur ce point quelque confusion. Ce qu'il dit des résultats merveilleux auxquels REMBRANDT arrivait avec sa façon de procéder „par petites touches successives et à force de soin et de travail", mérite plus d'attention. „Bien que très inférieur par le dessin, — et nous reconnaissons à ce propos l'italien tout imbu de ce qu'il croit le grand art, — il s'était acquis par son coloris une telle vogue qu'il aurait pu exécuter une grande quantité de portraits; mais comme chacun savait qu'il fallait avec lui s'attendre à poser pendant deux ou trois mois, peu seulement se résignaient à tenter l'aventure. Ces longs retards s'expliquent assez par sa manière de peindre. A peine sa première ébauche était-elle sèche qu'il revenait par petits coups si répétés que par places l'épaisseur des empâtements n'avait guère moins que la moitié d'un doigt. Aussi, bien qu'il travaillât sans trêve, il n'a terminé que très peu d'ouvrages. Malgré tout, il conserva toujours une si grande réputation qu'un de ses dessins, à peine indiqué en quelques traits, se vendait jusqu'à 30 écus aux enchères."

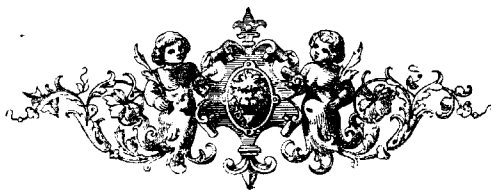
La fin de la notice, il faut bien en convenir, est loin d'offrir le même intérêt, ni la même véracité que ses débuts. Pour les dernières années de REMBRANDT, BALDINUCCI ne dispose plus du témoignage de KEIHL qui a quitté son maître vers 1656. Il est donc réduit à enregistrer les bruits qui circulent alors en Italie et, de toutes façons, l'Italie à ce moment était bien loin de la Hollande, bien étrangère à ce qui s'y passait. Si ça et là nous trouvons à noter quelque renseignement véridique, comme la date de la mort de l'artiste donnée d'une manière presque exacte: circa 1670, il se trouve mêlé à des indications plus ou moins douteuses ou tout à fait erronées. C'est ainsi que BALDINUCCI nous montre REMBRANDT se faisant de lui-même une si haute idée que, ses estampes ne se vendant pas suivant lui assez cher, il avait cherché le moyen d'en accroître la valeur et „qu'il faisait racheter à tout prix et dans toute l'Europe, celles qu'on pouvait trouver, entre autres une Résurrection de Lazare qu'on poussait pour lui aux enchères, à Amsterdam, jusqu'à 50 écus, bien qu'il en possédât encore lui-même la planche." Notons en passant que l'attribution de cette Résurrection de Lazare a été récemment contestée par MR. SEYMOUR HADEN. A ce jeu, REMBRANDT ne pouvait manquer de se ruiner et son biographe constate, en effet, „qu'il fut réduit à toute extrémité et que, chose bien rare parmi les peintres, il fut déclaré en faillite." Mais aussitôt après, il ajoute qu'étant ensuite „parti d'Amsterdam, REMBRANDT entra au service du roi de Suède, chez lequel il mourut misérablement." Nous retrouvons ici l'erreur commune et le fait même que le bruit de l'expatriation de REMBRANDT fût dès cette époque aussi répandu, nous montre à quel point le maître, après sa disgrâce, menait une vie obscure et le peu de souci qu'il avait de sa renommée. De même, en terminant, BALDINUCCI se fait l'écho du sentiment public quand, à propos de ses élèves, il cite outre BERNARD KEIHL et GÉRARD DOU de Leyde, „GOUBERT FLYNK d'Amsterdam qui a suivi sa manière dans sa couleur, tout en montrant un peu plus de correction dans le dessin de ses figures."

Tout cela, on le voit, est plus ou moins connu, plus ou moins exact; mais d'autres passages de la notice qui ont trait au caractère de REMBRANDT et à sa façon de vivre, nous valent des informations à la fois plus intimes et plus neuves. Aussi croyons-nous bien faire en les traduisant ici en extenso. „La singularité de sa manière comme peintre répondait entièrement à celle de sa vie; c'était un humoriste (u m o r i s t a) de premier ordre, qui ne s'inquiétait en rien du qu'en dira-t-on. Outre que l'aspect de son visage était laid et vulgaire, il ne portait que des vêtements sales et négligés et il avait l'habitude en peignant d'essuyer ses pinceaux derrière son dos et tout à l'avenant. Quand il travaillait, il n'aurait pas reçu chez lui le plus grand souverain de la terre; celui-ci aurait dû passer et repasser jusqu'à ce que l'artiste eût terminé sa tâche. Il fréquentait assidument les ventes publi-

ques pour s'acheter de vieux costumes de rebut, quand ils lui semblaient bizarres et pittoresques, et sans s'inquiéter de leur saleté, il les accrochait aux murs de son atelier parmi les belles choses qu'il aimait à collectionner, comme toutes sortes d'armes anciennes ou modernes, des flèches, des hallebardes, des poignards, des sabres, des couteaux et autres objets semblables, une quantité innombrable de dessins, de gravures de médailles, en un mot de tout ce qu'il croyait pouvoir être utile à un peintre. Il était cependant tout à fait digne de louange pour une certaine bonté poussée jusqu'à l'extravagance, ainsi que pour le sentiment élevé qu'il avait de son art. Quand on vendait quelque objet ayant rapport à cet art, et notamment des peintures et des dessins de grands maîtres, dès la première mise à prix, il faisait une si haute enchère que personne ne se présentait plus après lui pour surenchérir, et il disait qu'il agissait ainsi pour rehausser sa profession. Il prêtait aussi très libéralement toutes ses vieilleries aux peintres qui pouvaient en avoir besoin pour leurs travaux."

En lisant pour la première fois ces quelques lignes, elles m'avaient, je l'avoue, profondément ému. Il n'est guère possible, en effet, de réunir en moins de mots plus de particularités qui peignent mieux REMBRANDT et qui soient plus à son honneur. Avec toute l'affection que KEIHL a conservée à son maître, on sent la sincérité entière d'un témoignage qui se rapporte évidemment à une période assez avancée de sa carrière. Bien que séparé de REMBRANDT, son disciple lui garde un souvenir reconnaissant et fidèle; c'est avec une sorte d'attendrissement qu'il nous le peint déjà vieux, conservant avec son amour passionné pour son art et son insouciance pour tout le reste, l'originalité de son humeur, son indifférence absolue de l'opinion et surtout cette bonté „poussée jusqu'à l'extravagance" qui survivait à tant de cruelles épreuves. Ce sont là autant de traits qu'il nous a paru utile de rapporter parce qu'ils nous semblent chez BALDINUCCI plus explicites que chez les autres biographes de REMBRANDT. Les touches que cet italien ajoute au portrait du maître, en accusent mieux la ressemblance et complètent éloquemment l'expression de la vie de son modèle.

REMBRANDT.

NIEUWE BIJDAGEN TOT ZIJNE LEVENSGESCHIEDENIS

DOOR

DR. A. BREDIUS en MR. N. DE ROEVER.

III.

SEDERT wij in den derden en in den vijfden jaargang van dit tijdschrift de resultaten van de laatste archief-onderzoekingen mededeelden, dachten wij waarlijk niet, dat wij daarop reeds in den achtsten jaargang het eerste vervolg zouden durven geven. Wij hadden met het publiceeren dezer stukken liever gewacht tot wij over nog meer gegevens de beschikking zouden gehad hebben, maar aangezien en de bronnen langzamerhand beginnen op te drogen, die vroeger tamelijk mild vloeiden, en schrijvers van grooten naam zich aangorden, om het leven van den grootmeester van Neêrlands kunst te beschrijven in verband met zijn werk, — thans zoo veel beter bekend dan ten tijde, toen VOSMAER schreef, — en gegrondvest op de oorkonden, die sedert denzelfden tijd grootendeels in dit tijdschrift zijn gepubliceerd, meenden wij geene vrijheid te kunnen vinden, om het achterstaande nog langer onder ons te houden.

Dit strekke tot onze verontschuldiging, wanneer de belangstellende vriend van REMBRANDT zich in deze weinige bladzijden bijkans gesleurd zal zien door heel het te Amsterdam geleid huiselijk leven van onzen kunstenaar, slechts hier en daar stil staande, en dan nog wel zonder zelfs een overzicht te nemen van den tijd voor welks kennis het stuk, dat ons bezig houdt, van belang is.

Waartoe zou dit ook dienen?

Geen dezer stukken weerspreekt een enkele der beschouwingen, die wij aan de vroeger gepubliceerde hebben vastgeknoopt. Integendeel zij bevestigen en vullen die aan.

Wij zouden dus in herhalingen moeten vervallen met iedere breedvoerige toelichting, die zij bovendien niet noodig hebben, omdat zij zonder haar niet misverstaan kunnen worden door hem, die van de vorige artikelen heeft kennis genomen.

Wij zullen dus slechts hier en daar een enkel woord er bijvoegen, waar ons eene korte verklaring wenschelijk voorkomt.

Het eerste stuk voert ons terug naar den tijd, toen REMBRANDT met zijne broeders en zusters de ouderlijke nalatenschap deelde. Wij leeren er uit, hoe REMBRANDT voor zijn erfdeel hypotheek op de molen gekregen had, maar er liever contante penningen voor ontving, en derhalve zijnen broeder WILLEM machtigde den custingbrief te verkoopen. De acte is merkwaardig, omdat zij ons doet zien, dat de meester reeds toen prijs stelde op baar geld. Toch verkeerde hij geenszins in geldgebrek, althans, toen het den 12 December 1640 bleek, dat ADRIAEN bij het beheer des onverdeelden boedels 480 gl. meer uitgegeven dan ontvangen had, was het REMBRANDT, die het eerst zijn gedeelte daarin aanzuiverde.

Op huynen den 2^{en} November 1640 compareerde . . . . den E. Sr. REMBRANT VAN RHIJN, wonende tot Amsterdam, naegelaten zoon ende mede-erfgenaem van HARMAN GERRITSZ VAN RHIJN ende NEELTGEN WILLEMSdr. VAN ZUYTBROUCK, zijne ouderen, beyde zalr. ged., te kennen gevende . . . . dat hem comparant volgens de staet, schiftinge en scheydinge beroerende den naegelaten boedel ende goederen van de voorsz. NEELTGEN WILLEMSdr. VAN ZUYTBROUCK, zijne zal. moeder, ... voor sijne erffportie onder andere partijen aenbedeelt was zoodanige somme van *f* 3565.— te betalen staende met *f* 300.— s' jaers, Alderheyligen dage 1641 't eerste ende zoo vervolgens . . . . als ADRIAEN HARMANSZ VAN RHIJN, zijn comparants broeder, van wege de custingpenn: van de halve moutmolen staende op de Vestwalle bij de Witte poort, (daervan CLEMENT LEENDERTSZ RUYTS de wederhelfte competeert) die d'selve ADRIAEN HARMANSZ bij de voorsz. scheydinge . . . . aenbedeelt es, schuldich is en aen hem comparant op de voorsz. termijnen, uytkeeren en betalen moet (breder blijckende enz.) Ende alsoo hij comparant te rade geworden es, de voorsz. aenbedeelde custingpenningen te doen vercoopen, en te gelde te maken tot zoodanige reductie als best zal willen vallen, en hem comparant ongelegen was ter tijt en wijle van deselve vercoopinge hier te blijven ende zulcx te bevorderen, soo ist, dat hij comparant . . . . zijn broeder WILLEM HARMANSZ

VAN RHIJN bevoelachtigt dit alles voor hem te bezorgen. Gedaen ten huize van ADRIAEN HARMANSZ VAN RHIJN.

Getuygen zijn JAN ADRIAENSZ VAN RHIJN en de Notaris CLAES PAEDTS. ¹⁾

Kenschetsend voor de goede verhouding, die er ten huize van den meester tusschen de huisgenooten bestond, is de uiterste wilsbeschikking ²⁾ van GEERTJE DIRCX, weduwe van den trompetter ABRAHAM CLAESZ, de minne van TITUS, die ziekelijk maar nog helder van hoofd, dankbaar erkennende ongetwijfeld de weldaden, die zij in het huis van haren meester had genoten, den 24 Januari 1648 hare moeder slechts in de legitieme portie, (te voldoen met alle hare kleederen behalve hare gouden sieradien,) tot erfgenaam instelde en voor het overige haar pleegkind TITUS, onder voorwaarde, dat deze aan TRIJNTJE, het kind van PIETER LAMBERTSZ BEETZ, te Hoorn, 100 car. gl. met haar conterfeytsel — misschien wel door REMBRANDT geschilderd! — zou uitkeeren.

Wij hebben reeds vroeger gezien ³⁾, hoe in deze goede verstandhouding na verloop van tijd eene verandering kwam, die tot onaangename verwickelingen met REMBRANDT aanleiding gaf. GEERTJE gedroeg zich niet zeer goed of geraakte — hetgeen ons waarschijnlijker voorkomt — eenigszins gekrenkt in hare geestvermogens, zoodat het gewenscht werd haar over te brengen naar een gesticht, waar zij behoorlijk zou kunnen worden verpleegd. Hare verwanten, waartoe wij in de eerste plaats PIETER DIRKSZ rekenen, die eenige jaren later timmerman op het schip „*de Bever*” was, verzochten CORNELIA JANSSEN, huisvrouw van WILLEM JANSZ COEHOUWER, de noodige maatregelen daartoe te nemen. Zij deed dit gewillig, maar verzocht REMBRANDT de kosten voor te schieten, hetgeen deze deed. Maar toen hij eenige jaren later in geldverlegenheid zat, bedacht hij, dat het billijk zou zijn, indien GEERTJES verwanten hem zijne uitgeschoten penningen terugbetaalden, en toen zij weigerachtig of nalatig bleven, liet hij een hunner, bovengenoemden PIETER DIRKSZ, op het punt staande zee te kiezen, in arrest nemen. Dit was evenwel gansch niet naar den zin van onzen zeeman. Hij zond REMBRANDT den 2 Maart 1656 den Notaris JUSTUS VAN DE VEN om hem te insinueeren, dat hij hem onrechtmatig had doen arresteeren. Hij moest en wilde echter vertrekken. Moest hij nu terug blijven, dan zouden ook de onkosten verder voor REMBRANDTS rekening zijn. Ook meende hij door den meester schadeloos gehouden te moeten worden „van alle injurien en affronten *door uwe proceduren gehadt en geleden.*”

REMBRANDT antwoordde: „den Insinuant hadde hem geroepen op de

1) Prot. Not. ADR. PAEDTS. Leiden.

2) Prot. Not. LAUR. LAMBERTI. Amsterdam.

3) *Oud-Holland* III, bl. 96—98.

„gepreviligeerde rolle, om te geven redenen van arrest, en daer soude hij antwoorden, „Doch soude sien ofte hij 't anderssins te wege brachte, en stont niet toe, dat „den insinuant soude gaen uyttet arrest.”

De tegenspraak veroorzaakte een rechtsgeding, waarin REMBRANDT den 18 Mei 1656 ARNOUT VINGBOOM tot procureur stelde ¹⁾ en waarin het volgende stuk gebruikt werd ten bewijze van de deugdelijkheid der vordering.

Op huynen den 3^{en} May 1656 compareerde . . . . CORNELIA JANS, huysvrouw van WILLEM JANSZ KOEHOUWER, out omtrent 40 jaren, en verclaerde ten versoecke van Sr. REMBRANDT VAN RIJN, Constschilder, waer te zijn, dat sij getuyge in den jaere 1650 ten versoucke van de vrienden van GEERT DIRCX, deselve GEERT DIRCX helpen brengen heeft int tuchthuys tot Gouda, en dat sij getuyge in dien tijt en om tselve te effectueren soo nu en dan verschooten en verstreect heeft, soo aen de Substituyt-schout, vracht, item aen de Regenten als binnemoers en anders de somme van omtrent *f* 140: — eer meer als min, welcke penningen sij getuyge verclaerde, ten versoucke van de vrienden voorn., gehaelt en ontvangen te hebben uyt handen van den producent. Verclaerde alsmede sij getuyge, dat haer voorgehouden sijnde seeckere verclaringe, gepasseert voor den Notaris J. CROSSE, den 4^{en} July 1650 ²⁾, daerin getuygen syn de buyren dier tijt wonende omtrent GEERT DIRCX en dat d'selve verclaringe bij de getuygen in deselve verleden, voor d'Ed. Heeren Burgem^{ren} alhier met eede is bevesticht. ³⁾

Eene verklaring van het jaar 1650 laat ons REMBRANDT weder zien ijveren voor het uitbreiden zijner verzameling van teekeningen. Thans gold het eenige uit den boedel van een zijner leerlingen, over wien eenige berichten in den vijfden jaargang van dit Tijdschrift gegeven werden, welke wij thans met het bericht van den publieken verkoop van zijne nagelaten kunst kunnen vermeerderen. De teekeningen van DE LA TOMBE, die REMBRANDT uit de portefeuilles zocht, hadden ook juist de aandacht getrokken van een deskundig kunsthandelaar PIETER DE LA TOMBE, die er eenige aanspraak op schijnt te hebben gehad, en er den verkooper, JACOB RITSMA, ook een schilder, ⁴⁾ om lastig viel, evenals om boeken, die RITSMA aan een ander verkocht had.

1) Prot. Not. NIC. CRUYS. — REMBRANDT wordt in deze acte uitdrukkelijk „poorter dezer stede” genoemd. ABRAHAM FRANCEN stond daarbij R. als getuige ter zijde.

2) De hierbedoelde acte, waarschijnlijk eene verklaring der bureu omtrent GEERTJES toestand, is niet teruggevonden.

3) Prot. Not. J. MOLENGRAEFF, Amsterdam.

4) JACOB RITSMA, geboortig van Groningen, woonde in October 1650 in de St. Pieterspoort bij de Nes. Zijne vrouw, CATHARINA ANSKEMA, stierf daar en werd 12 October in de Zuiderkerk begraven. Vier

Op huyn den 17^{en} Junij 1650 compareerde voor mij..... den E. constryken REMBRANT VAN RIJN, schilder binnen desen stede, ende heeft ter requisitie van JACOB RITSEMA, mede schilder, bij ware woorden..... verclaert..... dat omtrent twee jaeren geleden, corts nae de vendue der schilderijen van LEENDERT VAN BEYEREN, de requirant hem depositant heeft comen veylen en tsijnen huysse gebracht een bouck met seeckere teykeningen, waeruyt hij seven off acht stucx, die hem aenstonden, genomen en geldt voor geboden heeft, ende eyntelijck een somme van 24 guldens daer voor geboden en den requirant aengetelt heeft, ende dat op behagen van sijn requirants meester, off se hem daer vooren afstandich waeren off niet. Ondertusschen is PIETER DE LA TOMBE verscheyde malen bij hem depositant gecomen, om de cunst te sien, vragende nae wat nieuus, en heeft hij depositant de gemelde teykeningen laten sien, seggende, dat wat raers was van sijn, LA TOMBE'S, broeder gedaan. Denselven LA TOMBE prees de teykeningen en maecte semblant, die selfs te willen coopen. Hij depositant seggende, dat 24 gulden aen gelt daerop gegeven hadde en niet te weten offse daer vooren behouden soude, soo versocht hij, LA TOMBE, te weten dengene, die deselve teykeningen hem geveylt hadde, dat hij depositant in 't eerst niet en heeft willen seggen. Twee a drie dagen daerna is den voorn. LA TOMBE weder bij hem depositant gecomen instandelijck versoekende te weten dengeene, die hem de gemelde teykeningen gebracht hadde, dat hij depositant eyntelijck gedaen en den requirant genomineert heeft. Corts daeraen is de requirant weder bij hem depositant gecomen, 't gelt wederom brengende, seggende, dat sijn meester de teykeningen daer vooren niet afstandich waren. Daerna is de gemelte LA TOMBE weder bij hem depositant gecomen seggende, dat hij de gemelte teykeningen van de requirant gecoft hadde, voor tselfde gelt, dat hij depositant daer vooren geboden hadde, en presenteerde deselve teykeningen hun depositant weder over te laten, gelijk hij depositant die weder van LA TOMBE overgenomen heeft. Gedaen enz. ¹⁾

Get: REMBRANDT VAN RHIJN.

Hierbij sluit zich de volgende acte aan:

18 Juny 1650. JAN BRAEMSZ, makelaar, verklaart ter requisitie van JACOB RITSEMA, schilder, dat hij 2 jaren geleden, voor de vendue der

aren later verklaarde hij geen middelen te hebben om zijne 3 kinderen iets voor moederlijk erf te bewijzen. Toen woonde hij op de Rozengracht en hertrouwde den 15 November te Sloterdijk met de 22jarige en van Solingen geboortige CATHARINA TACK. De ondertrouwacte teekende hij:

¹⁾ Prot. Not. P. v. VELSEN. Amsterdam.

schilderijen van zal: LEENDERT VAN BEIJEREN van den requirant gekocht heeft „een cofferken met boecken” voor *f* 40.— PIETER DE LA TOMBE had dikwijls na den prijs geïnformeerd.

Belangrijk uit een ander oogpunt is weder een acte van 28 Maart 1653 voor den Notaris DUÉE te Amsterdam verleden, waarbij de meester — hij noemt en teekent zich voluit REMBRANDT HARMANSZ VAN RIJN — FRANÇOYS DE COSTER machtigt, om alle uitstaande schulden voor hem te innen. Deze acte wordt mede ondertekend door de getuigen HEYMEN DULLERT en JOHAN HINDRICHSEN

Heymen Dullert.
Johan Hindrichsen

waarvan de eerste, en wellicht ook de tweede, die klaarblijkelijk een Duitscher of een Deen was, tot de weinig bekende leerlingen van REMBRANDT behoort.

Wij naderen de periode van moeilijkheden, waardoor REMBRANDT getroffen werd. De meester schijnt reeds in 1654 in zoodanige geldverlegenheid te hebben verkeerd, dat hij bij DIRCK VAN CATTENBURCH, een zijner kunstvrienden tot wien wij hem in onze vorige opstellen in relatie zagen staan, een man, die vele verliezen geleden had en slechts door zijne groote ondernemingsgeest zich staande hield, aanklopte om een somme gelds ter leen. Het gevolg daarvan was eene transactie, welke ons in het onzekere laat, of de partijen elkander wederkeerig hielpen, dan wel of VAN CATTENBURCH hier min of meer handelde als de spin, die het vliegje, in zijn web gevangen, uitzuigt. REMBRANDT kreeg 1000 gl. op de hand, maar moest voor 4000.— gl. een huis koopen en voor 3000.— gl. schilderijen en teekeningen leveren. Na ongeveer een jaar had hij, wat het tweede gedeelte betreft ¹⁾, aan zijne verplichting voldaan. Het kwam er nu slechts op aan de waarde der overgedragen kunstwerken te bepalen, en partijen noodigden LODEWIJCK VAN LUDICK en ABRAHAM FRANZ uit dit voor hen te doen.

Op huyden den 25^{en} dach der Maent December Ao. 1655 compareerden..... Srs. LODEWYCK VAN LUDICK en ABRAHAM FRANZ, ende verclaerden sy comparanten, dat, alsoo Sr. REMBRANT VAN RIJN, Const-

¹⁾ Het schijnt, dat REMBRANDT van de betaling der kooppenningen ontheven is. VAN CATTENBURGH is in den insolventen boedel niet als bevoorrecht schuldeischer opgetreden en in de failliete massa wordt het huis niet bevonden.

schilder, van DIRCK VAN CATTENBURCH, hem qualificerende last te hebben van sijn broeder OTTO VAN CATTENBURCH, gecocht heeft een huys en erve, staende en gelegen in de Hoochstraet ¹⁾ over het stadts-arteleryehuys, daer jegenwoordich HERCULES SANDERS [constschilder] in woont, voor de somme van vierduysent carolus guldens aen gelt, dewelcke hij VAN RIJN sal mogen op interesse houden, ende daerenboven noch aen schilderijen en prenten dryeduysent guldens, des dat hij CATTENBURCH aennam en daer-neffens belooffde in goeden gelde te betaelen d'somme van *f* 500: — en gelijcke *f* 500: — binnen 't selve jaer, daervooren hij Sr. VAN RIJN gehouden blijft te leveren schilderijen en plaeten, sijnde d'selve conditien aengegaen omtrent een jaer geleden ende verclaerden sij comparanten, dat sijlieden specialycken van den voorn: VAN RIJN en CATTENBURCH versocht sijn geworden, omme de schilderijen en prenten voorn: te taxeren, dat dien-volgende hun comparanten door den voorn: CATTENBURCH ter hant gestelt is seeckere specificatie van schilderijen en prenten, dewelcke hij in betalinge van de voorn: dryeduysent guldens soude nemen, bij de eygen hant van hem CATTENBURCH geschreven, en versochte deselve bij hun comparanten getaxeert souden mogen werden. Welcken volgende sij comparanten en gecoren taxateurs verclaren d'selve gewaerdeert en getaxeert te hebben met haerluyder beste kennisse en wetenschap, als volcht:

bedraegende aen schilderijen, volgens annex specificatie ²⁾
 bij de eygen hant van hem DIRCK KATTENBURCH geschreven
 en de cijferletters bij hen taxateurs gestelt, te samen de somme
 van vierentwintich hondert seven ende veertich guldens, segge *f* 2447: 0:
 daerneffens noch een partij prenten bij den voorn: VAN
 RIJN geëttst ter somme van . . . . . „ 160: 17:
 noch een partij dito bij denselven VAN RIJN geëttst,
 ter somme van . . . . . „ 103: 19:
 Verclaren sij comparanten 't gunt voorsz. staet, ter
 goeder trouw, naer hunl: beste kennisse gewaerdeert en
 getaxeert te hebben, gelijck mede sij comparanten verclaer-
 den int seecker te weten, dat de gemelte KATTENBURCH met
 hem VAN RIJN getracteert wegens 6 stuckies schilderijen
 gedaen door BROUWER en PARCELLUS, samen ter somme van „ 750: 0:
 alsmede een conterfeytsel van OTTO VAN KATTENBURCH,
 twelck de voorsz. VAN RIJN sal naer 't leven etsen, van deucht
 als het conterfeytsel van d'Heer JAN SIX, ter somme van . *f* 400: 0:
 makende te samen in 't geheel de somma van . . . *f* 3861: 16:

1) Het is niet duidelijk of hier Hooch- of Berchstraat staat. Het toenmaals reeds Oost-Indische huis oudtijds Artilleriehuys. De benaming was in 1655 echter wel wat uit den tijd en blijkbaar uit een der eigendomspapieren overgenomen.

2) Helaas is deze lijst niet meer aanwezig.

Alle 't welck voorsz. staet verclaren sij comparanten geschiet ende d'oprechte waerheyt te sijn, presenteerende enz. Gevende redenen van wetenschap, te weten hij Sr. ABRAHAM FRANSZ, dat hij nopende de institutie van de voorsz. *f* 750.— en *f* 400.— van het geëtste conterfeytsel bij en present geweest te sijn, als wanneer de voorsz. KATTENBURCH metten selven VAN RIJN ten prijse voorn. soodanich fynalijck getracteert heeft, en hij VAN LUDICK 't gunt voorsz. (is) uytte mont van Sr. KATTENBURCH diverse malen gehoord te hebben, de voorsz. schilderijen ten prijse voorn. aengenomen te hebben. Ter presentie van Sr. THOMAS ASSELIJN en CORNELIS ARENTSZ.¹⁾

Wij maken door deze acte kennis met REMBRANDTS voornemen, om een ets naar 't leven te maken van OTTO VAN CATTENBURCH, den Raad en Secretaris van den Graaf VAN BREDERODE te Vianen.

Is deze ets niet in het tegenwoordig bekende etswerk van REMBRANDT aan te wijzen, het komt ons voor, dat zij twee eeuwen geleden evenmin onder de bekende en tamelijk verspreide werken des meesters geteld werd.

In den kunstwinkel van den bekenden Amsterdamschen kunsthandelaar en uitgever CLEMENT DE JONGE was zij althans niet voorradig, gelijk de inventaris aanwijst, die 11 Februari 1679 na 's mans dood werd opgemaakt.²⁾ Wij aarzelen niet daaruit heel de beschrijving van het „werk van Rembrandt” over te nemen, omdat vele der benamingen, hier voor de etsen te boek gesteld, als de oorspronkelijke moeten aangenomen worden en alzoo de later gegevene zouden dienen te vervangen.

- No. 1. Latombisch plaatjens.
 2. Praatertjes an de deur.
 3. Jonckman met een persiaensche muts.
 4. Vlucht naar Egipten.
 5. Wandelende besjes.
 6. St. Johans onthoofdinge.
 7. Wijfjen met boeckende kocken.
 8. Slaapende naackte vrouwtjes.
 9. Oude Tobias.
 10. Rembrandts moeder.

- No. 11. Pleysterhoofd met een jongetjen.
 12. Oude persiaen.
 13. Conterfeytsel van Rembrandt.
 14. Lieve vrouwtjen.
 15. Speelders aan de deur.
 16. Eenige tronietjens.
 17. Adam en Eva.
 18. Den blinden Tobias.
 19. Swemmertjens.
 20. Een oude persiaensche vrou.
 21. Daniel onder de leeuwen.
 22. Capiteyn Eénbeen.

¹⁾ Prot. Not. J. MOLENGRAEF. Amsterdam.

²⁾ Prot. Not. J. BACKER. Amsterdam.

23. Raetsheer van sijn majestijt in Poolen. 24. Schipper Gerbrandts soontjen. 25. Vader Abraham spelend met sijn soon. 26. Varken drijvers. 27. Afdoening vant kruys. 28. De wandelende bommeler en kint. 29. Naeckte Cleopatra. 30. Venus en Satyr. 31. Vroutgen aen de putt. 32. Stammetjen. 33. Practiserende alchemist. 34. Buuren praatende. 35. Begravinghe der dooden in 't oude testament. 36. Ovael cruysinge. 37. Lazarus opweckigh. 38. Bedroefde Maria met het kint. 39. Dry tronietjens. 40. Dry coningh star. 41. Bedroefde oude man. 42. Eenige onvolmaackte beeltgens. 43. Wandelende vader Abraham. 44. Hieronimus met de leeuw. 45. Conterfeytsel van Smyters. 46. Christus jongh sijnde en disputerende. 47. Rembrandts concubin. 48. Nachjen, vlucht nae Egypten. 49. Avontmael Christi.	- No. 50. Vrouwtjen bij de kachel. 51. Den overtoom. 52. Christus disputerende met de Phariseen. 53. Rembrants vader. 54. Rustende Joseph en Maria in de nacht. 55. De moor gedoopt. 56. De geboorte met een ladder. 57. Tobias tronietgen. 58. Titus conterfeytsel 59. Onvolmaackte vrouwtjen bij de kachel. 60. Ontfangingh van de verloren soon. 61. Biddende Hieronimus. 62. Phariseeën in den tempel. 63. Bedelaer met een stockjen. 64. Vlucht naer Egipte. 65. Geboorte. 66. Afneming van 't cruys. 67. Zacharias met kint op den armen. 68. Biddende Tobias met sijn familie. 69. Een out wijfstronietgen. 70. Neersiene oude man. 71. Rembrandt selfs. 72. Sittende oude vrouw. 73. Leggende naeckte ruster. 74. Sittende een naeckte slaeper.

Wij keeren thans weder tot de jaren van REMBRANDTS desolatie terug.

Merkwaardig is eene insinuatie, waarin wij weder oude bekenden ontmoeten. Het blijkt, dat JAN SIX in 1653 REMBRANDT bijgesprongen was op een borgtocht van VAN LUDICK. SIX had zijne vordering aan ORNIA overgedragen en deze spreekt nu den borg om betaling aan.

Op huyden den eersten dach Augustii Anno 1657 hebbe ick, PIETER PADTHUYSEN, openbaer Notaris etc., mij neffens de naergen. getuygen ten versoecke van Sr. GERBRAND ORNIA, wonende binnen deser stede,

getransporteert aen Sr. LODEWIJCK VAN LUDICK, en hem geïnsinueert...
't geene volcht:

Den insinuant actie en transport hebbende van Sr. JAN SIX van eene obligatie in dato den 7 Maert 1653 bij REMBRANT VAN RIJN ten behoeve van den voorn. SIX gepasseert, in dewelcke ghij U als borge hebt geconstitueert voor de voorn. VAN RIJN, en want denselven VAN RIJN in soodanigen verloop van saecken is gecoomen, dat hij hem is dienende van den miserabelen staet en benefitie van cessie, hebbende hij insinuant op de camer van de Desolate boedels vernomen naer de gelegentheynt van den boedel van den voorn. VAN RIJN, van dewelcke hem insinuant int minste niet en staet te verwachten, soo doet den insinuant U geïnsinueerde door ons, notaris en getuygen, aendien en insinueeren, dat ghij metten alder-eersten den insinuant aen de betalinge sult helpen, ofte bij naerlaticheynt soo protesteert hij insinuant, dat hij U om deselve betalinge als borge voor den voornoemde VAN RIJN sal aensprecken en convenieren, protesterende mits desen van genoegsame advertentie en waarschouwinge.

VAN LUDICK gaff tot antwoord: ick sal met Sr. ORNIA daerover sprecken ter goeder trouwen. ¹⁾

Had SIX uit deze zaak weten te komen, in eene andere was hij betrokken gebleven. Bij acte van 5 October 1652 had REMBRANDT het portret van SASKIA aan SIX afgestaan en wellicht had deze bij eene dergelijke acte den meester in 't bezit gesteld van twee andere doeken, naar 't schijnt op voorwaarde, dat hij, SIX, ze weder zou kunnen terugkrijgen op peene van betaling eener boete, welke SIX bij REMBRANDTS curator schijnt te hebben willen innen. In de Preferentie-rolle vinden wij nu sub 13 September 1658 het volgende besluit aangeteekend van commissarissen in de zaak van JOHAN SIX contra HENRICUS TORQUINIUS, curator.

Commissarissen hebben met consent van parthijen geannuleert beyde de acten, d'eene bij REMBRANDT VAN RHIJN ten behoeve van den eysscher verleden op ten 5 Oct. 1652, waerbij den voorn. REMBRANDT VAN RIJN aen den eysscher bekent verhandelt te hebben sijns huysvrouwe conterfeytsel, ende de andere bij den eysscher ten behoeve van denselven REMBRANT verleden, vermeldende van twee schilderijen, d'eene van *een Simeon*, ende de andere van *een Johannis predicatie*, welke acte geseyt wert onder hem REMBRANT vermist te sijn. Te weete voorsoover se aangaet de respective peenen in dieselve acte vermeldt in cas... off d'ander van parthijen contrarie van den inhoud van dien quaeme te doen.

---

¹⁾ Prot. Not. P. PADTHUYSEN. Amsterdam.

Het groote huis op de Breestraat was verlaten en ten bate der crediteuren verkocht. REMBRANDT en de zijnen hadden aanstonds in een onaanzienlijk stads-kwartier een kleine woning betrokken in eene gansch nieuwe omgeving. Het buurschapsleven, gelijk het in die tijden nog meer ontwikkeld was dan later, leefden de VAN RHIJNS mede, en in hunne omgeving waren zij gezien en geacht. Bekend mocht het zijn bij de oude vrienden en kennissen, dat HENDRICKIE STOFFELS niet de wettige huisvrouw, maar aanvankelijk zijne „concube” — gelijk men haar in effigie betitelde — later zijne huishoudster was, in de buurt beschouwde men haar als 's meesters echtgenoot. De levenswijze, de verhouding in huis, de eer, die REMBRANDT en zijne kinderen haar bewezen, alles moet op de buitenwereld den indruk gemaakt hebben, dat de wettelijke sanctie, de eenige die juist aan den band haperde, niet ontbrak. Duidelijk blijkt dit uit eene acte, waarvan wij alleen den aanhef geven.

Op huyden den XX^{en} October Ao. 1661 compareerde voor mij: enz. Juffe HENDRICKYEN STOFFELS, *huysvrouw* van Sr. REMBRANT VAN REYN, fijnschilder, out 38 jaeren, MARRITIEN CORNELIS, wed^e wijlen CORNELIS PIETERSZ, varentman, out 52 jaeren, en ANNETIE JURIAENS, huysvrouw van GERRIT CLAESZ, goudtraettrecker, out 24 jaeren, alle wonende aen 't eynde van de Rosegraft en gebuyren van HARMPIEN PIETERS, herbergierster, en hebben verclaert . . . . . (volgt eene voor ons geheel onbelangrijke verklaring over een woest en dronken man, die de buurt in opschudding had gebracht.) HENDRICKJE zet een kruisje. TITUS VAN RHIJN teekent als getuige. ¹⁾)

Een ander bewijs voor de achting, die hem in de buurt werd bewezen, ligt dunkt ons, in het feit, dat REMBRANDT als getuige aanwezig was bij de boedelbeschrijving, die de oude VAN LEEST, zijn huisheer, liet opmaken van de nalatenschap van zijnen op de Rozengracht overleden zoon JACOB VAN LEEST DE JONGE en zijn vrouw, den 26 Juli 1663. ²⁾)

En toch werd de finantiëele toestand voortdurend slechter, zóó slecht zelfs, dat REMBRANDT op het laatst van zijn leven het geld van CORNELIA, die hare moeder inmiddels verloren had, moest aanspreken, om het huishouden op te houden. Dit alles zien wij uit een drietal verklaringen, zoo diep tragisch in haren eenvoud, dat zij iederen uitleg overbodig maken en waarmede wij ons opstel eindigen.

¹⁾ Prot. Not. H. WESTFRISIUS. Amsterdam.

²⁾ Prot. Not. J. HELLERUS. id.

Op huyden den 16^{en} Marttii A^o. 1670 compareerden voor mij HENDRIK ROSA, Not. public etc. . . . . JANNETJE VERMEULEN, Wedue van CORNELIS CORNELISZ BANG, oudt ontrent 52 jaer, wonende op d'Anthonisbredestraet bij d'Anthonissluys, MEYCKEN CHRISTOFFELS, Wed. van ABRAHAM VAN DEN BROECK, oudt 48 jaer, wonende op de Rosegraft, en REBECCA WILLEMS, Wed^e van PAULUS HILBRANDTS, wonende int sterfhuys van REMBRANT VAN RIJN op de Rosegraft, en hebben ter requisitie van ABRAHAM FRANZ en CRISTIAEN DUSART, voogden over 't onmondige kint van HENDRICKJE STOFFELS, genaemt CORNELIA VAN RIJN, bij de voorsz. REMBRANT VAN RIJN, geprocreert bij ware woorden . . . . . verclaert, eerst sij eerste deposante JANNETJE VERMEULEN alleen, dat haer noch in goeder memorie en wel bekend is, dat HENDRICKJE STOFFELS, gewesen moeder van CORNELIA VAN RIJN gemelt, in den jare 1656, (wesende gouvernante tot REMBRANT VAN RIJN, doen ter tijt wonende recht over haer deposante) ten huysen van hem REMBRANT VAN RIJN, in het voorhuys had staende haer halve cas off key, dewelcke soodanigh was gestoffeert van linnen, wollen, silverwerck als andere goederen, dat de gemelde casse mette goederen daerin van de schatsters doen ter tijt wierde geeximeert op seshondert gulden. Ende alsoo doen ter tijt de boedel van hem REMBRANT VAN RIJN desolaet ende onder curatele was, deselve HENDRICKJE STOFFELS alsdoen bij eede heeft moeten verclaren, dat deselve cas met goet haer eygen was toebehoorende, sonder dat hij REMBRANT eenige portie van eygendomme daeraen was hebbende, ende dat anders de curateur, die over de boedel gestelt was, deselve casse met al wat daerin bevonden wiert, mede voor REMBRANT's goet soude hebben aengetast en geëxecuteert. Gevende sij deposante voor redenen van wetenschap, dat sij als overbuys seer familiaer met deselve HENDRICKJE STOFFELS is geweest en de voorsz. kas mede dickwils heeft sien staen en mede dickwils met haer HENDRICKJE STOFFELS in de cas gesien en geweest te hebben ende verscheyde van haer HENDRICKJE's silvere lepels in de cas alsmede verscheyde gouwe ringen gesien en gehandelt te hebben, met eenigh ander silverwerck, en de cas mede van linnen en wollen wel was gestoffeert. En haer deposante mede door deselve HENDRICKJE STOFFELS verscheyde maelen is verhaelt, dat sij als vooren oock haer eed daerom had moeten doen van dat het haer cas en goet was.

Verclaert sij deposante REBECCA alleen, dat REMBRANT VAN RIJN gemelt haer deposante verscheyde maele heeft gesecht en uyt sijn mont gehoort, dat hij seyde, dat hij alweer gelt van CORNELIA's gelt heeft moeten nemen [en belooffde tselve wederom te geven, soo haest als sijn Vader za: eenighe stucken, die hij onder handen hadde, geleverd soude hebben]¹⁾ ende dat hij REMBRANT met 't gelt, dat (hij) van CORNELIA's gelt affnam, eenige tijt

1) Het tusschen haakjes geplaatste is weder doorgehaald.

thuys heeft opgehouden. Ende haer deposante mede bekent te sijn, dat sij CORNELIA VAN RIJN voorsz. een sack met silvere ducatonen in de cas hadde; ende sij deposante mede gesien te hebben, dat MAGDALENA VAN LOO, wedue van TITUS VAN RIJN, 's daegs daeraen, dat de vader REMBRANT VAN RIJN was overleden, eenige potstucken gout, bedragende ontrent de hondert seventigh guldens, uyt de sack met silvere ducatonen, die in de cas van CORNELIA VAN RIJN stont, nae haer genomen heeft, ende sij VAN LOO seyde, dat het gout (dat sij uyt de sack met silvere ducatonen kreegh) haer halff toequam, en de sack met ducatonen als doen weder in de cas deed.

Verclaeren sij twee laetste depositanten met hun beyden mede verscheyde maelen van hem REMBRANT VAN RIJN selfs hebben horen bekennen en seggen, dat de cas met al 't geen daerin was, de voorsz. CORNELIA VAN RIJN alleen toequam, ende 's daegs naedat hij REMBRANDT VAN RIJN overleden was, en de notaris STEEMAN aldaer ten sterffhuuse besich was de kamers en kisten en casten te versiegelen, sij depositanten mede bij en present geweest sijn en gehoort en gesien hebben, dat deselve Notaris, wijsende op de cas van de voorsz. CORNELIA VAN RIJN, die ten sterffhuuse op de beste camer stont, omme deselve mede te versiegelen, de voorsz. MAGDALENA VAN LOO tegen de notaris seyde: Neen, die kas niet, die hoort 't kint CORNELIA VAN RIJN toe, ende met eenen de sleutel van deselve cas aen de requirant CHRISTIAEN DUSART overgaff en seyde: Houdaer, bewaer gij de sleutel van de kas voor 't kint, en deselve reqt deselve sleutel overnam. Gedaen enz.

Op huyn den 18^{en} Maert A^o 1670 compareerde andermael voor mij Notario de voorsz. REBECCA WILLEMS, Wed^e van POULUS HILBRANTSZ, en verclaerde bij haer vorige depositie ten versoecke als vooren gedaen, te persisteren ende deselve met 't volgende te augmenteren, als te weten: dat daegs naer 't overlijden van de voorsz. REMBRANT VAN RIJN, als de voorsz. MAGDALENA VAN LOO bij haer deposante quam en haer deposante vraghde, ofter geen gelt in huys was, sij deposante antwoorde van Neen, seggende dat Sr. REMBRANT VAN RIJN haer deposante wel gesecht had, dat hij alrede eenige tijd uit CORNELIA's kas 't huys had opgehouden, deselve MAGDALENA daerop seyde, als perplect staende: „ick hoop niet, dat vader de goude pottstucken van CORNELIA, daer mijn de helft van toecomen, genomen heeft.” Dat cort daerop den requirant DUSART aldaer mede ten huuse gecomen is en MAGDALENA 't gunt vooren [staet] tegen den reqt DUSART seggende, als doen de requirant en MAGDALENA de sleutel van de kas van CORNELIA affeyschte, ende daermede de kas opgedaen en in presentie van } haer deposante aldaer een sack gelt uyt kreegh, in welcke sack seecker sackje met gout in was, welck goudt sij MAGDALENA met kennisse en toestaen van hem

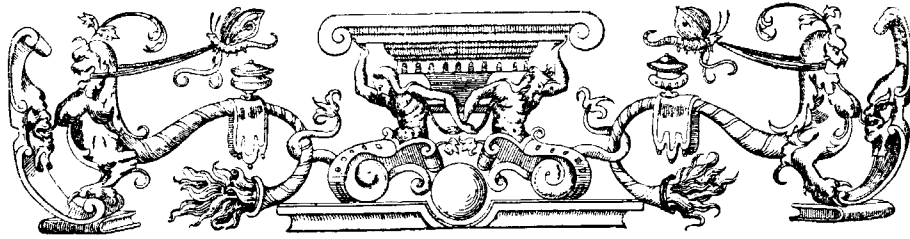
DUSART daeruyt en mede naer haer huys nam, met belofte daer silvergelt voor in de plaets te brengen.

Actum Amsterdam enz.

Op huyden den 25 April A^o XVII^c 't seventigh compareerde..... MAYKE CHRISTOFFELS, Wedue van ABRAHAM VAN DEN BROECK, out 48 jaren en REBECCA WILLEMS, Wedue van POULUS HILBRANTSZ, out omtrent 40 jaer, beyde wonende op de Rosegraft, sij eerste deposante naest de deur vant sterffhuys van REMBRANT VAN RIJN, en sij andere deposante dieneende int selve sterffhuys, ende hebben ter requisitie en instantie van ABRAHAM FRANZS en CHRISTIAEN DUSART, als vooghden over CORNELIA VAN RHIJN, dochter van de voorsz. REMBRANT VAN RIJN, bij waere woorden ..... verclaert ..... dat gisteren voormiddagh den req^{ten} met seecker deurwaerder DANCX ten sterffhuysse van de voorn. REMBRANT VAN RIJN op de Rosegraft gecomen sijn, ende denselve de goederen en meubelen aldaer op den bodem in verseeckeringh genomen en de camers versegelt heeft, en sulcx door de gemelte deurwaerder gedaen sijnde, deselve s'morghens, de clock ontrent elf uyren, weder uyt het sterffhuys sijns weeghs gegaen is. Ende dat denselven namiddagh daeraen, sijnde mede gisteren namiddagh, de clock over twee uyren, seecker stadtsbode, uytten naem van FRANCHOYS VAN BIJLAERT, als voogd over 't dochtertje van TITES VAN RIJN, die de soon geweest is van de voorsz. REMBRANT VAN RIJN, ten sterffhuysse van de voorsz. REMBRANT VAN RIJN op de Rosegraft gecomen is, arrest doen op de goederen, daer ten sterffhuysse sijnde. Gevende voor redenen van wetenschappe, dat sij deposanten in en naest 't gemelte sterffhuys wonen en 't gunt voorsz. is mede bij geweest en gehoort en gesien hebben Aldus gedaen enz. 1)

1) Prot. Not. H. ROSA.

BRIEFE DES KUNSTSAMMLERS ANTONIE RUTGERS
AN DEN LANDGRAFEN WILHELM VIII VON HESSEN.

MITGETHEILT VON
C. ALHARD VON DRACH.

VON den im Kgl. Preussischen Staatsarchiv zu Marburg befindlichen Schriftstücken, welche sich auf den Erwerb von Kunstgegenständen, insbesondere Gemälden, durch den Landgrafen WILHELM VIII von Hessen-Cassel, den Begründer der Casseler Galerie ¹⁾, beziehen, sollen nachstehend einige Briefe des Amsterdamer Kunstsammlers ANTONIE RUTGERS zum Abdruck gebracht werden. Dieselben sind für die Geschichte der Casseler Gemäldesammlung nur von untergeordneter Bedeutung, da von den Bildern, deren Ankauf als durch RUTGERS vermittelt zu constatiren ist, jetzt nur vier (und keineswegs besonders ausgezeichnete) noch in der Galerie sich vorfinden; die Briefe erscheinen aber an und für sich interessant und bedeutsam genug, um gerade in diesen Blättern veröffentlicht zu werden, weil sie uns mit der Persönlichkeit eines Holländischen Kunstsammlers vor 150 Jahren bekannt machen, der

---

1) Nachrichten über WILHELM's Bestrebungen und Erfolge in dieser Beziehung enthält der 1888 erschienene *Katalog der Königlichen Gemälde-Galerie zu Cassel* von Dr. O. EISENMANN a, S XI—XIV sowie XL ff.

als Berather des genannten Landgrafen bei Bilderkäufen, wegen seines Kunstverständnisses und seiner Ehrenhaftigkeit, dessen Vertrauen in höchstem Grade genoss, und ausserdem manches für die damaligen Verhältnisse und Anschauungen Charakteristische darin vorkommt.

Die Umschläge mit den Adressen der Briefe fehlen; es muss daher unentschieden gelassen werden, wo der Landgraf zur betreffenden Zeit sich befand, ob in Cassel, Hanau oder in den Niederlanden. Auch die Concepte zu den Antwortschreiben, welche später den Correspondenzen dieses Fürsten meist beiliegen, haben sich nicht gefunden; ebensowenig, und dies ist in hohem Maasse zu bedauern, die in den Briefen erwähnten, von RUTGERS eingeschickten und von ihm mit Bemerkungen über einzelne der zum Verkauf kommenden Gemälde versehenen Auctionskataloge.

Man darf wohl annehmen, dass RUTGERS auch zu andern Zeiten dem Landgrafen beim Ankauf von Gemälden mit Rath und That zur Seite gestanden habe, da aus den vorliegenden Briefen zu ersehen ist, wie er einzelne Gemälde in der Sammlung WILHELM's VIII ganz genau kennt und bestrebt ist, Gegenstücke dazu anzuschaffen. Hoffentlich gelingt es, in dieser Hinsicht noch einiges urkundlich festzustellen.

Wir bringen im Folgenden die in Französischer Sprache geschriebenen Briefe buchstäblich treu zum Abdruck und fügen nur wenige zum Verständniss nothwendige Bemerkungen bei. Die vorausgeschickten Notizen über RUTGERS, sowie einige auf Holländische Verhältnisse bezüglichen Nachrichten in den Noten verdanken wir Hrn. E. W. MOES zu Rotterdam.

ANTONIE RUTGERS, als Sohn seines gleichnamigen Vaters und der MARIA RUTGERS im Jahre 1695 in Amsterdam geboren, entstammte einer angesehenen und reichen Kaufmannsfamilie. Auch er selber wurde Kaufmann und bekleidete das Amt eines „Commissaris van de zyde manufacturen“. Er hatte Talent und Neigung zur Zeichenkunst und wurde, nachdem er den ersten Unterricht von einem übrigens unbekanntem Zeichenlehrer JAN TEN HOUTEN erhalten hatte, später Schüler des berühmten Marinemalers LUDOLF BAKHUIZEN, welcher jedoch schon im Jahre 1708 starb, als RUTGERS kaum sein dreizehntes Jahr erreicht hatte. Die Liebe zur Kunst war bei ihm in diesem Alter bereits so mächtig, dass wir bei der Versteigerung der Sammlung des Malers BARENT GRAET im Jahre 1709 dem jungen RUTGERS schon als Käufer von mehreren Zeichnungen und Stichen begegnen. Später machte er die Bekanntschaft des Aesthetikers LAMBERT

TEN KATE HERMANZ., und war demselben bei der Uebersetzung von RICHARDSON's „*Art of painting*“¹⁾ behülflich. Als im Jahre 1732 TEN KATE's an Italiänischen Zeichnungen sehr reiche Sammlung verkauft wurde, war RUTGERS einer der eifrigsten Käufer, und der Geschmack für Italiänische Kunst war seitdem bei ihm vorherrschend.

BERNARD PICARD hat mehrere Zeichnungen aus RUTGER's Sammlung in Kupfer gestochen und in seinem bekannten Werke „*Impostures innocentes, Amsterdam 1734*“ veröffentlicht. RUTGERS versäumte keine Gelegenheit, seine Sammlung zu bereichern; den bedeutendsten Zuwachs erhielt dieselbe, als er im Jahre 1753 fast die ganze berühmte Sammlung JABACH aus Livorno erwarb. Viele Künstler verkehrten in seinem Hause an dem Singel bei der Warmoesgracht, darunter namentlich der Maler ISAAK WALRAVEN und der durch seine Verbesserungen der Kreidestrich- und Tuschmanier bekannte Kupferstecher CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL. Als RUTGERS am 14 April 1778 gestorben war, verfasste der Letztgenannte den Katalog der nachgelassenen Sammlung von Handzeichnungen, Kupferstichen, etc. und wurde dieselbe am 1 Dez. 1778 versteigert.

---

¹⁾ *Traité de la Peinture et de la Sculpture, Amsterdam 1728.* Cf. v. EYNDEN en v. D. WILLIGEN I p. 308.

I.

Monseigneur,

J'ai l'honneur de dire à Votre Altesse: que j'ai vu la Collection de Tableaux de feu Mr. Le Comte DE PLETTENBERGH ¹⁾, qui doit être vendue icy le 2e Avril 1738. Je la trouve très magnifique assurément, car il y a de très excellents morceaux du GUIDE, CARLO MARRATTI, ALBANI, LUCAS JORDANO, PAULO VERONESE, TINTORET, BOURGOGNON, CLAUDE LOIRAIN &c: aussi de RUBENS, VAN DIJK, SNEIDERS et BREUGLE DE VELOURS; aussi du Chevr. VAN DER WERFF, J. VAN HUIZUM, et de plusieurs autres maîtres de Hollande; mais les Italiens excellent sur le tout ²⁾.

On veut qu'il y a deux Tableaux de RAPHAËL; mais, je trouve qu'un que l'on pourroit nommer ainsi, c'est un *Fugement dernier* ³⁾ et qui pourroit bien être peint de lui à l'âge de 15 à 18 ans, et être ainsi bien original dans ce sens: mais selon moi, la véritable mérite n'en répond nullement au grand cas que l'on

---

¹⁾ Im *Historisch- und Geographischen Allgemeinen Lexicon etc. Basel 1744* finden sich in fünften Theil S. 817 ausführliche Nachrichten über diesen Mann, welcher bei der Wahl des Bayerischen Prinzen CLEMENS AUGUST zum Churfürsten von Cöln eine bedeutende Rolle spielte und in Folge dessen erster Minister dieses Fürsten wurde, später aber in Ungnade fiel und in Kaiserliche Dienste trat. Wir heben aus dieser Biographie folgendes heraus:

FERDINAND, des H. Röm. Reichs Graf v. Plettenberg und Wittem, Freyherr v. Eis und Schlacken, Herr zu Nordkirchen etc. Er hat am 25. Juli des 1690 Jahres auf dem väterlichen Schlosse und Stammhaus Nordkirchen im Stifte Münster das Licht der Welt erblicket. . . . . Sein Pallast, den er zu Bonn hatte, war vortreflich meubliret, auch mit denen kostbarsten Tapeten und Schildereyen von denen besten Meistern angefüllt; gleichwohl war es nichts gegen dem, was man herrliches auf seinem Schlosse zu Nordkirchen wahrnahm, alwo alles so prächtig in die Augen fiel, dass sich kein regierender Fürst auf demselben zu residiren schämen dürffte. Die Gärten, die er daselbst angelegt, haben kaum an Kostbarkeit und Schönheit in Deutschland ihres gleichen gehabt. . . . . Er starb den 18. Mertz an. 1737 zu Wien, als er eine Gesandtschaft nach Rom antreten wollte.

²⁾ Dies finden wir bestätigt bei Einsichtnahme des von GERARD HOET in seinen *Catalogus of Naamlijst van Schilderijen* etc. mitgetheilten Verzeichnisses. Der daselbst (T. I p. 495 ff.) abgedruckte „*Catalogus van Schilderijen van Zijn Excellentie FERDINAND, Grave van Plettenberg, en Wittem, verkogt den 2 April 1738. in Amsterdam*“ enthält 140 Nrn. und beziffert sich der Erlös nach den beigefügten Preisen auf ca. 47,000 fl. Eine Anzahl Bilder wurde, wie wir sehen werden, indessen gar nicht verkauft und sind die dafür angesetzten Summen demnach nur Scheingebote seitens des Auctionators.

³⁾ Das Bild erscheint im HOET'schen Verzeichniss sub I und wird der Kaufpreis dafür mit 10,000 fl. notirt; diese runde Summe lässt es einigermaassen zweifelhaft erscheinen, ob das Bild damals wirklich einen Käufer gefunden hat. Der Graf v. PLETTENBERG erwähnt das Gemälde in einem uns vorliegenden Schreiben an den Landgraf WILHELM VIII (d. d. Bon(n) 22 Juin 1731), welches folgendermassen beginnt:

en veut faire, disant: qu'il auroit couté passé dix milles florins au Comte; et avec tout cela Monseigneur, ce ne seroit nullement le Tableau que je choisirois du Cabinet si j'avois à en choisir un: car des autres Maitres Italiens, que je vien de nominer, il s'y trouvent des Tableaux bien originals et du meilleur tems des Maitres; aussi Monseigneur, je suis de sentiment que qui voudra faire là emplette de quelque milles florins, et cela avec un bon Choix, pourra faire des Aquisitions de la dernière Magnifisence, à un prix très modique, puisque je m'imagine que ces Tableaux capitals, qui bien la pluspart sont de grand Format, ne seront jamais poussés ici à leur véritable valeur, de beaucoup près¹⁾; car Monseigneur, comme Vous saurés, les Curieux de notre País s'attachent aux petits Tableaux de Cabinet; et encore bien surtout à ceux des Maitres Flamens et Hollandois qu'ils connoissent; y ayant très peu qui comprennent le Veritable Grand Gout Italien & ainsi Votre Altesse comprendra facilement que Bons Jeux et bonne Bource pourroient faire icy Bons Coups: & si le peu de Lumière que j'en ai, pourroit être de quelque utilité à Votre Altesse, elle sera employée à Ses Commandemens avec toute sèle et toute la fidelité possible.

On travaille à faire imprimer le Catalogue; et sitot qu'il sera pret, j'aurois l'honneur de l'envoyer à Votre Altesse: & j'ai celui de me dire, avec toute la Veneration possible, accompagnée d'une Devouément la plus parfaite.

Monseigneur

de Votre Altesse Serenissime,
Le plus humble, le plus sèlé,
et le plus obeissant serviteur

ANTOINE RUTGERS.

à Amsterdam le 22e Novemb:

Ao. 1737.

Monseigneur

J'ai mille raisons d'être inconsolable de n'avoir pu me trouver en ce pays cy, pour y faire ma cour à V. A. S. et particulièrement lorsqu'elle m'a fait l'honneur d'aller voir mes tableaux avec S. A. S. je suis bien aise que mon RAPHAEL luy ait plu, un temoignage aussi si respectable à tous egards que celui de V. A. S. luy donne un nouveau prix. je profiterai de ses conseils pour faire nettoyer et vernir quelques de mes tableaux. j'avoue qu'il y en a plusieurs qui ont besoin et cela demande en effet un homme entendu et versé dans ce metier, etc. etc.

Wenn das Bild überhaupt noch existirt, muss es jetzt einem andern Meister zugeschrieben sein. PASSAVANT (Raffael v. Urbino, Bd. II S. 393) sagt darüber: „Dessen Aechtheit erscheint indessen sehr zweifelhaft, da es seitdem (d. Auct. Plettenberg) ganz verschollen ist.“ Die Beurtheilung des Gemäldes durch RUTGERS, als einen Liebhaber und Kenner der Italiänischen Meister, ist bemerkenswerth.

¹⁾ Im zweiten Bande von HOET findet sich a. S. 89 der „Catalogus van het restant schilderijen van Zijn Exc. FERDINAND, Grave van Plettenberg en verkogt den 11 April 1743 in Amsterdam“ und geht daraus hervor, dass einige Italiänische Gemälde grössern Formats damals zu erheblich geringeren Preisen veräussert wurden, als sie im Jahre 1738 angesetzt sind. Vermuthlich war der Rest von der ersten Auction noch grösser und ist in der Zwischenzeit manches davon aus der Hand verkauft worden.

II.

Monseigneur,

J'ai eu l'honneur, le 22e du mois passé d'écrire à Votre Altesse au sujet du Cabinet des Tableaux de feu Mr. le Comte DE PLETTENBERGH; presentement Monseigneur, j'ai celui d'en d'envoier le Catalogue.

Il est encore venu icy en *Ville de l'Almagne*¹⁾ une autre Collection de Tableaux, laquelle sera vendue le 16 d'Avril 1738.

On fait secret de dire de qui est cette Collection; et on dit qu'elle consiste en environs 250 Tableaux, la plupart pieces de Cabinet de Maitres Flamands & Hollandois; si tot Monseigneur, que je l'aurai vue, j'aurai aussi l'honneur de dire à Votre Altesse ce qu'il en est, & j'ai celui de me dire avec toute la Veneration possible, accompagnée d'une devouement la plus parfaite,

Monseigneur

de Vôte Altesse Sérénissime,
Le plus humble, le plus sèlé
et le plus obeissant serviteur
ANTOINE RUTGERS.

Amsterdam le 3e Decembre
A^o. 1737.

III.

Monseigneur,

J'ai l'honneur de renvoyer à Votre Altesse le Catalogue du feu Comte DE PLETTENBERGH, avec les Remarques necessaires y notées. — Aussi Monseigneur j'envoi le Catalogue de cet autre Cabinet du 16 Avril, dont j'ai vu les Tableaux en passant. Quand il plaira à Votre Altesse de marquer sur le Catalogue, comme cy devant, et de me le renvoyer alors, donc je Vous ferai aussi avoir mes Remarques de meme. Il y a des très magnifiques Tableaux dans cette Collection: mais aussi point de Compagnons pour ceux qui me sont marques de la part de Votre Altesse.

J'ai trouvé sous main, un Compagnon pour la *Boutique de Chirurgin* de TENIER²⁾: c'est un *Corps de Garde* de TENIERS, sur cuivre et assé bon, on en demande *f* 300.— Aussi j'en ai trouvé un pour *l'Eglise* de STEENWYK³⁾, c'est

1) Meistens fanden die Auctionen statt in dem O. Z. Heeren Logement. Wo das Haus *Ville de l'Almagne* gestanden hat, ist uns unbekannt geblieben.

2) Es ist dies das im EISENMANN'schen Katalog als: 138. (404). *Die Baderstube* aufgeführte Gemälde.

3) Im neuen Katalog: 64. (108). *Das Innere der Kathedrale von Antwerpen*, und PEETER NEEFS D. J. zugeschrieben.

*une vue du dedans de la Dome à Utrac*¹⁾, comme je crois, avec trois ou quatres figures, peint de SAENREDAM, très bien, et j'estimeroy ce maitre au moins si habile que STEENWYK. On en demande *f* 60.—, c'est une Eglise Reformée et point Papiste avec des Autels &c. — je crois donc, Monseigneur, que ces dits conviennent pour des Compagnons; en cas qu'on m'ait donné les mesures des Votres au pied de 11 pouces: et ainsi avant de les acheter j'ai cru mieux faire de demander encore le sentiment de Votre Altesse.

J'ai l'honneur de me dire, avec la plus parfaite estime, accompagné d'une devouement très soumise

Monseigneur

de Votre Altesse Serenissime

Le plus humble, le plus
obeissant et sèle serviteur

ANTOINE RUTGERS.

à Amsterdam le 7e Janvier
1738.

IV.

Monseigneur,

J'ai eu l'honneur d'écrire à Votre Altesse le 27e Decembre²⁾, sous couvert de Mrs. VAN NOTTE³⁾, et encore le 7e Janvier, par la poste ordinaire; dans laquelle Lettre Monseigneur, j'ai renvoyé le Catalogue des Tableaux du Comte DE PLETTENBERGH, du 2e Avril, avec les Remarques necessaires; et aussi celui du Baron DE SCHÖNBORN⁴⁾, de 16 Avril. De depuis, je n'ai pas eu l'honneur de recevoir des Nouvelles de la part de Votre Altesse; ce qui me fait craindre que ma dite Lettre du 7e Janvier, ne soit pas bien parvenue: comme aussi en meme tems, que ceux qui ont les deux Tableaux de TENIERS et de SAENREDAM, dont j'avois fait mention, dans cette lettre, et qui pourroit servir de Compagnons à

---

¹⁾ Ebenda: 392. (288). *Das Innere einer romanischen Kirche*. Im CAUSID'schen Verzeichniss v. 1783 und auch im ROBERT'schen v. 1830 gilt es noch als: *Das Innere der Domkirche in Utrecht*.

²⁾ Dieser Brief fehlt.

³⁾ ABRAHAM VAN NOTTEN & FILS war das Amsterdamer Bankhaus, welches die Geldangelegenheiten des Landgrafen in den Niederlanden besorgte.

⁴⁾ Das Verzeichniss ist abgedruckt von HOET in Bd. I S. 506 ff; die ersten 157 Nrn. davon kommen, als eine am 16 April 1738 zu Amsterdam verkaufte Sammlung, nochmals vor in Bd. III S. 17 ff. Das vollständige Verzeichniss weist 193 Nrn. auf und wurden dafür rund 25,000 fl. erlöst. RUTGERS hat in seinem Brief v. 3 Dez. 1737 die Zahl der Bilder auf 250 geschätzt; vermuthlich wurde eine Anzahl minder guter Gemälde nicht in den Catalog aufgenommen.

ceux que Votre Altesse m'a mandés, pourroient les vendre, puisque la Reponce que je leurs avois promise, tarde si longiems à venir.

Aussi Monseigneur, j'ai trouvé depuis, que les Mesures accordent très bien: puisqu'ils m'ont etés envoiées très juste avec des Papiers, et non pas en marquant par Pieds et Pouces; c'est en quoi je m'étois mepris.

J'ai l'honneur d'envoier à Votre Altesse le Catalogue des Tableaux du Prince EUGÈNE ¹⁾, dont j'avois fait mention: Encore, j'ai l'avantage de me dire, avec toute l'Estime possible, et une Veneration la plus parfaite.

Monseigneur

de Votre Altesse Serénissime,
Le plus humble, le plus soumis
et le plus devoué Serviteur
ANTOINE RUTGERS.

à Amsterdam, le 9: fevrier
A°. 1738.

V.

Monseigneur,

J'ai très bien reçu la Lettre du 10e fevrier, dont il a plu Votre Altesse de m'honorer, & j'ai très bien compris Monseigneur, Votre intention à l'éguard des deux Tableaux en question: ainsi je serois d'avis de laisser le TENIERS, qui quoi que bon et original, n'est point *van syn beste Trant*, et d'attendre à meilleure occasion: Aussi j'ai encore examiné le SAENREDAM; que je trouve parfaitement beau dans son genre: on ne sauroit imiter la Nature avec plus de Verité; et je suis sure qu'en cela il pourra tenir tête au meilleur STEENWYK ²⁾. Votre Altesse aura vu la description du Sujet dans ma precedente Lettre; si cela satisfait, on ne sauroit, à mon avis, jamais mieu rencontrer; car aussi la Grandeur s'accorde très parfaitement: le Propriétaire le gardra encore quinze jours, pendant j'espère recevoir les ordres de Votre Altesse, si je l'achetterai, ou point. Je connois

---

¹⁾ In HOET's *Catalogus* findet sich dieses Verzeichniss nicht; Prinz EUGEN VON SAVOYEN starb in Wien am 21 April 1736. Namentlich nach 1718 war er für seine Paläste (das 1724 vollendete jetzige Belvedere, sowie das jetzige k. k. Finanzministerium) eifrig als Sammler thätig. Beide Paläste wurden nach seinem Tode von seiner Nichte und Erbin ANNA VICTORIA, Prinzessin von Savoyen, Gemahlin des Prinzen JOSEPH FRIEDRICH VON SACHSEN-HILDBURGHAUSEN dem Kaiser KARL VI verkauft.

²⁾ Ein richtiges Urtheil über das Bild ist zur Zeit, wegen der dicken darauf befindlichen Firnissschicht, nicht möglich.

encore des beaux STEENWYKS, mais ils sont ou plus grands, ou plus petits que celui de Votre Altesse.

Encore Monseigneur, j'ai vu à présent dans la Collection du feu Comte DE PLETTENBERGH, le N°. 130. *le Marechal de Turenne, à cheval*, de REMBRANDT¹⁾, mais cela ne mérite aucune attention. Aussi j'ai examiné avec attention les Tableaux de la Vente du 16e Avril; et assurément Monseigneur, il y a là des plus beaux Tableaux de Maîtres Brabançons et Hollandois, que dans la Collection DE PLETTENBERGH; j'ai l'honneur d'envoyer cy joint une Catalogue, avec mes Remarques, pour la service de Votre Altesse; et il me paroît qu'il vaut la peine d'y faire Attention. Quand Votre Altesse se sera déterminée pour ce qu'je souhaiterois de l'une et de l'autre Vente, j'aurois l'honneur de recevoir Ses ordres, avec bien du plaisir; il n'y auroit rien qui presse pour cela, mais c'est Monseigneur, que lorsque je saurois aux environs sur quoi se fixera le Choix de Votre Altesse; pour lors je pourrois me régler aussi en quoi je pourrois servir mes anciens Amis, Monsieur DE SLINGELANDT²⁾, de la Haye; et Monsieur RÖVER³⁾, de Delft; ainsi que je le suis toujours accoutumé de faire plaisir à ces Messieurs, dans pareils occasions. J'espère Monseigneur, que Vous ne prendrés nullement de mauvaise part, la Liberté que je prens de m'expliquer dans cecy; Votre Altesse aura toujours la preference; et je me flatte Monseigneur, que Vous voudrés bien con-

¹⁾ Im Catalog (HOET I. S. 505) lautet die Angabe: 130 *De Marechal de Turenne te Paart, levensgroot; kragtig en konstig, door REMBRANT, h. 10 v. 5 d. br. 4 v. 3 d.* und wurde das Gemälde mit 88 fl. bezahlt. Es stammte aus der Sammlung VAN ZWIETEN, welche 1731 im Haag versteigert wurde, und war damals (Vgl. HOET II S. 21) für 90 fl. weggegangen. Das Bild befindet sich nunmehr in der Sammlung des Lord COWPER zu Panshanger. Dr. W. BODE erwähnt das Bild in seinen *Studien zur Geschichte der holländischen Malerei. Braunschweig 1883. S. 590. Reiterportrait des Maréchal Turenne. Auf dunklem Apfelschimmel hinausprengend. Kaum vierzigjährig; in reicher Uniform. Rechts hinter ihm sein Diener. Links im Mittelgrunde eine Staatskarrosse mit vier Insassen einem Parkthore zufahrend. Ganze Figuren. Gemalt 1649.*

²⁾ Es lebten damals drei Barone VAN SLINGELANDT, welche Liebhaber von Gemälden waren, nämlich: HENDRIK, President-Burgemeester van 's Gravenhage, GOVERT, Ontvanger-Generaal van Holland, und DIDERIK, Raadsheer in den Hove van Holland. Die Verzeichnisse ihrer Sammlungen theilt HOET (Bd. II S. 407 fig.) mit. Sie kamen sämmtlich in den Besitz des Prinzen WILHELM V von ORANIEN und bilden den Grundstock des Museums im Mauritshuis im Haag. Der Receveur-Generaal GOVERT VAN SLINGELANDT war der Sohn des berühmten Rathpensionärs SIMON VAN SLINGELANDT, und mit dem Landgrafen WILHEM VIII persönlich bekannt und befreundet. Vermuthlich ist dieser letztere von RUTGERS gemeint.

³⁾ VALERIUS ROVER (geb. 6 Juni 1686 zu Amsterdam, gest. 22 Juli 1739) war ein grosser Kunstfreund, er wohnte in Delft und sammelte namentlich Gemälde. Das von ihm hinterlassene Cabinet erwarb im Jahr 1750 Landgraf WILHELM VIII für 40,000 Gulden. Die davon zu Cassel noch vorhandenen Bilder gehören zu den Perlen der dortigen Galerie. (Vgl. darüber d. Katal. v. 1888 S. XLII u. ff.) Das Verzeichniss der ROVER'schen Sammlung findet sich bei HOET (T. II S. 393) im „*Catalogus van eenige nog in wezen zynde schildery-kabinetten, namentlik: van mevrouwwe Douariere de Reuver, verkogt aan zyn Doorl. Hoogh. den Heere Prins van Hessen, voor de somma van 40,000 Guldens.*“

siderer ces Raisons, & que je ne saurois servir deux Personnes à la fois sur un meme Sujet, et que ma Parole donnée, doit être chose faite.

J'ai l'honneur de me dire, avec un très profond Respect, accompagné de la plus parfaite Vénération

Monseigneur

de Votre Altesse Serénissime
Le plus humble, le plus obeissant,
et le plus dévoué Serviteur

à Amsterdam le 18: fevrier
1738.

ANTOINE RUTGERS.

VI.

Monseigneur,

J'ai eu l'honneur d'écrire à Votre Altesse le 18. fevrier; et jusqu'a present Monseigneur je n'ai pas encore le bonheur d'avoir reçu Vos Intentions à l'égard de la vente du deffunt Comte DE PLETTENBERGH, du 2e Avril, et de celle du Baron DE SCHÖNBERGH¹⁾, du 16e Avril; dont le tems s'approche à grands pas; ainsi je ne doute ou cela viendra au premier jour. — Presentement je trouve de mon devoir d'informer Votre Altesse d'une affaire assée casuelle, c'est: qu'étant avant hier, avec Monsieur le Drossart VAN HOVEN²⁾, dans la maison d'une Dame Veuve de distinction, pour voir ces Battailles de FRANX, dont ce Monsieur aura écrit hier à Votre Altesse³⁾, je decouvris dans la meme salle, au dessus de la Porte, un Tableau du GUIDE, qui me parut très magnifique, et qui seroit un parfait Compagnon pour le *Massanissa & Sophonisbe*⁴⁾ de Votre Altesse. Icy, c'est Sophonisba assise, et commencent à agoniser, après avoir bu la Coupe mortelle: elle tient la Lettre de Massinissa dans la main, et deux de ses Dames d'honneur sont auprès d'elle⁵⁾. Je n'en fis rien paroître d'abord; mais etants sortis, je dis la Chose à Monsieur VAN HOVEN; et nous sommes convenus de la traiter avec toute la secretesse possible; en esperance de pouvoir effectuer

1) Verschrieben statt: SCHÖNBORN.

2) Es ist dies GILLIS VAN HOVEN, Schepen en Raad der Stad Amsterdam. Seine Gemälde-sammlung wurde, wie in HOET T. III p. 111 ff. zu lesen, am 24 März 1755 verkauft.

3) Dieser Brief VAN HOVEN's ist nicht vorhanden.

4) Es muss unentschieden bleiben, ob hiermit das jetzt als: 534. (166.) *Abschied des Aeneas von Dido* aufgeführte Gemälde gemeint ist, oder 532. (167.) *Sophonisbe empfängt durch einen Boten den Giftbecher*.

5) Im EISENMANN'schen Katalog: 533. (168.) *Die sterbende Sophonisbe von zwei Frauen umgeben*.

une Acquisition agréable à Votre Altesse: et à ce moment Monsieur VAN HOVEN vient m'apporter la juste mesure du Tableau, cy jointe; qu'il a su procurer en secret, et de meme l'information que Madame n'auroit point de repugnance à s'en defaire, comme d'un sujet trop triste et melancolique pour elle.

Monsieur VAN HOVEN part demain pour Tilburgh: et j'ai cru bien faire d'avertir d'abord Votre Altesse de cette affaire; si quelque fois cela pourroit apporter quelque changement dans les ordres que Votre Altesse pourroit avoir données pour la Vente DE PLETTENBERGH: et je pourrois avoir la Reponce, cy dessus, demain en huit jours, le 30e de ce mois; et ainsi à tems devant la Vente sudite.

Encore Monseigneur j'ai decouvert ches un Amateur le juste Compagnon pour les *Seinges* de TENIERS¹⁾, dont j'ai les ordres de Votre Altesse; & je m'imaginer qu'en offrant cent florins, ou quelque peu de chose de plus; on pourroit l'avoir. J'aurois donc l'honneur d'attendre aussi la dessus, comme aussi à l'égard de *l'Eglise* de SAENREDAM le bon plaisir de Votre Altesse. Cependant, j'ai l'avantage de me dire, avec le plus profond Respect, accompagné de toute la Veneration possible

Monseigneur

de Votre Altesse Sérénissime

Le plus humble, le plus dévoué,
et le plus obeissant Serviteur

ANTOINE RUTGERS.

à Amsterdam le 22e Mars,
1738.

---

1) Das im Hauptinventar v. 1749 unter Nr. 53 aufgeführte Gemälde finden wir im CAUSID'schen Verzeichniss v. 1783 a. S. 133 als: „Nr. 147. DAVID TENIERS DER JUNGERE. *Eine Affengesellschaft, wovon einer als Mahler vor einer Staffeley sitzt, und einen andern mahlt, der Toback rauchend jenen aufmerksam ansieht; beide in vornehmer Kleidung. Zween geringere sind als Handlanger beschäftigt und noch zween auf dem Vorgrunde unterhalten sich über den Inhalt einer Schrift, die der eine dem andern vorhält. Auf Kupfer, 9 Zoll hoch, 1 Fuss 1 Zoll breit.*“ Das Bild wurde während der Westphälischen Zeit der Galerie entfremdet. Im Verz. v. 1783 kommt noch eine *Affengesellschaft* von TENIERS vor als 81 a. S. 210, welche sich jetzt in der Ermitage zu St. Petersburg befindet und in Vol. II des KÖHNE'schen Kataloges a. S. 100 folgendermaassen beschrieben ist: „699. *Cuisine, envahie par des singes. A gauche, on voit le chef des singes, coiffé d'un bonnet rouge avec plumes blanches et assis sur un escabeau. A droite, un autre singe s'empare d'un verre de vin. Plus loin, des groupes de singes, les uns croquant des pommes, d'autres jouant aux cartes ou se chauffant à la cheminée, et au fond, un singe cuisinier, rôtissant à la broche quelques quartiers de gibier. Signé D. TENIERS F. (Malmaison).*..... 8½—11½ W. (0,37—0,51 m.)“ (Im Original ist 0,79—1,27 m. als Grösse angegeben; diese Maasse gelten jedoch für das folgende Bild und sind durch ein Versehen auch zu Nr. 699 gekommen.)

VII.

à Amsterdam le 18e Avril 1738.

Monseigneur,

J'ai bien reçu la Lettre dont il a plu à Votre Altesse m'honorer le 7e de ce mois. Presentement Monseigneur, j'ai celui de Vous dire l'effect de la Vente, et que j'ai achetté: comme suit ¹⁾

N ^o . 2. de GLAUDE LORAINOIS.....	f 465 ²⁾ .
N ^o . 7. de ELSHAIMER.....	„ 160 ³⁾ .
N ^o . 20. de TENIERS.....	„ 1700 ⁴⁾ .

¹⁾ Im HOET'schen Verzeichniss lauten die Angaben über diese 4 Bilder folgendermaassen:

2. *Een Landschap door CLAUDIO LOROINESE; konstig en natuurlyk geschildert, Ao. 1650, h. 2 v. 7 d. br. 3 v. 10 d.*..... 465—0
7. *De Ontmoeting van Moses en Aaron, in een Landschap, van denzelven (A. ELZHEIMER), h. 1 v. 5 d. br. 1 v. 9 d.*..... 160—0
20. *Een Corps de Garde, met Kaartspelers, en andere Soldaten, met veel bijwerk van Krijgstuyg, geweer enz. door DAVID TENIERS, geschildert Ao. 1642. Zoo goet en capitaal als 'er een van hem bekend is, h. 2 v. 6 d. br. 3 v. 7 d.*..... 1700—0
23. *Een Belleblasent Jongetje, met een Vrouwteje, in een nisje, met bijwerk, door FRANS VAN MIERIS, zeer uytvoerig, h. 10 d. br. 7 d.*..... 620—0

und finden wir dieselben im Casseler Hauptinventar von 1749 unter 174, 33, 69 und 152 verzeichnet.

²⁾ Das, zufolge einer Notiz des Galericsinspectors ROBERT im Verzeichniss v. 1816, vom General LAGRANGE 1806 gestohlene Bild ist im CAUSID'schen Verzeichniss a. S. 134 folgendermassen beschrieben: „Nr. 148. CLAUDIUS GELEE, (g. LORRAIN). *Eine felsigte Landschaft, worinn ein Hirte eine Heerde Schaafte hütet; linker Hand eine perspectivische Aussicht. — Auf Leinwand, 2 Fuss 4 $\frac{1}{2}$ Zoll hoch, 3 Fuss 6 Zoll breit.*

³⁾ Im neuen Katalog: 573. (164). *Begegnung der Propheten Elia und Obadja*, als Copie nach A. ELZHEIMER; im CAUSID'schen Verzeichniss a. S. 67 als: Nr. 106. ADAM ELZHEIMER. *Die Flucht Josephs mit der Jungfrau Maria und dem Kinde Jesu nach Egypten, auf die gewöhnliche Art vorgestellt. Rechter Hand eine felsigte Gegend. Auf Kupfer, 1 Fuss 4 Zoll hoch, 1 Fuss 6 Zoll breit.* EISENMANN sagt: „Die Deutung des Bildes ist controvers. Andere fassen es als die Rückkehr Jacobs nach Kanaan auf;“ uns scheint die alte Erklärung als Begegnung von MOSES und AARON am zutreffendsten. Der biblischen Erzählung (Exod. IV, 27) gemäss findet dieselbe am Berge Horeb statt, den wir auf der rechten Seite des Bildes erblicken und an dessen Fuss des MOSES ältester Sohn GERSON, das die Mutter ZIPORA, eine Mohrin, mit dem jüngeren ELIEZER tragende Saumthier einherführt. Links sind die sich umarmenden Brüder dargestellt, welche sich nach MOSES Flucht aus Egypten nun auf Gottes Befehl zuerst wieder begegnen.

⁴⁾ Das im CAUSID'schen Verzeichniss als Nr. 166 a. S. 141 aufgeführte Bild wurde 1806 gleichfalls von LAGRANGE gestohlen und befindet sich jetzt in der Ermitage. Die Beschreibung im KÖHNE'schen Catalog lautet: „673. *Le corps de garde. Dans une grande salle ouverte, un officier, vêtu d'un justaucorps gris avec une écharpe rouge et coiffé d'un bonnet de fourrure, s'appuyant sur une grande canne. A côté de lui, un barbet blanc. A droite, un groupe de soldats, dont l'un met ses bottes; un autre tient une cruche de bière, un troisième fume une pipe. A gauche d'autres soldats jouant aux cartes ou fumant. Sur le devant, un monceau de riches armures, un drapeau, des selles, une caisse et d'autres effets d'équipement militaire. Au fond, dans la campagne, plusieurs groupes de soldats et dans le lointain, une ville assiégée. Signée: DAVID TENIERS F. 1642. (B.) (Malmaison.)*

15 $\frac{1}{2}$ — 23 W. (0,69 — 1,02 m.)

WAAGEN gibt in seiner Schrift über die Gemäldesammlung in der Kaiserlichen Ermitage zu

No. 23. du Vieux MIERIS..... f 620¹⁾.

Je me flatte que quand Votre Altesse verra les Tableaux, que j'auroi de l'honneur de mon Emplète; jamais je n'ai oui approuver si generalement par les Amateurs que le TENIERS; en s'écrians que c'étoit veritablement le Triomphe de ce Maitre, & que jamais on en ait vu un d'apochant de ce!ui: aussi Monseigneur, je n'ai jamais vu attaquer en Peinture avec tant de furie, que lorsque l'on exposoit ce Tableau: ce n'étoit que feu et flame de tout coté: je commençois même à trembler pour l'ordre *de Coute qu'il Coute*: mais enfin, les Soldats se sont defendu avec tant de bravoure, que Votre Altesse est Vainqueur. Demain Mrs. VAN NOTTEN me payeront provisionellement f 3000.— pour compte de Votre Altesse.

Le WOUERMAN de Mr. HOGENBERGH²⁾ est en hauteur 29 pouces, et en largeur 31 pouces: on ne peut voir rien de plus magnifique de ce Maitre: je conte que le dernier prix en sera f 1300.— ou f 1200.— tout au moïn. — Le WOUERMAN de l'Orlogeur P. KLOK³⁾, est en hauteur 20 pouces, et en largeur 28 pouces; je croirois que le dernier prix sera f 1000.— il est très beau aussi.

Encore, Mr. DE RORE⁴⁾ de la Haye, a un très beau WOUERMAN que P. CLOK a eu autrefois, et que je connois; c'est un *Pillage d'un Village*: il a en hauteur 22 pouces, et en largeur 30 pouces, et le prix seroit en un mot f 800.—

Ainsi Votre Altesse plaira prendre la speculation cy dessus, et de me commander. — Aussi Monseigneur, je suis deja entrain à poursuivre la *Sophonisba*

St. Petersburg (S. 160) folgendes Urtheil über das Bild ab: „Dieses Bild aus der besten Zeit des Meisters nimmt unter seinen Wachtstuben durch glückliche Anordnung, Kraft der Färbung, Gediegenheit des Machwerks eine der ersten Stellen ein. Nur der etwas kalte blaugrüne Ton des landschaftlichen Hintergrundes stört in etwas die Haltung.“

¹⁾ Im Verzeichniss v. 1783 a. S. 126 als: „Nr. 125. FRANS MIERIS, DER ÄLTERE, Ein Knabe, der in einer Nische steht und Seifenblasen macht. Hinter ihm zur linken Hand eine Frauensperson mit einem Hündgen in den Armen, und zur rechten eine Vase mit einer Sonnenblume. Auf Holz, 9 $\frac{1}{2}$ Zoll hoch, 7 Zoll breit“. Nach der Angabe von ROBERT wurde das Bild in der Westphälischen Zeit von DENON weggenommen und 1815 nicht wieder zurückgegeben.

Die Angabe im DE STUERS'schen Katalog des Mauritshuis im Haag, dass das dortige Bild No. 85, worauf dieselbe Darstellung sich befindet, von der SCHÖNBORN'schen Versteigerung herstammt, ist also unrichtig. Dieser Gegenstand ist so oft von dem Meister gemalt, dass es schwer fallen wird, anzugeben, wo das SCHÖNBORN'sche Bild sich jetzt befindet.

²⁾ Ein Verzeichniss der *Schilderyen van den Heer IZAAK HOOGENBERGH*, wie sie am 10 April 1743 zu Amsterdam versteigert worden sind, gibt HOET (Bd. II S. 80 ff.) Darin finden wir 7 vorzügliche Gemälde von WOUERMAN, jedoch keins mit den hier angegebenen Maassen.

³⁾ Nach HOET (Bd. II S. 128 ff.) kam die Sammlung von PIETER DE KLOK im April 1744 zum Verkauf; sie bestand aus 173 Gemälden, z. Th. von hervorragendem Werth. Von WOUERMAN sind fünf darunter, von denen eins mit 800 fl. bezahlt wurde; mit den hier gegebenen Maassen stimmen keine der dort bemerkten.

⁴⁾ Der „*Catalogus van Schilderyen van den Konstschilder JAQUES DE ROORE, verkogt den 4 September, 1757 in 's Gravenhage*“ umfasst 239 Nrn., darunter viele Gemälde von den bedeutendsten Niederländischen Meistern, jedoch nur ein Stück von WOUERMAN, welches den h. MARTIN darstellt und andere Maasse zeigt, als sie hier angegeben werden. (Vgl. HOET, Bd. II S. 201 ff.)

mourante du GUIDE: tout va bien; jusqu'à present; on demande 100 Ducats; j'ai offert 50.— et écrit en attendant à Monsieur VAN HOVEN pour m'asister. j'espère qu'en peu nous en serions les Maître: cependant je puis assurer Votre Altesse que ce morceau est de la dernière magnificence, et il vaut 500 Ducats, comme un sol. J'ai acheté l'*Eglise* de SAENREDAM à *f* 50.— mais le Propriétaire des *Seinges* de TENIERS, est plus Seinge que les Seinges mêmes; presentement il en veut *f* 200.— et c'est trop: car ils ne sont point de DAVID TENIERS, mais de ABRAHAM, son frère; de qui est aussi le Compagnon qu'a Votre Altesse¹⁾.

J'ai l'honneur de me dire, avec toute l'Estime possible, et une devouement la plus parfaite

Monseigneur,

de Votre Altesse Serénissime
Le plus humble, le plus devoué,
et le plus fidelle Serviteur
ANTOINE RUTGERS.

P.S. Monsieur RÖVER de Delft, m'avoit aussi prié d'acheter le TENIERS à tout prix, mais sur ma demande il en a desisté en faveur de Votre Altesse.

VIII.

Monseigneur,

J'ai l'honneur de repondre très humblement à la grace que Votre Altesse me fait de sa Lettre du 24e de ce mois: Il est tout à fait impracticable de pouvoir envoyer les Tableaux par le chariot de poste, ainsi que je l'ai démontré à Mrs. VAN NOTTEN; et ainsi, nous sommes convenus de les expedier par les Voitures ordinaires, qui partent cette semaine: j'aurai soin de les faire enpacquetter, sous ma vue, et ainsi faire prendre toutes les precautions possibles.

A l'égard du *Sophonisbe*, du GUIDE, je l'ai déjà chés moi, suivant le conseil que Monsieur VAN HOVEN m'a donné, et sera envoyée en meme tems: aussi je ne doute point ou Votre Altesse aura reçu depuis une Lettre à cet égard. Cependant Monseigneur, j'ai l'honneur de Vous assurer que ce Tableau est de la dernière magnifisance, et de très grande Valeur: mais c'est la une chose que je croi bien faire de tenir secrette; et cela pour des raisons que Votre Altesse com-

---

¹⁾ Bemerkenswerth für die Beurtheilung dieser Gattung von TENIERS'schen Gemälden.

prendra très bien, après avoir reçu la Lettre de Monsieur VAN HOVEN¹⁾): meme je serois d'avis de ne rien faire paroître de cela à Mr, VAN HOVEN meme; je lui dirai seulement, en termes generales, que c'est un bon Tableau, que je ne doute ou sera agréable à Votre Altesse, comme en ayant le Compagnon — car Monseigneur, la Dame de qui il vient, est du parentage de Monsieur VAN HOVEN: comme elle l'est aussi de moi, étant ma Cousine du coté de son Mary deffunt; mais non obstant cela, Votre Altesse peut être très sure que je traiterai la chose comme sudit, & avec toute la circumspection possible.

Aussi Monseigneur, étant ces jours passés avec Monsieur RÖVER de Delft, qui vouloit faire quelque Réforme dans son Cabinet de Tableaux, pour y trouver place à ses nouvelles Aquisitions²⁾); j'achettai de lui, pour Votre Altesse, un très excellent *Portrait d'homme* de REMBRANDT, à *f* 160.— qui justement sera un parfait Compagnon pour le VAN UFFELEN de VAN DIJK³⁾. Le prix est très bas, car

1) Dieser Brief ist nicht vorhanden.

2) Der Gedanke, dass dieselben aus den kurz vorher statt gehaltenen Auctionen PLETTENBERG und SCHÖNBORN herrühren möchten, liegt um so näher, als RUTGERS in seinem Schreiben vom 18 Febr. 1738 RÖVER und SLINGELANDT als Reflectanten erwähnt hat. Eine Untersuchung des Bestandes des Cabinets von RÖVER, wie ihn der Katalog aus 1750 bietet, führt zu der Erkenntniss, dass in der That folgende Nrn. der Sammlung SCHÖNBORN darin vorkommen: 46, 55, 59 und 61. Die erste und die letzte derselben sind als Nr. 321 und Nr. 404 noch in der Casseler Galerie.

3) Da in den Inventaren und Katalogen der Casseler Sammlung der Name des VAN UFFELEN nirgends vorkommt, blieb uns als einziger Weg zur Ermittlung der hier erwähnten beiden Bilder die Aufsuchung eines REMBRANDT und eines VAN DIJK von annähernd gleicher Grösse in einem älteren Verzeichniss; es ergaben sich als solche aus dem CAUSID'schen Catalog von 1783 folgende beiden:

„Nr. 9 a. S. 27. REMBRAND VAN RIJN. Ein Mann in einer Wintertracht mit einer Pelzmütze und einem Stocke in der Hand. Ein Kniestück. Auf Leinwand, 4 Fuss 1 Zoll hoch, 3 Fuss 1 Zoll breit.“

und:

„Nr. 69 a. S. 21. ANTON VAN DIJK. Das Portrait eines Mannes, der mit einem Zirkel in einer Hand an einem Tisch gesessen hat und eben von seinem Stuhl aufstehet. Auf Holz, 4 Fuss hoch, 3 Fuss 2 Zoll breit.“

Das erstere ist als 231. (352.) *Bildniss eines Mannes* in der Galerie noch vorhanden und hat sich als eine alte copie des in der Ermitage befindlichen Originals von REMBRANDT erwiesen; letzteres ist im KÖHNE'schen Cataloge, a. S. 140 d. II Bds. unter 820. folgendermaassen beschrieben:

Le rabbin MANASSEH BEN ISRAËL. Ce rabbin, qui fut l'un de REMBRANDT, est représenté assis dans un fauteuil et tourné à gauche; il s'appuie des deux mains sur un bâton. Il porte un bonnet de fourrure, orné d'une plume noire, et un vêtement noir doublé de fourrure par-dessus une robe rouge. Figure de grandeur naturelle et à mi-corps. Daté de 1645. (CROZAT).

(29—25¼ w. 1,29—1,12 m.)

Gravé à l'eau-forte, par REMBRANDT lui-même. Une copie de SALOM. KONING, dans la galerie Lichtenstein, à Vienne.

Das VAN DYCK'sche Bild ist während der Westphälischen Zeit aus Cassel abhanden gekommen. Der darauf Dargestellte gehörte wohl der Niederländischen Familie VAN UFFELEN an, und nicht dem in Hessen ansässigen Geschlecht VON UFFELN.

Sollte diese unsere Bestimmung des REMBRANDT'schen Bildes den Thatsachen entsprechen, so kann kaum ein Zweifel sein, warum Herr RÖVER das für 200 fl. erkaufte Bild mit einem Verlust von 40 fl. abgab.

Mr. RÖVER en avoit payé *f* 200: — à Mr. VAN DYK de la Haye¹⁾; je l'enverrai avec les autres, et Mrs. VAN NOTTEN me payeront le Restant du Compte, quand je saurois le montant des menus fraix.

A l'égard des Tableaux nommés de WOUWERMAN je conte aussi qu'il n'y aura rien qui presse pour cela: Mr. HOGENBERGH est tant de mes Amis, que quand je lui demande sa parole de ne point le vendre à d'autre, avant que de m'en avertir; il le fera ainsi très surement: aussi c'est son Tableau, que je recommande à cause de son excellence, à Votre Altesse, preferablement des autres.

J'ai l'honneur de me dire, avec une Dévouement la plus parfaite, accompagnée d'une Veneration très complete

Monseigneur,

De Votre Altesse Sérénissime

Le plus humble, le plus devoué,

et le plus sèlé Serviteur

ANTOINE RUTGERS.

à Amsterdam, le 29: Avril
1738.

Dieser Brief vom 29. April 1738 ist in den Hessischen Archivalien, soweit sie von uns durchgearbeitet worden sind, das letzte Actenstück, welches von RUTGERS Beziehungen zu WILHELM VIII Zeugnis gibt; aus früherer und späterer Zeit hat sich bisher nichts gefunden.

¹⁾ Der einst in Cassel als Hofmaler angestellt gewesene Niederländer PHILIPS VAN DIJK betrieb ausser seiner Kunst auch den Gemäldehandel. WILHELM VIII hat mehrere noch in der Casseler Galerie vorhandene Bilder von ihm erworben und unterhielt Beziehungen zu VAN DIJK bis zu dessen Tode. Bei HOET findet sich (Bd. III a. S. 68 ff.) der „*Catalogus van Schilderyen, nagelaten door den beroemden konstschilder PHILIP VAN DIJK, verkogt den 13. Juny 1753. in's Gravenhage*“ und a. S. 353 ff. auch noch ein Verzeichniss von „*Schilderyen, nagelaten door Juffrouw de Weduwe van wijlen de Heer Konst-Schilder PHILIP VAN DIJK. Verkogt den 26. November 1763. in 's Gravenhage.*“

EENIGE AANTEEKENINGEN
BETREFFENDE
SCHILDERS, WONENDE BUITEN ROTTERDAM,
UIT HET ARCHIEF TE ROTTERDAM.
MEDEGEDEELD DOOR
P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

ANTHONISSEN. HENDRICK VAN D' 1).

P I April 1645 getuigt HENDRICK VAN ANTHONISSEN, woonende tot Amsterdam, out XXXIX jaren ofte daeromtrent, ten verzoecke van PETRUS BACKERIUS, predicant tot Ouwerkerck op d'Isel, dat hy op huyden neven den reqt. is geweest in de herberge van de Steur alhier (alwaer mede quam mr. HARCULES CRAS, apothekaris, ende FRANCOIS GESCHIER, lakencooper) ende gehoort ende gesien dat dese CRAS ende GESCHIER den reqt. door CORNELIS SCHELMERS, gerechtsbode alhier, dede ar-
resteren; de voors. GESCHIER den reqt. onder anderen vragende, wanneer sult gy my betaelen, daerop de reqt. seyde, jck ben u niet schuldich, jck heb u be-
taelt met schilderyen ende..... volgende quitantie van u knecht doen hy de
schilderyen haelde, ende de voors. GESCHIER antwoorde: gy liechtet, den reqt.
scheldende voor een schelm, guijt, fielt, vagebont, wtsuyper, bedrieger, niet waert
de stoel als predicant te betreden, maer van de jongens met stront geworpen

¹⁾ Hij was in 1630 gehuwd met eene zuster van de vrouw van JAN PORCELLIS. Dit verklaart wellicht zijn tijdelijke aanwezigheid te Rotterdam.

te worden, seggende dat de reqt. arger was als Judas, ende dat hij de glase-maker (die de glase aende kerck tot Ouwerkerck hadde gemaect) inde herberge van Maastricht in de Rysthujn alhier in plaatse van gelt slagen hadde willen geven. Enz. Ter presentie van SAMUEL HEIJNS ende DAEM ARIENSE COOL als getuigen.

Prot. P. v. LEEUW, III. 175.

BONDT. CLAES EEUWOUTSZ. DE

Op 18 Mei 1609 compareerde CHRISTOPHORUS HELLERUS, predt. te Rotterdam, voor hemzelve ende in desen hem sterck maeckende ende de rato caverende voor capiteyn PALICK VAN HEERDT, woenend binnen deselve stede, tsaemen als testamenteaire voochden over 't nagelaeten kindt van wijlen GIJSBERTGEN GIJSBRECHTSdr. za. ged. daer vader aff is CLAES EEUWOUTSS. DE BONDT, schilder, woenend tot Amstelredamme, volgens den instrumente notariael, daer aff gepass. voor JACOB MEERHOUT, openbaer notaris t Amstelredam — resideerend bij den hoeve van Hollandt — gheadmitteert ende getuygen in dato den 24 Dec. 1608 nae middachs, de clock omtrent vijff vuyeren, welke voochdie hij comparant voor hem ende de voorn. PALICK VAN HEERDT bij deze wel expresselick accepteert ende aenneemt Ende verklaert toe te staan den inhoud van voorn. testament te weten dat CLAES EEUWOUTSZ DE BONDT zal blijven inde administratie van voorn. kindtsgoederen. ¹⁾

Prot. J. SYMONSZ, XV. 51.

BUNDEL, DE OUDE. WILLEM VAN DEN ²⁾

Opten XXXIe October anno 1631 compareerden WILLEM VAN DEN BUNDEL, schilder, wonende tot Delft, oudt LVI, LAMBRECHT WILLEMSZ, oudt XLVIII, ende

¹⁾ Zie de aanteekening onder C. MOLENIJSER, waaruit blijkt dat CLAES DE BONDT getrouwd was met HESTER FRANSE MOLENIJSER, en in 1629 overleden is.

²⁾ Hij behoorde tot de 5 schilders te Amsterdam, die 25 Nov. 1619 werden opgeroepen om te getuigen over de echtheid van een stuk, toegeschreven aan MICHEL ANGELO CARAVAGGIO. In die acte heet hij „out omtrent 43 jaren”, hetgeen overeenkomt met den in deze acte hem toegekenden leeftijd. Vier jaren later, in 1623, werd hij te Delft lid van het St. Lucasgild. Hij was hoofdman in 1634, 1635, 1639. *Oud-Holland* IV, p. 7 en OBREEN's *Archief*.

GUILLIAUM DE VIJLLE, verwer, oudt XXIII jaren ofte elcx daeromtrent, D'welcke ter requisitie ende versoecke van de Hooftluyden vant wijncopersgilde inde naem vant gemeen gilde binnen deser stede, getuycht, geattesteert ende verclaert hebbe by ware woorde in plaetse van eede warachtich te wesen/ Ende eerstelick de voors. BUNDEL ende LAMBRECHT WILLEMSZ, dat sij binnen Dordrecht opten XVIII^{en} deser geweest, ende aldaer op den selven tijt in verscheyde wijncopers huysse gedroncken hebben france wijnen, die sij deposanten niet verder hebben betaelt als iegens tien stuvers de stoop.

Prot. A. KIEBOOM, II. 671.

*Guillaume de Vijlle
bündel*

GLAUDE. JAN

SAMUEL DE BACQ, brouwer in de brouwerije vant Seeusche wapen binnen deser stede verkoopt „aen JAN GLAUDE, schilder, wonende tot Brouwershave,” huis ende erf binnen Brouwershaven, „bij hem vercooper voor desen gecoft van MARINUS VAN HOUCKE, in sijn leven biersteecker aldaer, — voor 545 ca. gld., te betalen nevens de overdracht *f* 50 ende op Pinxteren eerstcomend *f* 30 ende de resteerende *f* 465 op renten jegens den penning 16, ingaende op 1 Mei eerstvolgende, ende jaerlijksche aflossing van minstens *f* 25. Gedaen op 13 Maert 1653.”

Prot. A. WAGENSVELT, VI. 258.

*Jan Glaude
Reijl*

GREBBER. FRANS PIETERSZ.

Op 5 April 1627 machtigen JAN JANSSE STELLA, jongman dienende onder den ritmeester HOME te Geertruydenberch, ende ANTHONI BIESSE als man ende vrouw van DORETEA STELLA, wonende inde jurisdictie deser stede, mitsgaders EMMERENTIA JANS, Wed. van JAN BAPTISTE STELLA za., moeder van den voorn. JAN ende DORETEA STELLA — FRANS PIETERSSE GREBBER, schilder tot Haerlem, om uyt haerl. compten naem te vercoopen — aan dengene daermede hy sal comen

te contracteren, ofte by den Eers. MR. DIRCK VAN DER WOLFF zal geauthoriseert ende gelast werden sekere haerl. rentebrieff, sprekend tot last van CORN. JACOBSZ PRUISSEN, burger tot Haerlem, dd. 20 Nov. 1621.

Prot. A. WAGENSVELT, IX. 243.

HARTICH, PIETER

Op 1 Mei 1647 draagt WILLEM BACHMAN over aan CORNELIS VAN NERVEN [schilder] f 74 — 7 st., als PIETER HARTICH, schilder, woon. tot Utrecht aen hem schuldig is.

Prot. P. v. LEEUW, IV. 211.

JAN.

Op 17 Febr. 1625 PIETER CLAESZ., MAERTEN CORNELISZ. getrouwt met TRIJNTGE MAES, BAERTGEN CLAESdr., alle kinderen van AELTGE HENRICXdr. gewonnen bij CLAES PIETERSZ, schipper, beyde sa. ged. constitueeren bij desen PASCHIER ende de schilder JAN, beyde wonende tot Leyden, om namens de erfgenamen van DIRCK HENRICKSZ BACKER ende MAAIJTGE HENRICXdr., beyde overleden tot Leyden, te vercoopen huysing ende erve, mitsgaders huysraet ende inboedel.

Prot. J. v. ALLER ANDRIESZ, XII. 292.

GOVERT JUPITERS ¹⁾

Op 9 Novembris 1642 verklaert CHRISTIAEN PARVER, muysicant, oudt 52 jaeren, woonende nu tot Leyden, ten versoucke van MARTIN GILLISZ VISSCHER, burger dezer stede, dat hij met sijn huysvr. gewoonst heeft ten huysse van GOVERT JUPITERS, schilder binnen Middelburg, terselvertyt als GOVERT JUPITERS in woerden met GILLIS MERTENSZ. sijn knecht was, welcke woerde daer uyt ontstonden, dat GOVERT JUPITERS boven op de plaets daer des reqt. sone sijn knecht schilderde, onder de slaepplaetse van den deposant, vrachde tegens des requirants sone seyde wat hebde ghij gisteren gehad. Daerop antwoorde des reqt. sone vraecht het de meyt, dewelcke het gehaelt heeft, doen seyde JUPITER, sijn meester, hoe spreekt, soo bats." En hieruit ontstond de ruzie. GILLES MERTENSZ had er om in de gevangenis gezeten, beschuldigd dat hij JUPITERS met een bloot mes had nagezeten.

Prot. N. v. D. HAGEN, XXVI. 34.

---

¹⁾ Hij komt niet voor in de Gildeboeken van St. Lucas te Middelburg, in *Obreen's Archief*, VI.

KEIJSER. AELBRECHT CORNELISZ

AELBRECHT CORNELISZ KEIJSER, tegel en plateelbacker binnen de stadt Delft, en LIJSBETH WILLEMS, zijne huisvrouw machtigden 12 Oct. 1650 den notaris NICLAES VOGEL te Rotterdam, om een huis, van haar moeder geërfd, aan de zuidzijde van de Hoogstraat op 't oosteinde alhier over te dragen.

Prot. A. WAGENSVELT, XII. 7.

MARCKT. GUILLIAEM VAN DE

Op 30 Nov. 1640 geeft WILLEM VIRULIJ de oude, schilder te Rotterdam, procuratie om te innen, vorderen ende ontfangen van GILLIAEM VAN DE MARCKT schilder wonende tot Middelburch alsulcken somē van *f* 85 st. 5 als hem competeerende is over reste van geleverde schilderijen.

Prot. A. v. D. GRAEFF, IX, 30.

MOLENIJSER. CORNELIS

Op 13 Dec. 1629. FRANS CLAESZ DE BONT, luitnand bij kapitein BONARS te Rott., bepaalt dat HESTER FRANSE MOLENIJSER, zijne moeder, haar leven lang zal ontvangen de huur van zekere landerijen (nu zijn vader CLAES DE BONT overleden is). Getuigen: JACOB MOLENIJSER, herbergier te Schevelinghen, ¹⁾ en CORNELIS MOLENIJSER, schilder te 's Gravenhage.

Prot. J. v. ALLER ANDRIESZ, III 422.

1) In 1577/78 werd een JACOB MOLENIJSER als jonger ingeschreven bij het St. Lucasgilde te 's Gravenhage. Op de veiling der collectie van JOH. CHR. DE BACKER, 17 April 1662 in den Haag gehouden, werden 2 schilderijen gekocht door eenen MOLENIJSER (*Obr. Arch. V, 300*).

JOHAN LANSBERGEN (apothecar), als lasthebbende van CORNELIS MOLENIJSER zijnen zwager, verkoopt op 29 April 1637 aan ANTONY NIJS, brouwer binnen Rotterdam, het voorste gedeelte van een tuin en erve, liggende inde Laen achter den Cingel, tusschen de Delfse & Keulsche Wechpoort, genaamd de Kerckelaen, mette timmerage, bepotinge & beplantinge daerin en daerop staende, — voor *f* 1100.

Prot. A. WARENSVELT, VI, 81.

MOUCHERON. FREDERICK DE

Op 17 Apr. 1671 getuigt FREDERICK DE MOUCHERON, mr. fijschilder, woonende tot Amsterdam, dat hij op 18 of 19 Maart 1671 getuige is geweest en middelaar bij den verkoop van 12 schilderijen voor *f* 1000, door JACOB LOIS aan JOHANNES VAN WAESBERGE, in het Zwijnshoofd te Rotterdam.

Frederick de Moucheron

Den volgenden dag getuigde FREDERICK DE MOUCHERON, met EGLON VAN DER NEER en MICHEL BAELE tegenwoordig te zijn geweest, toen op 20 Maart 1671 JOHANNES VAN WAESBERGE 4 schilderijen kocht van HENDRICK DE KONINGH, Zilversmid.

Prot. H. DE CUSTER, XI. 66 en 67.

REMBRANDT ¹⁾.

Op huynen den 22^{en} July anno 1634 compareerde Sr. REMBRANT VAN RIJN, coopman tot Amsterdam, dewelcke bekende te hebben geconstitueert..... GERRIT VAN LOO, secretaris op het Bilt in Vrieslant, omme tuten name ende van weghen hem compt., als man ende voccht ende getrouwt hebbende SASKIA ULENBURCH, sijne huysvrouwe, te manen, innen ende ontfangen, van alle sijne

---

¹⁾ Wij herinneren, dat REMBRANDT den 22en Juni 1634 met SASKIA VAN ULENBURCH huwde in het Bildt. Wij weten echter niet of deze data zijn naar den ouden, dan wel naar den nieuwen stijl.

compts. debiteuren, die jn eenighe steden, dorpen, plaetsen ofte vlecken jn Vrieslant voors. wonende sijn, alle soodanighe penninghe, renttes ofte Intressen, sulcx als hem compt. vande selven sijn competerende, tsij waer uut, ofte van wat oorsaeke deselve souden moghen spruytten, quitantie van sijnen ontfang te passeren enz. enz.

Aldus gedaen ten tijde voors. ter comptoire mijns Notarii, ter presentie van HERBERT VAN DER MEY, mijnen clercq, ende PIETER MANNUS, Apothecaris, Inwoonders deser stede, als getuyghe, nevens mijn notario hier toegereq^t.

Prot. J. v. ALLER ANDRIESZ., XIII. 302.

RORE. JAN DE

Voor CHARLES CAERDORFF, notaris te Gent, compareerden

PIERIJNCKEN DE RORE, huysvr. van Pr. AUSTRATE¹⁾ woonende tot Rotterdam, MARTEN DEYNROOT fg. Martens vrij beenhouwer, binnen Ghendt, ende JAN DE RORE, schilder, oock woonende binnen Ghent, dewelcke hebben verclaert op den 11 Aug. 1636, hun ghesaemelijck ghetransporteert te hebben binnen dese voors. stede van Ghent ten huysse ende persooene van VINTKEN(?) SANDERS, wed. van Pr. DE BONCK (?) haer afvraegende of zij niet en hadde ontfangen een open briefken in den leuen van haeren voorn. man van Pr. VERLEYEN, vlascooper ende coopman binnen Rotterdam, door dhanden van CORN. JACOBS, schipper, binnen Ghendt, enz.

Prot. N. v. D. HAGEN, XXIII. 116.

STOCKMANS, DAVID HENRICSZ. ²⁾

Op 10 Aug. 1632 DAVID HENRICXSZ. STOCKMANS, jonggezelle, schilder, wonende in 's Gravenhage ten eenre zijde en TRIJNTGE SYDRACHS, jonghe dochter

---

¹⁾ Over dezen schilder hoop ik weldra verscheidene bijzonderheden mede te deelen.

²⁾ In 1627 werd „DAEVIT STOCKMANS, schilder" lid van het St. Lucasgilde in Den Haag. (*Obreen Archief* III, 159.)

wonende tot Rotterdam, ter andere zijde, dewelcke beyde bekenden, eertijts malcanderen gevrijt te hebben/ en menichmaelen tot verscheyden reysen malcanderen te hebben gesproocken als eerlijcke vryers en eerlijcke vrysters malcanderen plegen te spreekken/ en vermits de zinnen van beyden nu verandert sijn/ soo ist dat hij STOCKMANS voornt. om alle quaet vermoeden van de luyden wech te nemen, verclaert mits desen bij zijne echte wetenschap en kennisse, dat de selve voors. TRIJNTGE SYDRACHS aen hem niet verbonden is met eenighe belofte van tsaemen te versamen in den houwelycken staet/ maer soo vrij daer van is als of sij hem noyt hadde gesproocken/ ghelijck hij de zelve stelt mits dese op hare vrije voeten/ hetwelck alle in qualite voors. sij TRIJNTGE SYDRACHS van DAVID HENRICXS STOCKMANS insgelijcx is bekennende mits dese stellende deselve derhalven ook op sijne vrije voeten/ en belovende sij beyde/ hij STOCKMANS dat hij TRIJNTGEN SYDRACHS, indien sij quaeme met een ander te versamen in den H. Houwelycken staet, geen moleste ofte swarichit sal aendoen/ noch sulcx sal soecken te beletten, noch door hem selven/ noch door andere/ noch in rechte noch daer buyten/ en dat uyt cracht van reden voors. en sij TRIJNTGEN SYDRACHS datse insgelijcx hem D. H. S. indien hij quame te versamen met een andre in den Houwelycken staet daer niet tegen sal sijn ofte doen/ noch door haer selven noch door anderen, noch in rechten/ noch daer buyten en dat door de selve reden voors. Verclarende sij beyde dat elck van beyde sulcx stercke. Alles zonder fraude begerende daervan acte gepasseert en geleverd te worden. Actum als boven ten huysse van SYDRACH BARTHOLOMEUSZ. voors. staende in de Westewagenstraet bij de Raambrugge ter presentie en kennisse van HECTOR WELLEKENS en JAN DE WITTE als getuygen van gelove met mij not. hiervoor versocht sijnde.

Prot. JAC. CORN. V. DER SWAN, III. 159.

STULINGH. ABRAHAM LAMBRECHTSZ. 1)

Op 10 April 1628 „ABRAHAM STULING, schilder, inwoonder van Bommel”, is getuyge bij de quittantie van ARNOUT PASSAERT, wonende te Bommel, aan de wed. van den brouwer A. KIVID, te Rotterdam, en bij de acte, waarbij de weduwe

---

1) ABRAHAM LAMBRECHTSZ STULING werd in 1626 ingeschreven in het meestersboek van het St. Lucas-gild te Delft, en achter zijn naam werd aangeteekend: „uyt stadt 1628.” (*Obreen, Archief I*).

van ARENT KIVID op denzelfden datum overdraagt aan ARNOUT PASSAERT, wonende te Bommel, de schuld van DIRCK RIJCKE haer competeerende.

Prot. A. WAGENSVELT, VII, 200; XVI, 271.

Abrahams Stuling

Op 15 April 1636 bekent CORNELIS LAMBRECHTS STULINGH, notaris op Delfhaven, schuldig te wesen aen ABRAHAM LAMBRECHTS STULINGH, zijn broeder, f 60, ter saecke van eenige schilderijen ende andere goederen, ten deele genoten ende ten deele berustende onder ABRAHAM PIETERSZ VROMANS ¹⁾ schilder tot Delff. Belovende die f 60 soo nu soo dan te verstrecken tot behouve ende onderhoud vande huysvrouw van voorn. ABRAHAM STULINGH ende zijn kint, wanneer sijlyuden tselve van doen sullen hebben, ende dat gedurende hij op zijne aenstaende voyage nae Oost-Indien zal wesen.

Prot. A. KIEBOOM, IV. 684.

ABRAHAM LAMBRECHTSZ STULINGH, schilder, wonende tot Delff, ende verhuuert sijnde om van Eynckhuysen te seylen met Godes hulpe nae Oost-Indien, bekent ten vollen voldaan te wezen van CORNELISZ LAMBRECHTSE STULINGH, Notaris op Delfhaven, zijn broeder, van de erffenisse ende besterffenisse hem aengecomen soo door den overlijden van zijn za: vader ende moeder als van WILLEMTGE LAMBRECHTS zijn za. suster... achtervolgens den contracte van uytcoope daarvan sijnde gepasseert voor JOAN VAN OPHOVEN notaris ende seeckere getuygen in date den 28^{en} Dec. 1635. Bekende mede hij compt. in deselve uytcoop begrepen te zijn, het vierdepaert van de ses en dertich guldens sjaers, hem mede door den overlijden van zijn za. moeder aengecome als haer besproocken ende gelegateert sijnde bij Joffe CLARA VAN SPARWOUDE haer za. moeye, in dyer vouge dat zijn broeder CORNELIS STULINGH deselve negen guldens sjaers, als zijn vrij eyge mede sal alle jaren genyeten.

Wijders verclaert hij compt dat zijn za: vader al opten 24^{en} Febr. 1626 voor hem wel gecocht heeft een huys ende erve staende ende gelegen aende Dertyenhuysen tot Delff daarvan dopdrachte oock tsijn comparants behouve bij abuys is gedaen, maer dat nogtans hij comparant daarvan noyt geen eygenaer is geweest, noch hem noyt voor coper ofte eygenaer bekent, ende sulcx evenwel thuyt ende erve bij zijn vader diet gecocht hadde late behouden, die de coop-

¹⁾ Zoon van den waterverfschilder PIETER JANSZ. VROOMANS, die 9 Juli 1612 poorter werd te Delft ABRAHAM werd in het St. Lucasgild ingeschreven 13 Sept. 1621 en was hoofdman in 1632.

penninge dyenvolgende oock ten volle aen de vercoopster selve heeft voldaan zonder dat hij comparant oyt een stuver daerop heeft betaelt, welcken volgende hij compt bij desen bekent hetselve huys ende erve in den boedel van zijn voorn., za. ouders te behoren ende mitsdyen inde voors. erffnisse van deselve onder begrepen te sijn.

Verclaerde mede hij compt te machtigen JAN LAMBRECHTSZ STULINGH sijn broeder, ende PIETER DE JONGE, clercq ter secretarje, tesamen offe elcx int bijzonder om uyt sijn compt's. name en van sijntwegen voor schepenen der stad Delft off daert behoren sal transport van alle tgene voors. is ten behouwe van voors. CORN. STEULINGH, sijn broeder te doen.

Aldus gedaen enz. 15 Apr. 1636.

Prot. A. KIEBOOM, IV. 685.

Abraham Lamb Stulingh

TOL. HENDRICK EN MAERTEN HENDRICKSZ. VAN ¹⁾.

Op 4 Juli 1621 verklaart „HEYNRICK HEIJNRICKSZ. VAN TOL, schilder van Delft, dese naervolghende goederen, competerende MAERTEN HEIJNRICKSZ. VAN TOL, sijne compts. Broeder, [mede schilder] wonende tot Dordrecht, uut handen vanden voors. sijne compts. Broeder ontfanghen te hebben omme bij leeninghe te ghebruycken, soo lanck als t'selve sijne compts. Broeder gelieven sal.

Twee koffers, twee kisten, een lade met omtrent honderd printen, klederen, tafellinnen,

een cleyn contrefeytsel van den compt.

_____ des compts. huysvrouwe.

_____ een out man.

eenige penaeltges om te beschilderen.

schildergereetschap om mede te wercken.

¹⁾ Op 9 Nov 1624 liet »HEYNDERICK VAN TOL, schilder" zich aanteekenen bij de hoofdmans van het St. Lucasgild te Delft, en betaalde daarvoor, poorter zijnde, f6.—. Hij was nog in 1633 lid.

MAERTEN VAN TOL kwam 12 Mei 1621 in het gild te Dordt, en was er deken van in 1637. Er was ook een MAERTEN VAN TOL, schilder van Leiden, die 4 Aug. 1612 te Delft als poorter werd aangenomen, en een die zich 18 April 1625 als meester hij het Delftsche gild liet aanteekenen en toen zeide, dat hij te Delft geboren was. Bovenstaande acte zou doen vermoeden, dat MAERTEN VAN TOL in 1621 niet voornemens was lang te Dordt te blijven. Daar hij een broeder van HENDRICK was, zal hij wel, evenals deze, te Delft zijn geboren en vertoefde hij in 1625 en daarna eenigen tijd te Delft, om vervolgens naar Dordt terug te keeren.

Pincelen ende eenighe doosgens mit veruwe.

Eenige boeken, degens, een gesnede crucifix, zilveren lepels enz. beddegoed enz.

Prot. J. v. ALTER ANDRIESZ., XXI 55.

Hendrick van Tull

WEELE. CORNELIS MATIJSSSEN VAN DER

Op 16 Aug. 1629 CORNELIS MATIJSSSEN VAN DER WEELE, oudt seven en dertich, schilder, burger en inwoonder der stede van der Goes in Zeeland, geeft getuigenis.

Prot. N. v. D. HAGEN, VIII. 181.

WILLEMSE, JAN.

Op 1 Nov. 1586 compareeren deersame JAN WILLEMSSE schilder van der Goude, woenend tot Amsterdam, toecomende bruydegom ter eenre, ende WILLEMTJE ADRIAENSdr. jonge dochter, woen. tot Rotterdam, toecomende bruydt met mr. DIRCH HENRICKXSE, chyrurgijn, burger tot Rotterdam, haeren voocht in desen gecoren ter andere sijde." Zij maken huwelijksvoorwaarden. JAN WILLEMSE brengt *f* 400 carol. gld, soe aen gelt, huysraet & inboedel, WILLEMTJE *f* 156 soe aen cleederen & huysraet. Des is conditie dat uyt des voors. JAN WILLEMSSE goederen sijns comparants twee voorkinderen geprocreert bij SIBILLA JANSSE, sijne overleden huysvrouw moeten opgebracht & elcx tot heuren mondige jaere wytgereykt werden *f* 40 eens.

Prot. I. SYMONSZ., I. 104.

*Jans Willemse
bruyder van der goude*

WITTE. EMMANUEL DE

Op 7 July 1639, ANNITGE CORNELIS, weduwe van CRIJN HEERE, oudt 72, EMANUEL DE WITTE, schilder oudt 23¹⁾, AELTGE CRIJNEN, oudt 24, ende TRIJNTGE CRIJNEN, oudt 20 jaren, offe elcx daeromtrent," verklaren ten verzoeke

1) Deze opgave van zijn leeftijd stemt met BREDIUS' mededeeling, dat EM. DE WITTE volgens een door hem gevonden document in 1617 zou geboren zijn, wat ook meer overeenkomt met de data zijner schilderijen dan het jaar 1607, dat HOUBRAKEN opgeeft. Dat hij te Rotterdam eenigen tijd heeft gewoond, nadat hij Alkmaar verlaten had en eer hij zich te Delft vestigde, mag misschten hieraan worden toegeschreven, dat toen te Rotterdam het architectuurschilderen bekwame beoefenaren had in JAN VAN VUCHT en ANT. DE LORME.

van BARENT DE VISSER, wijncooper binnen deser stede, dat op Sondach lestleden naede middach de requirant ende MICHIËL VEGAS met de anderen ten huysse van de voorn. ANNITGE CORN. in woorden sijn geweest enz.

Prot. A. KIEBOOM, V. 690.

Emanuel De Witte

Op 26 Juni 1640 is „EMANUEL DE WITTE” getuige bij de acte, waarin „AECHEGHE HENDRICXS, huysvrouw van Sr. ARENT DE VRIES, coopman alhier”, als procuratie hebbende van haren man, belooft Sr. NANNING DE WIT, „haeren swager, cost ende schadeloos (te) houden wegens de borchtocchte als hij op date deser heeft gedaen voor haer man, gegijselde te Duynkercke, over sijn rantsoen ter somme van *f* 3100.”

Prot. G. VAN DER HOUT, II. 76.

Op 19 Nov. 1649 compareerden WOUTER VAN DER DUSSEN, coopman binnen deser stede, out 29, JOHAN VAN OUDEWATER, waert in de herberge De dubbele sleutel alhier, out 40 jaeren, offe yder daeromtrent, dewelcke ter requisitie van EMMANUEL DE WIT, wonende tot Delft, attestieren „als dat nu omtrent drie maanden geleden, sij attestanten sijnde tot Delft op de groote merckt bij het Stadthuys, aldaer mede present waren de requirant ende PICK, ¹⁾ waert in de herberg van de Toelast tot Delft, [en schilder] ten welcken tijde door voors. PICK tegens den requirant questie wierde gemaect nopende de somme van hondert ca. gld. dien hij sustineerde van req^t met spelen gewonnen te hebben, eijschende daeraff betalinge als wanneer de requirant ende deselve PICK (soo OUWATER alleen getuijcht) tesamen sijn geaccordeert als dat de requirant voor voors. PICK soude maken twee schilderijen, ijeder waerdich hondert ca. gl., op t’huys brengen vant eerste deselve PICK aen requirant in gereede gelde soude betalen vijftich ca. gl., ende het tweede naerthant gemaect ende geleverd werdende, gelijcke vijftich ca. gl. Waermede de voors. questie soude als doot ende extinct sijn. — VAN DER DUSSEN getuicht als dat hij in vougen als vooren deselve questie hebbende gehoord, naerthant wt den mont van den requirant, PICK ende OUWATER heeft verstaen dat de partijen waren verdragende malcander op ’t accoort en daerop malcander wijn toebrenghende.

Prot. W. v. ALLER, V. 399.

¹⁾ ADAM PICK, schilder en herbergier, is in *Oud-Holland VI*, p. 296 reeds behandeld.

B R I E F

VAN

PROFESSOR J. CHRISTENIUS, TE HARDERWIJK, ¹⁾

AAN BURGEMEESTEREN VAN AMSTERDAM,

BERICHTENDE AANNEMING VAN ZIJN BEROEP AAN DE DOORLUCHE SCHOOL.

25 SEPTEMBER 1659.

MEDEGEDEELD DOOR

MR. N. DE ROEVER.

*Edele, Hooch Achtbaare, Eerentveste, Hoochwyse, Seer
voorsienige Heeren Burgermeesteren ende Regierders
der stad Amstelredamme.*

Mijne Hoochgeerde Heeren.

WE Ed. Hooch Achtbs Missive van beroepinge is mij gisteren morgen behandiget, die ick met de hoogste erbidigheyt hebbe gelesen Bedanckende vooreerst Uwe Ed. HoochA.A. ootmoedelijck voor het goetgunstig oordeel, dat Uwe Ed. Hooch A.A. gelieft heeft van mijne geringe gaven en hoedanigheden te nemen, sijnde mij van herten aengenaem, dat door sonderbaare bestieringe des Alwijsen Gods mij gelegentheyt gegeven wort wederom te keeren tot die Stadt, daer mijn herte altijd gewoont heeft, ende aldaer den overigen tijdt mijns levens in so eerlijcke bedieninge te besteden.

1) Nadat Professor ALBERTUS RUSIUS, de tweede hoogleeraar in de rechtsgeleerdheid te Amsterdam, op 25 Juli 1659 te Leiden benoemd was, volgde op 18 September het beroep van den Harderwijker hoogleeraar CHRISTENIUS in zijne plaats. Aan zijne levensbeschrijving, gelijk die in v. D. AA. *Biogr. Woordenboeck* voorkomt, kan ik de volgende bijzonderheden toevoegen.

Uit den hier gegeven brief blijkt, dat hij vroeger reeds te Amsterdam gewoond had. Inderdaad had hij zich, na nog niet gansch volbrachte studien, hier nedergezet en zich in 1632 met SIGFRIDUS SUCCUS en JACQUES

Sal daerop mijne Heeren Curatoren van de Geldersche Academie, die nu op den Landtdag tot Arnhem tegenwoordig sijn, gelijk mijnen schuldigen plicht vereischt, dese saecke met alle behoorlijcke reverentie schriftlijck bekent maecken ende alle dienstige reden bijbrengen, dat Haere WelEd. mijne genegentheynt tot dese roepinge ten goede mogen nemen ende mij endelijck, gelijk anderen professooren, die van dese Academie sijn beroepen geweest, eene goetwillige dimissie wedervaren laeten. Sal oock verder mijne saecken soodaenig dirigeren en spoedigen, dat Uwe Ed. Hooch A. A. begeerte tot dienst van de leergierige jeugt met den eersten mag voldaan werden, doch sal van te vooren in de naestcomende weecke bij Uwe Edd. Hooch A. A. als Godt wil, mij present sisteren, om over mijn verplaetsen naeder te spreecken.

Twijvele niet, of Uwe Edd. Hooch Achtb: sullen nae haere hooge wijsheyt en gewoonlijcke goedertierentheynt mijne dienste sodanig recognosceren, dat ick met gerustheyt mijne bevoolen ampt nae behooren mag waernemen.

Waerop mij verlatende sal niet ledig staen den Almogenden Godt vieriglijck te bidden Edele, Hooch Achtbaare, Eerentveste, Hoochwijse, seer Voorsienige Heeren, Mijne Hooch'eerde Heeren, Uw Edd. Hooch A.A. in sijne heylige bewaaringe te nemen en uwe regieringe insonderheyt bij dese gevaerlijcke tijden meer ende meer voorspoedig te maecken.

Dit wenscht van grond sijns harten

Uwer Edelheden en Hooch Achtbaarheden
onderdanigen en getrouwen dienaer

JOHANNES CHRISTENIUS.

Harderwijck, den 25 September,
stilo novo, in't jaer 1659.

CARPENTIER verbonden, om voor gezamenlijke rekening gedurende 6 jaren eene drukkerij uit te oefenen. CHRISTENIUS zou corrector zijn tegen 4½ gl. in de week, SUCCUS zou de pers en de letters aanbrengen en CARPENTIER, die lettergieter was, de nieuwe letters leveren. Vier jaren later was hij gehuwd met eene Dortsche juffrouw CATHARINA VAN TORENVLIET, die hem eenig fortuin schijnt te hebben aangebracht, zoodat hij weldra in eigendom heel de zeker niet groote drukkerij kon overnemen, welke hij door CARPENTIER liet beheeren, maar na diens dood schijnt te hebben van de hand gedaan, kort nadat hij te Deventer als Hoogleeraar beroepen was (1637).

Hij overleed kinderloos, in 1672 (na Februari) na ook zijne tweede vrouw MARIA VOLKERS, die hij als weduwe gehuwd had, te hebben overleefd en na minstens de zes laatste jaren zijns levens ziekelijk te hebben doorgebracht. Zijne nalatenschap, ongeveer f 29000, liet hij aan twee zusters kinderen na.

Hij was zeer bevriend met ABRAHAM FABER, Eloq. et Hist. Rom. Prof., in 1674 zijn opvolger geworden, over wiens zoonje hij zelfs als peter had gestaan.

HET SCHILDERSREGISTER
VAN
JAN SYSMUS,
Stads Doctor van Amsterdam.

DOOR
DR. A. BREDIUS.

II.

JACOB KOOL. [II December 1668 teekent JOANNES KOOL, „Constschilder” te Amsterdam eene acte als getuige¹⁾. II February 1668 wordt hij nog eens zoo in een andere acte genoemd. Maar 27 Juny 1667 verkoopt de schilder REYNIER HALS onder meer „e en Valckenburger Paerdemarckt, gedaen door JACOBUS KOOL”²⁾. Waarschijnlijk zijn er dus twee schilders KOOL, een JOHANNES en een JACOBUS geweest.

JUDITH LEYSTAR. [De echtgenoot van JAN MIENSE MOLENAER. Zie over haar en een harer schilderijen mijne onlangs verschenen bijdragen in *Obreen's Archief* en in de *Fahrbucher der Preussischen Museen* over den schilder J. M. MOLENAER en diens verblijf in Amsterdam.]

1) Prot. Not. R. DUEE, Amsterdam.

2) " " H. FRIESMA, "

JAN VERWER. [Dit is eene vergissing. Wel zijn bekend de schilders ABRAHAM VERWER en JUSTUS VERWER. De eerste is de bekendste. Hij vertoefde te Parijs, o. a. in 1639 en in 's Rijks Archief wordt nog een brief van hem, aldaar geschreven, bewaard, waarin hij over eene schilderij spreekt, die hij voor den Prins van Oranje zou schilderen. Later hoop ik uitvoeriger over hem te schrijven; hier zij slechts aangestipt dat ABRAHAM V. vóór 1600 (waarschijnlijk te Amsterdam) geboren werd, (1617 was hij reeds gehuwd) en 1644 daar nog leefde. In 1651 was hij reeds overleden. De General-consul A. THIEME te Leipzig bezit een fraai stukje van hem: een gezicht op het Louvre, met rijke stoffage. In fijnen grijsachtigen toon gedaan. Een ander werk, mede een gezicht op het Louvre, bevindt zich nog te Parijs in het Musée Carnavalet. Het is, evenals het voorgaande, alleen VERWER gemerkt. In het Burgerweeshuis te Amsterdam is een groot zeestuk van onzen ABRAHAM VERWER, die ook wel eens DE VERWER genoemd wordt. 21 Oct. 1639 ontving hij 400 gulden van Prins FREDERIK HENDRIK „ter sake van twee stukken schilderij sijnde de Louvre van Parijs en twee verscheyden gesichten, bij hem aen S. HOOCHT geleverd.” Het stuk in het Burgerweeshuis is 1634 geschilderd en stelt de slag op de Slaeck voor. Hij ontving er *f* 250.— voor. Ook bevinden zich een paar schilderijen van hem in de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam. JUSTUS VERWER, zijn zoon, was eerst schilder, later herbergier te Amsterdam.

JACOB DE WET. [Wij kennen thans reeds drie schilders DE WET: JACOB (de Oude), JACOB (de Jonge) en GERRIT DE WET. De drie schilders hebben steeds in denzelfden trant bijbelsche onderwerpen geschilderd, zoodat het soms onmogelijk is een niet gemerkt stuk met zekerheid aan een hunner toe te schrijven. De stukken van GERRIT DE WET zijn zeer zwartachtig en donker van kleur. GERRIT DE WET verliet Haarlem, trad in het Leidsche schildersgild en overleed denklijk te Leiden.]

97
 JAN MIJTENS. Conterfeiter, pinxit Ridder PAUW 1658. [Over de schildersfamilie MIJTENS zal *Oud-Holland* eerlang een breedvoerig opstel behelzen. Alleen zij hier vermeld, dat de stukken, aan een zekeren I. A. MIJTENS toegeschreven, allen van onzen JOHANNES MIJTENS zijn; men leze het Monogram: IAN MYTENS (IAN in één). Zoo bijv. vier portretten in 's-Rijks Museum te Amsterdam.]

JAN BILAERD (BYLERT) van Utert, redelijk, groote figuren, Mr. van ABRAM WILLAERTS. [Het nieuwste over BIJLERT in den Catalogus van het Museum „Kunstliefde” te Utrecht.]

JAN VERSPRONCK, conterfeyter, Haerlem, 1657.

JAN BLOM. In Landschappen, moy. [Het is eigenaardig, dat van dezen voortreffelijken meester slechts één fraai landschap, voluit gemerkt, bekend is. Het hangt in het Museum te Innsbrück, is blijkbaar door ADRIAEN VAN DE VELDE gestoffeerd en aan MOUCHERON toegeschreven. Toch was BLOM in zijn tijd een gevierd schilder. COMMELIJN, in zijne beschrijving van Amsterdam, zegt van hem het volgende:

„JAN BLOM, Amsterdammer, *vermaert schilder*, is ook Provoost geweest van de schutterij int Orangie Regiment alhier; heeft veel treffelijke „stukken, als Landschappen, Grotten en Hoven te Romén, van Cardinalen „als andere geschildert, gelijk verscheyde stukken noch binnen dese stad bij „verscheyde luyden en ook bij sijn kinderen te zien zijn. Is in den Jare 1685 „hier overleden.”

24 February 1656 zegt JAN BLOM, schilder, dat hij „omtrent 34 jaren out” is. Ik heb een groot aantal documenten over dezen schilder, die te zijner tijd aanleiding voor nadere mededeelingen hier ter plaatse zullen geven] ¹⁾.

Jonchr. DE BYE. [Hier wordt natuurlijk de schilder en etser MARCUS DE BYE bedoeld. Hij werd later officier en heeft zeker niet veel meer aan de kunst gedaan. Behalve in Obreen's archief en bij Immerzeel is er weinig omtrent zijne levensgeschiedenis bekend. 19 Februari 1657 legt MARCUS DE BYE, out omtrent 18 jaren met andere kunstenaars te 's-Gravenhage eene verklaring af ten verzoeke van ANTONY DE HAEN (schilder en etser) ²⁾. In 1680 is MARCUS DE BYE, capiteyn over een compagnie voetknechten, in een proces gewikkeld met Juff^e. CATHARINA TREECKMANS ³⁾. Reeds 29 November 1665 wordt hij „Capiteyn Lieutenant ten dienste deser landen” genoemd; op dien dag maakte hij zijn testament ⁴⁾. Zijn vader was Jonchr. WILLEM DE BYE, zijne moeder Juff^e. MARGARETHA DE BACKER. 18 November 1688 woont „de Hoogedelgeboren Heer MARCUS DE BYE” te Grave. In dat jaar neemt hij herhaaldelijk geld op ⁵⁾. Na dien tijd vind ik hem niet meer genoemd. Ik heb nog eenige weinig beteekenende Actes over hem; zoo is o. a. eene verklaring ten verzoeke van den schilder en etser JOHAN LE DUCQ (1658), die even als DE BYE de kunst vaarwel zeide en officier werd, door DE BYE geteekend.]

ISACK MIJTENS, Conterfeyter. [Ook over dezen MIJTENS later meer; met zekerheid is mij geen werk van hem bekend.]

¹⁾ Men zie ook KRAMM op BLOM.

²⁾ Prot. Nof. G. VALETTE, den Haag.

³⁾ „ „ P. V. AARDEN, „ „

⁴⁾ „ „ J. LISSANT, „ „

JOOS VAN KRAESBEECK, eerst en bakker, Brusselaer, raecte aen 't schilderen door ABRAM (ADRIAEN) BROUWER, wierd den 2^{den} BROUWER genoemt, in boerterien, bedelaers en dronckerts, schildert op zijn BROUWERS.

JACOB VAN ES, Antwerper, freuten, vissen, bloemen, vogelen.

ISAK VROMANS. [Zie Obreen's Archief. Voorts vond ik nog het volgende: 27 Mey 1687 doet iemand f 143 ontvangen van Sr. ISACQ VROMANS, schilder, jegenwoordigh tot Schiedam ¹⁾. 19 December 1701. De HoogEd. Heer MATTHEUS HOEUFFT, Heere van Oyen enz. en Dr. ISAC LOKEMANS verklaren wèl te kennen Monsr. ISAC VROMANS, Meester konstschilder alhier (in den Haag) en te weten, dat deze al over lange is ge'incommodeert geweest met een groote cranckheyt in sijne herssenen, dat hij onbequaem is sijn selven te regeren, en bovendien met een vreesselijke darmbreuck, in sijn omtreck overtreffende de grootte van een Kintshooft... zoodat hij daaraan plotseling zou kunnen sterven ²⁾. WEYERMAN, die zijn voornaam niet kende en hem dus N. VROMANS noemt, deelt in zijn 3^e deel op blz. 260—264 een aantal levensbizonderheden van zonderlingen aard over hem mede; volgens hem is hij 1658 geboren, en schilderde „wilde kruiden, distels, doorns, „braamen, uytheemsche gewassen, gestoffeerd met slangen, kikvorschen, „muyzen, hagedissen, vlindertjes, spinnen, rupsen, enz." Men verwarre hem niet met PIETER VROMANS, Delftsch schilder van bijbelsche voorstellingen in den trant van BRAMER.]

J. LEVECK. Historiën. [Over REMBRANDT's discipel JACOBUS LEVECK vond men herhaaldelijk in dit tijdschrift mededeelingen. Voor eenige dagen zag ik weder te Londen zijn niet onverdienstelijk portret en betreur het nog steeds, dat het niet in het Museum zijner geboorteplaats hangt. De belanglooze eigenaar wil het nog wel voor 80 £ aan Dordrecht afstaan.]

JAN WEENIX van Utert, lantschap.

JAN MEEL, Vlaming, figuren, pictor ducis Savoyjen.

JORIS VAN SCHOTEN, Hollander, historien en conterfeiter.

JAN VAN DER BORGT, Pater, teykenaar.

JAN SPILBERG, van Amsterdam, landschap, Historien, groot, 1671 50 jaer out, te Dusseldorp. [Hij werd 30 April 1619 te Dusseldorf geboren.]

J. LEDUCK (LE DUCQ) in schaepies. [Herhaaldelijk, o. a. in *Obreen's Archief*, wees ik op de verwarring, die er nog steeds bestaat tusschen JACOB DUCK, van Utrecht, den figuurschilder, en JAN LE DUCQ, den Haag'schen land-

1) Prot. Not W. WESTERHOVEN, Delft.

2) " " F. VAN RENESSE, den Haag.

schapschilder en etscher van honden. Van dezen laatsten zag ik te Leipzig 1889 in het bezit van Dr. LAMPE eene schilderij, vroeger valsch gemerkt K. DU JARDIN, doch waarop na schoonmaken de fraaie handteekening *J. le Ducq* f 1665 voor den dag was gekomen. Na vergelijking bleek mij overtuigend, dat het tot nu toe aan DU JARDIN toegeschreven, ongemerkte stukje No. 59 van het Mauritshuis mede een werk van LE DUCQ is. Ook op dit en het Leipziger stuk zijn „schaepies.” Over LE DUCQ vond ik nog het volgende: 11 Aug. 1671 verklaart JOHAN LE DUCQ, Mr. Konstschilder in den Hage, ten verzoeke van WILLEM VERBRUGGE, jagermeester van Zijne Hoocht den Heere Prince van Orangie, waer te wesen dat in den jare 1651 . . . . . JAN LUIJTE de Jonge aen hem requirant soude vereert hebben *een stuck schilderije, wesende sijn eygen conterfeytsel, soo groot als 't leven*, met eenige honden daerin geschildert¹⁾. JAN LE DUCQ zegt, dat hij „ten versoecke „van den requirant de voorsz. honden in tselve stuck geschildert heeft, en „van hem daervoor voldaan en betaelt is.²⁾” In Mey 1672 teekent JOHAN LE DUCQ, vendrigh, met den beelthouwer FREDERICK VAN TONGHEREN te 's-Gravenhage eene Acte; tevens leent hij f 750.—, waarschijnlijk om zijn vendrighsplaats te betalen. 21 Maart 1676 is hij nog in leven. 21 February 1677 attesteeren de Heeren WILHELM DOUDIJNS en JOHAN DE BAEN, Mrs. Constschilders in den Hage, dat waerachtig is, dat Sr. JOHAN LE DUCQ, in sijn leven mede Constschilder alhier, in den voorleeden Jare 1676 naer sijne ontfangen wonde bij hen comparanten geweest is op de camer der confrerie der Constschilders alhier. De Notaris LOUCKERS verklaart: hem met sijne huysvrouw al wandelende te sijn gerescontreert op de wegh nae Scheveningen.³⁾ In den Inventaris van den Agent DIRCK TER STALL, in den Haag 1676 overleden, vond ik: een herderin met hare schapen (*waarschijnlijk het stukje in het Mauritshuis*) en eene herderin met beesten, beiden door J. LE DUCQ geschilderd.⁴⁾ In de veiling Sarphati, 7 Nov. 1866 te Amsterdam, bevond zich een stuk: Twee jagthonden bij eene ruïne, h. 32, br. 25 duim, op doek door J. LE DUCQ. In het Prenten-Kabinet te Dresden ontdekte ik onder een hoop rommel laatst een serie uitmuntende roodkrijt-studies van LE DUCQ, alles honden en jagers, even als zijne etsen.]

JAN GOEDAERT, vogeltjes, moy. [Over GOEDAERT deelde ik al het wetenswaar-

1) Hierachter staat: gedaen of geschildert bij Mr. SYMON ROOT. Dit is weder doorgehaald.

2) Prot. Not. ABR. WARMENHUIJSEN, den Haag.

3) » » J. LOUCKERS, » »

4) » » J. DE HONT, » »

- dige 1881 in „*de Nederlandsche Kunstbode*” mede. Sedert zag ik nog van hem eene zeer fraaie teekening, landschap, bij den Heer HABICH te Cassel.]
- I M. Landschap met kleine beelden. [Kan dit I V H = JAN VAN DER HEYDEN zijn?]
- JAN VAN FRITKEMIA, brabander, 1578.
- J. F. DE GEEST (W. DE GEEST) Conterfeyter, 1662, redelijk. [WIJBRAND DE GEEST schilderde nog 1659. Zou hij dus nog in 1662 geleefd hebben?]
- JAN BOSHUSE, landschap, Amsterdam, floreerde 1620. [18 December 1620. JAN VAN BOSHUYSEN, schilder, is voor $\frac{1}{3}$ erfgenaam van Doctor KAREL BATENS en HANS BATEN, zijn schoonvader en schoonbroeder. Geteekend: JAN VAN BOUSHUIJSEN. ¹⁾ 9 Mey 1620 wordt er een attestatie voor JAN VAN BOSHUYSEN, schilder, afgelegd. 1 Dec. 1621 is JAN VAN BOUSHUIJSEN, schilder, nomine uxoris, erfgenaam van een gedeelte van een huis „de Witte Roos” op de Heybrugge te Amsterdam. Gedeeltelijk neemt hij het over. Mr. MARTEN VAN HELMONT, Chirurgh, zijn zwager, blijft daarbij borg voor hem voor f 1200.— ²⁾ Hij had 15 Maart 1616 te Amsterdam huwelijksche voorwaarden opgemaakt met SUSANNA BATENS, Wed^e. van SERVAES SNAPHAEN en die ook: JOHANNIS VAN BOUSHUIJSEN ondertekend, terwijl de vrouw BADEN schrijft. ¹⁾]
- JAN TRECK. [Over den uitstekenden Amsterdam’schen stillevenschilder JAN JANSZ TRECK hoop ik later meer mede te deelen. Schilderijen in de Musea te Schwerin en Berlijn.]

K.

- KOELEVEEN. [Moeten wij hier aan den Haarlem’schen Van Goyen-achtigen landschapsschilder COELENBIER denken? De naam KOELEVEEN is mij nog nooit voorgekomen.]
- KAREL DE HOOGH, vader van PIETER. (Zie hierachter op PIETER DE HOOGH.)
- KOENTJE VAN LYE. [Wel niemand zal onder dezen naam den leermeester van VAN GOYEN zoeken. Toch wordt hiermede bedoeld COENRAET VAN SCHILPEROORT, Leidsch schilder, in de wandeling slechts Mr. COENRAET genoemd. Ik heb een heel dossier over dezen schilder liggen en betreur het, nog nooit een schilderstuk met zijne naamteekening voorzien, te hebben kunnen vinden. Ook over hem later. Men zie o. a. ORLERS over hem.]

---

1) Prot. Not. W. CLUYT. Amsterdam.
» » JAC. WESTFRISIUS. »

KOUWENBERG, van Delft, zee'tjes, watertjes. [Dit is bepaald eene vergissing. CHRISTIAEN of CORSTIAEN VAN COUWENBERCH toch heeft groote figuurschilderijen gemaakt. HOUBRAKEN zegt, dat hij te Delft 8 Sept. 1604 geboren werd, leerling was van JOHAN VAN NES, daarna Italie bezocht, en, na een poos te Delft gewoond te hebben, naar Keulen trok waar hij 4 Aug. 1667 overleed. Hij schilderde voor de prinselijke lusthuizen te Rijswijk en 't huis in 't Bosch. Inderdaad werd hem van wege FREDERIK HENDRIK 28 Dec. 1638 *f* 1600.— uitbetaald voor beschildering van 't jachthuis „rondtsom de sael en achter de groote deuren” en een jacht van herten, op Honsholredijk, 24 Maart 1642 *f* 700.—, voor een Venus Offerhande en een Venus en Adonis voor het huis ter Nieuburch bij Rijswijk, 9 Febr. 1644 *f* 600.— voor eene Diana met verscheidene beelden voor datzelfde paleis geschilderd. Inderdaad schijnt hij meest groote beelden geschildert te hebben. Op 's Rijks Prentenkabinet vindt men eenige omtrekken (uit de XVIIe eeuw) naar dergelijke schilderijen van hem. Hij woonde eenige jaren te 's-Gravenhage¹⁾, was met eene aanzienlijke vrouw, Joffrouw ELISABETH VAN DER DUSSE gehuwd, en erfde o. a. nomine uxoris in 1653 ca *f* 6500.—²⁾ Toch gaf hij in dat jaar eene schuldbekentenis van *f* 125.— uit die hij binnen een half jaar beloofde terug te betalen. 12 Juny 1649 vervolgde hem een Haag'sche bakker wegens *f* 113.— voor brood, „als reste van meerder somme volgende de kerffstock.”³⁾ Reeds in 1648 een Delftsche winkelier wegens *f* 143.— over „winkelgoederen” en 30 Juli 1652 een Haagsch wijnkooper wegens ruim *f* 235.— over geleverde wijn en anders.³⁾ Toen hij het land verliet, was hij zelfs nog belasting schuldig. In een Impostregister vond ik: CORSTIAEN COUWENBURCH, schilder, rest 1646, 1652 en 1653, in 't jaer tot 10 £ is: 30 £. Deselve wegens sijn aenpart in d'erffnisse van de Wed. van TAURINIUS te Delft . . . . . 5 £. In margine: Is naer Ceulen vertrocken, moet gevisiteert worden of denselven niet wederom en compt. (Het zijn restanten van den 200^{en} penning.) Al deze zaken schijnen veroorzaakt te hebben, dat hij in een slecht blaadje kwam toen hij vertrokken was. Hij vroeg en verkreeg daarom bij zijn vertrek van den Haag'schen Magistraat het volgende loffelike getuigschrift:

Wij, Schout, Burgem^{rs}, Schepenen enz. van 's-Gravenhage oirconden en certificeren ten versoucke van CHRISTIAEN COUWENBURCH, Meester Kunst-schilder, dat denselven COUWENBURGH eenighe jaren alhier *in den Haegh*

1) Zie ook *Obreen's Archief*.

2) Prot. Not. J. V. D. HOUVE, Delft.

3) Haagsche Schepenrollen. Rijks-Archief.

heeft gewoon ende sijne kunst loffelijcken geëxerceert ende gheduirende desselfs bijwoninge in alle eerbaerheyt sijne familie voorgestaen, sonder dat ons mede tot naerdeel van sijn goeden naem ende faem iets is voorgekomen, veel min dat een van sijne dochters ofte kinderen (ons wetens) haer ergens in soude hebben misgreepen, qualijcken off oneerlijcken gecompoteert, oft dat den voorn. COUWENBURGH van hier soude sijn vertrocken, soo men seyt: *sans dire adieu*, off banquerot gespeelt; maer ter contrarie dat hij requirant sijn vertreck van hier langh te vooren heeft bekent gemaect ende dat hij alle diegeene, die hij soude mogen schuldich sijn geweest, vóór sijn vertreck eerlijcken heeft willen voldoen ende betalen, gelijk hij selfs over een questieuse Borghtoghte in reghte sijnde betrocken, ter saecke hij requirant eenige wijn tot een wijnkooper voor eenen MARTIJN LANGENHOVEN (die naermaels van hier banquerot schandelijck is vertrocken) hadde afgesproocken post litem finitam eerlijcken als beschadigde borgh heeft voldaan ende gecontenteert .... te meer alsoo hij COUWENBURGH nomine uxoris met iemand van de onsen, uyt den hooffde van een seer oudt ende voortreffelijck geslacht binnen der stadt Delff (van dewelcke de Voorouderen ende vrunden in de hooghe Regeeringe van 't lant altijd sijn geweest¹⁾ ende noch sijn) seer nae is vermaegschapt.

Onderteekend: D. VAN DER LISSE.²⁾

D. GRASWINCKEL.

Gedaen enz. 16 January 1656.³⁾

Een tijd lang schijnt zijn werk hoog geacht geweest te zijn. Ziehier wat ik in oude Inventarissen van hem vermeld vind: Mr. WILLEM VAN DER GRAEFF, Schepen, Raad en Vroedschap van Delft, in 1725 overleden, bezat in zijn kabinet: Een dochter die haer vader soocht in de gevanckenis, van COUWENBERCH. Een groot jagtstuck met drie pourtraiten door COUWENBERCH. Een tragedische history door COUWENBERCH. Twee pourtraiten verbeeldende COUWENBERCH en sijn vrouw. In 1658 werden de schilderijen van Juffr. EVA BRIELS, wed. van Mr. NIC. BOGAERT te Delft getaxeed. Daarbij was: Een Scipio van COUWENBERCH f 100.— Toen JUDITH WILLEMSdr. VAN VLIET 12 Sept. 1650 te Delft overleed, liet zij o. a. na: een Loth van CHRISTIAEN COUWENBERGH. De Delft'sche Burgemeester BLEYSWIJCK bezat 1666 ook een schilderij van COUWENBERCH, en in een anderen deftigen boedel van 1662 te Delft zie ik: een schilderij voor de schoorsteen

1) VAN DER DUSSEN.

2) NB. Burgemeester-schilder.

3) Register Interrogatorien en Recollementen, den Haag.

van COUWENBERCH. De Wede van EVERT VAN BLEISWIJCK te Delft had nog in 1660: een Bacchus en Ceres van COUWENBERCH; en nog eene schilderij van den schilder. De Delft'sche Out-burgemeester, Mr. HARPert TROMP, overl. 3 Mei 1691 bezat eene schilderij van COUWENBERCH. Een Dido en Aenaes van COUWENBERCH. Nog vier stukken van COUWENBERCH, één voor de schoorsteen. In 't groote salet: een stuck van COUWENBERCH. Nog 5 stukken van hem! WILLEM JANSZ CROONENBURCH te Delft 1673 had bezeten: een schilderij met muzikanten van COUWENBERCH. Een stuk van Rosette en de galant door COUWENBERCH. Interessant is de taxatie der schilderijen van za: HERMAN PIETERSZ VAN RUYVEN, overl. te Delft in 1645, toen onze schilder dus nog in het midden van zijn werk was: Twee schilderijkens van Virgilius in de mande en een van zijn hoer, van KOUWENBERCH *f* 36.— Een lupaertsjacht van KOUWENBERCH *f* 90.— Een vogelenjacht van KOUWENBERCH *f* 90.— Eenige naeckten van KOUWENBERCH *f* 66.— Een onthoofding van Ste Catrijn *f* 30.— Een schilderij daer Chimon van de dochter werd gesoocht van COUWENBERCH (zie hierboven) *f* 42.— Op de verkoopning van den inboedel van BOUDEWIJN DE MAN, ontvanger te Delft, 15 Maart 1644, brachten op: Een Sephyra en Joseph van COUWENBERCH *f* 34.— De history van Cresus en Cyrus van COUWENBERCH *f* 75.— In een Delft'schen boedel van 1672: Een stuck van een bouffon van NICOLAES COUWENBERCH (zou dit niet CHRISTIAEN moeten zijn?) SARA VAN DER TOL te Delft liet 1642 na: Een schilderij van de Oostindische kaertspelers van KOUWENBERGH (wat is dat?) en een Conterfeytsel van Bacchus van KOUWENBERGH. Toen GERRIT DURVEN 1661 te Delft overleed, werd een stuk van COUWENBERCH met *f* 40.— betaald, terwijl een BRAMER *f* 10.—, een BRONCHORST *f* 14.— een VAN ASCH *f* 13.— en SAFTLEVEN's *f* 9.— en *f* 15.— golden. De Heer Mr. Dr. JOHAN HOGENHOUC, te Delft 31 January 1647 overleden, liet na: Een groot lantschap van GROENEWEGEN, waerin een vrouwenpersonagie van COUWENBERCH. De Wede van JOHAN VAN DER CHIJS, die schepen van Delft was, overleed 27 April 1692. Zij liet hare schilderijen door JOHANNES VERCOLJE taxeren. Hij waardeerde alles zeer laag. Een stilleven van fruyt met een boer en boerinne van COUWENBERCH *f* 12.— Een stilleven van gevogelte met een meyt en knecht door COUWENBERCH *f* 12.— (Een dito van geweer, van FABRITIUS *f* 14.—) JOHAN VAN LANGENHOVEN bezat 23 Dec. 1651: een harder en harderin geschildert bij COUWENBERCH, en een trony van COUWENBERCH. Toen bij JACOB VOSHART 23 Mei 1657 de schilderijen getaxeed werden, stelde men zijn werk van COUWENBERCH op *f* 40.— GEERTRUIJT VAN BREDERODE liet in 1661 twee stukken van COUWENBERCH na waarbij een Andromeda. De Heer ADRIAEN MOLENHOUC, (1676, den Haag) die o. a. verscheiden stukken van HALS, VAN

GOYEN, VAN DIJCK enz. bezat, had ook een tronie van COUWENBERCH. JOHAN VAN DER LISSE, de broeder van den schilder-burgemeester DIRCK VAN DER LISSE liet 1658 na: Een sack en koy van COUWENBERCH. In den aanzienlijken inboedel van den WelEdelen Heer ALBERT VAN RUYTENBURGH, wiens huisvrouw WILHELMINA ANNA DE NASSAU, 8 Sept. 1688 in den Haag overleed, ontmoeten wij: een jacht van COUWENBURGH. Maar reeds meer dan genoeg, om ons te doen zien, wat onze meester alzo schilderde. En waar is dat alles gebleven? Mij is geen enkele schilderij van hem bekend!]

KROESE, Deen, 22 jaer, 1670, conterfeiter, in den Haeg. [Ik kon niets over hem ontdekken].

KAREL FABRITIUS. [Al is het niet heel veel, toch kan ik over dezen uitnemenden meester, zoo jong aan de kunst ontrukkt, nog iets nieuws mededeelen. Het merkwaardigste is wel, dat zijne Weduwe hem schilder van den Prins van Oranje noemt en dat hij reeds 1643 weduwnaar te Amsterdam was.

24 April 1643. Inventaris van de goederen van wijlen AELTGE VELTHUYSEN, in den Heer ontslapen geweene huysvrouw van CAREL FABRICIUS *schilder*, wonende in de Runstraet daer de Hollandse tuyn uythanght binnen deser stede, soo die int sterffhuys als ten huysse van Sr, ABRAHAM VELTHUYSEN, lakencoper, wonende in de Oude sijds armsteegh bevonden sijn, enz. (Ten versoecke van CAREL FABRISIUS, gewesene man van AELTGE HARMENSE VELTHUIJSEN, en Sr. ABRAM en D^o TOBYAS VELTHUIJSEN, broeders van de Overleden, voogden van haer naegelaeten dochtertjen AELTJE FABRICIUS),

Een welvoorziene inboedel, vooral een bizonder ruime voorraad van vrouwenkleederen en allerlei huisraad, ook gouden sieraden van allerlei soort. Ik noteer slechts wat ons belang kan inboezemen:

In de zijkamer:

Een nieuw bed met toebehooren.
Een schilderij van een kluizenaar.
Een d^o. van een geslagen varcken.

In 't voorhuys:

Nog een schilderij van een geslagen varcken.¹⁾
Een lantschap.
Een krijchsmanstrony.

¹⁾ REMBRANDT schilderde meer dan eens een geslacht varken of koebeest. Men kent de stukken in het Louvre, het Museum te Glasgow enz.

Boven op de voorkamer:

Een schilderij van een oude vrouw troony.

Een ruwe aengesmeerde troony. (De schilderij in het Museum Boymans te Rotterdam?)

Een gepluymeerde doeck.

Een vogelroer.

Op de boven achterkamer:

Een tabula cebetis.

Een schilderij van een ontbijtentje.

Een Vanitas.

Een aengesmeerde troony.

Dry gepluymeerde doecken.

Veertien doecken.

Een antyckse troony.

Een out mans troony, antyck.

Een schaduwde trony. (Een werk van zijn meester REMBRANDT?)¹⁾

Anders staat er niets in wat ons eenig licht geeft of interesseeren kan. In elk geval leert ons dit document: dat CAREL FABRITIUS waarschijnlijk niet in 1624 geboren is, zooals o. a. BLEYSWIJCK, de oudste bron, mededeelt. Dat hij tweemaal gehuwd geweest is; en bepaald met vrouw en kind te Amsterdam, en wel in de Runstraat, gewoond heeft.

10 Oct. 1652 verhaalt JACOB VAN DER SLUIJS dat hij *f* 200.— heeft willen leenen ten behoeve van Sr. CAREL FABRITIUS, schilder te Delft.²⁾ De volgende Acte doelt op de schilderij „geretukeert door CAREL FABRITIUS” waarover ik in het Ve Deel van *Obreen's Archief* berichtte.

7 February 1653 bekent CAREL FABRITIUS, schilder, wonende binnen dese stadt (Delft), schuldig te zijn aan Sr. JASPER DE POTTER, de somme van 728 car: guldens en 10 stuyvers ter saecke van cassatie en tenietdoening van seecker obligatie onder de hant, inhoudende de som van 620 guldens, geteekent bij de comparant *en sijnen broeder* etc. als principaal, in dato den 1 October 1647, alsmede over eenige verloopen intrest..... welke voorsz. somme hij comparant bij desen belooft te betalen aen den voorn. DE POTTER soodra als hem sulcx mogelijk sal sijn, ende dat uyt de penningen, die bij verkoopinge geprocedeert sullen werden van seecker groot stuck schilderij, jegenwoordich hangende opt Stadthuys alhier, hem

¹⁾ Prot. Not. D. DE L'HOMMEL, Amsterdam.

²⁾ Prot. Not. F. BOOGERT, Delft.

comparant voor de helft toecomende; ende soo den voorn. DE POTTER de voorsz. somme uyt het voorsz. schilderij niet ten vollen konde consequeren, dat hij hem het resterende soude voldoen uyt soodanige andere goederen als hij comparant jegenwoordich is hebbende ofte noch sou mogen krijgen. Verbindende enz.

Get. CAROLUS FABRITIUS. ¹⁾

9 Augustus 1653 bekent de schilder EGBERT VAN DER POEL, wone in de Doelstraet te Delft, aen de waard in 't Gulden Vlies aldaar *f* 217.— schuldig te zijn. Daarvan ruim *f* 184.— voor laken aan hem geleverd. Hij zal binnen 2 maanden *f* 100.— aan schilderijen leveren, de rest in geld, over 4 maanden. KAREL FABRITIUS teekent als volgt, als getuige:

²⁾

Kort voor de vreeselijke catastrophie, die een einde aan zijn leven zou maken, 24 Sept. 1654, bekende de eersame CAROLUS FABRITIUS, Mr. schilder te Delft, met Sr. ISAACQ BECQUE samen aan den doelknecht in den Voorsten Doel te Delft *f* 110.— „over verteerde kosten” schuldig te zijn. Hij zal die binnen 2 weken restitueeren. ³⁾

25 Februari 1655 reeds bekent d'eerbare Juff^e AGATA VAN PRUIJSSEN, Wed^e van sa: Mr. CAREL FABRICI(US), in sijn leven schilder van Sijn Hoocheyt den Prince van Oranie, woonende tot Delft, aan hare zuster MARIA VAN PRUIJSSEN *f* 1200.— schuldig te zijn. ⁴⁾

Mr. PIETER VAN DER VIN, Mr. schilder binnen Delft, heeft naegelaten op 't aengeven van sijn weduwe JANNETJE VAN DER VIN. (Delft 14 Mey 1655).

Een stuck schilderij van CAREL FABRITIUS, sijnde de Conterfeytsels van P. VAN DER VIN en desselfs huysvrouw. Waarschijnlijk het beroemde stuk van FABRITIUS, 1863 met het Museum Boymans *verbrand!*

Een stuck van ABRAM VOSMAER.

Een seetge bij NICOLAES VOSMAER.

1 Prot. Not. NIC. VRIENBERGH, Delft.

2) Prot. Not. G. ROTA, Delft.

3 " " BLEISWIJCK, "

4) " " M. VAN DER BORCHT, Delft.

Een stuckge bij VAN DER VIN.

Een mannetje van pleyster gemaect.

De schildersgereetschap (dosen, pincelen, palet, vrijfsteen, verwen, eesels enz.)

Nog allerlei schilderijen, o. a. 5 gedootverwde stuckjes enz. ¹⁾

Boelcedul van CATH. HOOFT, Wed^e van d'Heer JOH. HILERSIG, Raet en Secretaris van Sijn Hoocht, Delft 1664:

Een onvolmaect stuck van FABRITSIUS.

Inventaris PIETER MOLL, wijncooper, overl. te Delft 1658:

Een stilleven van FABRITIUS.

Inventaris Wed^e van NIC. DUISSENTDAELDERS, te Amsterdam: 27 Aug. 1664:

een trony van FABRITSIUS.

een groot schilderij van eenige tronyen van FABRITSIUS in vergulde lijst. ²⁾

5 Dec. 1677 verkocht GEDEON PIAET te Leiden een stuc schilderij, gedaen door FABRITSIUS (maar wellicht door BARENT FABRITSIUS?) afbeeldende een jager. ³⁾

Inventaris WILLEM JANSZ CROONENBURCH, 1673: Een raempgen door FABRITSIUS.

Inventaris Juffr. GEERTRUYT BRASSER, Wed^e JOHAN VAN DER CHIJS, Delft 1692: Een stilleven van geweer, door FABRITSIUS. Op *f* 14.— getaxeed door JOH. VERCOLJE!

Inventaris ANNA VAN EYCK, Delft, 1669. Een Mars van FABRITSIUS.

Dr. MARTINUS BIRRIUS transporteert 1678 onder meer: een groot stuck met drie beelden, gedaen bij FABRITSIUS.

In den Inventaris van CATHARINA SCHARCKENS, in haer leven Wede van CORNELIS SMOUT, Amsterdam 7 Dec. 1654 bevond zich o. a. het conterfeytsel van CAREL FABRITSIUS, en een bruiloft van REMBRANDT.

KAREL DE MOOR.

KORNELIS VAN HAERLEM. Mr. CORNELIS VAN HAERLEM. TER BURG. (Wat is dat?)

KORNELIS. Mr. CORNELIS MATJEU van Amsterdam. (???)

KAMPEN. D'Heer VAN KAMPEN, Mr. van MATIJS WITHOOS. [Dit is zonder twijfel JACOB VAN CAMPEN].

KONJET. [GILLIS COIGNET.]

KUIP.

1) Prot. Not. F. BOOGERT, Delft.

2) " " D. DANCKERTS, Amsterdam.

3) " " J. STAM, Leiden.

KLEANTHES. [Die raakte hier zeker bij vergissing verzeild onder de huidendaegse schilders!]

KEISER. [Zeker THOMAS DE KEIJSER.]

KAREL VAN SAVOYEN, Antwerper, Natus 1619. Naecten en kleine figuertjes, woont 1662 in Holland. [Zie o. a. *Oud-Holland* III onder de Aanteekeningen van DE VRIES; waaruit blijkt dat hij 1620/1621 geboren werd en 1665 te Amsterdam overleed. 24 July 1649 maken CAREL SAVOY, geboortich van Antwerpen, schilder, en Jouff. CATHARINA WANDELMANS, echteluyden, wonende binnen deser Stadt . . . hun testament. De schilder teekent:

1)

1654 woonde hij aan de Oostzijde van het Rokin. 27 Maart 1658 bekennt hij van MARIA VERMEULEN, ongehuwde dochter *f* 700.— geleend te hebben. Nu teekent hij:

2)

Het éénige gemerkte stuk, mij bekend, is een levensgrootte *Ecce homo*, zeer knap gedaan, maar zonder veel uitdrukking, een goede naaktstudie, meer niet. In de kleur eenige invloed van REMBRANDT's licht donker. Het werd een paar jaar geleden in de Brakke Grond verkocht. Van zijn broeder, FILIPS VAN SAVOY, 'gelijktijdig met CAREL te Amsterdam werkzaam, zag ik nooit eenig werk.]

KATERINA [lees: CLARA] PETERS. Frutasien.

KORNELIS CORNELISSE SWAN, discipel van LANGE PIER.

1) Prot. Not. J. THIELMANS, Amsterdam.

2) » » R. DUÉE, Amsterdam.

KRABBETJE [ASSELIJN]. Itaeljaense Kalkovens. [Over ASSELIJN kan ik bij deze gelegenheid weder wat nieuws mededeelen. Hij testeerde kort voor zijn dood :

28 September 1652. Testament van Sr. JEAN ASSELIJN en Juffe. ANTONETTA HUAART, echteluyden, leggende de comparant sieck te bedde. De langstlevende is erfgenaam, maar zal de 4 kinderen grootbrengen, zijnde CATHARINA, oud 7, JOANNES 4, CLARA 2 en het jongste genaemt ARNOLDUS, out 4 maenden. Zij zullen later boven alles 6 gulden tot een medegift krijgen !

De Weeskamer wordt gesecludeerd. Getuigen zijn DANIEL STALPAERT gebure (Westzijde van den Singel bij de Heiligewegspoort stond het woonhuis des schilders!) en HUBERTUS QUELLINUS.

Get: JAN ASSELIN.

(bevende)

ANTONETTE HUAART.

DANIEL STALPART.

HUBERTUS QUELLIEN. 1)

II Juli 1647 had ASSELIJN zeker een ondeugenden leerling in huis.

Toen toch had zijne dienstmaagd LEA SELIN verteld, dat zij niet langer bij hem wilde wonen „als hij sijn knecht wilde houden.” O. a. attesteert dit de beroemde beeldhouwer ARTUS QUELLINUS. 2)

Uit de hiervolgende Acten blijkt, dat de schildersweduwe het na zijn dood ook al niet al te breed heeft gehad. Wie de schilder VAN NERVEN is, weet ik niet. *Houbraken* (III) spreekt van de broeders VAN NERVEN, die veel geld wonnen met marmerschilderen. Twee Acten, waarin een schilder van dien naam voorkomt, volgen.

27 July 1655 wordt er een Inventaris opgemaakt van de goederen, nagelaten in het huis van BARENT CORNELISZ DE JONGE in de verhuurde huizinge op de hoek van de Hartenstraat, door ANTONETTA HUAART, Wed. van JO(H)ANNES ASSELIJN. Dit huis was „verlaten bevonden.”

Meest prullen, „oude hairen pruycken”, valsche paarden, bollen en vormen, eenige meubels, oude manskleederen, „een slechte schilderij van een mansbeelt”.

Opte voorkamer d'welcke CORNELIS VAN NERVEN, Mr. schilder, in hure heeft, de navolgende goederen, *die hij verclaert hem toe te comen*: 46 soo groote als kleine stucken schilderij. 5 gegooten beelden van mansronyen. 2 tafels, 2 bedden met haer toebehooren. Voorts velerhande schildersgereetschappen. Reeds 27 July 1655 wordt een en ander opgeschreven. 19 Aug. 1655 neemt iemand voor f 23 — 10 — 0 over alles wat de winckel raectt, van de desol-boedelkamer.

1) Prot. Not. S. VAN DER PIET, Amsterdam.

2) » » J. v. D. HOEVEN,

11 Augustus 1655. Insinuatie van BARENT CORNELISZ DE JONGE . . . aan HIOB VOLHART, borduyrwercker ende Sr. CORNELIS VAN NERVEN, Mr. Schilder. Naerdien de insinuant heeft verhuurt *alleen* aan ANTONETTA HUAART, Wede, het huys op te Heeregracht aan de houck van de Hartestraat, sonder dat sij in haar vermogen heeft gehad yemandt een gedeelte weder te verhuuren, veel min het huys te beslaen *met twee huysgesins* behalve haar eygen familie, en dat sij . . . tegens recht schijnt voorgenomen te hebben sichselven meester te maacken van des insinuants huys, buyten sijn kennisse, ja, wat arger is, haar doen en laten niet dervende staande houden, vreesende voor openbaring, wechgelopen is all op ten 26 July voorleden met all haare goederen d'welcke sij ter quader trouwe van den bodem heeft heymelijck gevoert ende soo den insinuant gefrustreert van een merckelijcke somme hem komende van wegen haare beloofde huysshuyre; blijvende oock als noch fugitiff sulcx dat de insinuant . . . is bedrogen, en yder sall moeten soecken denghenen daarmede hij heeft gehandelt. Soo versouckt de insinuant, dat gijlieden (mits betalende alles wat van hure off bijwoninge resteert) sult ontruyminge gelieven te doen, *binnen drie dagen te vertrecken.* 1)

14 Juny 1632. GERRIT VAN NERVEN, Schilder, woonende in de Bloemstraat, machtigt „vermits zijne hooghe ouderdom als niet wel bij de ganck sijnde” ANNETGE COSTERS, zijne huisvrouw „omme hem constituant te doen goeden end'erven in 't huys en erve bij hem bewoont werdende . . . en uyt sijn naem te verlijden een rentebrieff van 18 — 15 —.

Get. GERAERT VAN NERVEN. 2)

7 December 1654. ARTUS en HUBERTUS QUELLINUS verklaren, dat huysden, dato deser, eenen VAN NERVEN, *Constschilder*, tegens hem bekende dat in de voorleden weeck hij VAN NERVEN geweest was in de herberge die genaemt wort Apensnijer, in een gangh bij de Boshuyssluyts, alwaer door eenen JACOBUS VENNECOOL uytgedeylt wert aen de presente personen gedructe billetten off pasquillen, geïntituleert: *Eerpligt aan Mijnheer en Meester Jacob van Kampen* etc. . . . . Voorts verklaert HUBERTUS QUELLINUS, dat eenen Constschilder RUEL (RUELLES) hem verklaert heeft dat hij een van deselve pasquillen bewaert hadden dat op sijn camer aengeplact stondt. Enz. 3)

KALF. Stilleven. WILLEM.

KAREL DU SJARDIN. De navolgende Acten over DU JARDIN mogen hier een plaats vinden:

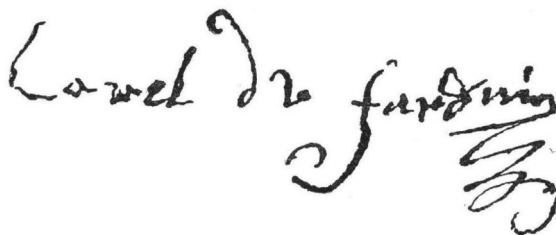
15 February 1674. Verklaring, o. a. afgelegd door FEDERIGO VAN EWIJCK, out omtrent 30 jaren, wonaghtigh op de Lelygracht, JACOB DE

1) Prot. Not. S. v. D. PIET, Amsterdam.

» » J. BOSCH, »
» » J. V. D. VEN »

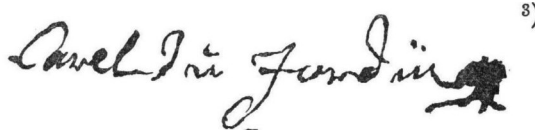
HENNIN, Capiteyn in dienste deser landen, out 44 jaren (ook schilder!) ten verzoeke van Sr. CAREL DU GARDIJN, *fijn constschilder*, (sic) over de impost van $\frac{1}{2}$ zak zout. Enz.¹⁾

Hij had reeds 15 September 1652, vóór zijn verblijf in den Haag, zijn testament gemaakt en was toen reeds gehuwd met SUSANNA VAN ROY. Hij was toen ziek te bedde liggende en woonde op de Rozengracht. Het echtpaar herroept de huwelijksche voorwaarden, en men stelt den langstlevende tot universeel erfgenaam.²⁾

13 November 1674 verklaart CAREL DU JARDIN en Jouffr. ANNA ALETTA DE VEER, *meerderjarige dochter*, ten verzoeke van d'E. FRANS REAEL, dat zij wel kennen d'E. FREDERICK VAN EWIJCK, gewesen consul tot Genua, en dat hij is innewoonder deser stede . . . . . en nu woont op de Chingel naast thuis van de burgemeester HUYDEKOOPER za: en Juffr. ANNA ALETTA DE VEER verklaart dat zij „door gemelte „VAN EWIJCK was versocht eenige tijt op sijn huyshoudingh te passen en „sijn huys op de Chingel op te houden, wijl hij een reysje na Brabant „moste doen om sijne vrienden te besoecken.

Hij teekent:

Ik vermoed nog steeds dat de schilder GUILLIAM DU GARDYN, die reeds 1618 te Amsterdam „poorter” en werkzaam was, CAREL's vader is geweest. Hier volgen eenige aantekeningen over hem:

15 Aug. 1647 zegt hij „omtrent 50 jaer out” te zijn.⁴⁾ 13 Juli 1639

1) Prot. Not. D. DANCKERTSZ, Amsterdam.

2) „ „ J. WESTF RISIUS, „

3) „ „ N. HEMMINCK, „

4) Prot. Not. J. v. D. VEN, Amsterdam.

woonde hij op de Heerenwersgracht en zeide toen omtrent 41 jaar oud te zijn.¹⁾ Hij is dus omstreeks 1597/1598 geboren.

2 November 1639. Huwelijksche voorwaarden van GULJAM DU GARDYN, schilder, wed^r van JANNITGEN ISBRANDTS, wonende op de Heerewersgracht, en ANNEKEN VERMOU, Wed^e van BAREND POELMAN, schilder wonende in de Corte Ullenburchsteech. De schilder brengt mede:

f 300.— aan diverse goederen, huisraad, schilderijen enz.; boven alle schulden en lasten, mitsgaders 't bewijs van zijn kinders moeders goederen.

ANNEKEN VERMOU brengt mede:

f 700.— „aen schilderijen, meubelen, huysraden, ongemunt gout ende „silver” enz.; boven alle schulden mitsgaders haar kind's bewezen vaders erfenis.

Maar 6 Dec. 1640 verklaart GUILLIAM DU GARDIJN dat de goederen hierboven bij hem op *f* 300.— getaxeerd zoo weinig bij de verkooping hebben opgebracht, dat hij zijn schulden en „'t kints moeders erff” daarmede nauwelijks betalen kan. Bij zijn dood zullen zijne erfgenamen dus doen als of hij niets mede ten huwelijk heeft gebracht.²⁾

26 Juny 1647 legt GUILLIAM DU GARDIJN, schilder, out omtrent 50 jaren, eene verklaring af.³⁾ Hij onderteeckt die

Guilliam du Gardijn

Vermoedelijk is de „Constschilder” DAVIDT DU GARDIJN, een wellicht jong gestorven broeder van onzen CAREL. 5 Januari 1664 legt DAVID DU GARDIJN, schilder, te Amsterdam eene attestatie af.¹⁾ Hij zegt „omtrent 27 jaren out” te zijn. En 5 dagen later wordt hij uitdrukkelijk „Constschilder” genoemd, wonende op de Reguliersbredestraet. Hij teekent: DAVIDT DU GARDIJN.⁴⁾ Reeds 24 Dec 1661 bezat iemand te Amsterdam vier schilderijen van DAVID DU GARDIJN.⁵⁾ Mij kwam nooit iets van hem onder de oogen.

(Wordt vervolgd.)

---

1)	»	»	J. DE VOS,	»
2)	»	»	F. V. BANCHEM,	»
3)	»	»	F. UYTENBOGAERT,	»
4)	»	»	H. ROSA,	»
5)	»	»	D. DOORNICK,	»

DE SCHILDER
LODEWIJK JANSZ. VAN VALCKENBORCH

GEZEGD VAN DEN BOSCH.

DOOR

CH. C. V. VERREYT.

AREL VAN MANDER zegt in zijn *Schilderboeck* van dezen kunstenaar: „Daer is noch gheweest eenen LODEWIJK JANS. VAN DEN BOS, gheboren tot Shertoghenbosch, die seer fraey was van Fruyten en ghebloemt, die hij somtijdt maeckte als staende in een glas met water en gebruycter grooten tijt, ghedult en suyverheyt in, dat alles scheen natuerlijck te wesen; maeckende oock op de Bloemkens en Cruydekens den Hemelschen dauw, daer beneffens oock eenighe Beestgens, Vijfwouters, Vlieghskens en derghelijcke, ghelijck men zijn dinghen hier en daer bij den liefhebbers mach sien.

Hij was oock fraey van beelden als te sien is bij den Constliedighen MELCHIOR WIJNTGIS te Middelborgh, daer van zijner handt is eenen seer schoonen Jeronimus, vier groote rondon soo branden, Fruyten als Bloempotten en ander stucxkens, seer wel en suyver ghedaen.

Oock is bij JACQUES RAZET van hem een glas met bloemen, seer aerdigh geschildert, en om dies wille ick nyet veel anders van hem weet te schrijven, stel ick hem hier beneffen zijnen Lantsman of geboort-stadtsgenoot (HIERONYMUS

VAN AKEN of BOSCH), op dat zijnen naem en lof onder den schilders in gedacht blijve."

Kon VAN MANDER omtrent zijn leven niets meedeelen, zijne navolgers waren tot heden niet gelukkiger, wyl zij zich bepaald hebben dezen schrijver alléén met andere woorden na te schrijven, zonder er iets bij te voegen.

Toch zag voor ruim dertig jaren reeds een boek het licht, waarin, zoo wij ons niet vergissen, belangrijke bizonderheden betreffende dezen schilder voorkomen; let men op de overeenkomst van naam, beroep en woonplaats, dan valt er nauwelijk aan te twifelen, of de daarin besproken persoon is dezelfde welke door VAN MANDER bedoeld wordt.

Opmerkelijk is het, vooral voor onzen tijd, nu bijna alles is en wordt doorgesnuffeld om de minste daad van weinig bekende of minder vermaarde personen te leeren kennen, dat die bizonderheden zoo geheel en al de aandacht der navorschers ontgaan zijn.

In 't bedoelde werk komt de naam van „LODEWIJCK JANZOON, schilder" of „LODEWIJK JANSSEN, schilder" herhaaldelijk voor ¹⁾, zelfs is er zijn familienaam in te vinden; want wij behoeven wel niet op te merken, dat de naam VAN DEN BOS of BOSCH hem is gegeven of door hem is aangenomen naar zijne geboorteplaats, gelijk in die dagen veelal geschiedde, o. a. met zijnen reeds genoemden vermaarden stad- en kunstgenoot.

Toen in 1566, gelijk bekend is, behalve in ons heele vaderland ook te 's Hertogenbosch, allerlei oproerige bewegingen uitbraken, speelde de schilder LODEWIJK JANZOON daarin eene voorname rol.

Hij was een der warmste aanhangers van het Bossche consistorie en een der ijverigste calvinisten in de genoemde stad, die de predikanten te gast ontving en trouw hunne predikatiën bijwoonde.

De mannen van de nieuwe religie, ook wel „die van het consistorie" genoemd, wyl zij zich om hunnen kerkeraad schaarden, in wiens vergaderingen de politieke aangelegenheden meer nog dan de godsdienstige werden behandeld, en die als 't ware eene eigenmachtige regeering naast de wettige vormden, deden bijna geheel wat hun goeddacht. Zij hadden de hand in den beeldenstorm en

---

¹⁾ P. CUYPERS VAN VELTHOVEN, *Documents pour servir à l'histoire des troubles religieux du XVIme siècle dans le Brabant Septentrional*. Brux. et Bois-le-Duc, 1858; pag. 285, 300, 10, 19, 20, 22, 27, 30, 41, 51, 52, 54, 55, 61, 77, 87, 95, 423, 36, 47, 73, 78, 89 en 513.

Dit werk leert het Bossche consistorie van 1566 en '67 volledig kennen.

de daarop gevolgde troebelen, maakten zich meester van de kerken, hielden ze voor hun gebruik, en dulden geruimen tijd niet dat ergens in de stad, zelfs niet in particuliere woningen, mis of sermoen werd gehouden, zoodat de toestand in 't najaar van 1566 te 's Hertogenbosch er zeer verward uitzag en het zich liet aanzien, dat de mannen van het consistorie binnenkort heer en meester in de stad zouden zijn en eene regeering kiezen naar hun eigen zin.

Onze schilder, die daarbij steeds een der eersten was, zou volgens het loopend gerucht, alsdan hoogschout worden.

Den 10^{en} October, de dag van de tweede beeldstormerij in den Bosch, zien wij den schilder LODEWIJK JANSZON en GERARD PELGROM op het St. Jacobskerkhof oproerige redevoeringen houden tot het volk, hij zeide o. a.: „Willen zij nyet publiceren ter puyen ¹⁾ aff, dat zij ophauwen zoude van luyen, schellen, bellen en misse te doen, zoe willen wij 't bestaan”.

Toen daarop een hoop kwaadwilligen het klooster Baseldonk op den Windmolenberg binnendrong om er alles te vernielen en weg te dragen, besloot de regeering met den hoogschout en de schutters derwaarts te gaan om de orde te herstellen.

Nauwelijks vernamen dit de mannen van het consistorie of zij zetten de beeldstormers tot krachtigen tegenstand aan, waarbij onze schilder door woord en daad het voorbeeld gaf, met dit gevolg, dat de mannen der wet zich door de vlucht moesten redden en de boosdoeners meester bleven van het convent, hetwelk met de meest uitgelaten boosaardigheid vernield werd, terwijl het gemeen alles roofde wat eenige waarde had. Kerken en kloosters deelden in hetzelfde treurige lot. Wat nog bij den eersten beeldenstorm op 22^{en} Augustus was gespaard gebleven, werd thans onder den voet gehaald.

In een stap van ongehoorde stoutheid kwam, op verzoek van het consistorie, een der verbonden edelen ANTONIE VAN BOMBERGEN op 16 Februari 1567 binnen den Bosch om er het opperbewind in handen te nemen, de zaak van de nieuwe religie te steunen en de stad tegen 's konings troepen, onder den graaf VAN MEGEN, bij een gevreesd beleg, te verdedigen. BOMBERGEN maakte zich spoedig meester van alles en heerschte bijna twee maanden met onbepaalde macht; de twee commissarissen der landvoogdes, tot herstel der rust gezonden, liet hij gevangen nemen, en duchtig op den graaf VAN MEGEN schieten.

De zaken der calvinisten namen echter zulken ongunstigen keer, dat BOMBERGEN den 11^{en} April de stad verliet, gevolgd door de predikanten en allen welke bij de troebelen betrokken waren.

---

¹⁾ Pui, verheven stoep van het stadhuis.

Onder degenen, die den Bosch voor goed hadden verlaten, behoorde ook de schilder LODEWIJK JANSZON.

Terecht had hij begrepen, dat hij, die in beroerten een der voornaamste raddraaiers was geweest, op geen genade had te hopen, zoo hij ooit in handen der Spanjaarden viel. De stad opende nu hare poorten voor 's konings bezetting; den 2^e Mei trok de kolonel BERNARD VAN SCHOUWENBURG haar met vier vaandelen Duitschers binnen. Spoedig volgde twee commissarissen en een secretaris om een uitvoerig onderzoek in te stellen naar alles wat er had plaats gegrepen.

Op de lijst der personen, wier schuld vooral moest nagegaan worden, stond de naam van onzen schilder.

Aan dit onderzoek en getuigenverhoor ontleenen wij deze bijzonderheden, waarvan wij de twee belangrijkste verklaringen der twee voornaamste getuigen woordelijk laten volgen.

„LODEWIJK JANSSEN, absent, wesende een schildere van zijnen ambachte, gewoent hebbende in de Ververstraete in zijn eygen huys, anders nyet hebbende dan hij met zijnen ambachte winnen mach en zekere schilderijen, die hij gemaect heeft; welke LODEWIJK oick eenen geweest is van degenen, die de voerschreve consistorie gehanteert heeft, ende heeft die predicanten getracteert ende te gaste gehadt, ende heeft die wake gehouden onder die van de voerschreve consistorie, ende is eenen van heurlieder principaelsten geweest”¹⁾.

„LODEWIJK JANSSENS VAN VALCKENBORCH, schilder, hebben der voerschreven consistorie groote assistentie gedaen, maer en mochte de voerschreve LODEWIJK in de voerschreve consistorie nyet comen, mits dat hij in overspel leefde; dat nochtans de voerschreve LODEWIJK altijts billijck heeft gesproken, gelijk hij deponent van den heeren scepenen gehoord heeft, ende dat sonder denselven LODEWIJK in de leste commotie (onder BOMBERGEN) zeer qualick zoude hebben gegaen, maer dat hij alle dinghen ten beste keerde”²⁾.

Deze laatste verklaring is vooral van belang, omdat zij ons den familienaam van den schilder leert, hij heette dus LODEWIJK JANSZON VAN VALCKENBORCH³⁾.

Dat deze getuige zich vergist heeft, is niet te gelooven; BACX woonde ook in de Ververstraat en uit zijne verklaring blijkt, dat hij met zijn buurman den

1) Blz. 300. Verklaring van GOSEWIJN PIJNAPPEL, stadhouders van den hoogschout.

2) Blz. 310. Verklaring van JACOB BACX, rentmeester der staten van Brabant in het kwartier van 's Hertogenbosch.

3) Deze familienaam was te 's Hertogenbosch niet onbekend. Wij vinden er omstreeks denzelfden tijd: JOSEPH VAN VALCKENBORCH, pastoor van het groote gasthuis, lid der Illustre Lieve-Vrouwe broederschap, overleden aan de pest in 1554.

JASPER VAN VALCKENBORCH, genoemd luitenant van het Kloveniersgild in 1564 en '67.

schilder en zijne huiselijke aangelegenheden goed bekend was; men mag dus aannemen, dat hij zijn familienaam kon en moest weten.

Op de lijst der personen, die de commissarissen bij hun onderzoek „alreede culpapel vinden,” komt ook voor „LODEWIJCK JANSSONE, schilder,” en onder de burgers, welke ter zake der troebelen den 24^e Maart 1568 voor de rechtbank gedaagd of gebannen werden, behoorde ook „LODEWIJCK JANSSOON, schilder” 1).

Hoogst waarschijnlijk begaf hij zich, even als vele zijner uitgeweken medeburgers, naar het land van Kleef. Een oud geschiedschrijver, vermoedelijk ooggetuige dier vlucht, zegt: „Ende opten 11^e April (1567) hebben die predicanten en die vande gereformeerde religie binnen den Bossche alsulcke tijdinghe gecreghen, dat die meestendeel van dien met henne gereede goederen vuyter stadt zijn vertoeghen naer het land van Cleve toe” 2).

Bij zijn vertrek schijnt hij zijne goederen te hebben meegenomen, daar zijn naam niet voorkomt onder die van de personen, wier meubelen wegens de troebelen door den hoogschout waren aangeslagen en verkocht. Ook de vader des schilders JAN VAN VALCKENBORCH, schijnt als aanhanger der nieuwe leer, eenigzins te zijn betrokken geweest in de beweging binnen den Bosch; met opzet drukken wij ons over deze beschuldiging twijfelachtig uit, omdat zij onder zestig getuigen voor de commissarissen, slechts door éénen tegen hem is ingebracht 3). Door de vermelding zijns vaders, aannemende dat deze een bejaard man was, blijkt ons dat de schilder in die dagen op zijn hoogst den middelbaren leeftijd kan bereikt hebben, het is dus niet al te gewaagd zijn geboortejaar tusschen 1520 en 1535 te stellen.

Uit VAN MANDER, wiens werk in 1604 voor 't eerst het licht zag, moet men besluiten, dat hij den schilder niet meer heeft gekend, en deze toen reeds jaren dood was.

Het generaal pardon van 1574 deed vele gevluchte burgers naar den Bosch terug keeren, waaronder Mr. REINIER EVERZWIJN 4), Mr. HENDRIK AGYLAEUS, AART JERONYMUS VAN KEELST en andere consistorianten van 1566 en '67, vrienden van den schilder; doch hem vinden wij er niet meer genoemd.

Nog worden vermeld MATHIJS en LAURENS VALCKENBORCH, beschuldigd hun geweer den kwaadwilligen te hebben overgereikt, toen de hoogschout de

1) HERMANS, *Verzameling van kronijken betrekkelijk de stad en meyerij van 's Hertogenbosch*, blz. 293.

2) A. w. blz. 281.

3) CUYPERS VAN VELPHOVEN I. I. pag. 408.

4) Van de gebannen Bossche burgers werd bij het generaal pardon hij alléén uitgesloten. Zie *Kronijk van het Hisl. Gen. te Utrecht*, 1857, blz. 94.

Dit belette hem evenwel niet in 1578 het schepenambt te bekleeden.

beeldstormers uit het klooster Baseldonk wilde verjagen¹⁾. Zij kunnen bloedverwanten des schilders zijn geweest.

Omtrent de voortbrengselen van zijn penseel kunnen wij alleen meedeelen, dat er eenige voorkwamen, behalve in de verzameling door VAN MANDER vermeld, in die van den aartshertog ALBERTUS en de aartshertogin ISABELLA te Brussel²⁾, welke uit de verzameling van WIJNTGES afkomstig ware.

JOHAN CHRYSOSTOMUS DE BACKER, in leven koordeken van Eindhoven, overleden 17 April 1662 te 's Gravenhage, bezat van hem een romer met bloemen, geschilderd met waterverf.³⁾

---

1) CUYPERS v. VELTHOVEN, l. I, pag. 379.

2) Zie *Dietsche Warande*, 1889, blz. 269, 273, 276 en 277.

3) *Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis*, V, blz. 296.

KILIAEN VAN RENSSELAER EN ZIJNE KOLONIE RENSSELAERSWIJCK

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

II.

Wij hebben gezien, dat de Patronen in geschil geraakt waren met Bewindhebberen der W. I. C. over de hun bij de Vrijheden en Exemptien gewaarborgde rechten, die de Compagnie hen wilde ontnemen ¹⁾ door de invoering van nieuwe artikelen, welke deze materie anders zouden regelen, en dat beide partijen, toen zij het blijkbaar niet konden eens worden, de beslissing overlieten aan de Staten-Generaal, welke deze kwestie commissoriaal maakten.

Als de opvolgers van de oorspronkelijke eigenaars beschouwden zich de patronen bijkans als soevereinen. Zij meenden, dat zij geen bevelen van de Compagnie hadden te gehoorzamen; dat de binnenlandsche pelterij- zoowel als de kusthandel hun rechtens toekwam; dat zij in hun gebied geen commiezen om de recognitie op de verhandelde pelterijen te innen behoeften te dulden; dat zij,

---

¹⁾ De grieven van de patronen vindt men beschreven in hunne bij Ho. Mo. ingediende memorie van 16 Juni 1634, afgedrukt bij O'CALLAGHAN. *Holland Documents* I, bl. 86,

zoolang door hen geen gebruik werd gemaakt van de bevoegdheid, om zelf schepen uit te rusten, althans door de ambtenaren der W. I. C. in N.-Nederland behoorden gewaarschuwd te worden, indien zich in de retourschepen ruimte tot innemen van hunne waren bevond; dat de Compagnie wederrechtelijk van de kolonisten een eed vorderde, waardoor zij afstand zouden doen van voorrechten, die de patronen hun hadden verleend; dat de Compagnie eindelijk gehouden was hun de schade te vergoeden, ontstaan door het niet nakomen der op zich genomen verplichting van verdediging en uit anderen hoofde.

Niet al deze grieven waren door VAN RENSSLAER te berde gebracht. De pelterijhandel, het groote struikelblok van de goede verstandhouding tusschen de beide partijen in de kamer van XIX, had hij, althans aan zijne kolonisten, uitdrukkelijk verboden. Voor hem en zijne kolonie kwam het dus bijna uitsluitend neder op het bevorderen van den landbouw, waartoe het voortdurend aanvoeren van kolonisten, van vee en van allerlei waren, voor het gebruik en den handel in de kolonie bestemd, eene levensvoorwaarde was. Alles hing voor hem en zijne zaak af van scheepsgelegenheid tot vervoer. Daaromtrent moest hij het eens zien te worden met Bewindhebberen.

Intusschen vergaderden commissarissen, hoorden partijen en ontbonden zich, waarschijnlijk kort na 24 Juni 1634¹⁾, na de beslissing der aan hun oordeel onderworpen zaak te hebben uitgesteld, zonder dat men er verder iets van verneemt.²⁾

Het is duidelijk, dat, buiten Commissarissen om, tusschen partijen de schikking getroffen was, die KILIAEN in een schrijven aan DE LAET van 21 Juli reeds in uitzicht stelde³⁾. Daarop heeft ongetwijfeld de voor de patronen gunstiger stemming in den raad van XIX invloed gehad. Maar wellicht niet minder de overweging dat men beter deed de patronen te vriend te houden en de eendracht in eigen boezem te bewaren, nu men, bij gebrek aan geldmiddelen, de kolonisatie van de Amerikaansche kolonie niet krachtig kon ter hand nemen, en men wegens de concurrentie van Engelsche handelaars weder in diplomatieke moeielijkheden stond te geraken met den overzeeschen nabuur, wiens pretentiën op N.-Nederland nog te versch in 't geheugen lagen. Deze kooplieden, met een voormalig Amsterdamsch koopman JACOB EELKENS⁴⁾ aan het hoofd, hadden juist het dezen van vroeger zeer wel bekende oevergebied bij het Fort *Oranje* tot plaats van operatie gekozen. Hoe dit zij, er kwam een vergelijk tot stand, en al weten wij niet op

1) Resolutiën v. d. Staten-Generaal van dien datum.

2) Een der stukken van de zijde des Patroons aan Commissarissen overgelegd was het belangrijke „Narrée”. Zie Bijlage E.

3) Zie Bijlage F.

4) JACOB JACOBSZ EELKENS was te Amsterdam geboren in 1591. HENDRIK EELKENS, die met HANS JORISZ HUNTUM de eerste handelaars op N.-Nederland en bij de Mahikans waren, zal zijn broeder zijn geweest.

welken voet, wij bespeuren er de gevolgen van in de kort daarop plaats gehad hebbende overdracht van *Zwanendal* en *Pavonia*¹⁾ aan de Compagnie, en, wat KILIAEN betreft, in het reeden van een schip, waartoe hij twee jaren later besloot, na vooraf daartoe op zijne remonstrantie eene gunstige resolutie van Bewindhebber en te hebben verworven²⁾.

In Nieuw-Nederland hield de directeur VAN TWILLER het oog op de belangen van zijn oom. Kwam er vee te koop, hij kocht het voor *Rensselaerswijck* in, gelijk de directeur van *Pavonia* het voor deze kolonie deed. KILIAEN en MICHEL PAUW, die de eenige gegadigden schenen te zijn geweest, begrepen dat het een wederzijdsch belang was, om elkaar met die aankopen niet in de wielen te rijden. Verschillen, die alreede waren ontstaan, hadden zij bijgelegd en zich verbonden den 13 April 1634 „al het bestiael van paerden en coyen, oudt ofte „jonck, dat van nu voirtaen ende geduyrende ses jaeren lanck in Nieu-Nederland „te coop sal vallen, soo van de compaignie als van particulieren, tsij inwoonders ofte „vreemden”, in te koopen en eerlijk onder elkander te verdeelen.³⁾

Bij herhaling hebben wij nu reeds gezien, hoe het VAN RENSSELAERS eerste en eenige streven was, om van zijne volkplanting eene landbouwkolonie te maken en het schijnt mij toe, dat dit van beide de andere patronen evenzeer het hoofd-doel was geweest. Hij zegt dit in een brief aan zijn schout JACOB ALBERTSZ PLANCK d. d. 24 Augustus 1635: „Wij soecken het lant te populeeren ende „mettertijt de leere des H. Evangeliums door menichte van menschen voort te „planten, sij⁴⁾ ter contrarie, met weynich volx alleen haer aen de profijten van de pel- „terijen (zich) vergaepen.” Voor den patroon van *Rensselaerswijck* mogen wij althans pertinent het beweren tegenspreken van O'CALLAGHAN in zijne *History of New-Netherland*⁵⁾, dat zij „losing sight, for the most part, of their first duties as planters, „diverted their energies and means in competing with the company for a share of „the Indian trade.” Integendeel, als, gelijk hij beweert „the charter tended, in no „small degree, to retard the settlement of the province” dan is het alleen daardoor, dat Bewindhebber en, in weerwil van de Vrijheden ende Exemptiën, en opdat hun de voordeelen van eigen handel niet zouden ontgaan, de kolonisatie tegenwerkten door het vervoer van personen, vee en goederen te bemoeielijken.

Dat de patronen op hun voordeel uit waren, mag men hun niet verwijten Van alle kolonisiën is dit de machtige drijfveer geweest. Maar zij zochten het

1) Het is bekend, dat *Pavonia* der Compagnie op 26.000 gl. te staan kwam.

2) Dit blijkt uit eene factuur van papieren en geschriften gezonden aan JACOB PLANCK bij missive van 4 October 1636, te vinden in VAN RENSSELAERS *Memoriaal* blz. 89.

3) Prot. Not. J. v. D. VEN. Amst.

4) n.l. de Bewindhebbers.

5) Vol. I, p. 178.

op eene andere, meer gezonde manier dan door in den pelterijhandel de compagnie te onderkruipen. Het recht van de patronen op dien handel schijnt mij echter boven alle bedenking verheven, en zij waren er kooplieden voor, om op hunne rechten, zoodra die hun voordeelen beloofden, te blijven staan. Wij zullen zoo aanstonds zien, dat de pelterijhandel ten slotte moest vrijgelaten worden, om kolonisten te lokken voor de eigen volkplantingen der Compagnie.

Of het optreden des Directeurs in het bevorderen van de zaken des patroons argwaan wekte, of er andere beweegredenen in het spel waren van persoonlijken aard en aangeblazen door den Secretaris VAN REMUNDE, dan wel of werkelijk VAN TWILLER in zijn beheer van de zaken der Compagnie gegronde reden tot klagen gaf, is niet meer na te gaan. In geenen deele meen ik echter het oordeel te kunnen onderschrijven, dat Amerikaansche schrijvers over hem uitspreken. Als bewijzen voor de grieven zou men de verklaringen kunnen aanvoeren tegen hem ingebracht, maar hare autoriteit laat wel iets te wenschen over, aangezien men dikwijls verklaringen ontmoet, die in lijnrechten strijd met elkaar zijn. Dat hij en de zijnen — maar vooral de laatsten — geen modelmensen waren, ligt in den aard der zaak. Het was zeker moeielijk, om het bestuur te voeren over een handje vol fortuinzoekers, geenszins met het edele doel, om een woest land voor de beschaving te openen, de Oceaan overgestoken, die onder harde levensomstandigheden een ruw leven moesten leiden en ruwe vermaken zochten. In zulk eene omgeving zou zachtheid zwakheid geweest zijn, eene zwakheid, die men allermintst aan het hoofd eener zoo geringe nederzetting zou hebben kunnen vergeven. De belangen der Compagnie heeft hij niet zonder tact en, waar het noodig was, door met vaste hand in te grijpen gediend, naar zijne inzichten natuurlijk, en het was zijne schuld niet, dat zijne maatregelen tot slechts weinig gunstige gevolgen leidden. O'CALLAGHAN beschuldigt hem van zijn eigen voordeel gezocht te hebben ten koste van de Compagnie. De eenige boerderij, zegt hij, die bij zijn vertrek goed in orde was, was de zijne! De reden hiervan was, dat de kolonisten aan de *Manhattans*, zoo spoedig hun tijd om was, vertrokken. Zij hadden het recht een deel van hun vee te verkoopen en vonden in VAN TWILLER en in de patronen de eenige koopers. Het was natuurlijk, dat de Compagniesboerderijen daardoor in verval geraakten. Dat hij de belangen der patronen niet bevorderde ten koste van zijne meesters, bewijst de vasthouding van het vee en de gereedschappen afkomstig van BIJVELD en DE REUX, die aan zijn oom waren overgedragen ¹⁾, en het aanslaan van diens graan ten behoeve van de Compagnie, waarover VAN RENSSELAER in 1636 klaagde in eene missive aan PLANCK

¹⁾ Zie hiervoor Bijlage C.

d.d. 3 October. Hoe dit zij, booze tongen waren aanstonds in de weer, om hem bij Bewindhebber en zwart te maken, als zij het vroeger MINUYT hadden gedaan, die, verstoord op de Compagnie, zich bemoeide met de vestiging van de Zweedsche handelscompagnie in Noord-Amerika. Merkwaaardig voor de kennis van de oneenigheden, die in de Amsterdamsche kamer voortwoelden, is het schrijven van VAN RENSSELAER aan zijn neef, d.d. 23 April 1634¹⁾, waaruit wij buitendien ons een oordeel kunnen vormen van het karakter des patroons en zijne voortreffelijke geesteseigenschappen, en — zij het ook eenzijdig voorgesteld — op de intrigues van den Secretaris VAN REMUNDE. Mochten zijne vijanden aanvankelijk ook weinig succes gehad hebben op hunne pogingen, om VAN TWILLER te doen vallen, drie jaren later zou deze te recht of ten onrechte het onderspit delven.

In Nieuw-Nederland ontbrak iedere samenwerking tusschen de hoofden, welke alleen het welslagen van de grootsche onderneming had kunnen verzekeren. In kleingeestig gekibbel bleef men den kostbaren tijd slijten. Eene voortdurende afwisseling van bestuurders en hoofdambtenaren was daarvan het gevolg. Zij werden steeds na eenige jaren teruggeroepen, als zij nog nauwelijks in staat waren geweest middelen tot exploitatie van de ongekend rijke hulpbronnen der nieuwe kolonie te beramen, er intusschen het hunne toe bij brengende, om aan de vestiging meer het karakter van eene handelsfactorie, met gemakkelijk te bemachtigen winsten, dan van eene ernstige kolonisatie te geven. Dat bewindhebbers in dien geest de zaken gedreven wilden zien, pleit slechts voor hunne kortzichtigheid. In *Rensselaerswijck* hadden zij een beter voorbeeld voor oogen!

Het was alsof de patronen, toen de hun bevriende directeur werd aangevallen, een tegenwicht noodig hadden in verklaringen ten nadeele van een der ambtenaren van de Compagnie, den Commandant van 't fort *Orange* HANS JORISZ HUNTHUM. Hem verweten zij de schade, die op *Rensselaerswijck* was beloopt in het dooden van het vee door de Indianen, een schade, die zij op de Compagnie wilden verhalen. Op grond van dit declaratoir heeft men voorzeker beweerd, dat HUNTHUM het met EELKENS eens was. De in Engeland afgelegde verklaringen stellen de zaak echter gansch anders voor²⁾. HUNTHUM zou de kwade gevolgen, die uit de verdachtmaking konden geboren worden, niet ondervinden. De man was op het oogenblik, dat men in Amsterdam pogingen deed, om hem te verwijderen, reeds eenige maanden dood³⁾, en met de vraag, hoe de zaak zou afge-loopen zijn, hebben wij ons dus verder niet te vermoeien. Een dier verklaringen is echter in menig opzicht zóó merkwaaardig, ook omdat zij eene aanvulling geeft op

¹⁾ Zie Bijlage G.

²⁾ Zie O'CALLAGHAN, *Holland Documents* II blz. 72 seq.

³⁾ Zie hiervoor blz. 49 noot 2.

de stukken, die in deze zaak tusschen de beide regeeringen gewisseld werden, dat ik haar onder de bijlagen liet afdrukken ¹⁾).

In *Rensselaerswijck* nam intusschen JACOB PLANCK den gepluimden hoed en den verzilverden degen van den vroegeren schout over. Zijne instructie d.d. 25 April 1634 gelastte hem drie schepenen te kiezen — de vorige werden dus op zijde gezet — en zijne wijsheid te putten uit een „Ars notariatus”, een „Damhouder Praktycq crimineel” en een „Manier van procederen.” Meer en wellicht met meer vooruitzicht van welslagen, zou hij zich te bemoeien hebben met de bevordering des landbouws en de uitbreiding van het aantal bouwerijen en bestialen. Hem was opgedragen daaromtrent met den Directeur VAN TWILLER in overleg te treden, en steeds goede relaties te onderhouden met COENRAET NOTELMAN, mede een neef van den patroon, die aan de *Manhattans* een der Compagnies boerderijen bestuurde, welke VAN RENNELAER om derwille van het vee had gehuurd ²⁾. Aan den Raad van N.-Nederland stelde hij voor een post van een man of drie uit het fort *Oranje* te zetten op zijn molen, die wat afgelegen stond, en bij wier behoud de Compagnie niet minder belang had dan hij zelf. Hij gaf dien Raad ook in overweging, om vijf of zes man uit de bezetting overdag te laten werken aan eene bouwerij, die hij voornemens was bij het Fort op te richten, en hen „des nachts precyse op hare wachten (te laten) passen”. Aangezien er gevaar bestond, dat dit na een dag van veld- of handarbeid wel iets te wenschen zou overlaten, schijnt de Raad in zijn voorstellen niet te zijn getreden.

Meer dan anderhalf jaar zou verlopen ³⁾ eer de patroon vernam of zijn nieuwe officier en al de goederen, die hij verscheept had in het schip „*de Eendracht*”, ter bestemder plaatse waren aangekomen. Eene geregelde correspondentie — een „veer” gelijk VAN RENNELAER het genoemd had, toen hij op zoodanige instelling aandrong — bestond niet, en druk schijnt de vaart evenmin te zijn geweest. Bij gebrek aan tijding schrijft KILIAEN dan ook ⁴⁾ „staet de saecke hier „seer los. De bewinthebbers sijn heel ontstelt, vcele murmureeren seer.” Er liepen slechte geruchten: dat alles „heel verdestrueert was, soo volck als bestialen” dat VAN TWILLER de bark — de „suyckerberck” genoemd, omdat zij voorzeker voor het transport van suiker naar Patria diende — aan Engelschen had verhuurd; en het schijnt, dat er stemmen opgingen, om menagementen in te voeren en minder

¹⁾ Zie Bijlage H.

²⁾ De patroon hoopte, dat de andere boerderij, die hij gehuurd had, aanvaard zou worden door LUBBERT VAN DINCKLAGE, die als fiscaal en officier in April 1634 overvoer.

Het schip „de Eendracht” kwam niet vóór October of een van de beide volgende maanden in het vaderland terug.

⁴⁾ Missive aan VAN TWILLER 24 Mei 1635 zie Bijlage J.

volk in N.-Nederland te laten, hetgeen naar KILIAENS meening op 't „maloor” van de zaak zou uitloopen. Voordeelen trok de Compagnie blijkbaar uit N.-Nederland nog niet. Zelfs de pelterijen leverden niet genoeg op. Naar het schijnt vermoedde men, dat daarmede door de ambtenaren gesmokkeld werd en dat der Compagnie niet verantwoord werd, wat er werkelijk van die kostbare waar werd ontvangen. Dit was blijkbaar de reden waarom VAN RENSSELAER in overweging gaf, om de pelterij-handel te verpachten. ¹⁾

De onzekerheid betreffende den toestand van de kolonie drukte de gemoeieren der Bewindhebberen en deed den patroon er toe besluiten voorloopig noch kolonisten, noch goederen daarheen te zenden. Het was of de moed herleefde toen er eindelijk tijdingen uit het verre Westen kwamen. Zóó slecht als men gevreesd had, was de toestand niet. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat VAN RENSSELAER, onder den indruk van de pijnlijke onzekerheid, besloot zelf handelend op te treden en na bekomen machtiging van de Compagnie, tot het uitrusten van een schip over te gaan, dat de verbinding met zijne kolonie zou onderhouden en de goederen overbrengen, die in de Nieuwe wereld verhandelbaar waren. Het schijnt, dat men zich die zaken niet al te groot, noch zeer voordeelig moet denken ²⁾. Ik acht er KILIAEN een te wakker man toe, om, als hij dit had bevroed, voor die reederij een compagnieschap aan te gaan gelijk hij deed met den Leidschen koopman en lakenverwer GERARD DE FOREST, broeder van JESSE DE FOREST, die als stichter van Nieuw-Amsterdam (New-York) wordt aangemerkt. ³⁾ Het op den 8 Augustus 1636 voor den Notaris J. VAN DE VEN verleden contract bepaalde, dat ieder hunner cum sociis voor de helft zou deelnemen in den aankoop en het bevrachten met een lading ter waarde van 6000 à 7000 gl. van het schip „*Rensselaerswijck*”, in het provianderen van het schip voor 12 personen en in hunne gage. Daarentegen zou KILIAEN alleen de kosten betalen van het overvoeren der kolonisten voor zijne kolonie bestemd, maar DE FOREST deelen in het aan den patroon toekomende recht van kusthandel tusschen Florida en Terre Neuf, van de hout- en zoutvaart en van de commissie-brieven, die hij van den Prins van Oranje

¹⁾ Missive aan VAN TWILLER 24 Mei 1635. Zie Bijlage I.

²⁾ Eigenaardig is KILIAENS eigen woorden over de voordeelen van dien handel te hooren:

„alsoo ik deselve (goederen) met contant gelt hebbe betaelt, sonder eenige oncosten van packen, schuyt en lichtervracht, vracht van overvaeren, intrest, risico ende assurantie, bederff ende andersints, ook met uwe provisie (5 pCt.), (eene verhooging die) op de 50 pCt. beloopt; zulcx dat (gij) goederen, die het draegen kunnen, wel hooger als 50 pCt. moet vercoopen. Maer boven de 60 pCt. begere ick mijn eygen volck niet beswaert te hebben, die het met haeren sueren arbeyt moeten verdienen. Wat anderen aengaet, daer behoeve ick niet voor te sorgen, daer mach U soo veel nemen als de marckt gaet ende U krijgen kan. (Missive aan PLANCK 3 Oct. 1636.)

³⁾ Mr. CH. M. DOZY in »The Pelgrim Fathers” Exhibition of Documents at Leiden relating to the Dutch Settlement in N.-America (August. 1888).

had gekregen. Zoo er geen gelegenheid was, om van de *Manhattans* de kolonisten te vervoeren naar *Rensselaerswijck*, zou het schip dadelijk na aankomst tot daar doorgaan. Aan de *Manhattans* zou een pakhuis gehuurd worden, om de goederen op te slaan.

De reederij beliep evenwel meer dan men was overeengekomen en bijkans 15.500 gl. De afrekening van de zijde van GERARD DE FOREST cum sociis schijnt zeer vele moeilijkheden te hebben gebaard. KILIAENS memoriaal bevat tal van brieven aan GERARD zelf en aan zijne familieleden, die in allerlei nuanceering tusschen klagen en dreigen, aandringen op voldoening van het aandeel, dat zij in de reederij hadden gestoken. Meer dan een jaar lang werd KILIAEN telkens teleurgesteld als hij op betaling rekende. Onder den kapitein JAN TJEKES SCHELLING zeilde „het boot” den 25 September 1636 het Y uit, om den 8 October uit Texel zee te kiezen, met niet minder dan 38 kolonisten, waaronder zes vrouwen, aan boord. De zoozeer begeerde gelukkige reis volgde niet. Het schip beliep, blijkens het nog bewaarde journaal, zwaar weer, zoodat het na vijf weken dobberens op het zilte nat te Plymuiden moest binnenloopen. Daar moest men aan land blijven en nu wilde het ongeluk, dat een van de passagiers, de smidsknecht, opgewonden geraakt in de herberg, een doodslag deed aan zijn baas. Het schip werd gemeerd, het roer weggehaald, en ofschoon de misdadiger uitgeleverd werd, duurde het nog tot 9 Januari eer de „*Rensselaerswijck*” weder onder zeil kon gaan. Met vrij goed weder werd de reis voortgezet tot men den 4 Maart aan de *Manhattans* ankerde en er bleef omdat het water nog toe was. De lading werd gelost en HENDRIK DE FOREST, de koopman en stuurman,¹⁾ bleef in het daarvoor gehuurde pakhuis, om haar te verkoopen, terwijl het schip den 26sten de rivier opstevende naar de kolonie, en den 7 April het anker voor 't fort *Oranje* liet vallen.²⁾ Daar werden de smidskolen, de molensteenen, om naast de zaagmolen ook een korenmolen op te richten, en eenige verder niet genoemde goederen afgeleverd. Terwijl de „*Rensselaerswijck*” daar voor anker lag, ging er een jacht met graan weg naar de *Manhattans* en kwam er een met beesten aan. Den 31 Mei werd de reis vervolgd langs de *Manhattans* naar het

---

¹⁾ Blijkens het journaal overleed hij den 26 Juli en werd den volgenden dag begraven aan de *Manhattans*, waar het schip toen was. GEERTRUY BORNSTRA, zijne weduwe, reclameerde zijne nagelaten goederen van zijne aan de *Manhattans* wonende zuster RACHEL, die met Dr. LAMONTAGNE gehuwd was. Blijkens zijne eigene verklaring, vóór zijn vertrek in 1636 voor den Notaris COREN afgelegd, was hij in 1631 door de patronen aangenomen, om op *Zwanendal* de plaats van GILLES HOUSET te vervullen, maar de droevige omstandigheden daar te lande hadden de patronen daarvan doen afzien.

²⁾ Het schijnt, dat de koloniers ook in de *Manhattans* waren afgestapt. ARENT STEFFENIERS trouwde daar den 22 Maart met de weduwe van den vermoorden smid. Den 8sten waren daer ook twee op zee geboren kinderen gedoopt.

Smitseland, van waar men weder naar deze plaats terugging, om van daar den 14 Augustus de terugreis te aanvaarden. Te Plymuiden wachtte men andere hollandsche schepen in en kwam den 7 November 1637 behouden te Texel weer binnen.

Het lange, meer dan zeven weken geduurd hebbende oponthoud te Plymuiden, de weinig gunstige reis gevoegd bij de moeielijkheden met zijn Leidschen compagnon en de gebleken ontrouw van den schipper en van den commies DIRK CORSEN STAM deden KILIAEN er toe overgaen, om het schip weder te verkoopen. ¹⁾

De patroon moest toen naar andere gelegenheid omzien, om zijne kolonisten en de voor zijne kolonie bestemde goederen te verzenden. Zoo namen de schepen, waarmede Directeur KIEFT vertrok, kolonisten en goederen voor hem mede. PIETER MINUYT, die als commandeur voor Zweedsche rekening met zijn schip naar Virginie ging en wegens storm in Texel was binnengeloopen, nam uit oude vriendschap een lichter vol met goederen in, waaronder buskruit en roers, houtwerk, teer en pik, om aan de *Manhattans* af te leveren ²⁾, en zes passagiers aan boord. In het volgende jaar nam het door de Compagnie uitgeruste schip „*het wapen van Noorwegen*”, waarin de kolonie *Rensselaerswijck* voor de helft participeerde, een aantal kolonisten en vele goederen mede, waaronder 18 jonge merrie- en steenen, ijzerwerk, kleedingstoffen, specerijen, kaas, zeep, olie, een kist met aarde gevuld, waarin jonge wijngaardplantjes waren gezet, enz., die aan de hoede van CORNELIS MELIJN, ³⁾ den commies, werden toevertrouwd.

Wij mogen KILIAEN dus als de overbrenger van den wijnstok naar de nieuwe wereld beschouwen.

De stemming van Bewindhebber en jegens den patroon was blijkbaar nog gunstig gebleven.

Hoe goed de berichten uit de kolonie ook luidden, over zijn Schout en Commis had de patroon gegronde reden van klagen. Het was, of het PLANCK aan een helder doorzicht haperde. Hij schijnt niet spoedig te hebben ingezien waar, in ieder voorkomend geval, zijns meesters voordeel gelegen was. Aan kwade trouw dacht de patroon niet, ofschoon hij hem niet onbekwaam rekende, om zich ten zijnen koste door de pelterijen te bevoordeelen. Ook over de administratie van het recht was hij niet best te vreden. Daarvoor scheen PLANCK al evenmin in den wieg gelegd als voor de betrekking van administrateur der kolonie.

¹⁾ Eigenaar voor een som van 2600 gl. werd PIETER MEULEMAN bij acte 20 April 1638. Not. J. v. D. VEN. Het schip verging November 1644 bij de Bermudas.

²⁾ Missiven aan PIETER MINUYT. 25 en 29 Dec. 1637.

³⁾ CORNELIS MELIJN, vroeger leerbereider te Amsterdam, richtte in 1640, na bekomen verlof van de W. I. C. eene kolonie op het Staten-eiland op, welke hij in 1659 weder aan de Compagnie overdroeg.

Er bleef verschil tusschen Bewindhebberen en patronen omtrent den pelterijhandel bestaan.

In de koloniën waar, gelijk in „*Rensselaerswijck*”, geen commis der Compagnie was, mochten de „geconquesteerde”, dat is de op den bodem gewonnen koopmanschappen tegen bever- en andere vellen worden geruild, behoudens zeker recht van uitvoer aan de *Manhattans* te betalen. De bedoeling van de „Vrijheden en Exemptiën” is duidelijk. Alleen zij, die zich de moeite en de kosten veroorloofden van landbouwkoloniën op te richten, mochten zich door den pelterijhandel, al zij het ook voor een deel, schadeloos stellen. Dat de Compagnie dien handel geheel tot zich wilde trekken door in de koloniën een commis te stellen, en dat dit de billijke verontwaardiging van VAN RENSSELAER opwekte, hebben wij reeds hiervoor gezien. Het schijnt, dat hij in verband met de uitrusting van het schip „*Rensselaerswijck*” tegen de Compagnie recht pretendeerde, om alle, ook aangevoerde, koopmanschappen tegen pelterijen te verhandelen, en hij rekende het eene stilzwijgende concessie aan zijne eischen, toen de Compagnie, in haar contract met PAUW betreffende de overname van *Pavonia* de pelterijhandel aan de koloniers van dit gebied had vrijgegeven. Ho. Mo. hadden daarover de beslissing gekregen, toen partijen het weder niet eens hadden kunnen worden. Zoolang hieromtrent geen besluit was genomen, wilde KILIAEN, dat Directeur en Raden in N.-Nederland zijnen schout althans zouden toestaan uit een tijdelijk geconcedeerden pelterijhandel zich schadeloos te stellen voor de vaak gedwongen leverantiën, die hij uit de voorraadschuren zijner kolonie aan de ambtenaren der Compagnie op afrekening had gedaan, tot spijziging van de bevolking of tot proviandeering van de teruggaande schepen.

Ik sprak reeds van het streven der Compagnie, om uit N.-Nederland baten te trekken door den pelterijhandel aan zich te houden. Dit schijnt alleen mogelijk geweest te zijn door er weinig volk heen te zenden. De kosten van het verzenden en het onderhoud van kolonisten zullen voor de Compagnie zóó hoog gelooopen te zijn, dat Bewindhebberen er tegen opzagen, om meer volk te sturen en daarmede N.-Nederland tot een nog grooter schadepost op de toch reeds niet voordelig staande balans der Compagnie te maken. Vrije kolonisten meldden zich niet meer aan. Slechts door de vrijheid van dien beduidenden handel zouden zij zich daartoe hebben aangelokt gevoeld¹⁾. Het was zowel in het belang van

---

1) „In lien zij het aen haer houden willen met weynich volcx, dattet meeste profijt voor haer waere „connen het lant niet deffenderen, en met veel volcx doen sij schaede, en anderen sullen het niet willen popu- „leeren of sullen de vrije handelinge willen hebben.” (Missive van VAN RENSSELAER aan WOUTER VAN TWILLER 25 Sept. 1636.)

N.-Nederland als in dat zijner kolonie, dat VAN RENSSELAER dit punt ter tafel bracht in de vergadering der Compagnie. In 1636 „besoigneerde” deze er blijkbaar nog over¹⁾, doch zonder veel kans op eene voor den voorsteller gunstige beslissing. Bewindhebbers waren gansch vervuld met de moeielijkheden, die de fiscaal LUBBERT VAN DINCKLAGE hen in zijn strijd tegen den Directeur VAN TWILLER en tegen den weder op dezen laatsten verbolgen predikant BOGARDUS, ja zelfs tegen den geheelen raad en alle officianten in N.-Nederland berokkende. Deze zaak, waarover wij hier niet kunnen uitweiden, was zeer duister voor Bewindhebbers. Blijkbaar gaven zij hierin VAN TWILLER geen ongelijk, maar zij hadden andere grieven tegen hem. De Directeur was een slechte schrijver, al gelooven wij niet met VAN RENSSELAER, dat hij er „te scrupuleus” toe was. Bewindhebbers bleven niet op de hoogte van de zaken, zoodat het weer noodig begon te worden, om hem te ontbieden en een nieuwen directeur er heen te zenden. VAN TWILLERS tegenstanders stookten dit vuurtje tegen hem aan. Reeds in September 1636 dacht men er over, om den Directeur van Curaçao VAN WALBEECK in zijne plaats te stellen, maar het duurde nog bijna een jaar eer VAN TWILLER vervangen werd door WILLEM KIEFT, die in 't laatst van September 1637 met twee schepen, die de Compagnie uitgerust had, naar zijn post vertrok.

Onderwijl was schout PLANCK in *Rensselaerswijck* druk in de weer, om het kleine leger van nieuwe kolonisten in te deelen op de bouwhoeven, een paar nieuwe aan te leggen, die aan het bestuur van SYMON WALICHSZ en CORNELIS MAESEN toevertrouwd en genaamd moesten worden *Besselsburch* en *Trippenburch*, naar de mede-participanten in de kolonie, en een paar molens te bouwen voor de houtzagerij en koornmalerij. Met de oprichting van de eerste beoogde KILIAEN verhandelbaar hout te zagen, dat hem door de Compagnie en door de Engelschen wel zou worden afgekocht, voor zoover het hem niet tot eigen gebruik diende, en timmerhout, waaraan de inboorlingen hunne gading zouden vinden, omdat het zoodanig bereid moest worden, dat zij er hutten met draaiende deuren en vensters van zouden kunnen bouwen. En van de graanmolen beloofde de patroon zich niet minder voordeel, als hij voortaan zijne granen gemalen bij de Compagnie tegen bontwerk kon inruilen, of ze verkoopen bij de Engelschen, en zewan beuren door het maïs te doen malen, dat de Indianen op zijn molen zouden brengen.

In de stijgende behoefte voorzag de patroon, gelijk wij zagen, door telkens als de gelegenheid zich daartoe aanbod, volk en goederen over te zenden. Met KIEFT vertrokken weder acht koloniers, waaronder twee smeden²⁾ en een paar

1) Missive aan VAN TWILLER 25 Sept. 1636.

2) Wij zagen, dat de Patroon te Plymouth zijn beide smeden had verloren.

slotenmakers. Wel had VAN RENSSELAER meer volk willen zenden, maar aanzien de Compagnie aanvankelijk slechts één schip had willen uitrusten, had hij, toen er tot het bevrachten van het tweede besloten was, geen gelegenheid meer gehad nog andere koloniers te werven. Nog in hetzelfde jaar volgden hen zes anderen in PIETER MINUYT's schip, onder welke zich 's patroons neef ARENT VAN CURLER¹⁾ bevond, een jongeling van achttien jaren oud, die als assistent, d. i. als klerk van PLANCK, zijne intrede in *Rensselaerswijk* zou doen, opdat de patroon voortaan beter zou worden op de hoogte gehouden. De laatste overgaande koloniers zouden speciaal bij de tabaksteelt gebruikt worden,²⁾ maar zij konden nog op andere wijze met hun ambacht aan den kost komen.

Voor de Compagnie braken betere tijden aan. Brazilië was ten onder gebracht en ging onder JOHAN MAURITS een geregeld bestuur te gemoet. Bewindhebbers hadden besloten haar kapitaal met een derde te verhoogen³⁾. In het vooruitzicht van ruimere middelen wilde men „met alle diligentie de saecke van Nieu-Nederlant nu bij handen nemen.” Men begon te overwegen, om nieuwe vrijheden in te stellen, maar wachtte daartoe de berichten van den nieuwen directeur af.

Van tijd tot tijd kregen de Bewindhebbers tijdingen, waaruit hun duidelijk had moeten worden, dat in het land der Maquas, aan de Versche rivier en elders de Engelschen hoe langer hoe verder voortschreden. Slechts door meer werk te maken van de kolonisatie en door onder zekere reserve den handel vrij te verklaren, ware dit te voorkomen. Maar daartoe scheen men niet te kunnen besluiten. De patroon schreef den 6 Mei 1638, naar aanleiding daarvan, reeds aan zijn neef VAN TWILLER: „De compagnie sal haere oogen moeten openen, gelijk ick houde, ofte sullen het beste gedeelte van dat schoone quartier verliesen.” De Zweedsche pogingen, om vasten voet in Noord-Amerika te verkrijgen, konden evenmin verborgen blijven. Het kon niet missen of den gang van zaken moest de aandacht van de Staten-Generaal trekken. Aan de grenzen der kolonie dreigde voortdurend gevaar van buitenlandsche indringers en in het bezette gebied verminderde de bevolking in stede van in getal vooruit te gaan. Zoodra de zesjarige contracten, welke de compagnie met hare kolonisten gesloten had, afgelopen waren, repatriëerden velen

1) ARENT VAN CURLER of CORLER was een der vijf kinderen van wijlen JOACHIM VAN CURLER, een zoon van GOOSSEN VAN CORLER, schout te Nijkerk, die in 1626 nog als aandeelhouder in de W. I. C. genoemd wordt. JOACHIM was vóór dit jaar evenwel reeds zonder middelen gestorven.

2) Volgens bericht van den patroon was tabak hier williger te verkoopen in bladen, dan in rollen of gesponnen.

3) Zie Bijlage K. Missive van VAN RENSSELAER aan WOUTER VAN TWILLER, 21 September 1637.

In het Groot Placaatboek vindt men van deze verhooging geen resolutie. Het schijnt dus, dat men kort na het nemen van dit besluit en vóór het tot uitvoering kwam over grootere verhooging tot op de helft van 't kapitaal dacht. Deze althans werd in Juni 1639 gesanctionneerd.

na hunne bestialen verkocht te hebben, 1) of zij lieten zich aanwerven voor de kolonie *Rensselaerswijck*, waar het blijkbaar voordeeliger wonen was. De inwendige kracht der nederzetting zagen de Staten verminderen, terwijl zij bevestiging van den staat daar te lande hadden gehoopt en in het belang des vaderlands verwacht. Er moest verandering komen, dit werd door Ho. Mo. gevoeld; maar zelve voortastend optreden, dat konden zij niet. Nu lieten zij Bewindhebbers hooren en in de vergadering der XIX nieuwe middelen beramen, om het steeds toenemende euvel te keer te gaan. Het gevolg hiervan was, dat er beraadslaagd werd, om nieuwe voorwaarden aan degenen aan te bieden, die zich in N.-Nederland wilden vestigen. DE LAET, een van KILIAENS deelgenooten in *Rensselaerswijck*, bood een project aan, dat in de vergadering der kamer van Amsterdam de goedkeuring had mogen wegdragen, maar door Ho. Mo. geenszins werd geapprobeerde. Een nieuw project werd door anderen 2) ingeleverd, dat door Ho. Mo., evenals het eerste, ter consideratie werd gegeven aan speciale commissarissen den 2 September 1638. Behoudens behoorlijke retributies aan de Compagnie huldigden de nieuwe voorstellen het beginsel van den vrijen handel op Nieuw-Nederland. Dat VAN RENSSELAER — wiens oordeel in deze zaak zeker mag worden aangehaald, omdat zijne tijdgenooten blijk hebben gegeven het te waardeeren, toen zij hem in 1637 benoemden tot een der onpartijdige personen, om te adviseeren over de kwestie van den vrijen handel op Brazilië — geen heil van zulk een maatregel voor N.-Nederland verwachtte, blijkt uit zijne brieven 3), ja, hij schreef aan een der commissarissen, Jhr. GERRIT VAN ARNHEM, dat hij het met de voorstellen niet eens was en nu vooral aandrang op handhaving van zijne rechten. In de vergadering der XIX dacht men er ook niet gunstig over. Men vreesde, dat men door N.-Nederland voor den handel te openen, geenszins de kolonisatie zou bevorderen, maar wel aanleiding zou geven tot het oprichten van handelsfactorien 4) en het schijnt, dat Ho. Mo. ook op denzelfden grond den vrijen handel niet aan-

1) Dat VAN TWILLER, evenals de patroon, een deel van dit vee inkocht en dat men hem dit ten kwade geduid heeft, zeide ik reeds. Dit geschiedt m. i. zeer ten onrechte, tenzij men bewijze, dat het vertrek der kolonisten hem was te wijten. De Compagnie zelve met hare beperkte voorwaarden was er veeleer de schuld van.

2) O'CALLAGHAN ziet daarvoor aan het project, opgenoemen in de *Holland Documents II*, bl. 96. Dit kan m. i. het tweede project niet zijn. Ik acht, dat dit project is afgedrukt in zijne *History of New-Netherland I*, p. 201—203, schoon het daar ten onrechte als eene proclamatie staat geboekt. Hierboven zal men zien, dat er van het plan, om N.-Nederland voor den vrijen handel te openen, nimmer iets gekomen is.

Het voornoemde project *Holl. Doc. II* 96 behoort m. i. bij een later stadium der voorstellen tot verbetering van den staat in N.-Nederland. Ook hieromtrent verwijs ik naar hierboven.

3) VAN RENSSELAERS gevoelen was, dat de kolonisatie door het toelaten van patronen de beste was. Deze zouden kapitaal in de zaak steken, maar thuis blijven, en minder door de fortuin begunstigen daarheen gezonden in staat stellen, dit kapitaal vruchtbaar te maken. Zoo zouden rijken en armen elkaar helpen.

4) De voorstelling die ik hier — naar het mij voorkomt op onomstootelijken grond — van de toenmalige verwikkelingen geef, wijkt geheel af van die, welke door O'CALLAGHAN *History of New-Netherland*, chap. VII p. 197 wordt gesteld.

durfden. Er kwam dan ook niets van. Aan de Vrijhandelaars werd evenwel ééne concessie gedaan in de toelating van den pelterijhandel aan de kolonisten in 1639, waarvan in Mei 1638 reeds sprake was geweest.¹⁾

Zóó ver was het gekomen in het najaar van 1639, toen in weerwil van de geslotenheid, waarmede de zaken in de Amsterdamsche kamer behandeld werden, KILIAEN, die sedert eenige jaren als bestuurder der W. I. C. was afgetreden, vernam, dat men wederom over nieuwe Vrijheden en Exemptien beraadslaagde met het kennelijke doel, — geheel in zijnen geest — om vermogend^e mannen aan te te sporen nieuwe patronaatschappen op te richten. Deze Vrijheden waren echter niet zoo ruim als de eerste van 1628/29. In den aanhef van het project werd gezegd, dat zij zouden gelden voor patronen, die in N.-Nederland kolonien geplant hadden en het nog zouden doen. Dit was genoeg, om KILIAEN te doen gevoelen, dat, werd het project aangenomen, hij in zijne verkregen rechten verkort zou worden. Derhalve liet hij, blijkbaar om uitdrukkelijk de aandacht van Bewindhebberen op dit punt te vestigen, den 27 October 1639 in de vergadering eene insinuatie doen, waarin hij verzocht van de kamer daaromtrent zekerheid te verkrijgen²⁾. Daarbij liet hij het echter niet blijven. De bevriende Jhr. VAN ARNHEM werd weder in den arm genomen; de griffier MUSCH werd bewerkt, om zoo mogelijk goedkeuring door Ho. Mo. te voorkomen en hun een request gepresenteerd, inhoudende, dat de patroon althans over het voorstel zou gehoord worden, en mocht het worden aangenomen, acte van non-praejuditie zou krijgen. Ik acht het niet onmogelijk, dat een tweede voorstel, waardoor den patronen nog grooter rechten zouden toegekend worden dan zij sedert 1629 hadden, bij de vergadering ingediend werd door personen, die van plan waren nieuwe kolonien te planten. Wat er van deze voorstellen werd weet ik niet. In zijn schrijven aan Jonker VAN ARNHEM zegt KILIAEN, dat zij door de Staten niet gunstig werden ontvangen.

Zeker is het, dat, tengevolge van het opheffen van het monopolie van den pelterijhandel, eene revival in de Amerikaansche koloniale aangelegenheden plaats had. Juist in dien tijd werd door den graaf VAN SOLMS een voorslag gedaan tot het stichten van eene kolonie, en kreeg CORNELIS MELIJN fiat op een dergelijk voorstel, waarop hij weldra als patroon naar het Staten-eiland vertrok.

Gansch onbegrijpelijk en zonder eenig bewijs schijnt mij de stelling van O'CALLAGHAN, dat in den jare 1638 „the trade as well as the cultivation of the „soil was thrown open to every person, wether denizen or foreigner who chose „to embark in it.”

Wanneer ik toch in de punten van beschrijving voor de vergadering van

1) Missive aan schout PLANCK 10 Mei 1638.

2) Prot. Not. J. VAN DE VEN. Amsterdam.

21 Februari 1643, door den verzamelaar der *Holland Documents* zelven gegeven ¹⁾, het volgende lees: „It being found. . . . that the plan — op dit woord komt het „aan — of opening the trade produces no true effect”, dan komt het mij niet twijfelachtig voor of er was van de plannen tot openstelling van den handel niets gekomen. O'CALLAGHAN verwacht de vergunning van pelterijen te verhandelen aan de kolonisten gegeven met eene handelsvrijheid als die, welke de compagnie verleend had op Brazilië. In Nieuw-Nederland bleef alles tamelijk wel bij het oude. De bevolking vermeerderde, maar door een verderfelijke begeerte, om zich te verrijken, ruilde zij de zoozeer begeerde vellen tegen wapentuig bij de Inboorlingen in, die er na weinige jaren reeds gebruik van maakten, om een ware slachting onder de blanke bewoners aan te richten.

In vele opzichten ging het in *Rensselaerswijck* niet naar des Patroons wensch. Ongehoorzaamheid aan de door hem gestelde overheden kwam vaak voor; verboden handel van de kolonisten benam hem een deel van zijne winsten. Met des patroons commies mochten de kolonisten handel drijven, niet met inboorlingen of personen van buiten af, al was KILIAEN ook genegen hiermede een beetje door de vingers te zien voor diegenen onder hen, die zich op landbouw en veeteelt ijverig toedegden. ²⁾ Ergerlijk was het, dat tot dien verboden handel, waarmede ook de recognitiën aan de Compagnie werden ontdoken, de commies van het scheepje „*Rensselaerswijck*” de kolonisten verleid had. Hij had nu wel door eene volledige bekentenis, na betoond berouw, zijn meester in staat gesteld de schade op de ongehoorzame kolonisten te verhalen, maar hieruit ontstonden voor schout en bijzitters allerlei moeielijkheden, behalve nog, dat er daardoor een kwade geest in de kolonie was binnengeslopen, deze n.l. van zich te bevoordeelen ten koste van den patroon en ondanks de contracten waarmede men aan hem verbonden was.

Op welke voorwaarden de landbouwers in *Rensselaerswijck* kwamen hebben wij gezien. Het waren in den regel onvermogene lieden, die een voorschot moesten nemen bij den patroon, om zich zoo goed en zoo kwaad mogelijk uit te rusten, en die hunne rekening aanstonds met de kosten van overtocht bezwaard zagen. De patroon was dus bij de meesten reeds in voorschot als zij in zijne kolonie aanlandden en daar zij slechts van den patroon bij zijn commis allerlei nooddrift voor landbouwproducten konden koopen ³⁾, kwamen zij er spoedig dieper in als de oogst minder voordeelig uitviel. Dat zou nu langzamerhand misschien wel terecht komen, zeker echter niet door een maatregel, die hij met groot

¹⁾ O'CALLAGHAN *Holl. Doc.* II 135. Vgl. hiermede de Instructie in *Holl. Doc.* III, p. 162, al. 6 en het rapport aldaar p. 246, al. 2.

²⁾ Missive aan schout PLANCK 10 Mei 1638.

³⁾ Het was KILIAENS uitdrukkelijken wil, dat de prijs der goederen niet zou opgedreven worden, opdat de kolonisten niet zouden worden uitgezogen en zij ook „een penningken konden profiteeren.”

ongenoegen vernam, dat namelijk de bouwmeesters aan de boerenknechts verbetering van dagloonen hadden gegeven, zonder er hem in te kennen. Op deze wijze verminderden de inkomsten en werd het verhoopte tijdstip al weder verschoven, waarop de participanten in het genot van voordeelen zouden treden, terwijl er nu telkens nog omslagen, van weinige honderden guldens trouwens, moesten geheven worden voor het tekort, dat de administratie opleverde.

Van zijn kant gaf de patroon instructies van allerlei aard. Eene zaak, waarop hij voortdurend zijne aandacht gevestigd had gehouden, was het verzorgen van het zieleheil der op zijne bezittingen levende bevolking. Ofschoon men Zondags geregeld bijeenkwam tot gebed en gezang, wilde hij, dat er in de kolonie middelen zouden gevonden worden, waaruit een predikant zou kunnen bezoldigd worden, maar de 300 gl., die PLANCK daarvoor beschikbaar had, schenen hem niet voldoende, om een evangeliendienaar te bewegen zijn standplaats te verwisselen met de kolonie, ja zelfs het ontworpen kerkje met korenzolders er boven zou, meende hij, geene aantrekking genoeg op het gemèd van een weifelenden prediker uitoefenen. Er was juist in die jaren weinig liefhebberij voor landverhuizing. Vreeselijk had de pest gewoed en nog was zij niet verdwenen. Elke werkkracht kon nu in het vaderland gebezigd worden. In de jaren 1638 tot 1640 kon de patroon daarom slechts enkele gegadigden vinden voor zijne landbouwkolonie.

Ook in Amsterdam was het aantal sterfgevallen talrijk geweest, en het kan niet missen, of dit moet VAN RENSSELAER tot nadenken gestemd hebben. Hij had vele kinderen, hoe zou het gaan indien hij kwam te vallen als zoovelen om hem heen? Hij wenschte beschikkingen omtrent *Rensselaerswijck* te maken, waartoe artikel 7 van de verlecnde vrijheden hem alle vrijheid gaf. Zoo richtte hij zich in November 1639 tot de XIX, om van hen vergunning daartoe te krijgen. Het schijnt dat de patroon, die, gelijk wij zagen, voor drie vijfden in het kapitaal der onderneming geïnteresseerd was, dit verzoek had gedaan zonder voorkennis van zijne participanten, geenszins om hen te misleiden, want wie kon, beter dan hij, weten, dat BLOMMAERT en DE LAET als bewindhebbers het rekwest toch dadelijk onder de oogen zouden krijgen. VAN RENSSELAER was er een te edel en rechtschapen man voor, om iets anders te doen, dan wat hij meende zijn recht te zijn. Maar het schijnt, dat DE LAET en weldra ook de andere participanten een gansch anderen blik op de onderlinge verhouding hadden. KILIAEN was ja, administrateur en eigenaar van meer dan de helft in de kolonie, maar ook zij hadden rechten en gelijke rechten als de patroon. Wat had deze nu met zijn verzoek anders voor dan om zich ten hunnen koste in bezit te stellen van de geheele kolonie? Zij begonnen hem te wantrouwen, onder elkaar te vergaderen, maatregelen voor te stellen, die den patroon onaangenaam moesten aandoen, en toen deze op een

storting aandrong, werd zij hem, tot zijne niet geringe verbazing, door DE LAET geweigerd, tenzij de patroon zich wilde verklaren hoedanig hij het patroonschap opvatte. Of hij al zeide, dat hij niemand van zijne deelgenooten wilde verkorten, maar, wat hem zelven betrof, zich wilde houden aan de rechten en paerogatieven, den patroon in het 6^e artikel der Vrijheden verleend, het hielp hem niets, DE LAET bleef weigerachtig de som, die hij schuldig en reeds door den patroon voorgeschoten was, te betalen¹⁾ en zoowel hij als de overige deelhebbers wilden zelfs niet met den patroon samenkomen, om de loopende zaken te behandelen.

Uit de brieven, die VAN RENSSELAER zoowel aan DE LAET als aan MUYSART schreef in den jaren 1640 en 1641, kunnen wij bespeuren, wat de participanten begeerden²⁾.

Het schijnt, dat zij uitgingen van de meening eigenaars te zijn van een deel der kolonie overeenkomende met hun aandeel, terwijl de patroon staande hield, dat zij te zamen mede-eigenaars waren van het geheel. Zij drongen derhalve niet alleen op verdeling aan van de kolonie in de vijf heerlijkheden, waaruit deze bestond,³⁾ maar begeerden ook te treden in het genot van de heerlijke rechten, uit te oefenen over zoodanig deel als hun zou worden toegescheiden. De patroon betoogde, dat dit in strijd zou zijn èn met het 6e artikel der Vrijheden, dat van iedere kolonie maar één met de jurisdictie beleenden patroon, kende, èn met de beginselen, waaronder de vier patronen zich verbonden hadden, èn met de feiten, sprekende uit de administratie, uit de aanstelling van ambtenaren en de aanneming van kolonisten, welke handelingen de patroon zonder inmenging zijner deelhebbers deed, èn eindelijk met de koopbrieven der territoiren, welke uitsluitend ten zijnen name stonden. Maar ook uit een praktisch oogpunt zou de verdeling niet voordeelig zijn, betoogde hij. Hoe zou men den korenmolen, den houtzaagmolen, de brouwerij verdeelen? Wien zou de schoenmaker, de smid of de timmerman moeten worden toegewezen? Nu was er slechts voor ieder hunner werk te vinden omdat de kolonie in haar geheel was! En welk een gehaspel zou het geven als de boerenknechts, die zoo gaarne van bouwerij wisselden, van het eene nu zelfstandig geworden deel naar het andere overliepen? Het zou — zoo redeneerde de patroon en wij gelooven terecht — de ondergang der kolonie zijn. De directie in ééne hand was noodig. Waar zou het heen, als er voor elke maatregel van gemeenschappelijk belang telkens raad moest belegd worden, waarin hij als eigenaar van drie vijfde parten

1) TOUSSAINT MUYSART schijnt betaald te hebben. Hij had er belang bij den patroon te vriend te houden, omdat hij duffels, dekens en andere dergelijke artikelen voor de kolonie leverde.

2) Missive van KILIAEN V. RENSSELAER aan TOUSSAINT MUYSART te Leiden 7 Mei 1640.

3) Vgl. het Narrée. Bijlage E. Hun plan was drie dezer heerlijkheden toe te wijzen aan RENSSELAERS familie en twee aan de participanten.

toch immer de anderen zou overstemmen.¹⁾ Het zou buiten alle billijkheid zijn, dat hij, die voortdurend, maar ook gansch alleen, diligent was geweest in de zaak en deze tot eene goede, reeds voor de naaste toekomst wat belovende hoogte had gebracht, thans door zijne participanten, van welke de Heer DE LAET zich zelfs de moeite nooit had gegeven in de vergadering der XIX een lans te breken voor de kolonie, uit het bewind zou worden gezet, terwijl op zijne zorgen, noch op zijne rekening en verantwoording eenige aanmerking te maken viel. Tot concessies was hij niet ongenegen. Gaarne wilde hij bijvoorbeeld eenige boerderijen in eigendom aan de participanten toewijzen, mits zijne opperheerschappij, zijn hoog en laag rechtsgebied, zijne heerlijke rechten werden erkend en geëerbiedigd bleven. Even gaarne wilde hij hen toestaan personen tot ambten te nomineeren, mits de commissiebrieven door den patroon zouden worden afgegeven. De jurisdictie was ondeelbaar. De Vrijheden, gelijk ze den patronen in 1628/29 waren verleend, spraken van geene scheiding. Wilden de participanten een bouwerij of zelfs eene der territoiren hun in afzonderlijken eigendom zien toegewezen, dan zou er eene verhouding ontstaan tusschen hen en den patroon als tusschen leenmannen en den leenheer. Namen zij daarmede genoeg dan wilde hij aan de eigenaars van $\frac{1}{6}$ middelbaar, en aan die van $\frac{1}{10}$ laag rechtsgebied geven.

Zoodanige band bekoorde de participanten en voornamelijk DE LAET, die zich tot hun tolk maakte, gansch niet. Zij begeerden vrij beheer, vrijheid van jurisdictie, en wierpen het denkbeeld van een enkel stukje van die vrijheid te verliezen, van onvrijheid onder den patroon, — hoe verkeerdelijk ook bij hen gerezen — verre van zich.

Ofschoon zij nu voor het denkbeeld van feitelijke verdeling in heerlijkheden den patroon hadden gewonnen, aan dat van mede-administratie ende medegerechtigheid in de hooge heerschap bleven zij vasthouden zonder voorloopig althans zich door KILIAENS beroep op de praktische onmogelijkheid daarvan te laten overtuigen.

Intusschen had VAN RENSSELAER consent van de Compagnie verkregen, om bij uitersten wil naar zijn welgevallen over de goederen, die hij van haar in leen hield, te beschikken, en den 29 Januari 1641 verzocht hij daarop approbatie van de Staten-Generaal welke hem, bij dispositie van 5 Februari daaraanvolgende, gewerd.²⁾ Uit de termen, waarin de hem daarvoor afgegeven acte vervat is, blijkt ten duidelijkste, dat de patroon aan de mogelijkheid eener schikking, op

¹⁾ De patroon beriep zich, om het onhoudbare daarvan aan te toonen, op het voorbeeld van den heer GODIJN, wiens kolonie vervallen was, omdat er geen eenstemmigheid in de besluiten kon verkregen worden

²⁾ Zie *O'Connaghan Holland Documents*, p. 124. De origineele acte van denzelfden datum (l.l. p. 125) berust in het familie-archief der BOWIERS.

den voet van eerbiediging van den leenband door de participanten, geloofde. Wij lezen immers in eene aanhaling van de eigen woorden van zijn rekwest, dat hij daarover zou mogen disponeren „ten proffijte van zijne kinderen, vrunden ende „magen ofte andere vrenden, dien ende also het hem gelieven ende goetduncken „sal”. Onder het woord „vrenden” mag hij geacht worden op de belangen van zijne participanten wel degelijk te hebben gelet.

Deze dachten er nog eenige maanden over, om den weg der rechten in te slaan, maar schijnen dit plan te hebben laten varen. Bij het leven des patroons vernemen wij van de zaak verder niets. Als goede vrienden sloegen zij de handen weder ineen en maakten er werk van, om jaarlijks een flinke lading koopmanschappen naar de kolonie te verzenden. Zij betaalden de omslagen, maar niet dan nadat zij zich uitdrukkelijk bij insinuatie van 1 Juli 1641 hunne rechten hadden voorbehouden.

Zoo was dan voor VAN RENSSELAER deze moeielijkheid uit den weg geruimd.

(Wordt vervolgd.)

„Merk der Colonie
Rensselaerswijk”

BIJLAGEN.

BIJLAGE E.

NARÉE VAN DE GERECHTICHEDEN, DIRECTIE EN 'T WESEN VAN DE TERRI
TOIREN GEN. RENSSLAERSWIJCK, GELEGEN IN NIEUW-NEDERLANT OP
DE REVIERE VAN D' VORST MAURITIUS GECOMMUNICEERT
IN SCRIPTIS ONDER EXPRES BEDINCK DE NON
PRÆJUDICANDO. Desen 20 July 1634.

Behelsende 't geheele district met alle de landerijen eertijts bewoont ende toebehoort hebbende, de vrije, rijke, eygenspraeckige, ende wel bekende natie genaemt de Mahikans, die in der Jaere 1625 selfs op 't versoeck van de Geoc-troyeerde Westindische Comp^{ie} geene derselver landerijen hebben willen afstaen ofte vercoopen.

Dan alsoo DANIEL VAN KRIECKENBEECK, geweene commis opt fort *Orangien*, deselve Manhykans ingewickelt ende geengageert heeft in onnoodige oorlogen tegen de bellieckuoose natie van de Maquaes, te vooren haere vrienden ende gebueren, die in den beginnen hacren Generael overste, MONNEMIN genaemt, verlooren ende soo vervolgens van tijt tot tijt gearst geweest principael door de nederlaech, die sij A^o. 1629 leeden, dat sijluyden resolveerden in den jaere 1630 & 1631 de genoemde haere landerijen met alle haer recht, jurisdictie en commandement te vercoopen ende over te geven aen ende ten behoeve van KILIAEN VAN RENSSLAER, tegenwoordig besitter ende wettich possesseur van voorgenoemde quartieren, luyt de respectie brieven van cessie ende opdracht de date 13 Augusti 1630 ende May 1631.

Eerstelijck de vrije heerlijkheyt en jurisdictie genaemt *Sanckhagag* gelegen aen de westzijde van de reviere beginnende vant *Beeren-eylant* opwaerts tot voorbij *Smax-eylant*, hebbende langs aende kant van de reviere omtrent twee hondert en thien morgⁿ suyver uytgeroit landt van nu of aen bequaem omme bestiaelen daer op te setten, hoy te teelen ende door de ploegh te doen bebouwen, streckende

twee daeg reysen te lande waerts in, gecoft van desselfs overste PAAPSICKENEKAS met sijne bijhebbende raeden ende mede-eygenaers KERAPTAC, NANKOUTAMHAT ende SICKENOSEN. Welck hiervoor ende meergenoemde Heerlijckheden gebeneficeert sijn met soodanige praerogativen ende voordeelen als de E. Heer MICHAEL PAUW bij sijne verclaringe heeft overgegeven ende alhier om cortheyts wille onnodig te repeteeren, waertoe ende het geene deze heerlijcheden noch speciael soude moogen competeeren hetselve wort gerefereert.

Ten tweede ende derde de vrije Heerlijcheden ende Jurisdictie gent. *Petanock* ende *Negagonse*, begrijpende de eerste alle de landerijen besuyden ende benoorden de *Molenkil*, daeronder sorteerende het *Westeylant*, houdende t'saem suyver lant ende schoonen gront, over de tweehondert veertich margens, metten naergenoemde dry bouwerijen *Renselaers-Burch*, *Welys-Burch* ende *Godijns-Burch*; die van *Negagonse* alle de landerijen en twee parceelen tot MONNEMINS casteel toe, inhoudende verre over de dryhondertvijffich mⁿ. suyver lant als vooren, mette naergenoemde bouwerij genaemt *Blommaerts-Burch*, alles langs de westzijde van de riviere, ende te landwaerts in onbepaelt; gecoft van respectieve overste raeden ende eygenaers KOTTOMACK, NAWANEMITH, ABANTZENEE, SAGISKUA, KANNAMOACK.

Ten vierden de vrije Heerlicheyt ende Jurisdictie gent. *Semezeeck*, geleegen aen de oostzijde van de rivier, gecoft van voorn. NAWANEMITH, in perticulier hem alleen toebehoort hebbende; inhoudende een watermolen ende bouwerij de *Laets-Burch* met een cristalberch ende schoone boschagien, waerbij gevoegd de landen, die PAAPSICKENNIKAS tegenwoordig noch besit ende last gegeven is, omme in te coopen, tsaeme inhoudende vierhondert margen suyver lant.

Ten vijften¹⁾ de eylanden van PAAPSICKENEKAS met het vaste lant gelegen aen den oostwal, gecoft door JACOB PLANCK den 23 April 1637 van de naer volgende oversten ende eygenaers: CASEHOT, ONHASEME, KAMKEBOCK, SICKEWOPE NOSENAE ende OCHKOCK, ende de betalinge gedaen met zewan, duffels, bijlen, messen ende anderen cargasoenen.

Dergestalt dat het territorie van de Mahikans, die te haerer tijt over de sestienhondert sterck waeren, hebbende in 't geheel over de twaelfhondert mⁿ. suyver lant ende verre over sestienduysent mⁿ an bergen ende daelen, bosch ende broecken, met alderhandt wilt ende gevogelte, sijnde de uytgeroyde 1200 morg. niet alleen vette, cleyachtige gront van haerselven, maer worden jaerlijcx doort opperwaeter, alst ijs breect ende steect, met seer vette materie overmestet, liggende deselve ordinaire dry, vier, ende vijf voeten van het water, naer dat het getijde hogo

1) Deze paragraaf is later ingelascht.

ofte leeg loopt, nochtans vers waeter is, ende men uytter zee met schepen van over de hondert twintich lasten tot daerentoe can opvaeren.

De bovenverhaelde landerijen gecoft zijnde, is alle mogentlijke vlijt aengewent omme deselve met Christenen te populeeren, bestialen te coopen ende allerley gereetschap ende behoeftheden darwaerts te senden, namentlijck in den jaere 1630 onder het beleyt van WOLFFAERT GERRITSEN, opperbouwmeester, behalve die hem ontgaen sijn: 1)

Daerbij gesonden twaelf lamdraegende oijen; voorts last gegeven allerhande bestiaelen daer te lande op te coopen, sulckx dat de voorn. persoonen in 't jaer 1631 opgericht hadden twee schoone bouwhooven, d'eene opt *Westeyland*, genaemt *Rensselaersburch*, voorsien met een bequaem wooninge, de zijden ende gevel met steen opgemetselt, lanck ende breed naer den eysch; daerbij twee bergen, ider van vijff roeden van 50 voeten lanck. Voorts eene schuere ende schaepsschot ende andere nootwendigheden. Het jaer 1632 bebouwt 8 mergen lants. Den 14 April A^o 1633 daerop bevonden.

6 peerden, daeronder noch 2 merryn, die voelens droegen.

5 koybeesten, daeronder 2 koyen, die kalff droegen.

6 verckens.

16 schaepen.

ende in hetselve jaer bebouwt 14 mergen schoone winterterwe.

2 mergen ditto rogge.

4 mergen somersaet. haver, erten en andersints.

Het huys gemeubeleert met allerley gereetschap totte bouwerije ende voor de bestialen, ende voorts tot gerieff ende onderhoud vant volck ende wat voordr noodich was.

Noch hebben voorgenoemde persoonen opgericht een ander bouwerij inde heerlijkheit van *Semelzeeck*, genaemt de *Laetsburch*, aen de oostzijde vande riviere; dan also tselve huys door ongeluck verbrant is, hebben sij wederom een ander steenen huys gemaict, lanck 80 voeten, de dorsvloer 25 voeten breed, ende de balcken 12 voeten hoog totte solderingh toe. Voorts eenen hoyberch van 4 roeden 50 voeten boven de eerde met schuer en schaepschot, ende voorts versien van vaertuych ende andersints als hiervoor is genoemt, hebbende in 't jaer 1632 bebouwt 5 mergen lants ende A^o 1632 in April bevonden, als volgt:

6 peerden, daeronder 2 van een jaer doenmaels out.

4 koybeesten, daeronder een osse ende een bull.

5 verckens.

1) Hier volgt een deel der namen van de personen reeds in de Bijlage D opgegeven.

- 22 schaepen.
- 6 morgen winterterwe.
- 1 ditto rogge.
- 3 ditto somercooren.

In den jaere 1631, wederom van hier derwaerts gesonden: ¹⁾

Nevens voorgenoemde persoonen overgesonden allerley behoeflichkeiten voor menschen ende beesten, mitsgaders 8 veerse kalveren, daeraff datter 7 levendich overquaemen, voorts molensteenen, allerley iserwerck ende andersints om een saeg-ende coornmolen op te richten, toeback te planten ende bouwwerck te doen. Waervan tegenwoordich noch voorhanden is een coornmolen, daert coorn voor 't lant ende voor 't fort *Oranje* op gemaelen wort.

Item een andere wooninge staet buyten t fort *Orangien*, daer MARIJN ADRIAENSZ met sijn volck in woont. Hebben toegemaect eenen omtuynden hof van twee mergen groot, omme toeback daerin te zayen.

In den jaere 1632, met kennisse ende consent van de Compagnie, gecoft ende betaelt van PIETER PIETERSZ BILEVELT.

- 3 paerden.
- 9 koybeesten.
- 3 bulcalveren.

ende alle sijn bouwgereetschap van waegens, ploegen als andersints.

Ditto gecofft van PIETER MINUICT, boven de bestialen behoorende tot sijn bouwerije, die hij aen den Directeur WOUTER VAN TWILLER vercoft heeft.

- 3 paerden.
- 8 koybeesten en versheyden verckens.

Ditto van GERRIT THEUSEN DE REUX overgenoomen de bestiaelen tot sijn bouwerije behoorende, als namentlijck:

- 4 paerden.
- 4 koybeesten.
- 2 jonge veerssen.
- 4 schaepen.
- 4 verckens,

met alle het bouwgereetschap van waegens, ploegh ende andersints totte bouwerije noodich, ende noch van aengeteelde beesten, hemselves toecoomende, oock gecoft

- 1 hengst vool.
- 1 jongen os,

---

1) Zie noot als voren.

2 veerspincken ende 50 gl. verbetering op een koy voor een pinck vermangelt.

Waertoe in den jaere 1632 voorsz. noch overgesonden sijn de naervolgende personen. ¹⁾

Noch 2 a 3 knechts daer te lande aen te nemen van degeen, die haeren tijt uytgedient hebben, omme mette voorsz. bestiaelen ende den aanwas tsedert gevallen, op te richten 3 bouwerijen, als namentlijk *Weelys-Burch*, op 't Westeylant, *Godijns-Burch*, ontrent de Molenkil, beyde in de heerlicheyt van *Petanock*, *Blommaerts-Burch* bij de vierde kil, inde heerlicheyt van *Negagonse*. Alle dese dry bouwerijen souden in den jaere 1633 opgericht sijn geweest, ten waere door misverstant van den Directeur BASTIAEN JANSSEN KROL, hem daerop beroepende, dat hij geen advies van de Heeren hadde, deselve op de *Manhatans* waeren gehouden. Dan alsoo daervan nu naerder advies overgecoomen is, sullen deselve bestiaelen ende gereetschappen naer *Rensselaerswijck* gesonden worden, omme dit tegenwoordige jaer met Goodes hulpe op te richten de drie bouwerijen hiervoor genoemd, die gedestruuert waeren in den jaere 1633.

Op welck vast vertrouwen dit jaer 1634 noch derwaerts gesonden sijn: ¹⁾

Alle de bovenverhaelde persoonen sijn van haere behoerlijcke nootsaekelijckheyt, als van cleedinghe, vivres, ende gereetschappen, roers ende andere noodige waepenen voor haerselven ende voor 't volck daer te lande sijnde versien, zulckx dat dese laeste uytrustinge, met loopgelden ende andere oncosten tot nu toe gevallen, bij de 3000 gl. alleen sal comen te bedraegen.

Uyt alle hetwelck voorgeschreven staet genoegsaem is af te neemen, wat moyte ende costen den genoemden patroon heeft aengewent; wat devoiren hij gedaen, wat periculen sijn volck ende bestialen hebben uytgestaen, in wat goeden stant de respectieve heerlicheyden in *Rensselaerswijck* gestelt sijn, met hoope van jaarlijxe toewinninge, ende wat meenichte van graenen ende bestiaelen op 't getal van 1200 mergen gesuyvert lant, so goet als hier de Betuwe ofte Beemster mach wesen, souden connen worden gestelt, niet twijfelende, off hij en sal dit jaer soo veel lants besayen, daer over de 40 lasten coorns meest tarwe sal opwassen, waertoe de Almogende Got sijne genadige zeegen wil verleenen. Amen.

Zulckx dat de voorn. patroon considererende alle prerogativen ende benefitien, hiervoor maer in 't generael ende in 't voorbijgaen aengeroert, ten hoogste genegen is sijn begonnen werck te voltrecken ende de milde zegeninge des Heeren daeraen verwachtte, bijaldien de gegeven vrijheden ende exemptien naer haer recht

1) Zie noot als voren.

verstant ende inhouden hem rustelijck ende vreedelijck worde vergost te gebruycken. Dan bij aldien hem daerinne eenighe verhinghing soude worden gedaen, heeft hij liever bij transactie mette geöctroyeerde West-Indische Compagnie daer over te handelen, als hemselven tegens deselve te opposeeren, bijaldien de Compagnie resolveert hem te bieden soodanige somma van penningen, als hij voor de heeren Commissarissen geuyttert heeft; voorbehoudens de cas, dat de Compagnie 't selve weder soude verlaeten het recht van preferentie in conformité naerder te exprimeren. Soo niet, dat hem dese memorie, sonder copie daervan te houden ofte voordert te divulgeeren, in originali weder mach worden ter hant gestelt. Ende opdat de Heeren Commissarissen nog eenige naerdere openinge mogen hebben, refereert hij totte caerte ende afteyckeninghe vande voorgenoemde Jurisdixtie ende quartieren, voor desen behandigh aen den E. Heere Dr. ALBERTUS COENRADI BURCH, ende het dubbel daer van, onder den genoemden patroon berustende is.

Dese memorie bij missive gesonden op den Haege aen den E. Heere Johan Ray, Bewinth. W. I. C. ende mede-commissaris in dese saecke, omme deselve uyt zijn E. handen in cas van geen onderhandelinghe wederom te ontfangen.

BIJLAGE F.

MISSIVE VAN KILIAEN VAN RENSSELAER AEN MR. JOHAN DE LAET
TE LEIDEN. 21 Juli 1634.

Mijnheere.

Hierinne gesloten sende UE. een missive aen den Heere JOHAN RAYE, daerinne liggende een memorie van den staet ende gelegentheyte van de Colonie van *Rensselaerswijck*, die ick goetgevonden hebbe eerst aen UE. te senden, opdat UE. deselve mach overleesen en dan terstont sonder versuym op den Haeghe te doen bestellen, toesluitende den brieff met UE. cachet, die ick opengelaeten hebben.

De Compagnie difficulteert omme te antwoorden op onsen eysch in den Haeghe aen deselve overgelevert; schijnt nu te willen inclineren tot transactie, waertoe de samentlijcke patroonen haer hebben verstaen, mits genietende daer voor als redelijck is. Ick hebbe voor mijn colonie gevordert 6000 £ vl. en soude het niet geerne veel minder doen, alsoo ick advies hebbe ons stuck heel schoon staet.

Gelyefft niet te versuymen morgen heel vroeg op Saterdag de brieff op den Haeghe te bestellen, alsoo daer haest bij is, ende de Heer PAUW sijne deductie alhier al overgegeven heeft. Ende geeft mij een letterken advies, dat desen brieff UE. ter hant gecoomen is, omme dat zeer verlang te weten.

Ick meynde UE. laestmael in den Haeghe gevonden te hebben ende meteenen aff te vorderen de penningen van den derden omslach, door de andere confraters alreede betaelt, beloopende voor UE. vijffde gedeelte eerst 200 gl. ende met nadere onkosten noch 100 gl., tsaem 300 gl., hetwelcke wel hooger soude hebben belopen, dan hebbe een goede somme ontvangen van de pelterijen de laetste reyse overgecoomen, soo dat dese omslach niet hooger en beloopt. Gelyefft mij deselve te doen hebben. Ick sal UE. de quitancie dadelick bestellen.

Ick hoope, dat alle hetgeen wij aen *Swanendal* te quaet coomen [twelck door te veel hooffden wort geregeert], dat wi dat weder aen mijn colonie zullen avancieren.

BIJLAGE G.

MISSIVE VAN KILIAEN VAN RENSSELAER AAN WOUTER VAN TWILLER,
DIRECTEUR IN NIEUW NEDERLANDT. 23 April 1634.

Adi 23 Aprillis A°. 1634. In Amsterdam.

Mon Cousin.

Voorbijgaende diegene, die UE. vant eylandt St. Martin aen mij geschreven heeft, (alsoo de schepen „Gelderlant” ende „Nieu-Nederlant” beyde van de Duynkerckers genomen sijn), soo bevinde ick mij met verscheyden van UE. aengename als van den 18 Marty 1633 pr. schip „de Goede Hoope”, van den 9 Mayo pr. „den Walvis”, ende van den 17e, 20 ende 22 July pr. „den Soutbergh” aen mij gesonden ende nu lestelijck voor twee dagen met die van den 14 Septemb^r, onder couvertte van MARRTEN GERRITSZ over Nieu Engelant, die hoewel in veele dingen te spade, nochtans uytnemende wel à propos comt voort vertrecken van dit schip „d'Eendracht”, waervan den lesten lichter met goet ende volck morgen avont naar Texel sal varen, even soo op 't leste als de tijdinge van 't dootslaen van mijn bestialen quam voort vertreck van 't schip „den Soutbergh” van daer.

Ick ben niet ondanckbaer, maer verstae ende bemercke de groote vrientschap, die UE. mij gedaen heeft, nevens betrachtige van uwen dienst ende achtervolgende het 25ste artyckel van de gegevene vrijheden van Nieu-Nederlandt, welke vrijheeden naer veele moeyte door de Camer van Amsterdam ende de vergaderinge der XIX de novo geapprobeert ende voor wettich ende welvercregen sijn verclaert, de resterende differenten aen haere Hoog Mog. gesubmitteert, alles conform drye distincte resolutien onder de Letteren A.B.C. aen mijnen officier JACOB PLANCK medegegeven, bij denwelcken UE. die can sien, en de copyen daervan becomen. Sulx dat deselve vrijheden, soo als die daer leggen, buyten dispuyt sijn, ende de patroonen volgende het 15^e articul vrijstaet, niet alleen in haere colonien, maer alomme op de cust van Nieu-Nederlandt ende circumjacentien van dien, doch ter plaetse daer de compaignie geen commisen heeft, haere geconquesteerde goederen te verhandelen tegen allerhanden soorten van coopmanschappen, selfs bevers, otters en diergelijcke, alleen in dispuyt staende het point van carga-soenen derwaerts te senden, dat door hare Hoog Mog. sal moeten gedecideert

volgen. Sende dienvolgende met kennis van de compagnie over een brandewijnsketel, omme van mijn overige granen brandewijn te branden, en die daer te lande volgens 't voorsz. articul te verkoopen.

Het rantsoen, dat UE. voor mijn geledene schade bedongen heeft, sal tegen mijne gedaene onkosten wat te goede coomen. Ick obligeere mij wederomme ten hoogsten, om tselve aen U te verdienen, gelijk ick alreede oock gedaen hebbe, want gelooft vrijelijck, hadde UE. mij hier niet gehad, sij souden U thuysonthouden hebben met een affronte, dat Godt de Heere voor ditmael genadich verhoedet heeft. Daer is sulcken schandelijcken pot voor U te vuur geweest, dat ick het mijn leeffdage niet gelooft hadde, dat men soo snoode menschen soude vinden, die het conden bedencken, ende dat meer is: dat selve onder Bewinthebberen niet alleen aengenomen, maer verspreyt ende verbreyt is, selfs in 't volle collegie, soo dat men publicquelijck sprack, om naer eenen anderen Directeur omme te hooren, sonder eerst u saecke met ordre te examineeren, waerop ick VOGELAER soo deurgestreecken hebbe op den vollen Dam, dat het hem wel heugen sall. Ick hebbe attestatie doen beleggen door raedt ende advys van den heer COENRAETS, die ick UE. hierinne geslooten onder No. 1 oversende, waeruyt ghij soudt sien, watter ommegegaen is. Jae, noch veel schandelijcker als daerinne staet, onder anderen: dat UE. droncken sijnde met een blooten degen op de strate den predi- cant hadde naergelopen; dat UEd. aen een anderen een pack cleeren hadde gegeven om redenen etc. Dit leste heeft mij GRAS¹⁾ geseyt waer te sijn.

Ick hebbe bij verscheydene Bewinthebberen int particulier, bij de Commissarissen int bysonder, alsmede in de volle vergaderinghe verscheyden malen U onschuldt gedaen ende (gesegd,) dat sij de saecken wel examinerende souden bevinden, dat sij U behoorden te prijsen over het selve stuck, daerover sij U misprijsen; dat ghij de Compagnie te lange gedient hadt; dat sij U beter behoorden te kennen; dat ghij alle uwe meesters, die ten tijde van U begin int bewint waren, haddet overgedient ende tegenwoordigh niemant van de eerste daer in waren, als de Heeren COENRAETS, REAEL ende LA MYNE (welke U alle drye wel genegen sijn, principae. LA MYNE, die U dapper protegeert; aen welke drye, nevens anderen, die ghij best vertrouwt, ghij niet moet onderlaten discretelijck te schrijven, als sijnde uwe oude meesters, haer versoekende UEd. in haere protectie te nemen tegen alle injurien en lasteringen, die met injurien worden uytgespreyt ende met vooroordeelen ingenomen tot uwen grooten nadeele:) Dan wat was het: de croone, die den secretarius op het hoofd van MINUICT geseth hadde, stont nu op het uwe; die partijen van MINUICT waren, sijn nu de uwe. Dien loos en boeff heeft desen predi-

1) JEAN GRAS, Bewindhebber der W. I. Compagnie.

cant tegens u, gelijk hij den vorigen tegen MINUICT hadde gedaen, opgerockent: (die ick meyne van Ds. BADIUS, daer hij aen geschreven heeft, ander schrijven sal becoomen, als hij wel verwacht. Dan den man is misleyt geweest; ten is sijn schult niet:) Derhalven vergeet alle het voorgaende, ende hout goede correspondentie. Dr. ROELOF PIETERSSEN heeft UE. veele vrientschap gedaen in dese ende bij sijnen neeve, den secretaris DE VRIES, die mede commissaris is, dan compareert weynich. Laet oock niet aen haer beyde te schrijven. Insgelijcx aen LIEBERGEN, daeruyt ick altemet een vertrouwt woort verstaen hebbe. Den officier DINCKLAGEN, die in plaetse van NOTELMAN comt, hebbe ik alle gelegentheyt geseyt. Ick meyne, dat UE. hem vertrouwen mach, doordien hij van den Heere FOEYT, die een vrient is van de colonien, eerst gerecommandeert is. Dan beproef hem eerst ter deege, ende alsoo hij gestudeert heeft, can hij U van advys dienen, alsoo sijlieden een saecke dieper insien als die niet gestudeert hebben. Den secretarius heeft boven dat alle Bewinthebbers ende Hooftparticipanten, die tegen de colonien sijn, oock tegens U geanimeert. (VAN DER LINGE hoore ick niet meer so veel quaets spreecken als te wel te vooren:) maer¹⁾ spout vier ende vlam, te meer omdat u broeder HENDRICK hem in de Nieuwe kercke, omdat hij niet wat schicken wilde, met geweld voort doude: (daer hij niet wel aen dede:) dan ick hebbe hem voorgehadt ende sijne lemten hem voorgehouden, dat hij vrij beeter coop gaff. Alle dese passien gevought bij het gemiscontenteerde volck, dat over quam, overvielen U soo, datter geen tegenspreecken viel. De Heere PAAUW, die bij de Heer COENRAETS veel vermach, was oock heel qualijck op U te vreden, over de harde proceduyren met CORNELIS VAN VORST gehouden, dat hij in den beginne oock dede blijcken. Dan ick hebbe hem ingewonnen ende contentement gedaen (selfs tot mijnen nadeele als hiernaer noch blijcken sal:) soodat wij volcomen met malcanderen vergeleken sijn, ende ghij in stede van een parthije, voortaan een vriendt aen hem zult vinden. Vindt ghij het geraden, schrijft hem een briefken, want ick sie, dat men met weldoen soo veele niet kan te wege brengen, als met vrienden int spel te hebben.

VOGELAER verclaert mij U vriendt te zijn, oock die van sijnen aenhangh. Dan ick vinde wel beter. Sij sijn te seer ingenoomen van de secretaris. Ick hebbe hem in presentie van alle de commissarien verclaert, dat ick veele jaren tegen MINUICT oock met dat fenijn ingenomen was ende dat hij mettertijt oock hetselve noch wel bevinden soude. Conde UE. den Predicant inwinnen, ick meyne, dat hij credit bij VOGELAER ende de sijne heeft, ende dat hij dan conde verstaen, dat den secretarius met valscheyt ommegeaen hadde, soo soude het schip heel op een ander boege connen gebracht worden. Daertoe soo comt in consideratie, dat REMUNDEN

---

¹⁾ Hier schrapte de schrijver de woorden: »de geteyckende buchelaer" door.

vrouw tegen JERONIMUS vrouw gesecht heeft, dat haer soon, met WILLEM VAN WOUW opt Eylandt St. Martyn sijnde, ende versochten aen boort te coomen, UE. soude gesecht hebben, droncken sijnde: „laet de honden aen boort swemmen.” VOGELAER heeft mij gesecht, (dat apparent uyt den secretaris comt), dat doen UE. metten Predicant op St. Martyn in de predicatie ginckt, dat het beter waere geweest, dat ghij daeruyt gebleven haddet; willende te kennen geven, ghij oock te veel gedroncken haddet. Van dese twee dinghen heeft hij kennisse, het derde sal hem noch meerder licht kunnen geven, namelijk, dat hij tegen DIRCK CORNELISZ. DUYSTER seyde, doen hij hem sprack, dat hij met U vergeleeken was, ende van wedersyde malcanderen belooft, daarvan niet te schrijven. Datter waren N. B. die hem geraden hadden, dat hij U niet vertrouwen soude (hetwelck ick houde REMUNDE geweest is), dat nu claerlijck bevonden wort een valsche calomnie te wesen, also UE. noch aen Bewinthebber, noch aen geene van uwe vrunden een eenigh woort daarvan vermaent hebbet, maer hij wel aen Ds. BADIUS (doch bedecktelijck sonder U te noemen, dan met genoegsame aenwijsinghe:) ende hiertoe soude hem REMUNDE dan gebracht hebben een brief door REMUNDE aen sijn vrouw geschreven. Daermede hij UE. meynde de doornencroone op het hooft te setten Is in de vergaderinghe der Bewinthebber, geles, dan weete niet, off se uyt Nieu-Nederlandt offt uyt Engelandt geschreven is. Apparent is se daer geschreven, ende hij heeft se medegenomen, ende op Engelandt gesonden, ofte misschien wel metten „Soutberch.” Dan dat weete ick niet vast.

Desen valschen secretarius, die menigh mensche achten haer rugge beloogen heeft, is tot een rechtveerdiche straffe tot Rotterdam over dieffstal, daer hij onschuldich aen was, in apprehensie genoomen en doen met den dootslach beswaert, waerover hij sijn cop soude hebben verlooren, hadden de beschuldigers van de dieffstal niet dapper voor hem geloopt ende sijnen correspondenten alhier, met beswaringhe van hare conscientien, de attestatien van daer gecomen achtergehouden (seggende uyt partijschap gegeven waren:) ende daer en boven den Prince VAN ORANGIEN grotelijcx geabuseert. Hij is nu genoeghsaem gewaerschout. Soo ick hoore moet aen de vrinden van den overledenen geven *f* 300.— ende dan sal hij losraecken. Hij hadde onder andere defensien van sijn dootslach oorsaecke UE. te beschuldigen, dat ghij de oorsaecke daarvan waert, als niet gewilt hebbende de differenten affmaecken. Sulcx heeft hij tot U nadeel bij publike remonstrantie in de volle vergaderinghe der bewinthebber oock te kennen gegeven vóór sijn apprehensie. Off hij hem nu beteren sal, mach men sien ende hoopen.

Wat HUNTHUM aengaet, can ick noch niet achtercoomen, hoe hij hem hout. Mij waere lieff geweest, dat UE. mij geschreven hadde de oorsaecke, waerom de

Maquaas mijn beesten doot geslagen hadden, ende bij aldien hij hem verloopt, dat men actie op hem kan vinden, soo hebbe ick mijnen officier JACOB PLANCK belast de attestatien van de injurien, die hij tegen mij ende de mijnen uytgespogen heeft, van UE. te lichten, ende buyttent fort comende doort gerechte van *Rensselaerswijck* hem soodanich te straffen, als de wetten deser landen medebrengen. De injurien connen hem maer infaem maecken. Ende dat is hij alreede genoegh. Dan 't gerecht can hem doen op sijnen mont cloppen, ende de woorden in sijn hals doen halen.

Ick hadde wel gewilt, dat DIRCK CORNELISSEN daer wederom gecoomen hadde; dan heeft niet willen vallen. VOGELAER is hem te partijdich; COENRAETS is meest in den Hage; DE VRIES compareert weynich ende LYBERGEN is soo ende soo. De leste vergaderinge der Bewinthebberen is UE. seer medegevallen. De affgegaene sijn dese: BICKER, BARTELOTTY, overleeden, BROEN, HAMEL, VALCKENBURGH, VERDOES, OYENS. De aengecomene: COENRADUS, REAEL, secretarius DE VRIES, EUART MAN, SCHUYLENBURGH, BARTRINCK. t Verschil is te groot, daer nu sommigen geen quaet meer connen doen. Onder Bewinthebberen soecken sij het door de Hooftparticipanten te weege te brengen. Sij hebben heymlijck gesocht ISAAC DE RASIÈRE, die de nichte van RAY getrouwt heeft, tot Directeur in U plaetse te maecken, dat ick nu eerst onlanghs gewaer geworden ben. De Heere COENRAETS opte bruyloft genoodight ende hem dapper gecourtiseert, die naer sijne gewoone discretie tot sulcken inpertentie hem niet heeft willen laten gebruycken, mij genoeghsaem in de mont gevende, dat ick moeste vigileren ende certificatien doen beleggen, hetwelck oock geschiet is.

T'is een wonder verstandt, dat alle de Patroonen ende haere geassocieerden, die doch geen vrientschap daer te lande van U genooten hebben, U saecken meerder defenderen, als die gene, die ghij soo getrouw (selfs tegen recht ende billijckheynt in het uytvoeren van hare inpertente placcaten in de colonien ende sware eeden aen alle het volck:) gediend hebbet. Daer is bij dat volcken geen danck te behalen, sij connen geen honigh spouwen, alsoo sij niet anders als galle in den mont hebben. Onse JERONIMUS¹⁾ is seer gealtereert, dat hij sijn soone geerne soude t'huys hebben. Heeft deze inleggende memorie onder No. 2 aen mij gesonden. Hij hout hem op uw sijde, gelijk GRIETGE, die seer sieck is, oock doet.

T'is niet heel lange geleden dat ALDRICHS conde consent krijgen, om het

---

¹⁾ Wellicht JERONIMUS LACROIX. Een persoon van dien naam — zijn zoon? — reisde in 1635 voor de Compagnie op verkenning uit het fort *Oranje* de wildernissen in. Zijn journaal berust onder de papieren des patroons.

pack cleeren voor U te bestellen (alsoo sij met RASIÈRE beesigh waeren tot op het leste toe) ende voor weynigh dagen eerst resoluty tot de resteerende dingen van U memorie. Ick hebbe hem *f* 150.— getelt. Sal hem de reste oock geven, als hij mij de reekeninge brengt.

De conditien van uwe aenneminge hebbe ick naer lange loopens ende veele moyte eerst soo connen becoomen als de copye onder No. 3; hiernevens gaet daerbij gevoeght eenighe andere onder No. 4 & 5. Daer aff sal de originele hier behouden.

De punten van uwe beschuldige sijn deese, die U van buytten coomen: dat ghij trots en opgeblasen sijt; altijd droncken, alsser wijn is, ende daerdoor oorsaecke, dat het schip soo lange naer Ult^o. Juny opgesonden wierde; luy ende onachtsaem; partijdich tegen den predicant, ende geen voorstander van de religie. De volgende comen van binnen: dat ghij seer weynigh bescheyt aen de Compaignie schrijft; dat ghij niet beleyt ende verstants genoegh hebt, om sulcken charge uyt te voeren; dat de reekeningen, die ghij oversent, niet wel geexamineert en sijn; dat de boecken in geen goede ordre gehouden worden (waerop ick antwoorde, dat sij dan een boeckhouder mosten senden, die sij loonden naer het werck, dat sij van hem begeerden. Dat sulcx eygentlijk U werck niet en was). CROL claeght, dat ghij sijn boecken daer gehouden hebbet. Maer CONRAETS spreeckt met fundament, dat UEd. hadde behooren aen de Comp^{ie} te schrijven, wat schepen ofte sloepen van de Engelschen ofte Bruynisten daer waeren geweest, als capitain STON, daer UE. hem wat te familjaer mede hadde gemaect, oock JAN BROUWER ende anderen, opdat sij behoorlijcke ordre in sulcken gevallen moghten stellen. Derhalven weest op U hoede. Belegget attestatien, selfs van HUNTHUM ende die U parthije moghten wesen, waeraen ghij se kennen sult; want ghij hebt nu stoffe genoegh om sulcx te doen. Instrueert de overcomende ende hout goede correspondentie mette blijvende, ende dat die in haer schrijvens U verontschuldigen aen de Compaignie tegen soo schandelijcke calomniën ende lasteringen; want als gij U eenmaal daarvan gesuyvert hebt, soo sal het fenijn op U niet meer vatten kunnen. Overdenckt dese vermaninghe, ende hout mij ten besten, dat ick U sulcx voorschrijve, alsoo het U genoegh bekent is, niettemin soo is het noodich, om de memorie te ververschen:

1. Weest religieus ten aensien van Godt ende tot exempel van het volck.
2. Weest matich ten aensien van U selven in spijs en dranck.
3. Weest getrouw in uwe bedieninge, niemand verongelijckende.
4. Weest neerstich ende wacker in de uytvoeringe van U ampt ende officie.
5. Weest voorsichtich in alle dingen ende met wat menschen ghij ommegeat.

6. Weest nedrich als ghij verheven wort.
7. Weest patientich als ghij verongelijckt wort.
8. Vertrouwt op Godt als ghij besoght wordt.

Het welcke soo doende sal een vloeck U in segeninghe veranderen ende de lasteringen tot eere gedijen. Amen.

Nu sal ick treden totte beantwoordinghe van Uwe missiven. Op die van de Helder, dat ick UE. bedancke van wegen JOHANNES ende BAPTIST wegen de *f* 11:13:— daervoor mijn huysvrouw haer carpousen gecoft heeft, volgens UE. begerde. Op die van den 17ⁿ August uyt Wicht, dat ick de *f* 150 aen MINUVCT hebbe betaelt ende gevoeght bij de *f* 250. Sal het gheene ick nu verschieten moet aen JACOB ALDRICHSZ. daer bij setten, daeraff treckende de *f* 62:10:— die ick van den ontfangher REAEL sal ontfangen. U moeder seyde mij, dat ghij dieselve verdeylt hadt, het welcke ick wel geloove, dan sonder U expresse last aen mij can ick sulcx niet doen; gelieft derhalven UE. meninghe aen mij te adviseren, ende, als dit schip t'huys compt, treckt soo veel van U gagie in als ghij condt, want de somme grooter wordt, soo sij het volck langer ophouden. DIRCK CORNELISZⁿ heeft noch sijn gelt niet. Sij hebben hem voor sijn commisschap toegeleyt *f* 24 ter maent, een schande, daer sij HUNTHUM een boefs *f* 75 geven. Dan hij sal het met de 13^m vellen jaerlijcx wel verdienen, daer ick meyne veel aen ontbrecken sal; dat sijn saeck oock niet sal vorderen. WOLFERT GERRITSEN sijn gelt hebbe ick oock noch niet lange gehad. Hebbe hem *f* 300 ingehouden, daarvan ick hem breeder sal schrijven. Sij hebben DIRCK sijne elf vellen niet willen laten volgen, dat sij anders wel gedaen hebben. Hij seght die aen UE. ende andere bekent gemaect te hebben; versoect verclaeringe, volgens missive hieringaende onder No. 6. Soo heeft COENRADUS hem beloofd, dat sij se hem vergoeden sullen. VOGELAER is hem uytnemende pertiael.

Op die van den 3 Septemb^r uyt Wicht, dat ick naer de ontfangst VOGELAER recontreerde, hem vragende, off de Compaignie schrijvens hadde bekomen; dat ick een cleyn briefken hadde; seyde terstond „siet ghij wel, hij is alreede te groots, dat hij sijn meesters niet en kent.” Daerop ick antwoorde: dat hij eerst verseeckert most sijn, off UE. niet geschreven haddet, ende dat hij soo haestich niet moste uytvaren. Ontkende 't terstondt, seggende in de presentie van de Heer BLOMMAERT, die het soo wel als ick gehoort hadde, dat ick het loogh. Dit was het begin. Als hij daer naer van St. Marttijn verstondt, dat UE. een prijs veroverd hadde, begoste hij datelijck te schelden, dat UE. de suyckeren in de 2 groote schepen „Gelderlant”, ende „Nieuw-Nederlandt”, niet ingeladen hadde, omme daarmede te balanceren de fauten van HUNTHUM ende REMUNDE, maer naderhandt hoorende, dat die in

Duynkercken waeren, sweegh stil als een pissebedde. Denckt hoe hij occasie moet soecken, die hem de voorsz. maets genoeg moeten behandigen, niet alleen feninich sijnde, maer het extract van 't slimste corrisiff hem overschrijven, soo dat ghij dapper op U hoede moet wesen. Ende JERONIMUS twijffelt niet, off daer gaen spyons over, om U met looden schoenen naer te gaen.

Op die van den 25 Novemb. uyt St. Marttyn mette „Cat” sal seggen UE. Godt de Heere ten hoogsten te dancken hebt, dat hij u uit der Turcken handen verlost heeft: (nonforce dat mijn calveren over boort sijn. UE. heeft het mij in de leste handeling mette Maquaas wederom ingebrocht:) VOGELAER ende de sijne hebben hier materie genoeg, om U ten hoogsten te lauderen, dan en comt niet uyt. De courante, die hiernevens gaet No. 7, door mijn ende de heer PAAUWS beleyt, gedenckt U noch. Ick houde U brieff stil, dan ghij condt het wel ruycen, wat se seggen wil. DAVID PIETERSZ., daer ghij mij van waerschout, (die UE. oock dapper uytmaect) is noch slimmer uytgevallen, als UE. advys.

Die van den 24 Decembr hebbe niet ontfangen. Is tot Duynkercken gecomen. Dan het schrijvens van GERRIT DE REUX met een inliggende aen PROVOOST is mij over Duynkercken behandicht, maer geen ander.

Op die van den 18 Marty 1633 sal seggen, dat ick de Heere met U gedanckt hebbe voor Uwe behouden, doch moyelijcke periculeuse reijse, mij verheugende, dat U het landt soo wel aenstaet, ende dat ghij soo wel te passe sijt. Dan ick bedroef mij, dat de Zuytse wilden soo rebel sijn. Moeten eens waergenoomen werden, off geven andere een quaet exempel, hoe wel dat sulcx met groote ende Christelijcke discretie moet geschieden.

Op de bestialen door mij van MINUIT ende BIJLEVELDT gecofft, hebbe dit tē seggen, dat ick met de Heer PAAUW volcomen ben verdragen, hoe wel ick het meeste recht hadde, als wesende met consent van de Compaignie geschiet. MINUIT ende BILEVELT hebben mij niet bedroogen, dan t'is zoo wat heenen gegaen. MINUIT seght, dat hij se hier aen de Heer PAAUW heeft gepresenteert, ende op sijn refuys aen mij sijn bestiaelen heeft vercoft, dan de Heer PAAUW ignoreert daarvan.

BIJLEVELT hadde geen last gegeven aen ANDRIES HUDDE, die nochtans het eene beest aen CORNELIS VAN VORST vercoft heeft, soo dat ick niet graden vond mette Heer PAAUW te disputeren, maer hem socht te vrunt te hebben, alsoo hij daer te booven U saecke bij de Heer COENRAETS ende andere seer hadde gepostponeert. Derhalve over dese drye beesten dit inleggende accoort aengegaen, blijkende bij de inleggende copye No. 8. Ende het volgende verdrach No. 9, dat alle bestialen, die daer te lande sullen te coop vallen, door UE. voor ons beyder reeckeninghe sullen ingecoft worden, uytbesondert degene, die vóórt ontfangen ofte overleveren vant contract No. 9 aen UE. voor mij ingecoft ofte besproocken soude mogen

sijn, alles uytwijssende hetselve contract, dat ses jaeren duyren sal, ende ick in alle sinceriteyt versoecke achtervolcht te worden, als hebbende vrijwillich (doch om redenen voor verhaelt) daerin gecondescendeert. De prijssen connen wij UE. niet limiteren, dan voor desen, mijns bedunckens, heeft de Compaignie daerover aen den Directeur MINUICT ende den Raet geschreven, soo dat hij ende vervolgens CROLL alle de bestialen, die te coop vielen, voor denselven prijs, halff ten behoeve van de Heer PAAUW, ende halff tot mijnen behoeve, op 't aenschrijven van de Compaignie hebben aengenoomen, sulcx dat het genoeghsaem in oeffeninge ende in t'gebruyck is. Ick hoore datter particuliere sijn, die bestialen coopen. Daertoe hebbende vercoopers geen consent van de Compaignie, als gesprooten sijnde uyt hare bestiaelen, gelijk de Heer PAAUW ende ick doen, ten ware de Compaignie naderhandt daer andere ordre ingestelt hadde, dat mij onbekent is. Op de bestialen, die ghij van uwe bouwerije ons voortaan sult leveren, connen wij hier niet wel den prijs daarvan stellen, alsoo daer groot onderscheyt van deught ende ouderdom is, de peerden, staende op *f* 120, mochte UE. ons goet, sijnde, op *f* 150 stellen. De koyen van *f* 80 op 95 ofte *f* 100. Ende soo naer advenant ende tgene UE. van andere coopt, naer UE. schrijvens, gelijk het cost.

Coomende wederom totte drye beesten, te weeten de 2 van MINUYT ende 1 van BIJLEVELT, alsoo ick tegens haer nu hebbe de actie van de Heer PAAUW ten aensien van wanleveringhe (alsoo ons accoort haerluyden niet aen en gaet) soo gelieft mij over te senden de resolutien, in den Raed daerover gevallen, mette bewijsstukken van CORNELIS VAN VORST, die seyt het beest van BIJLEVELT om *f* 69 van ANDRIES HUDDEN gecofft te hebben, alsoo ick BIJLEVELT t'selve niet betaelt hebbe, maer MINUIT heeft se mij gecort aen sijn schult. Vorder beroept hem BIJLEVELT weegen het accoort met mij gemaect, dat hem ongelijck geschiet de *f* 50 te cortten alleen voor de hoenderen ende thuyn, gelijk de acte mede brengt, die ick UE. onder No. 10 hiernevens sende. Ick hebbe in sijn presentie den schipper JACOB JANSSEN HES ontbouden, die seyde, datter andere dingen meer waeren, ende dat het contract, bij ons beyden onderteekent, in den Raedt was geëxhibeert. Gelieft derhalven deselve resolutie te doen resumeren ende justificeeren. BIJLEVELT seght, datte hoenders een toegifte waeren. Dat sal het contract niet seggen. Oock soo moet de toegifte soo wel gepresteert worden als den coop. Ten aensien van de Heer PAAUW, alsoo hij drye andere beesten in plaetse heeft, kan het verschil daarvan soo veele niet bedragen ende moet de estimatie geschieden naer de weerdie van de leste leverantie, te weten ten tijde, doen UE. hem 3 st. in plaetse leverden.

Belangende nu de bouwerije van BIJLEVELDT sie ick, dat UE. door een knecht ende negro doet bearbeyden, dat soo wel gaen kan, ende noch proffyt

kan geven. De oude merrie, indien die niet gestorven is ende onbequaem om te arbeyden, can aengehouden worden om veulens te focken. Deselve bouwerije is te seer ontbloot van peerden, ende heeft te veele ongeluck gehadt, dan van koey-beesten is sij noch wel voorsien geweest. Men can de calveren opqueecken op deselve bouwerij, ende dan naer booven senden. Als er 2 paerden ende 2 koyen bleven, conde het landt wel daarmede bebouwt worden, (te weten t'gene datter bebout is geweest), ofte hulpe van anderen versoecken.

De bouwerij van NOTELMAN hebbe ick genoegsaem mede in possessie uyt volgende redenen: eerstelijck uyt het recht van GERRIT DE REUX, die deselve gepacht heeft als andere boulieden, waervan hij het gebruyck gehadt heeft ende oock het eerste termijn van de hondert gulden betaelt ende voorts sijn recht aen mij gece-deert, volgens inleggende acte onder No. 11.

Vorder hebbe ick hem sijne overschietende bestiaelen oock affgecoft, nevens verbetering van *f* 50, voor een koy in plaetse van een veers, tsamen aen hem betaelt, volgens bijgaende acte ende quitantie No. 12. Soo dat daer nu maer resteert ende valt te sprecken van de bestialen, die eygentlijck totte bouwerije hooren, te weeten: 4 merrypaerden, die veulens dragens, 4 koyen, 2 veerspincken (daervoor hij geleverd heeft 5 koyen, 1 veers, waarvoor ick hem de *f* 50 voor verbetering hebbe gegeven) 4 verckens, resterende noch van de Compaignie 2 verckens. In plaetse van 6 schapen, die hij mij bij de bouwerije moet leveren, heeft hij *f* 60 aen NOTELMAN in gelden betaelt, alles uytwijsende de quitantie ende rekeninge hiernevens onder No. 13.

Aengaaende het accoort van NOTELMAN aengegaen is sulcx, dat ick alle de bestialen soo die, die totte bouwerije behoorden, als de overschietende te samen aen mij behouden hebbe, alleen hem toegestaen, dat hij de bouwerije aen hem mocht behouden, mids deselve door andere off door bestialen, die hij apart moght coopen, soude doen bearbeyden, luyt sijne missive de dato 15 January 1632 onder No. 14 hier ingaende, die UE. mij sal gelieven wederom over te senden; in voegen dat mij de bestialen, ende hem de bouwerije aengaet. Aengaaende nu de bestialen, die hij daerop onfangen heeft, moet hij verantwoordten mette aanteeling van dien; ende dewijle hij deselve tot nu toe in sijnen dienst gebruyckt heeft (maer veele schade geleden, hetwelcke ick niet kan gebeteren) moet hij mij daeraff contentement doen; t'gene hij daerop ontfangen heeft, blijkt uyt No. 12 ende 13.

In Oct: 1631 / 4 merrypaerden, 3 van de eerste, 1 van de letstgesondene, veulens dragende.
 totte { 5 koyen. 3 van de gezondene 2 aengecofte van 4 jaer met kalf sijnde.
 { 1 veerspinck. Maye 1632 twee jaar oudt.
 { 6 verckens, 2 van 1 jaer, 2 van ½ jaer, 2 moste de Compe noch leveren.
 bouwerije { 6 schapen, daervoor NOTELMAN hem getelt heeft *f* 60 in gelde.

buiten de Bouwerij } 2 veerspincken.
 } 1 bulpinck gesneeden.
 } 1 hengst veulen.

Dit is alle hetgeene ick van hem te pretendeeren hebbe, mette aenteeling van dien tsedert October 1631. Ende naer ick hoore is de bouwerij niet wel voorzien, sulcx dat se het oude getal niet kan uytleveren. Dit wil slordigh affloopen. Hij heeft de bouwerij ende de beesten tsamen gebruyckt, de peerden seer mishandelt ende gestorven. Hiertegens moet ick betaelen de 100 gulden jaerlijcks, waerop REUX een jaer betaelt heeft. Ende dan soo coomen mij wagens, ploegen ende wat bij de bestialen door de Compaignie vercofft is. Omme nu hiervan te coomen, soo moeten eerst afftrecken, hetgene hij mij geleverd heeft van de voorsz. bestialen. Daernaer hem goet doende jaerlijcx *f* 100, waerop mij te goede compt de *f* 60 voor de schapen ontfangen.

Vorder wat de wagens, ploegen, etc., die der nu sijn, minder off meerder weerdigh sijn als die der doen ter tijt waeren.

Aengaende de bootter ende granen aen de Compie te leveren, coomen vant landt ende uytte bouwerijen ende procederen niet van de bestialen.

Wijders de bestialen, die der noch overich sijn, moeten oock affgetrocken ende aen mij overgeleverd worden vant voorgaende getal, midts mij behoorlijcke huire van deselve gevende voor den arbeyt ende verouderinge.

Aengaende de resterende, die gestorven sijn, daerop valt dit dispuyt, dat, afftreckende degene, die hij geleverd heeft, hij vooreerst behoort de bouwerij compleet te maken, gelijk hij se ontvangen heeft, soo rest alleen, wat ick te pretenderen hebbe, datte aenteeling meerder behoort te wesen als de risico van 't sterven, doch ordinaris ende niet bij misbruyck. Ende soo doende sullen wij van malcanderen coomen ende anders niet.

De Compaignie sal oock pretenderen de twee paerden ende 2 koyen, die aen haer moeten geleverd worden, ofte ten minsten de penningen daervoor, ende comt derhalven in consideratie oft NOTELMAN op de bouwerij wel ofte qualijck gevaren is. Soo hij wel gevaren is, can hij mij niet weygeren mijn schade te vergoeden ende de beesten compleet leveren met billicke aenteeling. Can UE. met hem niet accorderen, laet hij UE. de bouwerij tot mijnen behoefte sequestrenen, voor al besorgen, dat hij raet schafft, dat het geleverde getal wederom compleet wordt ende datter taxatie gemaect wordt van de granen ende gereetschappen, die der bij sijn. Soo mogen wij hier sien te handelen; dan liever daer, want hier sal ick van hem niet veel krijgen. Dit geschiet sijnde, can UE. uyt mijnen naeme ordre stellen, dat sijne ende BIJLEVELTS bouwerij op mijnen naeme bij een meesterknecht ende een jonge ofte een negro bebout worden, ende de bestialen, die

men missen kan, naer boven senden. Ick hebbe de Heeren Commissarien gepresenteert, alsoo het landt daer wat uytgebouwt ende mager is, dat ick het sal laeten eenige jaeren braeck liggen, daer op latende eenige veulens ende calveren, die daertegen sullen groot weesen, ende ondertusschen evenwel de pacht betalen, ende soo veele van mijne granen leveren ten gestelden prijse als mijne gebuyren doen. Sij vonden dat niet onredelijck, dan seyden, datte mest bij de bouwerije moste blijven, daerop ick repliceerde, dat het beetter was voor haer landt wat braeck te laten liggen, als wat te mesten, ende wederom dubbelt met bouwen daeruyt halen, datter oock jonge beesten op souden blijven. Soo sij UE. daarvan niet schrijven, cont door den Raet ordre stellen, datte Compie niet verkort wort, ende ick met het mijne oock mach doen, dat mij oorbaerlijxst is. Het conde met NOTELMANS bouwerij wel soo slecht gestelt wesen, dat ick se mette voet stiet; dan moste ick de betaelde *f* 100:— wegen d' eerste paye wederom hebben, oock die overschietende beesten, van GERRIT DE REUX gecoft, ende laeten daer NOTELMAN mede omspringen. Dan ick vinde heel geraden de bouwerije oock aen te houden, soo 't eenichsins met voordeel off apparentie van voordeel geschieden kan. Ende sal mij daertoe dienen, dat ick mettertijt een man daerop can setten, die mijne affairen op de *Manhatas* ende bij de Raet aldaer waerneemt, dat nootwendich most geschieden, indien sij UE. thuyt ontbooden. Derhalve scheyt niet van de bouwerije.

UE. schrijft wel in genere, datte aanteeinge goet is geweest, maer niet hoeveele; oock niet waer sij sijn. Bij de Compaignie hebbe ick de notitie niet connen krijgen, ende nu is het te spade, om daerover versoeck te doen; gelieft met assistentie van JACOB PLANCK soo veele te doen ende oversiet de facture van de bestialen van MINUICT, BIJLEVELT ende DE REUX gecoft, mette bestialen totte 2 bouwerijen van NOTELMAN ende BIJLEVELT, aftreckende de gestorven, bijvoegende de aanteeinge ende waer dat se sijn, ende dat gij daer voortaan notitie ende reeckeninge houdt. De mangelinghe van de drye jonge peerden van MINUICT gecoft à *f* 120 tegen een oude merrie, gestelt oock op *f* 120, daer UE. mij van schrijft, can in geenderley wijze gaen, want ick van oude peerden te veel versien ben. Hebbe liever jonge, ende soude oock schade lijden ten aensien vant accoort mette heer PAAUW gemaect, als wanneer ick 2 stucx minder soude hebben als anders. Ick hoore oock dat de merrye, die UE. mij soude daer voor geven, al heel oudt is. Ick wil UE. het onderhoudt van deselve, alsoo ick achte UEd. die bij hem gehouden heeft, liever dubbel, ja dryedubbel betalen, als die drye peerden missen. Ick verwonder mij, dat u mij sulcx proponeert, als strijdich regelrecht tegens de memorye aen UE. medegegeven, daer ick in margine alsoo stelle NB. 1 hengst a^o 1630 geworpen, van MINUIT gecoft; dese soude voor UE. wesen,

mids mij eenige veulens daervoor gevende, die Mayo 1632 geworpen sijn, waeruyt claerlijck blijkt, dat ick liever veulens als peerden hebbe; welverstaende voor haer prijs, want ick can se met kleyne costen groot maecken, hebbende somers gras genoegh, ende des winters het hoy maer om den arbeyt. Oock schrijft UE. datter op MINUITS bouwerij een koe gestorven ende een ander van een slange gesteecken ende oock gestorven is. Ick can niet wel verstaen, off die van de beesten van de geheele bouwerije sijn, off dat sij alleen van de mijne gestorven sijn, alsoo se noch niet gescheyden waeren, maer in 't gemeen stonden, doe ick se voor UE. ende voor mij van MINUIT cofte; soodat den risico vant sterven pro rato moste gaen, gelijk oock de aenteeling, ten waere, het UE. daerop name (dat ick niet en weette) datte bestialen, die tot de bouwerije behooren, kenbaar sijn, ende het overschot, aen mij vercoft, oock kenbaer waere ende dat alsoo van mijne kenbaere de 2 voorsz. beesten gestorven sijn. Dese questie verhaelde ick te langer, omdat sij mij oock soude prejudiceren int accoort van halff ende halff metten Heer PAAUW gemaect. Derhalven doet mij de vrintschap ende laet mij mijn drye jonge peerden mette vervulling van de twee gestorven koebeesten int selve getal, als ick die gecoft hebbe, behouden. Ick ben tevreden UE. soo veele gelts voor de onderhoudinge ende afstervinge goet te doen, als ghij selver sult begeeren, want het is mij om de beesten te doen, te meer dewijl ick se voor mijn colonie gecofft hebbe ende hebbe het accoordt metten Heer PAAUW meest om Uwentwille gemaect, om hem tot geen partije te hebben. UE. soude niet gelooven, hoe hij U can hinderlijck off vorderlijck sijn; dat worde ick wel gewaer, hoe het was voor, ende hoe het is naer het accoort. Ick mach hiervan niet al schrijven dat ick weet, nu wij ten volle vereenigt sijn. En is hem niet goet tot eene partije te hebben, hij weet al te veel raets.

Met dese drye peerden ende 2 koyen ende eenige van de bouwerije van NOOTTELMAN ende BIJLEVELT can ick in mijn colonie een derde bouwerije opstellen, alsoo daer boven noch beesten genoegh sijn, om 2 bouwerijen te voorsien. Hiertoe hadde ick een contract gemaect met HENDRICK CONDUIT, die se SWAGER noemen, ende rouwcoop gecregen heeft ende mij ontgaen is; daer aff ick UE. copie hiernevens sende onder No. D aen JACOB PLANCK medegegeven, die UL. tselve vertoonen kan. In plaetse van desen HENDRICK CONDUIT soude ick gebruycken een persoon op UE. bouwerije, daer UE. ende hij selver mij oock van schrijft, alsoo hiernevens gaen drye bouwknachts, die U vader voor U gehuyrt heeft, volgens ingeslooten accoort No. 15, soodat UE. hem wel sal connen missen. De conditien, die HENDRICK gehadt heeft, wil ick hem oock geven. Het bouwhuys mach hij setten op de genoemde plaetse, ofte omtrent het fort *Orangie*. Ick hebbe

noch aengenoomen een timmerman, die mede een metselaer is, en oock bouwwerck kan doen. Dan die komt oock niet te voorschijn, ende de letste lichter vaert te middagh aff. Daer sijn oock noch knechts in 't landt, die op mijn costgelt overgevaren sijn. Die moeten mij wel dienen, als ick se begeer. Indien ROELOFF JANSZ UE. aenstaet ende dat U meesterknecht blijft, moocht hem de derde bouwerij, hiervooren genoemt, geven op de conditien van HENDRICK CONDUIT.

Voorder aengaende WULFFERT GERRITSE ofte sijn soon, die wel souden willen naer boven varen, daermede can UE. sien te accorderen, dat hij het halve *Casteels-eylant* off de $\frac{2}{3}$ gebruycken, (Is groot 136 morgen) alsoo ick niet wel en can noch mach BRANDT PIELEN voorbij gaen, die bij RUTGER HENDRICKSEN woont ende sijne bouwerije in goede ordre gebracht heeft, geen reden sijnde hem daarvan te setten. Ick vinde in alle manieren graden met WULFFERT ofte sijn soon te handelen, gelijk ick oock tegen JACOB PLANCK geseyt hebbe, ende siet, dat ghij hem sijn beesten betaelt uyttet rantsoen van de Maquaas vellen, daer op de Compaignie niet te seggen heeft, ten quaetsten comende niet meer als de recognitie van een gulden 't vel. Ende bijaldien UE. ofte JACOB PLANCK, niet volcomen met hem condt accorderen, stelt het uyt tot onser bijeencomste, alsoo hij thuys wil coomen, hem seggende, wij hier met elkanderen wel sullen accorderen. Ick soude gerne de beesten hebben, alsof se in t'accoort mette Heer PAAUW geëxcludeert sijn. Als hij van de 136 mergens de helfte gebruycte, waere 68 mergens; de $\frac{2}{3}$ sijn over de 90 mergens. Dat is immers genoeg ende te veele bouw- ende weylants, het hoy moeten sij buyten eylandt halen aen het vaste landt, ofte op de bovenste eylanden. Ick sal qualijk tijt hebben aen WULFFERT te schrijven. Doet soo UE. can ende laet niet met hem te handelen, opdat ick de beesten mach becoomen.

UE. recommandeert mij BRANT AARTSEN.¹⁾ Dat waere wel geweest, hadde ick geweeten, hoe het met mijne beesten gestaen hadde, die ick vreesde dood waren ende nu is het te laet; derhalve hebbe voor desen met JACOB PLANCK geaccordeert volgens het contract No. 16 hierinne geslooten, dat UE. gelieve in bewaringhe te houden, alsoo hij een dubbelt daarvan heeft. Wilt hem den eedt affnemen als officier ende dat hij dan ten minsten drye schepens stelt, die hem den eedt doen, soo kann hij de banck spannen ende gerecht houden. Daertoe ick hem medegegeven hebbe 2 boecken te weeten Damhouwer int Crimineel ende Ars Notariatus. Dan hij ontvalt mij onder de handt; daer steeckt niet soo veel in, als ick wel gemeent hadde. Nu ick bender aen vast, mach hopen het beeter sal uytvallen. 't Is best, dat hij geen groote gagien verdient ende op sijn eygen cost gaet. UE. moet hem wat instruëren, ende goede notitie doen neemen van de bouwerijen van NOTELMAN

¹⁾ BRANT AERTSEN VAN DEN SLICHTENHORST, die later in de geschiedenis der kolonie een belangrijke rol speelt.

ende BIJLEVELT, alsmede van de bestialen ende met het volck laeten affreekenen, doch op mijn naerbesien, alsoo d'een ende ander hier gelt ontfangen hebben.

Ick vinde in de boecken ven de Compie, dat ick dapper belast ben weegen victualien ende winkelgoederen, die mijn volck souden gehaelt hebben. Soude mij soo doende wel op eetten. Sommige sijn op mijn cost, andere niet, soo datter onderscheyt moet gemaect werden. Begeere voortan niet, dat yemandt van mijn volck op mijn reeckeninghe een stuyver van de Compie op sijn eygen versoeck haelt. Dan, die wat van doen hebben, mogen JACOB PLANCK, den officier, aansprecken, ende dat hij UE. ofte de respective commisen aanspreekt, die hem onder recepisse connen behandigen, dat hij noodich heeft, opdat ick mach weten hoe het daermede gaet. Ick sie, dat ROELOFF JANSSEN mij dapper aengeseth heeft met victualie te haelen, jae genoegsaem t'volle rantsoen alsseer voorraet geweest is. Dencke dat sijn vrouwen, moeder ende suster ende andere meer moeten gegeven hebben, dat soo niet gaen en kan. Hij claeght, UE. hem van de bouwerije geseth heeft, ende UE. schrijft mij, dat hij wel daeraff wilde wesen. De wagens, ploegen, etc., die op mijne bouwerije, alsmede op de uwe, ende WOLFFERT GERRITSEN ende andere op de *Manhatans* van doen sijn, gebruyckt daertoe mijnen wagenmaker LUBBERT GIJSBERTSEN, die deselve wel mette sloepen naer beneden kan senden, off selver een tijt lanck beneden coomen, om die op de *Manhatans* gereet te maecken. JAN EVERTSZ BOUT gaet mede derwaerts, die mij sijn dienst gepresenteert heeft. Dan het hemt is mij naerder als den rock. De Heere PAAUW heeft versocht, dat UE. goede correspondentie wilde houden met CORNELIS VAN VOORST, ende dat UE. sonder ondienst van de Compaignie hem behulpich wilt wesen, opdatte inlandsche oorlogen eens mochten cesseren. Ick vertrouwe, dat de instructien, die door beleyt van de Heer COENRAETS sullen ingestelt worden, niet met sulcken passie zullen vermenght sijn, als de voorgaende.

De 51 heele ende 14 halve bevervellen, in mijne colonie gevallen, sijn mij, doch onder protestatie, behandicht. Hoope dat de patroonen per den naesten de vrije handelinghe der pelterijen sullen hebben, selfss voor cargasoenen, ten waere daer eenige restrictien bijgevoecht wierden. Haer Hoog Mog. hebben geauthoriseert, om dese saecke aff te doen, de Heeren ARNHEM, WEEDE ende DONCK, die het recht van de colonien ende populatien wel verstaen, ende dat men de eerste avonturiers behoort te beneficiëren, om anderen tot naervolginge aen te locken. Wij vinden niet geraden vóór 't vertreck van dit schip daerin te treden, maer soo haest het vertrocken is, sullen (Godt vooren) te ber comen ende VOGELAERS directie dapper doorstrijcken.

De granen in mijne colonie vallende, die JACOB PLANCK niet souden mogen te gebruycken hebben, gelieft voor gerecommandeert te houden, om die aen de

Compagnie te leveren. Dan hoope, dat hij se wel sal van doen hebben totte brandewijn- ende bierbrouwerije, soo hij der maer recht verstandt aff heeft. Hebbe hem door CLAES CLAESS_N laten examineren. Hij versocht, dat UE. hem met een bequam schuytgen wil versien op mijn reeckeninge, om daer mede aff ende aen, op ende neer te connen vaeren, daer mij vrientschap aen sal geschieden, alls in alle hetgeene voorder tot mijnen voordeelen mocht voorvallen.

Aengaende de gras- ende coornseyen, die GERRIT DE REUX door mijn ordre aen de Heer PAAUW geleverd heeft, daarvan hebbe ick geen memorie; laet REUX mij wat onderrichtinghe daarvan doen, alsoo de Heer PAAUW oock daarvan niet weet, maer seght, dat CORNELIS VAN VOORST selver aen REUX diergelijx geleverd heeft. Ick verwonder mij, dat MARIJN gans geen touback can winnen. Hij moet het rechte verstandt daarvan niet hebben, ofte moet te veel landts onder handen nemen, dat hij het niet recht en suyvert ofte niet genoegh omspit ende mulmaeckt. Indien ick voorraet van brandewijnen hadde ende met een sloep versien ware, hij soude bequaem sijn tot schipper, om die, volgende de vrijheeden, op de custe van Nieu-Nederlandt ende circumjacentien van dien aen ons volck, de wilden ende anderen te verhandelen ter plaetsen, daer de Compie geen commisen heeft, voor pelterijen, als bevers, otters, etc., ende op alle plaetsen voor seewan ofte voor gelt, dat in de voorsz. vrijheeden overal vrij staet.

De Heer PAAUW ende ick sijn besich geweest, om een schip met jonge beeste over te senden, dan alsoo sij te veel eysten, ende ick niet wiste, hoe het in mijn colonie stont, ende dat wij mette Compagnie noch niet recht claer en sijn is het achter gebleeven. Souden timmerluyden mede overgesonden hebben. Aengaende de steenbackerij, kan daarvan noch niet veele seggen, altijd moet mij de cley betaelt werden, daer de voorige steen van gebacken is, alsoo het van mijn grondt is, — dat ick alhier aen de Compagnie oock aen CROL genotificeert hebbe.

Ick wilde wel, datte resteerende eylandekens alsmede het landt, dat noch aen de oostsijde van de rivier licht ende de Mahycans toecomt, oock gecoft ware geweest. Gelieft daarin het beste te doen ende JACOB PLANCK wat instrueren. Soo eenige coop van de wilden geschiet, laet de opdracht doen voor mijnen officier ende het gerichte van *Rensselaerswijck*, daertoe gebruyckende het formulier, datte Heer PAAUW aen CORNELIS VAN VOORST nu oversendt. Versoeckt hem, dat hij UE. copy daarvan geeft, alleen daerin maer veranderende mutatis mutandis, de namen van de officieren en colonien; hij noemt CORNELIS VAN VOORST sijnen hooft-officier, ende ick begeere om redenen JACOB PLANCK alsnoch niet anders getituleert te hebben als officier. NB. Laet niet copie van dit formulier van VAN VOORST te becoomen, ende geeft JACOB PLANCK een copie mede, niet soo als hetgeene is, dat VAN VOORST heeft, maer soo verandert als het JACOB PLANCK hebben moet.

Ick vreesse qualijck tijt te hebben, also de lichter afwil, om JACOB PLANCK sijne instructie te schrijven. UE. can hem uyt dese missive soo veele extraheeren als hij van nooden heeft, oock uytte voorgaende instructie UE. voor RUTGER HENDRICKSS^N, medegegeven; voorts daerbij voegende, dat U gerade dunckt, uyt mijnen naem hem belastende hetselve alsoo naer te comen. Soo UE. de boeken van Damhouwer niet en heeft, alsmede het andere, wilt daer vrij in leesen, alsoo het gerecht van Amsterdam denselven auteur meest volght, ende recommandeer hetselve oock aen JACOB PLANCK. Aengaende claversaet, soude UE. gesonden hebben, dan het mijne is onderwegen, coomende uyt Italiën, gescheept te Venetiën. Ende hier is weinich te coop uytnemende dier, behalven dat soo en deugt het niet, alsoo het letste ex Craloo seer weinich opgecomen is. Soo der een ander schip volght, alsoo „den Walvis” al seven maanden gereed gelegen heeft (sal UE. daarvan voorsien). Dan de confraters willen tselve niet uytstenden, indien se den vrijen handel van de pelterijen niet connen becoomen.

Ick hebbe wel verstaen de bekwaemheyt van de Versche reviere. Oock DOMSELAER daerover aengesproken, dan alle menschen sijn schouw, overmits de questien ende opstakelen, die er vallen. BLOMMAERT heeft over lange sijn colonie daer aengeteekent. Mogen sien naer de uytspreecke van de Staten, hoe het wil vallen. Daer sijn eenige jaeren verlopen, daarvan sijn de questien de oorsaecke geweest, soo datte vier jaeren eerst behooren te beginnen naer datte voorsz. uytspreecke sal gedaen wesen, ende alle questien ter neder geleyt. Dan 't is quaet, datte Engelssen daer beginnen te nestelen. Dan de Heer VOGELAER maect daer weynich swaricheyt in, soo ick dencke, overmits hij seght liever van vreemde honden gebeten te worden als van sijn eygen.

De prijzen van de bestialen, die de Engelssen stellen, comt niet bij. Soude gans niet geraden vinden, op veele nae soo hooch te comen, want ick sie, dat se te licht sterven, — ende dan is het gelt verlooren —, maer blijven bij degene, die daer te lande sullen vallen, off die wij van hier sullen senden. Capitain STOON, soo mij hier geseyt is, is van de wilden doodgeslagen.

Op de reeckeninhe van WULFFERT GERRITSZ valt vrij veel te seggen; dan renvoyeert hem aen mij. Hij can geen maentgelt vordienen, als hij in mijn colonie niet en is, volgens copya van sijne instructie No. 17. Sullen hier comende met malcanderen in billicheyte vergelijcken.

LAURENS LAURENSZ^N sijn vrouw hebbe ick getelt *f* 50, dan weete niet, wat hij te goet heeft. Hij heeft geen gagie bedongen; alleen moet ick hem versorgen van cost off, in plaetse van de cost, *f* 100 jaerlijcx, daertegens comt mij te goede de helfte van alle het geene hij verdient. Ende ick hebbe gansch geen reeckeninge vant gene hij gedaen ofte verdient heeft. Hij moet oock staen voor de

andere twee, ende voort gelt, dat ick ANDRIES CHRISTENSSEN op handt gegeven hebbe, die wechgelopen is. Hebbe haer geseyt, ick geen gelt meer wil geven voor ick reeckeningh hebbe. Hierin sijn contract onder No. 18. Hierin geslooten een brieff van den Heer BLOEMAERT voor DAVID PIETERSE No. 19, wegens de goederen door DAVID ende JAN TJEKENS schipper, van „'t Eeckhorntgen", aen UEd. gelaten. Gelieft daervan aen hem te advieseren, watter van is ende bijaldien daer noch van onvercoft is, dat JACOB PLANCK oft mijn volck van doen souden moghen hebben, wilt dat onder recepisse aen hem behandigen. De goederen, die ick tegenwoordich met hem sende, volgens factuyre onder No. E, hebbe ick int packhuys van de Compaignie gebrocht ende aldaer door haer eygen volck ingepackt, om geen openinge ofte visie meer onderworpen te sijn, alsoo de Heere PAAUW daerover groot dispuyt gehadt heeft, die se sijn goederen, die gepackt waeren, wilden ontpacken, daarvan hij geabsolveert is, maer moet daer te lande geschieden, dan het mijne niet. Ick sie oock wat koeybeesten UE. naer boven gesonden heeft. Hoope naderhandt noch eenige paerden ende anderssins oock noch derwaerts sult gesonden hebben ende datte derde bouwerije voor 't aencomen deses sal opgericht sijn, ende dat nu de vierde sal connen vervult worden, die ick aen LUBBETT GHIJSBERTSSⁿ, rademaecker, toegeseyt hebbe, volgens contract No. F, aen JACOB PLANCK medegegeven. Ick vreese, datte bouwknachts sullen ontbreecken. Condt sien, die met REUX gecomen sijn ende mij veel costen, weer in te halen bij wie sij oock souden mogen wesen volgens 't negentiende articul van de vrijheeden, daeraff ick UE. een gedrukt over sende onder No. 20. De knachts van ROELOFF JANSSEN sijn voor vier jaeren aengenomen, van dat sij daer in 't landt quamen, dat's te seggen in mijne colonie, soodat schrap sal staen oft haer tijt uyt is oft niet, cont met haer noch accorderen voor een jaer. Daer sal wel wat vallen te seggen, dat se noch een jaer moeten blijven, al soude men haer wat verbeteringe geven.

Ick bedancke UE. van 't jonge hertge aen mij gesonden pr „de Soutbergh", dan 't is onderwegen gestorven, soodat ick ongeluckich ben met de beesten op zec, gelijk oock met de calveren.

Omme voor UE. een dienaar te becoomen, hebbe ick mijn best gedaen. Oock U vader. Hebbe eerst gehadt de soons van GEERTGEN MICHIELS tot Amersfoort, die daer uytgescheyden is; daarnaer JEHAN DE WAEL, die naer Pernanbuco vaert; nu lestelijck noch een ander, die U vader meynt, dat te stout is, alsoo hij in de Paeschdagen heel rebel was geweest. Sullent uytstellen tot nader advys. Conde UE. eenen goeden Engelschen knecht becoomen, dat volck is dapper, servyl ende subyect.

Indien de Compaignie HUNTHUM ordineerde op de *Manhatans* te coomen,

dat ick niet en dencke, soo levert U attestatien in den raet over, die hem inhabil connen verclaren, ende op sijnen mont sal moeten cloppen. UE. can dat wel excuseren alsoo de Compaignie van dese lasteringen ende scheldtwoorden geen kennisse heeft gehad, ende bijaldien hij het yet verkerft, alsoo de exter haer huppelen niet can laeten, sent hem by resolutie van den raet maer naer huys. Sommigen sullen der dapper op stampeyen, andere sullen der mede lachen, seggende hij sijn loon heeft. Dan daer moesten oorsaecke weesen. Ende geen meerder oorsaecken kander gevonden worden, dan dat de wilden hem vijandt sijn, principael soo dit dootslaen van de beesten om sijnentwille soude geschiet sijn; oock dat hij de spraecke niet en can; mede indien hij weynich vellen ingehandelt heeft, daer hij soo hooge van opgaff, ende wat vorder daertoe dient.

Coomende totten uwen van den 14 September over Nieuw-Engelandt gesonden, sal ick procureren bij onse confraters, dat sij UE. eene goede vereeringhe doen; indien wij het rantsoen van de 275 bevers becoomen. Soo se seewan geven moet in bevers verhandelt worden, ende per den naesten herwaerts aengesonden onder behoorlijke cognossement. Cander UE. eenige verhandelen, om daervoor wederom bestialen te krijgen van WULFERT GERRITSZ., doct hetselve, oock tegen andere. Dan daarvan soude de Heer PAAUW de helfte toecomen, oock half moeten betalen.

Ick kan noch niet anders verstaen dan datter niet alleen twee, maer drye bouwerijen op 't *Westeylandt* behooren te staen, die elx meer als 40 morgen landts souden hebben. Moeten haer hoy op een ander halen. Dan soo der WULFFERT oft sijn zoon quam, die wil ick wel 80 ofte 90 morgen verhuiren op conditie van halff ende halff, volgens 't accoort met HENDRICK CONDUIT onder No. D voorsz. ofte op sulx, als UEd. met hem can accordeeren op mijn approbatie. De boeren die soecken veel landts, dan nemen sij het beste ende laeten 't ander braeck liggen, ende ick soecke veel volcx, om mijn getal te vergrooten. Denckt dat *Rensselaer* geen 20 morgen bouwlandt heeft, immers niet veel meer; ende wat eenen schoonen erff is dat. Soodat een huysman, als hij 20 morgen bouwlandt heeft bij sijn huys, ende dan weylant ende hoylandt daerbuyten, soo kan hij rijckelijck den cost winnen. Sulcx dat er wel ses bouwerijen op souden connen staen. Dan 't moet allenskens coomen als er meer beesten ende volck komt; wàerop UE., int accoort met WULFFERT GERRITSSZ., te letten heeft. Dan gaet wat reservate. Siet maer, dat ghij sijn beesten krijght op de gevoeghlijkste manieren, waeraen mij ten hoogsten is gelegen. Ick sal naer desen volcx genoegh senden, als ick maer beesten hadde.

UE. propositie is goet, om bij 't fort *Orangien* een bouwerije op te rechten op de conditien, daerbij verhaelt. Dan soo lange VOGELAER in de commissie is,

can er met de Compaignie niet gehandeld worden, laet mijn JACOB PLANCK dat eens met HUNTHUM overleggen ende sien, hoe hij hem houden sal, off hij het over hem wil nemen; soo niet, off hij 't selve aen de Comp^{ie} favorabel wil overschrijven; ende beproven hem alsoo. Ende, bijaldien hij 't alles affslaet, acte daervan neemen, alsoo het tot voordeel van de Compaignie streckt, ende haer fort te beter soude bewaert wesen ende met minder costen, alsoo dat volck dubbel werck kan doen, des nachts het fort bewaren, ende daeghs arbeyden, ende ick de Compaignie off sij mij in de oncosten souden te goede coomen. Laet niet, dit door JACOB PLANCK aen hem te versoecken schriftelijck, ende dat hij der resolutie op neemt, offte soo hij aen UE. ende den Raedt daerover schrijft, houdt ghij U coel, anders souden sij U te lasten leggen, dat ghij 't gedreven hadt, dat soo niet mach wesen. Want al is het noch soo favorabel voor de Compaignie, alser de patroonen voordeel bij hebben, men moet het affslaen. Sij hebben liever schade te lijden, dan datte patroonen voordeel souden doen. Een uitnemenden quaden aert! Tot dese bouwerije souden de paerden van WULFERT GERRITSS connen gebruyckt worden, ende sijn soon soude daer connen wonen, MARIJN ofte ROELOF met haer vrouwen souden des nachts het huys bewaeren mette beesten.

Indien ick tijt hebbe sal een briefken aen MARTTEN GERRITSEN, CORLER ende NOOTELMAN schrijven. Oock aen WULFFERT. Soo niet, moeten haer dienen van 't gene ick aen UE. schrijve. 't Wayt wat hart, datte lichter niet wel of can, anders soude se datelijck affvaren.

Desen brief gaet met JACOB PLANCK apart, ende de documenten hierinne vermaent, van No. 1 tot No. 20 toe, in een ander packet, oock apart, door denselven PLANCK; daerbij noch mijne remonstrantie (onder No. 21), die ick aen vergaderinge der XIX hebbe overgelevert, door UE. broeder HENDRICK gecopieert. Item No. 22, sijnde een missive door D^o. BADIUS geschreven aen den predicant aldaer, D^o. EUERHARDUS BOGARDUS; No. 23, een Missive van UE. vader; No. 24 een van THOMAS VAN WELY. Wat vorder in mijne saecke te verrichten is recommandeer UE. op 't hooghste mijn voordeel in alles te willen soecken, gelijk ick UE. betrouw, ende 't gene ick soude mogen vergeten hebben mette daet suppleren. Ick sal insgelijcx voor U doen. Hoop met wedercompste van dit schip „d'Eendracht” op alles particulier avijse van UE. te becomen ende den inhoudt van desen punctuelijck beantwoort. Waarmede eyndigende etc..

Vale.

BIJLAGE H.

INTERROGATOIR VAN BASTIAEN JANSZ CROL, GEWEZEN DIRECTEUR IN NIEUW-NEDERLAND, OUD 39 JAREN, TEN VERZOEKE DER PATRONEN, GEHOUDEN DOOR DEN NOTARIS JUSTUS VAN DE VEN, TE AMSTERDAM, den 30 Juni 1634.

1. In welke qualiteyt ende hoe lang hij in dienst van de W. I. Comp. geweest is in N.-Nederland.

Verclaert als sieckentrooster wtgevaren en een reys van 7½ maendt aldaer gedaen te hebben. Voor de tweede reys in deselffde qualiteyt wtgevaren te sijn en, naerdatt hij omtrent 15 maenden wtgeweest was, hem opgelevert was 't directeurschap aen 't fort *Orangie* op d'Noortrivier, ende 't selffde bewaert te hebben drie jaren. De derde reyse weder als directeur van 't fort *Orange* wtgevaren heeft hetselve, naer sijn beste onthoudt, weder omtrent twe jaren bedient. Waernaer hij vercoren was tot generael-directeur van N.-Nederlandt op 't fort *Amsterdam* op 't eylant *Manhates*, gelegen in de mont van de voorsz. Noortrivier, anders Mauritius genoempt, ende tselffde bedient 13 maenden.

2. Of hij, residerende op 't fort *Orange*, niet verstaen heeft wt de oversten van de Maquaas, dat voormaels aldaar geweest was een HANS JORISZ HONTOM met hen trafiqueerende, hebbende eerst tot scipper JACOB EELKENS, die hij later tot sijn commis gebruyckte.

Ja.

3. Of er geen misverstand rees tusschen hem en HONTOM, die een der oversten gevangen genomen hadde.

Ja.

4. Of, het rantsoen betaald zijnde door de onderdanen van de overste, HONTOM tegen belofte niet den overste de mannelicheyt wtgesneden, die aen de stach opgehangen en soo de Sackima (overste) gedood had.

Ja.

5. Of in 1633, soo wanneer hij CROL nog directeur van N.-Ned. was, aldaer niet gecomen is de voorn. HANS HONTOM, in qualite als directeur van 't fort *Oranje* ende raedt in N.-Nederlant?

Ja.

6. Of hij niet gesien heeft dat een maand na 't arrivement van HONTOM, daer ook gecomen is JACQUES EELKENS, komende met zijn fluit van Londen en of hij niet terstond opwaerts de rivier is gegaen naer 't fort *Oranje*?

Ja.

7. Of hij bij sijnen successeur, den nieuwen directeur VAN TWILLER, niet versocht werde hem ten dienste van de W. I. Comp. wederom naer 't fort *Orange* te willen transporteren, om EELKENS den handel te verhinderen?

Ja.

8. Of JACQUES EELKENS, toen hij opwaerts quam, niet reeds lag en handelde in een opgeslagen tent after 't *Casteolseylant* in de *Molenkil*, omtrent een half uur beneden het fort?

Ja.

9. Of de sloep van EELKENS niet lag recht voor aen den wal van 't fort *Orange* en aldaar handel dreef?

Ja.

10. Of hij niet met zijn boot is gaan leggen in de *Maquaas-kil* boven 't fort, om de Maquaas de pas naar EELKENS af te snijden?

Ja.

11. Of den volgenden dag HONTOM niet gekomen was, om te zeggen, dat hij wel weg kon gaen, dat hij 't zelf wel kon regeeren?

Ja.

12. Of EELKENS niet vaak op 't fort en HONTOM niet vaak in de tent te eten geweest is?

Ja.

13. Hoe lang EELKENS daar gehandeld heeft?

4 à 5 weken.

Hoeveel vellen hij verhandeld heeft?

Circa 400.

14. Of hij, toen op 't fort *Orange* zijnde, niet er bij is geweest, dat kwam SAGGODRYOCHTA, generaal-overste van de Maquaas, die HONTOM ziende, terstond zijne vellen oppakte en oprijzende zeide: „die man is een schelm, ick wil met hem niet handelen”?

Ja.

15. Of daarna 't jacht van de Compagnie „de Bever” door de wilden omtrent het fort *Oranje* niet is verbrand?

Ja.

16. Of de natie van de Macquaas, kort voor zijn vertrek van 't fort *Oranje*, tegens hem, als de tale van die landen verstaende, niet geseyt hebben, dat sijl. den voorn. HANS JORISSEN HONTOM, ter eerster plaatse, daer sij hem alleen soudén connen becomen, dootsmijten soudén, en of hij dienvolgende HONTOM niet gewaarschuwde had?

Ja.

Welk antwoord HONTOM daarop gaf:

„Dat de Macquaas haer beste mochte doen” of dergelijck in substantie.

17. Of den 20 Juli 1633, als hij CROL seijlreet lag naar 't vaderlant, een Mahicansche wilde, DICKOP genaempt, de tijdinge niet quam brengen op 't eylant *Manhates*, dat al de beesten omtrent het fort *Oranje* dootgesmeten waren.

Ja.

18. Of de directeur PIETER MINUICT, zijn, CROLS, voorganger, CORNELIS VAN VORST niet belast heeft 2 van de 4 jonge koebeesten. die kalven zoudén, te bewaren.

Ja.

Waar dit geschied was?

In CORNELIS VAN VORSTS huis op *Pavonia*, in presentie van PIETER BIJLEVELT en kort voor MINUITS vertrek.

19. Of ANDRIES HUDDEN, commies van de winkelgoederen, ook niet een koebeest aan VAN VORST geleverd heeft?

Ja.

20. Of WOUTER VAN TWILLER, directeur, in Maart 1633, omtrent 10 maenden na de leverantie, die beesten CORNELIS VAN VORST afgenomen heeft.

Ja.

Om welke reden? Zeide die gekocht te hebben van MINUICT.

21. Of VAN TWILLER VAN VORST daarvoor geen 3 andere beesten gegeven had?

Ja.

Getuigen EGBERT JANSZ.

en JOHANNES V. D. HULST.

Egbert Jansz Hulst

BIJLAGE J.

BRIEF VAN KILIAEN VAN RENSSELAER AAN WOUTER VAN TWILLER,
DIRECTEUR VAN NIEUW-NEDERLAND. 24 Mei 1635.

(Per JACOB IJSBRANDTSEN met schip „de Sevenstar“.)

Naer onse hertelijcke groetenisse verhoopen wij UL: goede dispositie, hoewel in lange van UL: niet vernomen hebben, ende moet desen in der haest geschieden, alsoo morgen vroeck de schipper aengesecht is te vertrecken, dat nu op een spronck soo voort moet, daerse wel ses maenden met dit schip gesuckelt hebben, ende ick geerne gesien hadde, dat se noch eenige dagen gewacht hadden, nu se so lange gewacht hebben, op hoope, dat het schip „de Eendracht” in weynige dagen soude mogen hier wesen, alsoo ick van eenige Engelschen verstaen hebbe, dat het daer te lande, gelijk hier, een harde winter is geweest ende apparent de vellen niet voor in 't leste van de Meert hebben connen afcoomen, soo dat het schip eerst omtrent half April heeft connen van daer scheyden ende nu in veertien dagen den rechten tijt is, dat het hier moet wesen, (ten) ware, dat het verongeluckt ware, dat Godt genadich verhoeden wil. Het is het schip „de Eendracht”, die in 't begin van May van 't voorleden jaer van hier gevaren is, daer ick JACOB PLANCK voor officier ende commys van mijne colonie, genaemt *Rensselaerswijck*, mede gesonden hebben, met sijn soon ende noch een rademaecker met vrouw ende drye kinderen, ende noch een timmerman, die mede metselaer is, ende noch een bouw knecht, beneffens allerley voorraet van coste ende kleedinge, boeren-

gereetschap ofte andersins, waarvan de uytrustinge mijn omtrent de drye duysent guldens cost, soodat het voor mij een groot ongeluck soude wesen, beneffens mijn tijtverlies ende genoegsaem verachteringe ofte ruïne van mijn colonie. Dan ick hoope, dat het daer wel sal sijn gearriveert.

Ick hebbe in 't lanck ende breet daer mede geschreven van alles, dat hier UL. persoon aengaende geschiet, wat als brenger deses JACOB IJSBRANDTSEN UL. wel sal seggen. Hij heeft UL. altijd voorgestaen, als UL. uyt sijne verklaringhe, die ick mette „Eendracht” gesonden hebbe, can sien. Derhalve favoriseert hem wederom, daer hij het meriteert, ende daert UL. met gevoege can doen.

Soude „de Eendracht” in 't herwaerts coomen verongeluckt (zijn), soo sullen daer apparent veele overcomende persoonen op gebleven sijn. De uytcomste moeten wij van den Heere verwachten. De Bewinthebbers sijn heel ontstelt. Weeten niet, hoe dat het daer in 't land mach staen, alsoo sijn heel geen scrijvens over Verginie ofte Nieu-Engelant van UL. hebben becoomen. Veele murmureeren seer daer op, seggende, dat UL. de suyckerbercke aen de Engelschen verhuert heeft, dat sijn van eenige Engelschen hebben verstaen, ende nu te meer misnoegen hebben, dat UL. deselve bercke per faute van „de Eendracht” hadde connen oversenden, om tijdinge te brengen. In somma het werck staet hier heel los.

De Compagnie heeft de twee colonien als *Swanendal* ende *Pavonia* uytgecoft, maer ick ben met mijne colonie noch in 't geheel, ende op mijn volle vrijheyt; oock met haer in gcene onderhandelinghe, dan ofte de eene ofte de andere sulcx uytstroyden ofte voorgaven, gelooft het niet: ick ben in mijn geheel ende sijn gesint met mijne confraters het werck met meerder couragie bij de hant te vatten als oyt: indien de colonie noch in esse is. Soude nu wel volck ende nootwendicheden gesonden hebben, dan weete int minste niet, hoe het daer staet. Ende veele meynen, dat het daer te lande heel verdestrueert is, soo volck als beesten, daer ick noch beeter moet ende beeter gevoclen van de saecke hebben. De Heere PAUW heeft sijne colonie als vooren mede vercoft; dan de Compagnie hebben sijn volck moeten toestaen de handelinghe van de pelterijen geduyrende haeren tijt, gelijk hij met haer gesproocken ende geaccordeert was. Hoe veele te meerder recht tot soodanige handelinghe hebben dan mijn volck, diens patroon noch in sijn volcoomen gerechticheyt ende vrijheyt staet? Mij dunckt, dat de Compagnie vreemde proceduyren bij hande neemt in die saecken van Nieu-Nederlandt, ende dat sijn eer corts wel geconstringeert sullen werden de handelingen van de pelterijen te verpachten aen anderen, die beeter daerop letten, of dat het heel in maloor sal loopen. Sijn willen menageeren met weynich volcx ende daarmede connen sijn het lant niet bewaeren.

Sende met dit schip geen commys, dan hebbe desen avont laet aenge-

nomen GIJSBERT OP DEN DIJCK voor assistent. Veele hadden DIRRICK CORNELISZ DUYSTER geerne gehadt voor commys, dan anderen vreesden, dat alsdan HONTOM soude moeten scheyden, ende daerom hem desen avont afgeseyt. Ick hoope, dat hij nog sal aenraecken als „de Eendracht” goede tijdinge brengt, dat sij van dit jaer noch geen ¹⁾ ander schip sullen moeten senden.

Ick weete niemendal meer te schrijven als ick met „de Eendracht” in 't lange hebbe gedaen. Recommandeere UL. het voordeel van mijne colonie soo veel den dienst van de Compagnie eenichsints can toelaten, hetwelck te specificeren onnoodigh is, alsoo UL. hetselve beeter bekent is als mij.

Ick wachte met groote patientie op de comste van „de Eendracht”, die ick hoope, dat ons ten vollen sal verblijden, dat alles daer te lande wel staet van nieus etc.

---

¹⁾ Ik meen, dat hier »noch een” zal moeten gelezen worden.

BIJLAGE K.

MISSIVE VAN KILIAEN VAN RENSSELAER AAN WOUTER VAN TWILLER.

21 September 1637. (Per „de Harinck” versonden).

Alsoo ick dagelijks, jae genoegsaem alle uyren verwachte naer de comste van mijn skeepgen, hebbe ick deesen soo lang opgehouden, overmits ick geen schrijvens van UL. hebbe ende in 't vertreck van 't selve skeepgen alles largo geadviseert, sulx dat mij de materie ontbreekt. Alleen hebbe van UL. de recom-mandatie voor de weduwe van ROELOF JANSEN, met corte woorden in haeste mij gescreven, ende de mondelinge groetenisse van JACOB WOLPHERTSEN, mij aengenaem sijnde UL. goede dispositie. De penningen van ditto weduwe hebbe ick al lange ontslagen. De reden, die ick daertoe hadde, sullen mondelinge naerder confereeren (Godt vooren) met gesontheyt bijeencomende; verwachtende UL. compste met een van deese twee skeepen, die de Compagnie met eenen nieuwen Directeur derwaerts sendt. Soude niet weeten, wat ick UL. raden soude, of met het eerste, dat cito wedercoomen sal, of het tweede, dat aparent langer tardeeren sal. Indien het eerste, dat coomen sal, defensyf ende groot genoeg is, soude UL. raeden hoe eerder hoe beeter over te coomen, om eenmael UL. te purgeeren van de onverdraegelijcke lasteringen, daarmede UL. persooone doort gansche lant van den fiscael ¹⁾ ende sijn vrouwe bij groote, bij cleyne, bij geestelijcke ende wereltlijcke sijt besmet ende gediffameert, ende het wijf noch hier geweest sijnde onlancx, ofte misschien nu noch wel hier is, niet op en hout principael den predicant mede daerin ver-

---

1) LUBBERT VAN DINCKLAGE.

vangende, die hier soo bij de kerckenraet is uytgemaect, dat hem oock ten hoogsten daeraen gelegen is, omme over te coomen, ende hem niet te laeten persua-deeren daer te blijven, vóór dat hij hem selven verantwoord ende gejustificeert heeft. Jae niemant is verbij gegaen, groot noch kleyn, principael die van den Raedt sijn geweest ofte eenige administratie hebben gehadt, sulcx dat het daer te lande altemael schelmen ende godtlose luyden sijn ende vooral noodich, dat een yder, die sijn eere lief heeft, hem coome ontschuldigen, om soodanige blame van sijnen hals te schuven.

Ende, wat UE. persoone aengaet, veele sijn soo verleyt ende ingenoomen, dat sij meynen, dat UE. niet sal durven overcoomen, maer daer in 't lande blijven, hoewel ick, daer ick bij coome, anders verseeckere.

Het schijnt, dat de Compagnie de saecke van Nieu-Nederlant nu met alle diligentie sal bijhanden nemen, alsoo sij door de verhooginge van 't $\frac{1}{3}$ der cappitalen van de Compagnie nu gelt becoomen hebben, daer het haer voor deesen al vrij wat aen gebroocken heeft. Naer ick verstaen hebben sij eenige vrijheden beraemt, doch dat sij daermede ophouden, om uyt te geven, totdat sij naerder bescheyt becoomen van de staet ende gelegenthey van 't lant, hetwelck, soo ick gisse, sal geschieden op 't advys van desen gaenden Directeur ende andere raden, soodat UL. met desen Directeur, die nu herwaerts gaet, wel dient goede correspondentie te hebben, om een goet werck van Nieu-Nederlant te maecken, want bijaldien den eenen van een verstant, den anderen van een ander verstant is, sal disorde causeeren. Recommandeere UE. in alle manieren deesen Directeur met alle beleeftheyt te accepteren ende in sijn bedieninge te investigeeren, houdende, soovele eenichsins mogelijk is, goede correspondentie. Ende alsoo ick hem alhier verscheyden malen gesproocken hebbe, hebbe hem oock insgelijcx de goede correspondentie seer hooge gerecommandeert, hetwelcke hij mij belooft heeft aen sijne sijde niet te sullen mankeeren. Hebbe hem oock mijn volck ende colonie seer gerecommandeert, hetwelcke hij mede aengenoomen heeft, soo veele sijn eet ende commissie (daer ick hem gelijk in geve) can lijden. Hoop oock, dat in toecomende de saecke beetter sal gaen, alsoo daer nu seer discrete commissarissen over de saecke van Nieu-Nederlant bij dese leste veranderinge gestelt sijn. Dan alsoo sij haere dingen secret doen, is het maer bij presumpcie, dat ick schrijve.

Aengaende uwe bestialen, indien gij die wilt behouden is wel. Soo niet, laet mij vóór een ander de preferentie hebben. Ende indien UL. geen particuliere gelegenthey heeft, cont deselve in mijne colonie transporteeren, totdat UE. ander resolutie sal genomen hebben. Ick meyne, dat se daer soo wel als op een ander sullen connen verseeckert ende waergenomen worden tot naerder advys.

Ende alsoo ick niet weete, waarmede ick bij deese gelegentheyt desen soude connen elaxeren, beveele etc.

Ende oock hierinne gesloten eenen van uwen vader, oock een aen CORNELIS VAN TIENHOVEN, om hem te behandigen.

Gelieft JACOB PLANCK te belasten, dat hij niet en laet mij van alles in 't breede te adviseeren ende van alles reeckeninge ende notitie over te senden. Ick verstae, dat UE. van mijn skeepgen eenige smeecoolen tot dienst van de Compagnie heeft genoomen. Wilt mij deselvige in 't specie wederom doen geven, alsoo de Compagnie nu andere oversendt ende mij om geen geldt te coop waeren. Ick hebbe den Directeur daerover oock aengesproocken alhier, die mij belooft, hetselve te sullen procureren, ende recommandeere UL. voorts generalick het welvaeren van mijn volck ende collonie soo lange UL. daer te lande is.

BIJLAGE L.

LIJST VAN EENIGE KOLONIERS DOOR KILIAEN VAN RENSSELAER IN DE JAREN
1636—1642 UIT HET VADERLAND NAAR ZIJNE KOLONIE GEZONDEN.

.....	1636.	SYMON WALICHSZ,	van Wijngaarden,	bouwmeester.			
		PIETER CORNELISZ,	van Monnikendam,	houtzaagmolenaar.			
		CLAES JANSZ,	van Naarden,	"			
		ALBERT ANDRIESZ,	van Frederikstad,	"			
		CORNELISZ THOMASZ,	van Rotterdam,	smid.			
		ARENT STEFFENIER,	.....	varkenkoop.			
December	1637.	ARENT VAN CURLER,	van Nijkerk,	assistent.		18 j.	
		ELBERT ELBERTSZ,	van Nijkerk,	wever,	} tevens voor den tabaksbouw.	18 j.	
		CLAES JANSZ,	van Nijkerk,	snijder,		17 j.	
		GERRIT HENDRIKSZ,	van Nijkerk,	schoenmaker,		15 j.	
		GIJSBERT ARENTSZ,	van Bunnik,	bouwknecht.		22 j.	
		JACOB ADRIAENSZ,	van Utrecht,	"		25 j.	
	1639.	12 personen, wier namen niet worden genoemd.					
	1640.	12 " " " " " "					
	1641.	25 " " " " " "					
Juni	1642.	DS. JOHANNES MEGAPOLENSIS,	van .....,		predikant.		
		MECHTELT WILLEMS,	zijne huisvrouw.				
		HILLEGONT, DIRCK, JAN, SAMUEL,	hunne kinderen.				
		ABRAHAM STAES,	van .....,	chirurgijn.			
		.....	van .....,	zijn dienaar.			
		EVERT PELS,	van .....,	bierbrouwer.			
		.....	zijne huisvrouw.				
		.....	van .....,	zijn knecht.			
		CORNELISZ LAMBERTSZ,	van Doorn,	bouwknecht (?)			
		JOCHEM KETTELHEUN,	van	"			
		JOHAN HELMS,	van Barlt,	"			
		JAN CARSTENSZ,	van Barlt,	"			
		JURIAEN BESTVAEL,	van Luydendorp,	"			
		CLAES JANSZ,	van Waelwijk,	"			
		PAULUS JANSZ,	van Geertruydenberg,	"			
		HANS VOS,	van Badens,	"			
		JURIAEN PAUWELSZ,	van Sleeswijk,	"			
		HENDRIK ALBERTSZ,	van Londen,	"		29 j.	
		GEERTRUYD DRIES,	van Doesburg,	zijne huisvrouw.		23 j.	
		HENDRIK DRIES,	van Doesburg,	haar broeder,		21 j.	

HET SCHILDERSREGISTER
VAN
JAN SYSMUS,
Stads-Doctor van Amsterdam.

DOOR
DR. A. BREDIUS.

III.

L.

- INGELBACH. Landschappen.
LEUVE DE JONG, schout van Hillegontsberg, Rotterdammer, tref-
felijck, florebat 1650.
LE, D'HEER VAN DER LE. (Wie is dit?)
LINSCHOTE. Delft, groote beelden. [Over ADRIAEN CORNELISZ
LINSCHOTEN heb ik indertijd in *Oud-Holland* uitvoerig bericht.]
LOWIJS VALLÉ. [Van dezen schilder bezit de Heer DRUIVESTYEN te Amsterdam
eene schilderij gemerkt LOUIS VALLEE *fecit* 1652. Jhr. Dr. J. SIX had de
goedheid, mij dit stuk aldus te beschrijven: „Het is een goed opgebouwde
„groep van drie kinderen, twee knapen en een klein kind, met een hazewind,
„een valkje en een doode haas. De wijze van schilderen doet aan FLINCK

„denken (in zijn schutterstuk van 1648) maar oppervlakkiger. Het best is „de knaap links, vooral voorhoofd en oogen, (al de monden zijn wat schematisch, vooral in de bovenlip) het is een fijn blond kopje. Het minst „geslaagd is het kleinste kind, door houding, uitdrukking en roode kleur der „wangen als klein kind gekarakteriseerd, maar hard en glimmend van uit- „voering. Ook is het rood van zijn kleed en pluimen zeer hard en bederft „de schilderij, door die bont te maken, terwijl die overigens in bruin en blond „geschilderd is. De hazewind is goed van kleur, het haasje niet zeer fraai.”¹⁾

LEENDERT LEMAN (LEEMANS) ter Gouw, floreerde 1664, in vogelkoytjes etc met schaduwen te schilderen. [De schilders LEEMANS zijn legio. Ten eerste de Amsterdammer ANTHONY LEEMANS, wiens schilderijen, fraaie stillevens o. a. in 's-Rijks Museum en bij Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS in den Haag te zien zijn. Over hem later. Dan de schilder der talrijke stukken met vogelkooien, die steeds F. LEEMANS teekent, en nog omstreeks 1678 schilderde. Hij is zeker de man bedoeld door DE MONCONYS in zijn reisverhaal door Nederland (1664),²⁾ dien hij te Utrecht bezocht, en LEIMAN noemt „qui demeure en une extrémité de la ville. Il fait des instruments de chasse *et des cages* dont j'en achetay une pour un patagon.” Wellicht heeft hij later te Gouda gewoond, want HOUBRAKEN neemt aan dat CHR. PIERSON „ziende dat het „jachttuig, *vogelkooien* enz., geschildert door LEEMANS, toen in bijzondere „agting was en wèl betaald werd,” ook begon deze manier van schilderen ter hand te nemen. Te Gorinchem kocht ik twee van zijne stukken, gemerkt F. LEEMANS 1669 en 1678. Een daarvan is thans in 's-Rijks Museum. Het fraaiste stuk van dezen F. LEEMANS, op een eikenhout nabootsenden achtergrond geschilderd, bezit Mr. A. H. H. VAN DER BURGH te 's-Gravenhage. Dan vond ik nog vele aantekeningen over eenen Amsterdamschen kunst- schilder JOHANNES LEEMANS, die 5 Mei 1671 zegt 38 jaar oud te zijn en in 1674 te 's-Gravenhage een huis huurt. Den 9 Januari 1682 maakte te Amsterdam HENDRICK LEEMAN, Constschilder, zijn testament. Hij had 27 Jan. 1667 verklaard „omtrent 28 jaer oudt” te zijn. De laatste teekent altijd zonder s aan het eind van zijn naam.]

LAURENTIUS ZABATH. (?)

LODEWIJK FAY (er staat VAY), conterfeiter, te Maselantsluis, redelijk.

LAURUS NOORMAN, Noorweger, obiit 1670, 40 jaer, conterfeiter.

1) PIETER GERRITZ VAN DER SPECK, die 1647 te Leiden overleed, bezat: een taeffereel van Juda, gedaen bij LOYS DE VALÉ.

2) Zie mijn opstel in *»de Nederl. Kunstbode»* 1881, bl. 13.

LOIJS. Conterfeiter. Rotterdam. (Zie over JAC LOIS de „Rotterdam'sche Historiebladen" en het *Archief voor Ned. Kunstgeschiedenis*, deel V.)

LIEVE VERSCHUER, twee broeders, één conterfeiter, d'ander in wateren, Rotterdam, 1670, 36 jaer out. [Denkelijk doelt deze laatste mededeeling op LIEVE VERSCHUYR.] De broeder heette AELBERT VERSCHUER. Wat nog tot nu toe niet bekend was, is, dat LIEVE VERSCHUER ook een tijd lang te Amsterdam werkzaam geweest is. Hier volgt het bewijs:

13 Maart 1652 attesteert ADRIAENTGE BAERSBANCK, Wede van JOOST MICHIELSZ VAN BAARSBANCK, schipper in 't Haerlemmerbinnenveer, wonende in „de Vlasboer" op de Haerlemmerstraet, dat LIEVEN VERSCHUYR, van Rotterdam, jonghman, en aldaer wonende 't haren huuse de tijd *van een jaar* was gelogeert geweest, maer dat sij in cas van vrijagie of huwelijckse voorwaerden noyt iets met malcander uytstaende gehadt hebben, veel minder troubeloften, ofte eenige gemeenschap... van dien aert.¹⁾

LONIUS. In figuren. [Is dit soms een schilder VAN LOON? In 1621 bevond zich te Amsterdam een WILLEM VAN LOON, van Leeuwarden, schilder, „burger deser stede Amsterdamme"; hij woonde aen de Brouwersgracht op de hoek van de Varkenmarkt.]

L. ELSEVIER DEN OUDEN, boertjes, beesjes, landschap. [Wat hier den Ouden beteekent, weet ik niet. Mij is maar één LOUIS ELSEVIER bekend, zoon van den Leidschen schilder AERNOUT ELSEVIER — zie hiervoor bl. 8 en noot — en éene schilderij van hem, in het Amalienstift te Dessau, voorstellende cenden in het riet, gemerkt: L. ELSEVIER. Zie ook over hem bij KRAMM.]

LELLI, alias LELIO, van Londen, den 2ⁿ RUBENS.

LELI, uit den Haeg, pictor Regis Angliae. 1671.

LOWIJS VAN HORT, conterfeiter.

LAVINA VAN BRUGGE, dogter van SYMON; wierd bemint van Koningin ELISABETH.

LELYENBERG, gevogelte. [CORNELIS LELIENBERGH, wiens werken o. a. in 's Rijks-Museum, in de Musea van Berlijn, Dresden, Schwerin, München, Rotterdam te vinden zijn, was omstreeks 1646—1665 in den Haag werkzaam, daarna (1666) heet hij „*commies op het Fort Moerspeuy*"²⁾ maar er zijn nog schilderstukken van hem, die het jaartal 1672 dragen. Hij huwde 9 Mei 1649 te 's-Gravenhage met AGNIETA ABRAHAMS VAN DER HENNIS,³⁾ en werd 1654

1) Prot. Not. H. SCHAEFF, Amsterdam.

2) Prot. Not. J. LOUCKERS, 's-Gravenhage.

3) Trouwboeken Gr. Kerk idem.

schutter onder het Colombijne Vendel.¹⁾ 1657 kocht hij een huis Noordzijde der Nieuwe Molstraat te 's-Gravenhage voor *f* 1000.—²⁾ 5 February 1665 kon hij het voor *f* 1900.— weder verkoopen, plus de opdrachtsom van *f* 600.—³⁾

LOWYS FINSON. [Ook FINSONIUS. Over geen schilder zijn meer onwaarheden gedrukt dan over LOUIS FINSON. Men leze slechts de fantasieën van ALF. MICHIELS in het 10^e deel zijner „*Histoire de la peinture flamande*”, en vergelijk die met de volgende gegevens: 19 September 1617 verleed „de „eersame ende seer constrijcke Mr. LOUYS FINSON, schilder, JACOBSSONE, „geboren van Brugge in Vlaenderen, jonghman, swackelijcken van lichame te bedde liggende, zijn Testament voor Not. P. RUTTENS te Amsterdam. Dit interessante document hoop ik bij gelegenheid met andere gegevens mede te deelen. Reeds 16 Mei 1618 wordt er in verscheidene stukken over „zalr Mr. LOUYS FINSON, in sijn leven schilder” gesproken. Een der erfgenamen is zijn neef (broeders zoon) Mr. DAVIDT FINSON, schilder. Diens broeder, PIETER FINSON, wordt mede schilder genoemd. Ik hoop het werk van FINSON in Zuid-Frankrijk eerst te bestuderen, en dan later hier daarover te berichten. Er bestaat een fraai portret van FRANCOYS DE MALHERBE, gentilhomme ordinaire de la chambre du Roy, door J. COELEMANS gegraveerd naar LOUIS FINSON (FINSONIUS Belga pinxit 1613).

LA ROQUETTE. (SYSMUS spelt ROKETTE) gequiteert de kunst, in den oorlogh, 1673. [Onze dokter blijkt hier weer goed onderricht te zijn. JOHAN DE LA ROQUETTE werd 10 April 1658 als leerling van MARTINUS LENGELE in de Haagsche Schildersconfretrie opgenomen. In 1667 schilderde hij een middelmatig portret van een heer in Oostersche kleederdracht (No. 1203 van 's-Rijks Museum) gemerkt D. L. ROCQUETE fcit 1667. De honden op dit stuk zijn waarschijnlijk van BEELDEMAKER. Kort daarop trad hij in dienst der Staten Generaal. 9 April 1659 was hij schutter bij het witte vendel geworden. 1670 woont hij nog in den Haag en 9 Sept. 1671 heet hij „quartiermeester van 't regiment van den Collonel MOISE PAIN ET VIN”.⁴⁾ 22 Maart 1679 huurt hij, als „Capiteyn” een huisje in de Uileboomen voor *f* 120.— 's-jaers.⁵⁾ 3 Febr. 1682 en 29 Oct. 1683 wordt die huur vernieuwd.⁶⁾ Nog 3 Febr. 1694 huurt hij, toen kapitein onder 't regiment van de Hr. DEDUM, een huis,

1) Registers burgerschappen en schutterijen, 's-Gravenhage

2) Idem Verkoopingen van huizen, idem.

3) Prot. Not. A. VAN ADRICHEM, idem.

4) " " P. V. ROON, idem.

5) " " E. V. D. PIJL, idem.

6) " " J. V. D. PLAS, idem.

speelhuis en tuin en groote galerij, over 't Zieken op den hoek van 't Schey (Spuy?) voor *f* 150.— 's jaars. ¹⁾ Volgens allerlei acten zou zijne dochter in dat jaar in het huwelijk treden met Mr. CONSTANTIJN VAN BAERLE. Na 1694 vond ik niets van hem.]

LODEWIJK BACCHUSE (lees LUDOLPH BACKHUYSEN) Amsterdammer, in wateren.

M.

MERKELBAGH te Rotterdam, redelijk conterfeiter, floreerde 1669, en was doe 36 jaer out. Discipel van den ouden VERELST tot Amsterdam, (moet dit VAN DER HELST beduiden?) In conterfeytsels. Obiit 1673. [Onder zijne „Characteres” geeft SYSMUS het volgende:

PIETER MERKELBAGH.

Een aardig, zoo generkt portretje zag ik bij den Landgerichtsrath PELTZER te Keulen. Het is „redelijk” gedaan. De Rotterdamsche Historiebladen vertellen ons, dat de weduwe van PIETER MERCKELBACH, schilder, 2 Maart 1700 te Rotterdam begraven werd.]

MEINDERT DE COOGHE. [Is hier LEENDERT DE COOGE bedoeld?]

M. HOBDEMA.

MANJERT, te Delft, frutatie, KLAES. [In de Registers van het Delftsche St. Lucasgilde komt deze naam niet voor. Maar wel werd ik aan een stilleven in den trant van HEDA herinnerd, dat de Heer OTTO WESENDONCK te Berlijn bezit en T. HOOGHEN MANERT 1651 generkt moet zijn. Het was 1890 te Berlijn tentoongesteld, maar het hing te hoog, om de handteekening te kunnen vergelijken met de opgave in den Catalogus.]

MOUCHERON. Hiet FREDERICK.

MANUEL DE WIT. Alkmaer, groote beelden, perspective, landschap. [Over EMANUEL DE WIT, die reeds lang in Amsterdam woonde toen SYSMUS zijne Aanteekeningen opschreef, later uitvoerig meer.]

MATHEUS DE BERGHE en sijn broeder te Delft, conterfeitsers. [Dit is onjuist, de broeder, GILLIS, was een middelmatig stillevenschilder, hoewel Mevr. Wed. LEMKER te Kampen twee figuurstukken met kaarslicht van hem bezit. Ik

¹⁾ Prot. Not. J. DE VOS, 's-Gravenhage

berichte uitvoerig over deze twee schilders in MEYER's Künstlerlexicon, dat helaas! bij de letter B is blijven steken.]

MINDERHOUT, alias den groenen Ridder, van Rotterdam, in landschappen, beter als zijn neef MINDERHOUT, daer hij oom van is. De jonge, mede van Rotterdam van daen, is 1670 40 jaer out. In zeetjes. [Hier zwijgen de Rotterdam'sche historiebladen geheel. Doch J. VAN DEN BRANDEN, in zijn Antwerpsche Schilderschool, verhaalt ons dat HENDRICK VAN MINDERHOUT, in 1632 te Rotterdam geboren, reeds 20 jaar later (1652) te Brugge woonde, daar 1663 lid van het schildersgilde werd en zich 1672 te Antwerpen vestigde. Dàar werd hij ook 22 Juli 1696 begraven. Eenige zijner verdienstelijke stukken worden tevens vermeld, en zijne beide zoons, ANTOON en WILLEM, als schilders genoemd. Over den voortreffelijken oom van HENDRICK blijven we dus geheel in 't onzekere.]

M. NETSCHER, jonckertjes, in den Haegh, Heidin. (?) [Dit doelt toch zeker op CASPAR NETSCHER?]

MAERTEN FRANZ VERHULST. [Deze schilder woonde te Leiden, en was daar omstreeks 1630—1640 werkzaam. De Heer WACHTLER te Berlijn bezit een aardig stukje, een oude toren aan het strand, met een groepje van drie vischvrouwen en een visscher op een duin, in de manier van SALOMON VAN RUIJSDAEL. Het is gemerkt M F. HULST 1639.¹⁾ De schilder wordt DE HULST genoemd, en woonde te Leiden. Toch teekent hij zelf, o. a. in 1640: MAERTEN FRANSEN VAN DER HULST.]

MONTANJE. In schepen, lantschappen. [1649 wordt bij JOSIAS TULLEKENS te Amsterdam een Storm van MONTAGNE op *f* 180.— (later maar *f* 60.—) gewaardeerd. 1651 had hij ook „een berghachtigh landschappie van MONTANGIE.” Volgens KRAMM heette hij MATTHEUS VAN PLATTENBERG, ook PLATTEMONTAGNE. NAGLER beschrijft zijne etsen, IMMERZEEL zegt, dat hij 1600 te Antwerpen geboren werd, met ASSELIJN in Italie werkte en 1666 te Parijs overleed.]

MARTINUS GREVENBROECK, Hagae, 24 jaer 1670, conterfeiter. [Op een lijst van 1660 van de Haagsche Schildersconfrerie²⁾ vind ik alleen: GREEFENBROUCK. Het Belvédère te Weenen bezit een zeestorm, gemerkt: ORAZIO GREVENBRUCH. (No. 858).

MICHIEL VAN ERVEN, Rotterdam, 1660. [De Rotterdamsche Historiebladen ver-

¹⁾ Het was op de Berlijnsche Tentoonstelling 1890. Een stuk van 1643 bezit de Graaf BALNY D'AVRICOURT te Hamburg.

²⁾ *Archief voor Ned. Kunstgesch.* V, bl. 156. Zie ook III, bl. 216.

melden wel CORNELIS VAN ERVEN, schilder, die 1637 reeds werkzaam was. Misschien identiek met CORNELIS VAN NERVEN? Zie hierboven.

MATHIJS WITHOOS, Raed van Amersfoort, discipel van de Heer VAN KAMPEN, landschap en kruiden, 1671, 50 jaer out. [HOUBRAKEN, die hem uitvoerig vermeldt, noemt 1627 zijn geboortejaar; SYSMUS bevestigt diens bericht, dat JACOB VAN KAMPEN zijn eerste leermeester was.]

MAES te Dort, conterfeiter, 1671, 40 jaer out.

MICHIEL MUTSERT (i. e. DE MUSSCHER) juffertjes.

M. ENGELE. Conterfeyter, moy. [Dit is MAERTEN LENGELE, over wiens verloren schutterstuk, te 's-Gravenhage geschilderd, ik uitvoerig in „*de Nederl. Kunstbode*” van 1881 berichtte. Twee portretten van hem, in den trant van HANNEMAN, in het Haagsche Gemeente Museum. Nog beter een zeer goed mansportret bij Jhr. Mr. V. DE STUERS te 's-Gravenhage, die ook een tweede werk van den meester, een groep figuren in een landschap, van hem bezit. Een uitmuntend werk, helaas zwaar beschadigd, voluit gemerkt, eenige portretten, ten voeten uit in een landschap, werd 29 April 1890 bij PREYER & Co. te Amsterdam verkocht. Het was zeer HANNEMAN'achtig geschilderd, de portretten, de behandeling van de stoffen, alles verraadde de hand van een degelijk kunstenaar. (Doek, h. 76, br. 92 cm. f 28.—) Sedert vond ik veel over hem in de Archieven. Hij was de zwager van den bekenden Amsterdamschen schilder JACOB VAN LOO, die met ANNA LENGELE gehuwd was.]

MELCHIOR HONDEKOTER, te Utert, kleine beesjes, moy (tamelijk onjuist!)

N.

NICOLAES VAN GELDER. [Over dezen Leidschen stillevenschilder, die Zweden bezocht en zich later te Amsterdam vestigde, hoop ik later meer mede te deelen. Een fraai stilleven van hem werd onlangs voor 's-Rijks Museum aangekocht. Andere stillevens in de Musea van Rotterdam, Praag, Weenen, Augsburg, in eene particuliere verzameling te Düsseldorf enz.]

NICOLAES VOSMAER. [Deze vergeten zeeschilder komt in de Delftsche Gildeboeken voor. (*Archief v. Ned. Kunstgesch.* I). Ook had hij met zijn broeder DANIEL VOSMAER een groot landschap geschilderd; hij voornamelijk de zee en de schepen, terwijl CAREL FABRITIUS het „geretokeert” had.¹⁾ 27 Oct. 1651 maken NICOLAES VOSMAER en AERLAND WILLEMSdr. VAN OUTSHOORN, wonende aan de Voorstraat te Delft, hun testament.²⁾ Hij behoorde niet

¹⁾ Zie mijn stukje in *Archief voor Ned. Kunstgesch.* V, bl. 167—169.

²⁾ Prot. Not. F. BOOGAERT, Delft.

tot de gegoede kunstenaars. 19 Aug. 1663 verklaart hij aan een Delftschen herbergier, „over verteerde gelagen” *f* 106.— schuldig te zijn. Hij zal elk vierendeeljaars *f* 26 — 10 — 0 betalen in schilderijen „tot taxatie van onpar- „tijdige Mrs. schilders, daertoe te eligeren”.¹⁾ Drie jaren later, 1666, was hij reeds overleden. Terwijl in Delftsche inventarissen dikwijls een „zeetgen” van NICOLAES VOSMAER genoemd wordt, zag ik nimmer iets van zijne hand. Wel daarentegen stukken van DANIEL VOSMAER.]

NICOLAES LOYJER. (?)

NICOLAES MOYERT, discipel van SALOMON KONINGH.

NEK. VAN NEK. (JAN VAN NEK?)

N. FIJK, jagten. (Is dit JOHANNES FIJT?)

NICOLAES DE KNUPER (KNUPFER) discipel van EMANUEL NIESE te Leipsig, 1603, en daarna te Maegdenburg, quam te Utert 1630, bij ABRAM BLOMMERT, pinxit 3 stuk p. rege Daniae, pictus a se ipso.

NICOLAES DE HELT, alias STOKKADE, Nat. Nimwege 1614, pictor Regis Galliae, erat Amsterdam, 1670, in kleine Historiën. [Hij werd 26 Nov. 1669 reeds te Amsterdam begraven.]

NIEWAEL. In naekte beelden, en anjers, moy, van Gorkom. [Ik zag laatst in den handel eene groote slechte schilderij, een man te paard op de wilde zwijnsjacht, met vele honden, die het zwijn aanvallen. Ik meen, dat dit stuk gemerkt was: R. NIWAEL 1645 of 1648. Het was zeer inferieure kunst!]

N. WIELYNXS. Hiet NICLAES. [De bekende Haagsche schilder NICOLAES WILLING, Hofschilder van den Keurvorst van Brandenburg.]

NICOLAES VAN RIJK, conterfeiter, Drost te Waelwijk, moy, obiit anno 1666. [30 Sept. 1652 werd NICOLAES VAN RIJK, schilder, lid van het Delft'sche St. Lucasgilde.²⁾ In Delftsche Inventarissen vond ik werken van hem vermeld. In 1672 bezat CHRIST. VAN VLIET aldaar drie stukken van hem, waarbij een „frutasie”. In 1658 bezat Jonch^r ANTONY DE MANRICQUE een stuk met een haes van NICOLAES VAN RIJCK gedaan, en nog een „jagtge” van dien schilder. CORN. ADRIAENSZ LILLO, huizittenm^r te Leiden, was met hem verwant. In diens boedel van 1642 vond ik: een groot lantschap van neef VAN RIJCK. Een stuk van Maria en Josef van neef VAN RIJCK. Een keucken van neef VAN RIJCK. Twee met achtcante lijstgens van neef VAN RIJCK.]

NICOLAES DE VREE. [Zie *Houbraken*, II. 8 April 1671 maken NICOLAES DE VREE

¹⁾ Prot. Not. SPOORS, Delft.

²⁾ *Obreen's Archief* I, bl, 54.

en CATHARINA DE BLOM, wonende in de Niesel te Amsterdam, hun testament. ¹⁾
 In veilingen vind ik: 2 Mei 1854, Amsterdam: een ruïne aan een watertje,
 doek, h. 36 d., br. 34 d. door N. DE VREE. 3 Sept. 1867. Veiling STOKBROO,
 Hoorn: een fruitstuk van N. DE VREE. Veiling SCHUMLANSKY, Leipzig 1861:
 Eene blühende Distelpflanze, von Schmetterlingen umflattert. Bez: DE VREE.
 Leinw. 2 Fuss 2 Zole hoch, 1 Fuss 9½ Zole breit. Ungemein fein ausgeführtes
 Bild in VAN AELST's Manier.]

O.

OTTO MARZEUS, 't Amsterdam, treffelijk in serpente en slangen, en blompot(ten),
 floreerde 1669. (Zie *Oud-Holland* I).

OSTERWIJK. Juffr. OOSTERWIJK, moy, in bloeme etc. 1675. [Over deze schilderes
 hoop ik later eenige merkwaardige documenten mede te deelen. Zij zond
 hare schilderijen heel naar Weenen, om ze daar te doen verkoopen! Hare
 dienstmaagd GEERTRUYT PIETERS schilderde ook zeer knap; een fraai stukje
 zag ik van haar in het Museum te Cambridge.]

OVENS, uit Deenmarken, 1660, conterfeiter, moy.

P.

PIETER SANTVOORT. [Zie over hem *Oud-Holland* VII].

PAUL POTTER, Delft, moy, soldaete geselschap, landschappen en ossestootertjes
 [SYSMUS maakt hier vader en zoon tot één persoon!]

P. V. i. e. PIETER DE VLIAGER, zeetges, SIMON est melior. [Hier hebben wij
 een interessant geval, dat een bewijs is, hoe vroeg men reeds op weg was,
 monogrammen verkeerd uit te leggen en schilders met elkaar te verwarren.
 Een PIETER DE VLIAGER heeft nooit bestaan. Maar men schijnt hem toen
 geschapen te hebben uit het monogram van den zeeschilder PIETER MULIER

den Ouden, dat er ongeveer zóó uitziet.]

P. PUTTER, i. e. PIETER. [In den Catalogus van 's-Rijks Museum gaf ik in 't kort
 de biographie van dezen knappen visch-schilder. Ik heb een aantal docu-

) Prot. Not. G. MEYER, Amsterdam.

menten over hem. Het aardigste is zijn doodsbericht, dat men in JEROEN JEROENSZ „*Koddige Opschriften*” enz. vindt. Ik kan niet nalaten, tot elks vermaak, dat merkwaardige stuk hier te laten volgen:

BEGRAFENIS-BRIEFJE.

Tegen Saturdag den 20 November 1659:

Wert UE. ten begravenisse gebeden in de Beverwijk, met Mr. PIETER DE PUTTER, vermaert schilder van visschen,¹⁾ daar zoon van is JOSUA DE PUTTER, notaris en procureur voor de Heeren van de Gecommitteerde Raden, daar broeders van zijn JAN DE PUTTER, vermaert lakenkooper in 's-Gravenhage in „de Eyerkorf” in de Veenestraat en CORNELIS DE PUTTER wijnkoper in de Papestraat in „de Putter”, daar swager van is CHRISTOFFEL DOL, boekverkoper, gewezen vaandrig van de burgerij van Zirikzee, en jegenwoordig luytenant van de Haag'sche schutterije, alsmede diaken van de Nieuwe Kerk in 't Padmoes in den Haag, daar groot vriend van was de Heer DAVID SPINNEWIELDRAYER, vroetschap deser stede, diaken en trommelslager van de Beverwijksche burgerije. Het Lijk zal uitgedragen worden in de Peperstraat.

Als vriend in huys te komen ten 2 uren.

In de Kerk.

Met lange Mantel.

Onlangs werd nog (October 1890) een zeer fraai stuk van hem te Keulen verkocht. Men vindt ze ook in de Musea van Amsterdam, Göttingen en Schwerin. De schilder schilderde ze vlug; 14 July 1649 kon hij de hem geleverde bieren niet betalen, en beloofde binnen 14 dagen „te maecken een stuck schilderij, waervan 't penneel alrede ten huysse van den gedaegde is geleverd en berustende.²⁾ Op deze wijze trachtte hij meermalen zijne crediteuren tevreden te stellen. Hij schijnt min of meer zonderling geweest te zijn: 23 October 1646 kocht hij voor *f* 93.— een „coebeest” op de eigenaardige conditie, dat hij niets zoude behoeven te betalen, indien de verkoper binnen een jaar over leden zou zijn.³⁾]

P. LESIRE. Gaen printen (van hem) uit. [*Zie Oud-Holland V.*]

¹⁾ Zijn vader, JOOST DE PUTTER, was ook schilder.

²⁾ Haagsche Rollen. Schepenarchief.

³⁾ Prot. Not. FOCCO SCHOUTEN, den Haag.

PIETER KRIJNSE VOLMARIJN, (dit moet zijn: CRIJN HENRICX VOLMARIJN) groote beelde, discipel van JORDAENS, BRABER (BRAMER). [Zie Rotterdamsche Historiebladen. Mij is ééne schilderij van hem bekend. Het stelt Jezus en de Emmausgangers in levensgrootte bij kaarslicht voor. Jezus breekt het brood; het licht valt op zijn gelaat. Rechts zit de eene, verbaasde Emmausganger, met een dom gezicht, de andere, links, houdt de hand voor de kaars, zoodat men de vlam niet ziet. Links staat nog een bediende, die met een taart komt aandragen. De handen zeer ruw en zwak gedaan, het lichteffect à la Honthorst, goed, en de poging om verbazing uit te drukken goed geslaagd. Dit stuk is gemerkt

C. H. VOLMARIN,

A^o 1631

en behoort aan Mr. REPELAER te Dordrecht.]

PIETER DE BLOOT, Rotterdam, fruitasie, moy, floreerde 1630, boertges, landschapges. [Bij mijn weten heeft DE BLOOT geene stillevens geschilderd tenzij die in zijne keukens te pas kwamen, maar dan toch als bijwerk.]

PIETER JACOBSZ DEN DOP, den Oude, landschap en historien, moy. [Al wat ik vind van hem is, dat in het fraaie kabinet van den Heer HENRIC BUGGE VAN RING te Leiden in het jaar 1666 aanwezig was: een stuck van Abraham met de engelen van DEN DOP.]

P. BOUT. Een snakerij van boeren, Rotterdam. [Zeker eene vergissing: PIETER BOUTS is hier met P. DE BLOOT verward.]

PIETER VAN ASCH, Delft, landschap, moy, 1669 floruit. [Zie *Oud-Holland*, Dl. VI.]

PIETER DE HOOGH, landschap, Utert, redelijk, sijn vader hiet CAREL. [Hieruit blijkt duidelijk, dat PIETER de zoon van den reeds 1627 werkzamen CHARLES DE HOOGH is, van wien AMPZING reeds zingt:

En sal ik hier DE HOOG ook niet wel billijk pogen
Naer sijne waardigheyd met ere te verhogen?
Wilt gij ruwijnen sien, naer 't leven afgebeeld?
So siet wat sijne hand en sijne konst hier teeld.

Hij moet dus toen te Haarlem werkzaam geweest zijn.

Maar reeds 1628 schenkt hij te Utrecht een landschap aan het St. Hiobsgasthuis en 1633 wordt hij daar Lid van het schildersgilde.¹⁾ Hij moet vóór 1644 overleden zijn. 15 Juny 1644 zag CLAESGEN DE HOOCH,

¹⁾ Mr. S. MULLER. Schildersverenigingen te Utrecht.

Wed. van zal^r CHAREL DE HOOCH, woonachtig tot Utrecht, zich genoodzaakt te Amsterdam iemand te machtigen geld van Deensche en Lyfflandsche edellieden te eischen, die haar dit voor „verteerde montkosten” schuldig gebleven waren.¹⁾ Ik hoop later in Utrecht iets meer over de DE HOOGH's te kunnen vinden. Voorloopig leidde een onderzoek naar PIETER's geboorte tot geen resultaat. PIETER DE HOOGH moet echter ook reeds jong Utrecht verlaten hebben.]

POST. FRANS POST.

PALAMEDES. Zijn drie broeders te Delft, ABRAM, conterfeiter, ANTONY, in landschap en ruitery, geselschapjes, 1669 florebat, joffertjes en cortegaerden, PALAMEDES PALAMEDESSE, Bataeljes, Hollander(s). [Hier fantaseert de dokter. Er zijn maar twee PALAMEDES; de A. PALAMEDES, „conterfeiter” is — dit weten wij met zekerheid — de schilder der „cortegaerden en juffertjes”, ANTONY. Een ABRAHAM was er niet. Hier laat ik den Inventaris van ANTHONY PALAMEDES volgen, helaas weêr een dier vele schilders der XVIIe eeuw, die bij hun dood meer schuld dan geld nalieten. We zien hem tevens kort vóór zijn levenseinde nog als portretschilder werkzaam.]

Inventaris gedaen maecken bij AECHGEN WOEDTWARD, Wed^e van za: ANTHONI PALLEMEDES, meester schilder, overleden den 27 November 1673, van alle de goederen, roerende en onroerende, nijet uytgesondert, bij denselven metter doot ontruymt ende naergelaten hebbende tot sijne erfgenaemen: PALLAMEDES PALLAMEDESZ, wonende tot Amsterdam, JOOST PALLAMEDES, tot Rotterdam, ende MARIA PALLAMEDES, gewonnen bij ANNITGE JOOSTEN, sijne eerste huysvrouw, ende ARTHUR PALLAMEDES, out 13 jaren, gewonnen bij de voorsz. AECHGEN WOEDEWARTS.

Eerst een huis ende erve met een achteruytgangh, staende ende gelegen aen de Suytsijde van de Burchwal binnen deser stadt Delft volgende den brief van opdracht van date 27 April 1638, enz. CATHARINA WOEDEWART gebruyckt in huire een gedeelte vant voorsz. huys tot Mey 1674 voor dertig gl., die deselve soo aen den huyrder als aen de twee capitale leeningen van voorsz. huys heeft betaelt.

Int voorhuys.

3 wageschotte bancken.

I preeckstoel.

¹⁾ Prot. Not. J. STEUR, Amsterdam.

t' conterfeytsel van den overleden en sijn eerste huysvrouw (sijn voor de kinderen.)

2 landschapges.

1 freuytagie.

1 met een peeckelharingh en wittebroot.

1 met twee scheepgens en schuytgens.

1 met een boereschuyrtge.

1 luytspeelder.

2 langwerpemde borretgens.

1 douck op een raem gespannen.

In de Camer.

4 Spaensche stoelen met blauw laecken.

1 pruymehoute matte stoel.

1 matte vrouwe craemstoel.

1 schilderie met een vogel en fruyt.

1 schilderie, daerin een man met een roomer wijn en een tabackpijp.

1 landschape.

1 geselschap.

1 wageschotte wiechge.

1 cleyn borretge, daerin een man met een fleuytge.

2 sijde bedtgordijnen met rabat ende schoorsteenleet, root.

1 haritge (haerdje) met tegeltjes.

1 tresse cleet van groen en geel.

t' goutleer tottet camertgen.

2 schotelen Delffs aerdewerck.

2 suyckerpotten, 5 coppen.

In de achtercamer.

een geboende leenstoel voor de bedstede.

4 wageschotte bancken.

Opt keldercamertgen.

1 schilderij met 4 naeckte beelden in een vergulde lijst.

1 schilderij van Joseph en Maria.

1 schilderie van de geboorte Christi in de stal.

Opte voor- ofte schilderiecamer.

2 schilderesels en wat gereetschap.

2 doucken van coordedanserie met 2 doucken, toecomende MARIA

REYMERS.

t' contrefeytsel van den Heer JACOB VAN DER MEER.
 t' contrefeytsel van VAN VEEN in 't Oosteynde (contant betaelt).
 t' contrefeytsel van den Notaris VAN BLOCK. (Daerop elff ducaton betaelt.)
 de contrefeytsels van Mr. JAN, cleermaecker, ende sijn huysvrouw
 (Daer tegens denselver comt . . . . . oningevuld.)
 4 ledige doucken met raemen.
 I schilderijtge met man en vrouw.
 eenige modelletges.
 een verruwcasgen met laetgens.
 I luyt, santlooper ende oude boeckgens.
 I ront paneel.
 Voorts op den zolder en op achterkamers noch een paar stoelen, een
 oud bed, een kastge en verder „rommelingh.”

Int blaeuwe zaeltgen.

2 wageschotte kisges.
 4 geboende stoelen.
 4 sitcussens.
 I out lantschap.
 I strandetgen.
 I contrefeytsel van des overledenen twee kinderen.
 I lantschapgen.
 I slapent vroutgen.
 I wageschotte pars.

Alle 't linde van den overledenen is versleten.

Int achter-keuckentge.

(Een paar schotelen, stoelen, een kastge en kleinigheden — rommelingh.)
 Nog wat oude cleederen van den overledene.

UYTSCHULDEN.

Over de verpondinge van 1671—1673 mette halve van 1672 . . .	42 gl.
Over den leste 200 pen. 1673	12 „
Juffe ADRIANA BOGAERTS, Wede van den Heer BOSSCHAERT, 1900	
Gulden per reste van de cooppenn: vant vorenstaende	
huys dus	1900 „
(Rest den interest den penningh twintich tsdert Mey 1667.)	

CATHARINA WOEDEWART als borge comt de som van 233 gl. 10 st. bij besegelden brieff van dato 9 Mey 1653 dus	233 gl. 10 st.
De drye voorkinderen van ANTHONY PALAMEDES sijn comende over haer moederlicke bewijs de somme van 300 gl. als elck 100 gl. dus.	300 „
Over intrest.	
D'Heer Capiteyn MARCELIS VAN GOCH, als erfgenaem van za: SIXTUS VAN CHIJSBERGEN, is comende de somme van 500 gulden bij besegelden brieff dus	500 „
Rest den interest tsedert	
De stadt Delff comt overt maecken van de caey, capitaal.	130 „
Over rente s'jaers 5. 3. 4. rest tsedert October.	
De Wede van SCHILPEROORT comt over leverantie van vleys.	
De dochter van JACOB MOLIJN ¹⁾ comt de somme van 100 gulden volgende d'obligatie van date, dus.	100 „
Intrest t' sedert Augustus 1673.	
Juffe SOETENS is comende de somme van 200 gl. capitael volgende d'obligatie, dus	200 „
Rest d'Intrest tsedert	
(Waertegens den boedel weder comt van Schilderen de somme van 237 — 16 — 0.)	
GOVERT VAN HOUTEN is comende de somme van 200 gl. bij obligatie onder de hant, dus.	200 „
Over interest den penningh 25 tsedert September 1670.	
LEYSBETH BREYNE, winckelwaeren.	17 „
B. VAN CASTEL, idem	23 „
G. ZUYR, backer.	7 „
GERRIDT HEY, calck en steen aent huys	16 „
De Wede VAN SANTEN, bier	36 „
De Wede VAN DIEMEN, een goot	5 „
C. VERMEULEN, schoenmaecker	14 „
De Caescooper, voor caes	7 „
De kinderen van Juffe REMEES tot Leyden comt over laecken.	21 „
PALLEMEDES PALLEMEDESZ is comende van geleende penn:	80 „

---

1) Een Delftsch schilder.

Denselven over verschote dootschulden omtrent	80 gl.
Den Doctor ende Apotheecker.	.....
JAN ROELEN, turff	20 „

Aldus geïnventariseert enz. 21 January 1674.

(W. g.) AAGATHA WOODWARD.

Mij present:

JOAN VAN OPHOVEN, Not^s.

1674.

STAET INT CORTE.

Thuis op	3000 gl.
De Meubelen ende inschulden op.	200 „
	<hr/>
	3200 gl.

LASTEN.

De dootschulden	80 gl.
De gehipotequeerde capitaelen ende verlopen intrest omtrent	4000 „
De lopende schulden omtrent	800 „
	<hr/>
	4880 gl.

Ik laat nog volgen een reeds 1651 opgemaakten inventaris, toen zijne eerste vrouw overleden was. Daaruit zien we, dat PALAMEDES zijne schilderijen overal heen zond, als het ware in depôt gaf, bijv. naar Rotterdam, den Haag, Haarlem, Leiden, Gorinchem enz. Ik zou hierbij nog een groot aantal aantekeningen over de familie PALAMEDES kunnen voegen, die HAVARD's opstel belangrijk aanvullen, maar acht ze toch voorloopig niet gewichtig genoeg, om allen hier te doen drukken.

Inventaris van de boedel enz. die ANTHONY PALLAMEDES, schilder, bezeten heeft in gemeenschap met ANNITGE JOOSTEN VAN HOORENDIJK, sijn za: huysvrouw, sulcx als zij die opten 16 April 1651 metter doot ontruymt heeft, nalatende 3 kinderen: PALLAMEDES ANTHONISZ, omtrent 20 jaren, JOOST ANTHONISZ, 16 jaren, en MARITGEN ANTHONISZdr., out 11 jaren.

Een huys ende erve aen de zuytzijde van de Broerhuyslaen.

Een huys ende erve mede aen de zuytzijde van de Broerhuyslaen.

2 contrefeytsels van voorn. PALLAMEDES en sijn overl. huysvrouw.

Een contrefeytsel van een herderinne en van sijn voorn. outste zoon.

Eenige schilderijen waarbij o. a.:

Een zeestuck van JOACHIM DE VRIES.

1 copie van moderne beelden nae PALLAMEDES.

Een print van REYNBRANDT van de Moorman.

Een schilderij van BRAMER. Scheepjens van JAN VAN GOOIJEN.

(Voorts allerlei stukken zonder naam des schilders.)

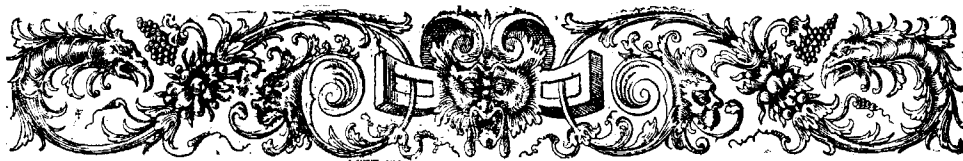
INCOMENDE SCHULDEN.

DIRCK CRABBE te Gorcom is schuldich voor schilderijen . .	20 gulden.
ALEWIJN VAN BASSE, wonende in den Hage, is schuldig ter sake als voren	50 „
ANDRIES VEER, wonende tot Leyden, is schuldich als voren.	40 „
OVERSCHYE, wonende tot Voorburch, is schuldich als voren .	20 „
PIETER VAN POECKENS, tot Rotterdam, is schuldich als voren	14 „
LEENDERT VOLMARIJN, tot Haerlem, is schuldich als voren .	8 „
Nog <i>f</i> 400.— aan uitgezet geld tegen 5 %.	
8 zilveren lepelen en 1 soutvath is al het zilver.	
Daartegen bedragen de lasten des boedels <i>f</i> 5413.— ¹⁾	

¹⁾ Prot. Not. G. ROTA, Delft.

(*Wordt vervolgd.*)

OUD-HOLLANDSCHE DIAMANTWERKEN.

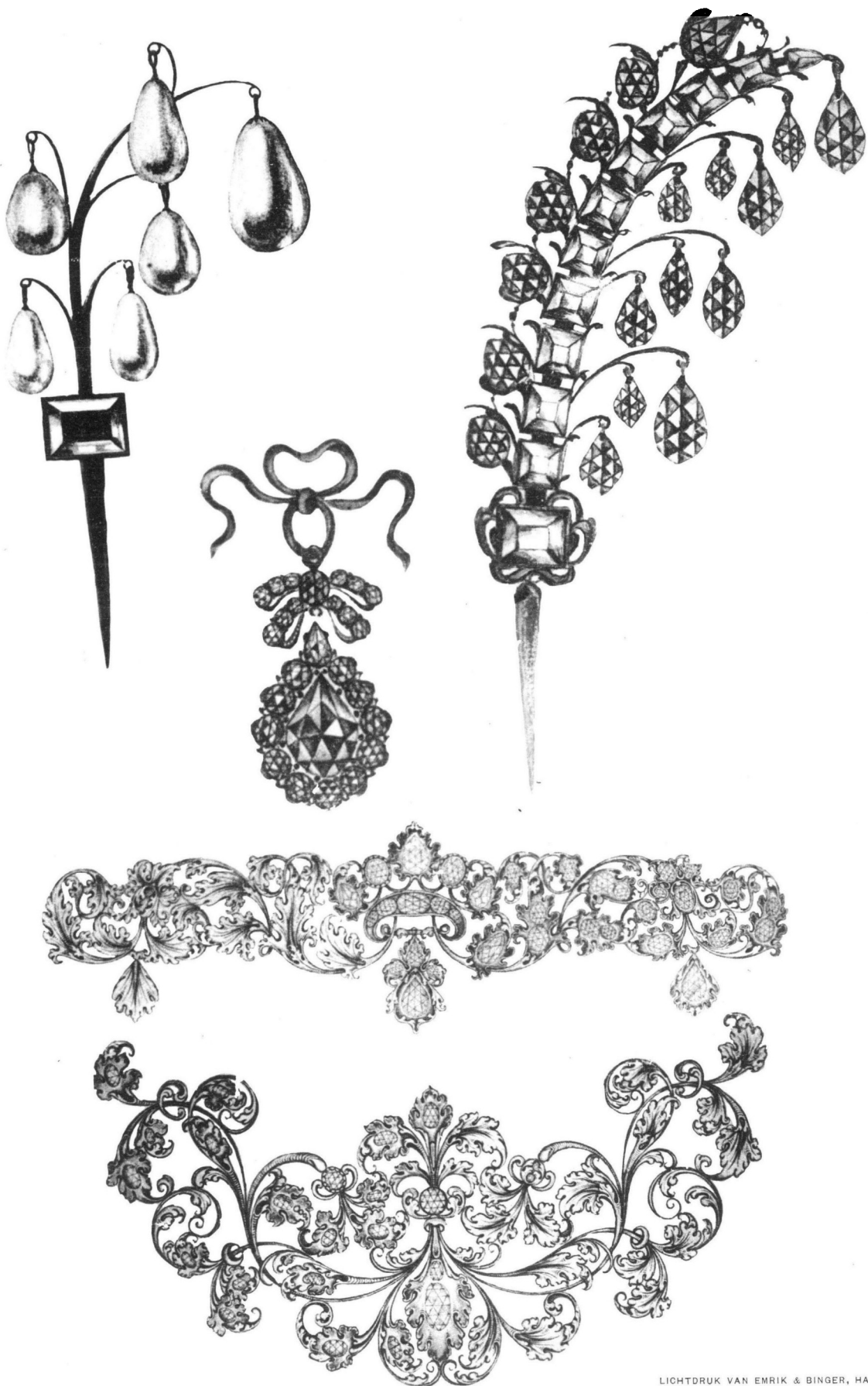
DOOR

E. W. MOES.

THANS is dat getal zo gedunt, dat wy ze moeten loopen opzoeken met Diogenes lantaren" zegt JACOB CAMPO WEYERMAN in het zoogenaamd zeldzame vierde deel van zijn „Levens-beschryvingen der Nederlandsche Konst-schilders" (Dordrecht 1769, bldz. 72), sprekende van „de Rotterdamsche Konstkenners". En die zucht slaakte onze vroolijke CAMPO in de helft der achttiende eeuw, bijna anderhalve eeuw, voor het jaar, dat wij nu schrijven. In dat tijdsverloop is het bevolkingscijfer van de Maasstad ontzaglijk vooruitgegaan en zijn welvaart en rijkdom er bijna voortdurend klimmende geweest, terwijl de kunstkabinetten, de een voor, de ander na, verkocht en verdwenen zijn. Toch mocht het mij gelukken, in de verzameling oude prenten en teekeningen van den heer H. M. MONTAUBAN VAN SWIJNDREGT een handschrift te ontdekken, dat merkwaardig genoeg is, om er hier het een en ander uit mede te deelen.

In een perkamenten bandje (4° obl.) heeft een juwelier uit de eerste helft der zeventiende eeuw een aantal teekeningen verzameld van kleinoodiën, die door hem aan verschillende voorname personen zijn geleverd, of die hem om de een of andere reden der afbeelding waardig schenen.

Wie die juwelier was, heb ik, tot mijn spijt, niet kunnen ontdekken, al meende ik over eenige gegevens te kunnen beschikken, die den ongenoemde zouden kunnen ontmaskeren. Hij vermeldt juweelen, die hij in de jaren 1626, 1629,

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

1632, 1635 en 1647 aan den prins van Oranje en aan diens gemalin heeft geleverd, terwijl hij bij de laatste post zelfs nauwkeurig den datum 18 Febr. 1647 noemt. Mijn verzoek aan den Luitenant-Generaal A. E. MANSFELDT, om in het aan zijne zorgen toevertrouwde Huis-Archief van H. M. de Koningin een onderzoek in te stellen, werd echter beantwoord met de mededeeling, dat uit het Huis-Archief geen licht voor mijn vraag kon opgaan. Dit verwonderde mij te meer, daar uit de Ordonnantie-boeken van prins FREDERIK HENDRIK, die herhaaldelijk voor de daarin voorkomende leveranties van kunstenaars geciteerd zijn, voldoende blijkt, dat zelfs kleine postjes van enkele tientallen guldens, nauwkeurig zijn geboekt. Een som van *f* 30.000 schijnt evenwel niet geboekt te zijn. Zeer zonderling voorwaar!

Een tweede uitgangspunt van onderzoek meende ik te hebben, toen ik las, dat onze juwelier een schoonzoon was van den juwelier GIACOMO GHIJSBERTI, die er te Constantinopel handel in dreef.¹⁾ Edoch, de familiebetrekkingen van den schoonvader bleven mij al even onbekend als die van den schoonzoon.

Daar ik nu niet langer wilde wachten met de mededeeling van het merkwaardige handschrift, volgt hier een nauwkeurige beschrijving, versierd met een aantal reproducties, vervaardigd naar photographiën van de firma WEGNER & MOTTU. De heer MONTAUBAN VAN SWIJNDREGT breng ik mijn vriendelijken dank, dat hij het handschrift voor dat doel eenigen tijd aan mij heeft willen afstaan.

Bldz. 1. De afbeelding van een groote ruwe steen, later aan beide kanten geslepen in 32 facetten, zonder tafel.²⁾

Bldz. 2. De afbeelding van drie peervormige diamanten, de eerste dubbel gebrillanteerd met kleine tafel, de tweede in sterslijpsel, de derde aan beide kanten gelijkelijk gefacetteerd, zonder tafel.

Den eersten diamant is van weder zijde gelijk, weegt 33½ Caraat, heeft toebehoort aen MARIA DE MEDICIS en is aen zijn Hoogheijt verkogt voor 80000 g. int Jaer 1644 t' welck seer goeden koop is alsoo die wel 150000 g. waerdig is: is daer nae door zijn Hoogheijt vereert aen de Princes Royal.

De middelste behoort aen de Hartog van Florencen heeft rou gewogen 172 Caraat, weegt gemaect 120 Caraat.³⁾

1) Deze JACOB GIJSBRECHTSZ schreef 24 Aug. 1609 een brief van Constantinopel aan de Staten-Generaal over een met den Grooten Turk te sluiten tractaat. Het bekende gezantschap van CORNELIS HAGA was er het gevolg van. (EM. VAN METEREN. *Historie der Neder-lantscher Oorlogen.* 's Graven-haghe 1614, p. 667, 68.) Opmerkelijk is het dat juist ook een JACOB GIJSBERTSZ, goudsmid, in het laatste kwartaal der zestiende eeuw te Amsterdam werkzaam was.

2) Bij het beschrijven der juweelen mocht ik veel hulp ondervinden van Mr. N. DE ROEVER.

3) Deze diamant, genaamd de „Florentin“, is langen tijd in het bezit geweest van de hertogen van Toscana, en behoort thans aan de kroon van Oostenrijk.

De derde weegt 54 Caraat is suiver en seer schoon water, is door een Edelman, genaemt SIANSIJ, te Constantinopolen gekogt roú, en tot Paris gemaect, en verkogt aen Coninc JACOBUS van Engelandt voor 30000 pont sterlincx, wort genaemt SIANSIJ. 1)

Bldz. 3. De afbeelding van een juweel, bestaande uit twee geruite en twee diksteenen, gevat in een ruitvormige omlijsting met uitstekende kleine rood en blauw geëmailleerde krulletjes, met aanhangend pendalocque dubbel roosslijpsel in rand.

Dit Juweel heeft Coninc JACOBUS laeten maecken en heeft het op zijn hoet gedragen, de twee dicksteenen weegen ieder 36 Caraat; d'een van de twee ruijten is heel plat achter en weegt 12 Caraat, en d'ander ontrent nae gissing 20 Caraat, het pendant weegt 54 Caraat. Dit Juweel is waerdig of heeft gekogt (sic) ontrent de 70000 pont steerlings.

Bldz. 4. De afbeelding van twee diksteenen en een ovale steen met Indisch ruit-slijpsel, benevens drie brioletten, waarvan een met lange bovenfacetten.

De voorste steen weegt 36 Caraat, heeft een botten hoeck, is suiver, schoon water, is ingekogt door NICOLAES GHIJSBERTIJ te Constantinopolen voor reeckening van Sr. PAUWELS PINDER voor 12000 sekijnen a 4 g. de zekijne is 48000 g. en dito PINDER heeft dien selven diamant in Engelandt verkogt int Jaer 1628 aen CHARLES Coninc van Engelandt voor 18000 pont steerlings, en is daerboven ooc begiftigt met de costuijm; wordt ooc nae hem genaemt PINDER.

De tweede tafel wordt genaemt muroir de Portugal, is seer gestreckt suiver en schoon water weegt . . . .; is door D. EMANUEL de Portugal in Engelandt gebrog, en van Coningin ELISABETH beleent met 100000 Amelotten.

Den derden diamant is boven met facetten, is genaemt de Cittij is van die van Londen vereert aen den Coninc van Eng. weegt 27 car is schoon water heeft gekost aen die van Londen 12000 pont str. Dit voorste pendant weegt 18¼ car. heeft rou gewogen 42¾ car. is 't schoonste water dat gesien kan worden en suiver is gemaect door FRANCISCO GHIOT tot Antwerpen int Jaer 1632 voor SIMON DIAS en aen den Coninc van Eng. verkogt voor 5000 pont str. t'weede weegt 22 car. heeft rou gewogen 45 car. is in alle perfectie, is door en voor denselven gemaect int jaer 1636 en verkogt aen CHARLES Coninc van Eng. voor 6000 p. st. contant; het derde pendant is ront is door mij (sic) zchoonvader GIACOMO GHIJSBERTIJ te Constantinopolen gekogt voor 30000 g., is schoon van water, weegt 22 car. heeft rou gewogen 42 car. is aen JACOBUS Coninc van Eng. verkogt voor 6000 p. str.

1) Dezen naam ontleende de diamant aan den gezant NICOLAS DE HARLAY, seigneur de Sancy. Koning JACOBUS II verkocht hem voor 625000 frs. aan koning LODEWIJK XIV. Thans is hij in Engelsch-Indie.

Bldz. 5. De afbeelding van drie diksteenē, waarvan twee met brioletten, en de derde met twee brioletten, waarvan een met lange facetten en een tusschenhangende brillant, geslepen in vierkant prisma.

Deese twee pendants sijn twee perfecte schoone dicksteenē, sullen naer gissing wegen 18 car. het stuck, en de pendants ontrent 10 car. 't stuck, en sijn waerdig 70000 g. De middelste dicksteen weegt 20 caraat, deese 3 diamanten hangen daeronder aen, t' wort genaemt het ancker, is waerdig 60000 g., behooren deese drie stucken de Coningin van Eng. toe.

Bldz. 6. De afbeelding van vier puntsteenē en een steen met rooslijpsel, benevens vijf groote peerpaarlen.

Deese 5 diamanten behooren aen de Coninc of de Coningin van Eng., d'eerste punt weegt 17½ car., heeft twee botte hoecken, en wat fiolet water, suijsver, is geexlimeert waerdig te sijn 3000 pond st. de tweede punt weegt 20 car. heel perfect, de watering wat bruijn, weerdig geacht 5000 pond st. de derde punt weegt 19½ car., is in alle perfectie, heeft gekost 5000 p. st. de vierde punt weegt 17 car. wat blaeu met twee botte hoecken, weerdig geacht 2000 pond steerlings.

De eerste peerel weegt 25½ car. is schoon water en gedraeijt, wat bot van punt, kost mij 350 pond st. de tweede weegt 46 car. behoort de Coningin van Eng. toe is schoon; de derde weegt 47 car. is t' Amsterdam verkogt int Jaer 1637 voor 24000 g., de vierde, is seer schoon, behoort de Coningin van Eng. toe, is genaemt de Kobbom, weegt 45 car.; ic heb voor deese peerel met de tweede, die voor een paer gebruijckt worden, geboden 40000 g. int Jaer 1646, de vijfde peerel is in alle perfectie, is door NICOLAES GHIJSBERTIJ gekogt te Constantinopelen voor 6000 g. weegt 28½ car. is onder weeg verlooren.

Bldz. 7. De afbeelding van een juweel in den vorm van een anker waarin 10 groote steenē gezet sijn, nl. zeven diksteenē, twee puntsteenē en een sterbrillant, met zeven groote peerpaarlen er aan hangende.

Dit juweel is door den Hartog van Buckingham laeten maecken en heeft het op sijn hoet gedragen, de grootste peerel weegt 36 car. de andere 30 car. de kleinste 20 car.; de diamanten sijn heel gestreckt en groot van monster, is same waerdig 150000 guldens.

Bldz. 8. De afbeelding van een borststuk, bestaande uit een dicksteen, gevat tusschen twee kleine rozen, met een groote roos er aan hangende.

Bldz. 9. De afbeelding van een haarsiersel, bestaande uit een licht buigende smal toeloopende schacht met elf diksteenē, aan de buitenzijde ver-

sierd met zeven rozen, en aan de binnenzijde voorzien van elf aanhangende brioletten van verschillende grootte.

Dit overstaende Juweel heb ic gemaect door order van genade MAURITIO Prince van Orangien in Maert 1625 en heb t'selve verkogt in Januarij 1626 aen sijn doorluchtigheijt FREDERIC HENDERIC Prince van Orangien, voor de som van 27000 g. contant betaelt.

Bldz. 10. De afbeelding van een gedeelte van een keten, bestaande uit gemonteerde diksteenen (tafelsteenen) versierd met verschillende kleinere steenen, en twee oorhangers van groote rozen in een rand van kleinere rozen.

Int Jaer 1627 heb ic deese keeting gemaect, in dewelcke komen 66 diamanten door een weegende $8\frac{1}{2}$ g. met 186 diamantjes van $\frac{1}{8}$ t' stuck sijnde al dicksteenen, en heb deese keeting verkogt aen sijn V. G. den Prince van Orangien op den 18 febr. 1647 voor de som van 25500 g.

Deese twee pendantsen sijn gemaect de 4 middelste steenen van 2 stēe, die rou hebben gewoogen 22 car. en de 4 stucken sijn gemaect gebleven $15\frac{1}{2}$ car. sijn suiwer, doch de twee onderste sijn een weynig blaau; ic heb deese pendantsen verkogt int Jaer 1629 aen mevrou de Princes van Orangien voor 10000 g. 5000 g. aen gelt, en een paer pendantsen van 5000 g.

Bldz. 11. De afbeelding van twee peerpaarlen en van een halssnoer van 20 paarlen met twee peerpaarlen aan de uiteinden.

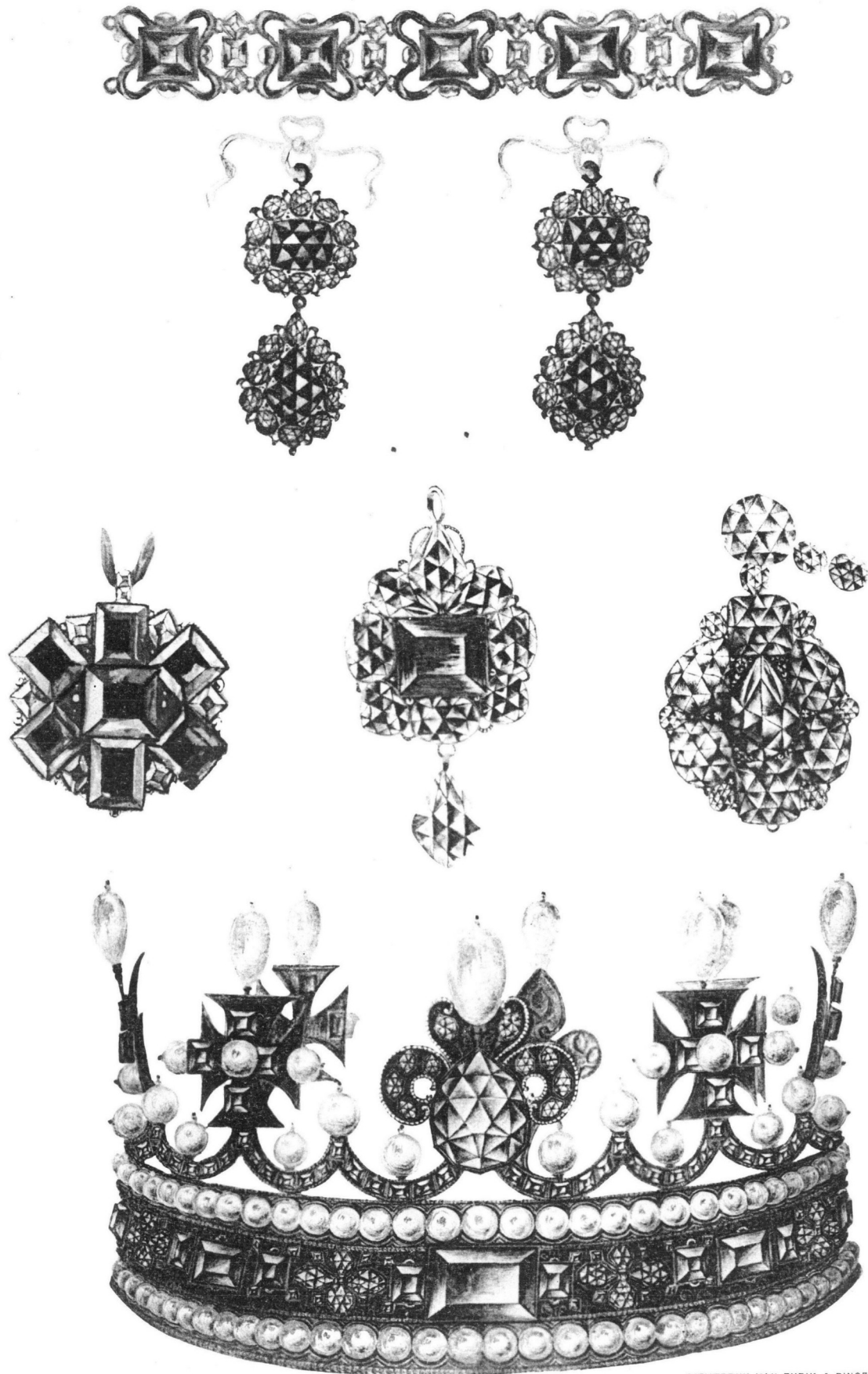
Int Jaer 1635 heb ic deese overstaende 20 ronde peerlen verkogt aen sijn V. G. den Prince van Orangie, voor de somme van 30000 g. de peerlen weegen door een 8 car. t' stuck de grootste weegen 10 en 11 car. de kleenste 5 en $5\frac{1}{2}$ car. de grootste sijn de beste, sijn heel schoon en nieuwe peerlen.

Deese twee overstaende hanckpeerlen weegen 28 car. t' stuck sijn achter wat plat, waer door seer groot van monster, sijn seer schoon water. ic heb die gekogt van Mr. MACXFELT tot Londen voor hare V. G. Mevrouw de Princes van Orangien voor 1000 pont steerlings in t' Jaer 1632.

Bldz. 12. De afbeelding van twee hangers, bestaande uit een peervormige roos, door kleinere rozen omringd, en een versiersel bij wijze van strik. Een borsthanger uit vier rozen bestaande, zeer dicht tegen elkaar gezet.

Bldz. 13. De afbeelding van een borstsieraad, bestaande uit een diksteen gevat in een omlijsting van acht ovale en peervormige rozen met aanhangende roos.

Bldz. 14. De afbeelding van een borstsieraad, bestaande uit een peervormige middenroos omringd door zes groote rozen, aangevuld met kleine rozen.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

- Bldz. 15. De afbeelding van drie halsketens (carkanten), bestaande uit aan elkaar verbonden diksteen en rozen, ieder gevat in uitgeschulpte boogjes.
- Bldz. 16. Als boven.
- Bldz. 17. De afbeelding van een reusachtige eivormige peerpaarl, hangende aan een versiersel met rozen in den vorm van een strik.
- Bldz. 18. De afbeelding van een haarsiersel met opliggenden diksteen; aan de licht gebogen stang hangen zes peerpaarlen van verschillende grootte.
- Bldz. 19. De afbeelding van twee borststukken, het eerste bestaande uit zeven samengevoegde grootte en zes kleinere diksteen, het andere uit een zeer grootte middenroos, omringd van acht grootte rozen en een aanhangende peerpaarl.
- Bldz. 20. De afbeelding van een kruis, bestaande uit zes diksteen, en van een paar oorhangers, bestaande uit een grootte roos gevat tusschen kleinere rozen, waarboven een ornament in strikvorm, eveneens van rozen.
- Bldz. 21. De afbeelding van een kruis van zes diksteen met door vier kleine diksteen aangevulde hoeken, en twee oorhangers uit een grootte briolet, waarboven drie rozen.
- Bldz. 22. De afbeelding van een haarsiersel, bestaande uit een licht gebogen schacht met 14 afloopende rozen, waaraan vijf grootte peerpaarlen afhangen.
- Bldz. 23. De afbeelding van een kruis, bestaande uit zes diksteen, „van 32000 Ryxdaelders”.
- Bldz. 24. De afbeelding van een hanger, bestaande uit een grootte peervormige roos en een bovenstuk van drie kleine peervormige rozen.
- Bldz. 25. De afbeelding van eenige peervormige rozen en een diksteen.
- Bldz. 26. De afbeelding van een hoofd- of halssieraad van blad- en krulornament, bezet met rozen. De afbeelding vertoont voor de helft de met graveerwerk versierde achterzijde. Twee oorhangers met rozen gevat in bladornement. Model voor een ovaal emailwerk met krulornement.
- Bldz. 27. De afbeelding van een hoofdsieraad (diadeem) van opengewerkt blad- en krulornement. Geornementeerde rand in den vorm van een schild met koningskroon, versierd met rozen. Model voor een breed emailrand voor een klein ovaal (portret) voorzien van een koningskroon.
- Bldz. 28. De afbeelding van een haarsieraad, bestaande uit een licht gebogen schacht, waarvan zes peerpaarlen van afloopende grootte afhangen.
- Bldz. 29. De afbeelding van twee fragmenten van armbanden, de eene van diksteen, de andere van rozen. Een borststuk, samengesteld uit

- een groote peervormige roos, omgeven door een rand van tien groote en een tweeden rand van 23 kleinere rozen.
- Bldz. 30. De afbeelding van twee borsthangers, bestaande uit een grooten diksteen, omzet met zes minder groote en eenige kleinere diksteen.
- Bldz. 31. De afbeelding van een kruis als op bldz. 21. Een borstsieraad, bestaande uit groote en kleinere diksteen.
- Bldz. 32. De afbeelding van een kruis, bestaande uit zes diksteen, en van een ridderorde met een gekruisten St. Andries (?), tusschen de armen drie dubbele adelaars en een kroon.
- Bldz. 33. De afbeelding van een borsthanger, bestaande uit een peervormigen robijn, omringd door tien rozen en drie peerpaarlen er ahangende.
- Bldz. 34. De afbeelding van een kroon, bestaande uit een gouden zwart geëmailleerden band met dubbele paarlenrei, waartusschen rozen in bloemvorm en diksteen gezet zijn. Op den band rust een schulp-
rand van 16 stukken bezet met diksteen en met evenveel paarlen, in iedere buiging een. Deze schulp-
rand prijkt beurtelings met fleurons en met paarlen. Midden op de voorzijde, boven den grootsten diksteen van den band bevindt zich een fleuron in den vorm van een lie-
lie bekroond met een staanden peerpaarl, waarin een steen als de Sancy (zie bldz. 2). Op de andere schulpen staan eveneens boven de diksteen vier rood geëmailleerde ornamenten in den vorm van een breedarmig kruis belegd met een viertal diksteen en uitstekende paarlen. De drie overige fleurons zijn verschillend van bewerking.
- Bldz. 35 en vlg. Eenige gravures van paarlen, die geveild zijn geworden, eenige ontwerpen en niet voltooide teekeningen van ontwerpen.

